

ARGUMENTS ADOLESCENTS

EL MÓN DELS ADOLESCENTS EXPLICAT PER ELLS MATEIXOS

(pendent de correcció, setembre 2004)

JAUME FUNES. Direcció i redacció

NÚRIA CASAS. Coordinació del projecte

ANNA BERGA, MARTA COMAS, TERESA CLIMENT, JESÚS VILAR. Equip
d'investigació

PERE FERNÁNDEZ, GEMMA FUNES, NÚRIA OLLÉ. Col·laboradors

UN PROJECTE CONJUNT DE:

Fundació Jaume Bofill

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
Secretaria General de Joventut

Generalitat de Catalunya
Departament de Benestar i Família
Secretaria de la Família

A la Nuri

L'ànima d'aquest projecte,
que va trobar en tot allò que els nois i noies ens explicaven
moltes raons per a continuar vivint,
que ha deixat en aquestes pàgines
bona part de les il·lusions compartides
per aconseguir una altra manera de mirar-se els adolescents.

GUIA DE LECTURA	7
I.- TOT POT SER UNA QÜESTIÓ DE MIRADES	9
1.1.- UNA PERSPECTIVA QUE INCORPORA EL MÓN ADULT.....	10
1.2.- ADOLESCÈNCIES REPRESENTATIVES O ADOLESCÈNCIES SIGNIFICATIVES? UNA MOSTRA EDUCATIVA.....	12
1.3.- EL QUADERN DE TREBALL: UNA RECERCA PER TREBALLAR A LA TUTORIA.....	19
1.4. EL PROCÉS SEGUIT O LA UTILITAT D'ESCOLTAR-LOS	21
1.5. LES ALTRES MIRADES: EL SEU PROFESSORAT. ELS SEUS PARES I MARES.....	25
1.5.1. Les mirades dels docents.....	26
1.5.2. Pares i mares que no sempre volen veure.....	29
1.6.- NOTES SOBRE EL VALOR D'ALGUNES RESPOSTES I EL SENTIT DE LES QÜESTIONS EN BLANC	30
1.7.- SER ADOLESCENT I ESTAR A L'ESCOLA. DUES CONDICIONS INSEPARABLES I MÚTUAMENT DETERMINANTS	32
II.- ELS CONTEXTOS, O LES DIVERSES POSSIBILITATS DE SER ADOLESCENT.....	35
2.1.- UNA PROPOSTA PER A CONSIDERAR LA DIVERSITAT	36
2.2.- NO TOTHOM POT SER IGUAL.....	37
2.3.- SER ADOLESCENT EN PRÀCTIQUES	43
2.4.- ADOLESCÈNCIES REACTIVES	48
III. SENTITS I SIGNIFICATS D'UNA ETAPA COMPLEXA.....	52
3.1. FELICITAT ADOLESCENT: RELATIVA I AMB CONTRADICCIONS	53
3.2. PERÒ, TÉ AVANTATGES SER ADOLESCENT?	57
3.2.1. Per a la majoria sí.....	57
3.2.2. No sé si val la pena	60
3.2.3. De fet, no tens gaires preocupacions	62
3.2.4. Encara no pagues factures.....	63
3.2.5. La culpa és de l'adolescència.....	64
3.2.6. Tens molta vida per davant	65
3.2.7. Una etapa màgica per descobrir i ser	65
3.3. QUÈ ÉS AIXÒ DE SER ADOLESCENT?	67
3.3.1. De la classificació impossible al predomini de la diversitat	67
3.3.2. Estadística bàsica de les definicions	69
3.3.3. Adolescències diferents i distribucions diferents.....	73
3.3.4. Sóc un explorador reprimat	76
3.3.5. Es tracta de viure.....	77
3.3.6. La condició adolescent	80
3.4. ADOLESCENTS AFECTATS PER UN PROCÉS MIGRATORI	82
3.5. CONFORMITATS I DISCONFORMITATS	84
3.5.1. El cos. Bellesa cofoiste o font d'insatisfacció	84
3.5.2. Les maneres de ser: fonamentalment simpàtics i "escoltadores"	88
3.6. ADOLESCENT NOI, ADOLESCENT NOIA	92

3.6.1. No hi ha cap raó per a que tinguin que existir diferències ni avantatges.....	92
3.6.2. La mirada dels nois.	93
Potser, les “maneres” són diferents	94
Fins i tot poden “acceptar” que són “millors” en alguna cosa	94
Finalment, està l’angoixa sexual	95
Avantatges masculines	96
Avantatges femenines.....	97
3.6.3. La mirada de les noies	98
Les diferències són evidents tot i que no tothom ho veu així	98
La qüestió de la maduresa i els sentiments	99
Amistat, amor i sexualitat	100
Avantatges femenines.....	101
Avantatges masculines	104
IV. RELACIONAR-SE AMB ELS ALTRES: LA FAMÍLIA	105
4.1. DIVERSITAT DE CONTEXTOS FAMILIARS.....	106
4.2. VALORACIONS DEL CLIMA FAMILIAR	107
4.2.1. Una convivència força complexa, sovint difícil	109
Un primer apunt sobre la convivència i les noies.....	111
4.2.2. Les “famílies” dels Instituts	112
4.2.3. És una qüestió d’estudis però no d’economia.....	113
4.2.4. Adolescents en llars diferents.....	114
Noves parelles i adolescència.....	116
Quan la mare està sola	116
Alguns pares, pocs, que eduquen sols	118
4.2.5. Junts i sense formació o separats i cultes?.....	119
4.2.6. Malament en la pobresa, pitjor o igual en l’abundància	121
Soles, amb adolescents i “pobres”	122
4.2.7. Les situacions complicades.....	124
4.3. QÜESTIÓ DE CONFIANCES	126
4.3.1. Estar bé no vol dir confiar del tot	126
4.3.2. La soledat genera confiança	128
4.3.3. Alguns components de la confiança i l’entesa	129
4.3.4. Sempre cal discutir	130
4.3.5. La bona comunicació.....	131
4.3.6. Per què no cal parlar de tot	132
4.3.7. Sortir: el conflicte dels conflictes	134
4.4. PER A QUÈ COMPTAR AMB LA FAMÍLIA	137
4.4.1. Escoltar molts. Decidir sola	138
4.4.2. Els estudis i la “condició femenina” modifiquen la influència	139
4.5. LES FAMÍLIES DELS NOUINGUTS	141
V. EL TERRITORI ESCOLAR.....	144
5.1 QUINES NOTES ES MEREIX L’INSTITUT?	145
5.1.1. La valoració del clima	145
5.1.2. Seleccionar alumnat no suposa aconseguir un bon clima	146
5.1.3. La nota i les dificultats escolars.....	149
5.1.4. Utilitats i connexió amb la vida	151
5.2. ELS AMBIENTS	154
5.2.1. No sempre són bones les relacions	154
5.2.2. Control i descontrol a l’aula	156
5.2.3. Clima general, relacions i ambient a l’aula.....	159
5.3. ANAR A L’ESCOLA I ESTUDIAR	160
5.3.1. Diferències d’èxit	160
5.3.2. Ambients escolars positius	162
5.3.3. Escola a la força?	163

Arguments en contra	164
Arguments positius	165
5.4. L'ADULT PROFESSOR	166
5.4.1. Diversitat d'experiències, diversitat de demandes	166
5.4.2. S'explica bé	168
5.4.3. S'enrotlla	169
5.4.4. Si és possible... amb bon humor	172
5.4.5. Però, quants n'hi ha d'aquests?	172
VI. MIRADES I POSICIONAMENTS DAVANT EL MÓN	176
6.1. CANVIAR, PERÒ EN QUINA DIRECCIÓ?	177
6.1.1. Preocupacions de canvi més o menys lliures	177
6.1.2. Les propostes per a un món diferent	179
6.1.3. Els canvis tenen gènere	184
6.2. POSICIONAMENTS ADOLESCENTS: ENTRE LA RADIKALITAT I LA INCOHERÈNCIA	186
6.2.1. La política i l'interès pel món adult	187
6.2.2.- Actituds "ecològiques"	189
6.2.3. Afirmacions de llibertat	190
6.2.4.- Creure en Déu, la quarta dimensió i el amor	192
6.2.5.- La independència (de Catalunya), alguns radicalismes i algunes dificultats per a la convivència	194
6.3. FER QUELCOM TOTALMENT NOU: LES ESMENES A LA TOTALITAT	201
6.3.1. "Definitivament, el món no va bé"	201
6.3.2. "Que els polítics fossin més responsables i no tant mentiders"	202
6.3.3. "Voldria primer de tot eliminar les fronteres i que no en quedés ni una, perquè som ciutadans del món"	203
6.3.4. "... que ningú volgués ser més que els altres"	205
6.3.5. "Bon rotllo entre tots"	205
6.3.6. Entre mig sempre està la seva adolescència	206
6.4. EN AQUEST MÓN (EL MEU) SOBRA DETERMINADA GENT	207
6.4.1. Actituds diverses, per acabar excoent	207
6.4.2. La qüestió immigrants i la convivència diària	209
6.4.3. Les postures "fatxes"	211
RESUM, INTERROGANTS I PROPOSTES	214
L'ADOLESCÈNCIA MÉS POSITIVA ÉS AQUELLA QUE ES CONSTRUEIX PER INTERACCIÓ AMB ADOLESCÈNCIES DIVERSES	215
FA ANYS QUE L'ADOLESCÈNCIA ÉS OBLIGATÒRIA	216
De l'acceptació a la "comprensió"	217
Elements per a descriure el paisatge adolescent	217
De la dependència interessada a la responsabilitat	219
FER DE MARE, FER DE PARE DELS ADOLESCENTS	220
Els adolescents no passen dels seus pares i mares	220
Famílies "bones" i "males"	221
No és fàcil construir un clima de confiança i entesa	222
Part té a veure amb la comunicació	223
La influència familiar: una entre d'altres	224
ADOLESCENTS I ESCOLARS OBLIGATÒRIAMENT ALHORA	225
Es troben bé a l'escola, però no a totes les escoles	225
En part, és una qüestió de col·legues i de funcionament de l'aula	226
No es tracta de mesurar el "fracàs" sinó de descobrir els contextos escolars positius ...	227
Del "bon profe" a l'"adult enrotllat"	228
MIRADES CRÍTIQUES, MIRADES PREOCUPANTS	229
Tot menys els perfils ideològics que sovint definim els adults	229

Fins i tot la "independència" és una qüestió de relacions	230
Un món per canviar en la seva totalitat	231
Quan al món sobra determinada gent.....	232
NOIS I NOIES: UNA DIVERSITAT QUE CAL SEGUIR ESTUDIANT	233
Adolescències més complexes i intenses	234
No cerquen el mateix tipus de convivència familiar	234
La seva forma d'estar a l'escola és diferent.	235
Veure el món amb ulls de dona.....	235
Construir identitats, construir gènere, aprendre a relacionar-se	236

GUIA DE LECTURA

Aquest text és el resultat d'una activitat de recerca, però d'una recerca-acció amb finalitat educativa. De la mateixa manera que la investigació se'n surt força de molts dels cànons ortodoxes, el text redactat probablement també: pretén ser un conjunt de pàgines per a enriquir i millorar les lectures del món adolescent que tenen les persones adultes que han de conviure amb ells i elles. Com el títol diu, teniu davant una sistematització, més o menys reeixida, dels seus "arguments" vitals i no una descripció estàtica de com són o deixen de ser.

Pot ser llegit en qualsevol ordre mentre es tingui present la perspectiva amb la que està fet: deixar que s'expressin, no considerar-los d'entrada un problema. Tanmateix, advertim que no és un text neutre i que s'ha redactat per insinuar a les persones adultes que si pretenen educar els adolescents, potser han de renovar els seus arguments i no dedicar-se simplement a replicar.

El document està estructurat en set gran capítols i és, de moment, una primera part¹ de la reflexió i la recerca. En el primer d'ells, expliquem com ho hem fet, el sentit i el funcionament de l'experiència. Com a tesi central venim a defensar que els nois i noies adolescents són com els veiem. Unes o altres mirades descobreixen unes o altres realitats, construeixen uns o altres problemes.

El segon, està destinat a donar resposta a per què en cadascuna de les escoles que hem estat treballant teníem la sensació de trobar-nos amb un univers d'adolescents cada vegada diferent. És un capítol que parla de contextos, de com s'és adolescent en funció de les oportunitats i els estímuls que es té per a ser-ho.

A continuació hem sistematitzat les seves lectures de la condició adolescent. Intentem respondre a per què les persones adultes no acabem de pair l'adolescència mentre que ells i elles la consideren poc menys que la millor etapa de la vida.

Els capítols que segueixen tenen a veure amb les relacions. Entre ells ocupa una part central la qüestió de la família. Intentem contestar a alguns dels

¹ Més endavant, en un altre text, segona part d'aquest, recollirem alguna part dels seus arguments sobre la felicitat a partir de les activitats no escolars, dels caps de setmana o l'accés a substàncies que ajuden a sentir-se millor i divertir-se. Intentarem esbrinar com el sortir i la nit esdevenen el seu paradigma simbòlic de la llibertat. Es completarà amb diferents aspectes sobre els amics i la sexualitat. També podrem parlar de com si l'adolescència és llarga i està bé, no seria millor que fos eterna? Hem passat revista amb ells i elles al seu passat i al seu futur. Potser aquí vàrem aconseguir recollir la part dels arguments adults que han fet seus per a com ser, algun dia, ciutadans i ciutadanes joves-adults.

neguits adults sobre la utilitat o inutilitat dels pares i mares quan els fills comencen a fer-se grans.

El segon gran àmbit de les seves relacions passa per l'escola. Les respostes que tenim configuren un ampli retrat de com estan vivint l'escolarització obligatòria, com veuen els seus agents principals: el professorat. Sense oblidar però que el territori escolar és quelcom més que un espai per estudiar i que com descrivim als primers capítols, és un dels contextos centrals per a exercir d'adolescent.

El nostre relat acaba fent un recull de les seves mirades sobre el món. Explica perquè, mentre treballàvem amb ells, teníem la sensació que el món seria millor si fos adolescent i, alhora, ens esgarriàvem de comprovar com incorporen a la seva forma incipient de ser el més dur de les nostres formes excloents per a configurar la societat.

Al final hem afegit una mena de resum destacant allò que al nostre parer pot tenir més impacte en una proposta pensada en clau educativa. En alguns casos es tracta de deixar constància de les noves dades del panorama adolescent, en d'altres fem ampliació dels dubtes, en molts una proposta d'orientació suggerent per a seguir pensant d'una altra manera.

A alguns capítols apareix un apartat sobre els nois i noies que han viscut un procés migratori. En la mesura que el grup estudiat ha atrapat les diferents adolescències de Catalunya, també hi ha una part d'ells i elles que ha viscut, a vegades en plena adolescència, un canvi de panorama vital. No formen part d'un col·lectiu diferenciable ("adolescents immigrants"), però convé tenir present els matisos i les contradiccions que aporten, que avui poden ser rellevants en mig de la nova diversitat adolescent amb la que ens trobem.

Bona part del material estadístic, o de les reflexions metodològiques, hem preferit col·locar-les com a annexos. De aquesta manera creiem que es pot facilitar una lectura més àgil per a la reflexió i l'acció educativa.

Aquest text es complementarà amb altres dos. Un que revisa i adapta el quadern-qüestionari emprat, acompanyant-lo d'una proposta de metodologia i didàctica per a que sigui útil en un futur als tutors i tutores. Un altre, analitza la informació recollida en les sessions de treball amb mares i pares. Es tracta d'una sistematització de les seves visions i de les seves preocupacions envers els adolescents per a pensar en com ajudar-los a continuar fent la seva tasca educativa.

I.- TOT POT SER UNA QÜESTIÓ DE MIRADES

1.1.- UNA PERSPECTIVA QUE INCORPORA EL MÓN ADULT

Des de fa unes dècades, la nostra societat occidental i desenvolupada va fer possible i després inevitable l'adolescència obligatòria i universal. Hem construït així un temps vital diferenciat en el que tots i totes viuran un conjunt de transformacions evolutives, un període de canvi, adaptació i aprenentatge d'una nova realitat que ja no és la infància, un període de transicions diverses (escolars, familiars, laborals, etc.). Els canvis, les transformacions evolutives, tot i ser comuns a la majoria de nois i noies, no s'han de confondre amb la condició adolescent². Aquesta és una etapa socialment definida en la que **l'adolescent ha de descobrir i practicar el seu paper, què és el que ara tocar fer, què és allò que els adults volen que faci, què és el que els altres adolescents fan, com es fa per ser adolescent.**

Tant per pensar com mirar-se l'adolescència, com per considerar quina és la forma més adequada de relacionar-se i d'influir positivament en les seves vides, resulta clau definir les perspectives amb les que es considera la realitat. Tot i que després descriurem per què són diferents, donant compte d'una de les aportacions força suggeridora d'aquesta recerca, voldríem començar el text resumint alguns dels elements que conformen la nostra forma d'aproximació al món adolescent.

Una simple definició en termes estadístics ens pot fer acceptar que els adolescents són uns personatges que estan entre els 12-13 i els 17-18 anys i que tenen un conjunt de característiques socials i psicològiques similars. L'estudi de l'adolescència passa a ser tant sols una tasca d'identificació de com són algunes de les seves conductes, de les seves formes d'actuació, de les seves opinions, formes de pensar o sentir, etc.

Però, com que la condició adolescent es quelcom més que un grup d'edats o unes característiques evolutives, **el coneixement útil dels seus móns comporta tenir visions força més polièdriques.** Les seves maneres de trobar sentit a la pròpia adolescència i tot el que l'envolta, les seves formes d'estar en ella, d'entrar i de sortir, les seves formes de "ser" adolescent (d'entomar aquesta condició) són el resultat de moltes i complexes interaccions:

- Són, en primer lloc, el producte de temps concrets, de fraccions històriques molt breus en les que el que passa al seu voltant (la quotidianitat mediàticament difosa) fa que les adolescències siguin força diferents en períodes molt curts.

² D'una manera resumida, es pot trobar una perspectiva integradora per a mirar el món adolescent a: Funes, J. (2003) "Claves para leer la adolescencia. De problema a sujeto educativo". A "Cuadernos de Pedagogía" 320, gener 2003.

- Estan, a més, en territoris, en espais, en entorns diversos condicionadors de les possibles formes de ser adolescents.
- Finalment, interaccionen amb uns o altres adults, amb uns o altres adolescents i joves coetanis o de generacions pròximes (formen així part d'una "generació" adolescent).

Com a resultat, com a suma de tot això, viuen les seves adolescències en "contextos" diversificadors (en una successió de climes, ambients, relacions, diversos i canviants) que resulta imprescindible conèixer per a poder conèixer-los.

L'afegit de l'escolarització obligatòria va convertir l'escola, com després descriurem, en el territori adolescent per excel·lència, en un d'aquests espais condicionadors. L'escolarització provoca homogenització d'espais, crea contextos per a ser adolescents, facilita un temps, unes interrelacions, uns entorns per a exercir d'adolescents, per aprendre a ser adolescents. Però, la mateixa realitat escolar és un producte temporal, ubicada en uns territoris, amb unes o altres seleccions de grups humans, amb unes o altres persones adultes.

Podríem dir que **no existeix problema adolescent sinó problemes dels adults amb els seus adolescents**. O simplement destacar que les relacions amb els adults que els envolten, les vivències derivades de la relació, són bona part del que són com adolescents. El professorat, per exemple, se'ls mira i els viu de diferents maneres. Amb ells i elles construeixen relacions generadores de confiança, de tensió, d'acumulació d'experiències positives o de bagatges vitals negatius. Tenir uns o altres "profes" suposarà distribucions diverses dels conflictes adolescents inevitables. Tenir un o altre professorat significarà descobrir de diferents maneres, en diferents moments, algunes qüestions vitals, algunes formes de ser ésser humà, unes o altres preocupacions de l'existència, unes o altres prioritats i valors per al moment adolescent.

El grup familiar, amb les seves característiques derivades de la condició social (econòmica, cultural, etc.) aporta unes persones adultes que tenen desiguals i diferents possibilitats d'entendre el que està passant amb els seus fills i filles, de facilitar-los diverses hipòtesis per a que entenguin l'etapa que estan vivint. Les relacions dins del grup familiar (la composició del grup, l'estil, els climes) condicionen encara més el repertori de conductes de conflicte i les seves possibilitats d'esdevenir problemes adolescents. Però, especialment condicionaran la base de seguretat amb la que gestionaran les crisis que hauran de viure.

Part de la seva seguretat i inseguretat, de la gestió dels riscos i les crisis depenen dels climes familiars. Part de les confiança en si mateixos depenen de les dosis de confiança construïdes amb les persones adultes del grup familiar. Alguns elements determinants de com es viuen i com fan d'adolescents, especialment de com s'és adolescent noi o adolescent noia dependran d'aquestes relacions amb el món adult.

Conviure amb uns o altres coetanis, especialment en els entorns més pròxims, suposa una diversitat de visualitzacions d'allò en què consisteix ser adolescent. Provoca l'aparició de una diversitat de formes atractives o rebutjades per ser-ho. L'entorn coetani suposa una disponibilitats de cultures i estils juvenils, un catàleg d'interaccions i de confrontacions.

Estudiar el món adolescent és estudiar els contextos adolescents, conèixer el conjunt d'interaccions que generen unes i altres adolescències. Tot aquest text, tota aquesta investigació és un intent de conèixer i descriure aquests contextos per saber com treballar de manera diversificada amb les diverses adolescències.

1.2.- ADOLESCÈNCIES REPRESENTATIVES O ADOLESCÈNCIES SIGNIFICATIVES? UNA MOSTRA EDUCATIVA

Les anàlisis, reflexions i comentaris que ocupen les pàgines d'aquest text tenen com a origen la informació facilitada per un conjunt significatiu d'adolescents de tot Catalunya. Les dades són força representatives de diferents aspectes de l'adolescència del país, però no hem treballat amb una mostra estadísticament representativa d'aquest grup de població.

Estem convençuts que no té gaire sentit constituir aquesta mostra "representativa" perquè, a més de la dificultat per seleccionar les variables definitòries (probablement podien ser les comuns a la selecció d'altres mostres per raó d'edat)³, no està clar quins són els factors que conformen les diferents formes de ser adolescent, en quina proporció existeix cadascuna d'aquestes formes en la realitat, així com la seva distribució en el territori. No sabem com es pot definir una mostra que representi a tot tipus d'adolescències. En tot cas no ha estat la nostra pretensió trobar-la. Tanmateix, sí que hem acabat proposant (veure capítol següent) una forma d'analitzar, d'interpretar, la diversitat i dels components i dinàmiques que la generen.

Però, donat que la nostra pretensió era educativa (descobrir allò que s'ha de tenir en compte i com s'ha de tenir en compte si es vol influir sobre els nois i noies adolescents) sí que estàvem obligats a trobar les veus, els arguments de la majoria de les diverses adolescències. Per això, hem intentat que la mostra sigui "significativa", que inclogui les formes significatives de ser adolescent avui. Hem considerat variables demogràfiques, territorials, socials, culturals, però també contextos escolars generadors de diversitat (tipus d'escola diferents en funció de la clientela i del clima pedagògic).

³ No voldríem entrar innecessàriament en debats sobre sociologia científica i estudi de l'adolescència. En tot cas per a facilitar la comparació amb la realitat sociodemogràfica remetem al lector a l'Annex 4: Dades de la població adolescent de Catalunya.

Res del que aquí diem es pot afirmar representativament del conjunt d'adolescents de Catalunya. Tot el que diem té un pes significatiu en la conformació d'unes o altres formes de ser adolescent i representa aspectes a tenir presents per a treballar amb ells i elles. En alguns territoris, la representació era total donat que entrevistàvem a pràcticament la totalitat de nois i noies. En totes les escoles la informació reflecteix com són i pensen els diferents tipus d'adolescents que van a aquest tipus d'institut.

L'adolescència no deixa de ser una sèrie d'anys entre la infància i la joventut en els que es dona un procés de maduració i canvi i, alhora, un itinerari d'aprenentatges, d'acomodació experimental a un estat definit social i culturalment. Per aquesta raó no serveix l'elecció de qualsevol de les edats adolescents com a població d'estudi, podria tractar-se de pre-adolescents, o de post-adolescents. En aquest treball hem optat per seleccionar com a nucli els anys centrals (15, 16), entenent que majoritàriament han viscut el gruix dels canvis evolutius i estant ja molt dins del seu paper com a adolescents.

A l'entorn escolar aquestes edats corresponen als alumnes de quart d'ESO i per això es va optar per treballar amb els nois i noies d'aquest curs. Optar per un curs posterior hauria suposat tenir un grup esbiaixat i anterior hauria comportat més impacte de les diferències de maduració i ritme evolutiu. Hauríem tingut més adolescents però no de tot tipus en el primer cas, amb més reflex de les crisis evolutives però parcialment infantilitzada en el segon. Les respostes recollides són de nois i noies que tots i totes estan vivint, amb intensitat diversa, l'adolescència i que porten uns anys de vida escolar a la secundària. Podem així parlar de l'adolescència i de la vida adolescent a l'escola.

Per a seleccionar la mostra es van seguir els següents criteris:

- **EDAT:** 15, 16. Alumnes que estan cursant 4rt. d'ESO, Es preveu que entre els que apareixeran alguns de més edat, que en algun moment de la seva escolarització han quedat fora de promoció.
- **SEXE:** proporció que s'ajusti al màxim a la realitat demogràfica (50 % nois i 50% noies).
- **TERRITORI:** Presència en funció del tipus de barri i del tipus de poble o ciutat. Així, havien de ser-hi presents adolescents de barris perifèrics i de barris centrals, de l'àrea metropolitana, de Barcelona i d'alguna de les altres capitals, de pobles amb proporció petita d'adolescents i de pobles grans, de diverses comarques, etc.
- **ESCOLA:** La tipologia de centre pot condicionar les tipologies d'adolescents ja que aquests no s'hi troben distribuïts de manera uniforme en les escoles. Així, calia treballar amb adolescents d'IES petits, grans, confessionals, d'élite, públics i privats. L'escola conforma un conjunt de variables que poden ser determinants.

La recerca ha estat feta en un context escolar i això comporta avantatges i inconvenients. Per a que un treball com aquest sigui útil no ha d'estar plantejada com a una activitat acadèmica més, necessita la complexitat del tutor o tutora i ha de ser explicat com a proposta de coneixement del seu món, com a recerca del que està vivint i sentint.

En el nostre cas ha sigut important que el pes de l'activitat hagi recaigut en persones de fora de l'escola, que manifestaven el compromís de tornar a treballar amb ells i elles les dades algunes setmanes després. Tanmateix, on millor va funcionar va ser a les escoles on els tutors eren valorats positivament i es van implicar en el tema.

Ha estat també clau garantir la total confidencialitat i la llibertat d'expressió. A més, per a que poguessin realment sentir-se protagonistes se'ls va implicar inicialment amb una carta⁴ personal explicant en què consistia l'experiència i què esperàvem de tots ells.

La informació obtinguda podem dir que ha resultat poc condicionada pel fet d'estar a l'aula. Amb molta facilitat desconnectaven i es posaven a contestar, endinsant-se en el seu món. Potser alguns aspectes que fan referència a l'aprenentatge haguessin tingut altres matisacions de haver contestat fora de l'IES.

El nombre de subjectes que finalment va contestar és el que es reflecteix al Quadre 1.1. La mostra, el grup de referència, són els 808 adolescents que consten en la columna "Dades". Donada la llarga extensió del qüestionari i acceptant que no tenien l'obligació de contestar a tot, hi ha parts que per voluntat o cansament han quedat en blanc. Per aquesta raó, fem costar quin és el nombre de casos que utilitzem en parlar de cadascú dels apartats de la recerca.

Quadre 1.1

NOMBRE DE SUBJECTES QUE HAN RESPOST A CADA PART DEL QÜESTIONARI														
Escoles	Dades		Qui sóc jo		La família		Els amics		El temps		L'Institut		El món	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
A	98	12,1	98	12,1	97	12,0	96	11,9	96	12,0	94	11,8	92	11,7
B	25	3,1	25	3,1	25	3,1	24	3,0	24	3,0	24	3,0	24	3,1
C	98	12,1	98	12,1	98	12,1	98	12,2	97	12,1	98	12,3	92	11,7
D	70	8,7	70	8,7	70	8,7	70	8,7	69	8,6	69	8,6	66	8,4
E	59	7,3	59	7,3	59	7,3	59	7,3	59	7,4	59	7,4	59	7,5
F	51	6,3	51	6,3	51	6,3	51	6,3	51	6,3	51	6,4	51	6,5
G	31	3,8	31	3,8	31	3,8	31	3,9	31	3,9	31	3,9	31	3,9
H	82	10,1	82	10,1	82	10,2	82	10,2	81	10,1	81	10,1	82	10,4
I	58	7,2	58	7,2	58	7,2	58	7,2	58	7,3	58	7,3	58	7,4
J	72	8,9	72	8,9	72	8,9	72	8,9	72	9,0	72	9,0	72	9,2
K	70	8,7	70	8,7	70	8,7	70	8,7	70	8,8	69	8,6	69	8,8
L	90	11,1	90	11,1	90	11,2	90	11,2	88	11,0	89	11,1	86	10,9

⁴ Veure Annex 2

R	4	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5
TOTAL	808		808		807		805		800		799		786	

Les característiques de les escoles en les que estan aquests adolescents i de la seva ubicació territorial són les que s'indiquen en el Quadre 1.2. En alguns casos, per diferents motius, no ha estat possible treballar amb l'escola inicialment prevista. Quan es donava aquesta situació, es substituïa per una similar ubicada en un territori semblant. És possible, però, que el fet de tenir que col·laborar hagi esbiaixat alguns aspectes relacionats amb el món escolar.

Quadre 1.2

DESCRIPCIÓ BÀSICA DE LES ESCOLES		
ESCOLES	CONTEXT ESCOLAR	UBICACIÓ TERRITORIAL
A	IES, públic, gran ⁵	Població gran d'Osona
B	IES, públic, petit ⁶	Població petita del Baix Ebre
C	IES, públic, gran	Població gran Pla de l'Estany
D	IES, públic, gran	Població gran Vallés Oriental
E	Escola (amb infantil, primària i les dos secundàries), pública, provenint del CEPEC	Barcelona ciutat
F	Escola (amb infantil, primària i les dos secundàries), concertada, de titularitat religiosa	Lleida ciutat
G	IES, públic, petit	Població Pallars Sobirà
H	Escola (amb infantil, primària i les dos secundàries) gran, privada, parcialment concertada, amb població d'alt nivell econòmic, de titularitat religiosa	Barcelona Ciutat
I	Escola (amb infantil, primària i les dos secundàries) gran, concertada	Barcelona Ciutat
J	IES, públic, gran	Població gran Baix Llobregat
K	IES, públic, gran	Població gran L'Urgell
L	IES, públic, gran	Població gran Maresme
R	Unitat d'Escolarització Compartida	Barcelona Ciutat

⁵ Amb tres o més línies

⁶ Amb només una línia

Creiem que la mostra d'entorns escolars i territorials amb la que finalment hem treballat ha possibilitat força l'obtenció d'informació suficientment diversificada. Tot i així, havíem de tenir també present altres aspectes que ens permetessin descriure millor algunes característiques socials dels nois i noies amb els que hem treballat i, especialment, de la seva distribució a les escoles. Igualment, una ubicació territorial de l'escola no sempre vol dir que l'alumnat sigui el del territori, representi la diversitat d'adolescències del medi. Per aquesta raó hem confeccionat el Quadre 1.3, a partir de les informacions que l'alumne ens ha donat de la seva família.

La columna "*població escola/població entorn*" intenta identificar les seleccions d'alumnat. Reflecteix fins a quin punt els ambients adolescents de l'escola són força diferents dels que troben a altres entorns vitals. Intenta advertir sobre homogeneïtats i diversitats socials i adolescents a l'aula. Els "*Tipus*" estan descrits al peu de la taula. Cadascú representa una extracció social diferent i uns ambients escolars diferents.

Les columnes dels estudis del pare i la mare tenen el valor aproximatiu que tenen les respostes que donen obertament els nois i noies sobre els coneixements dels seus pares. El concepte estudis "*superiors*" aquí significa que de les seves respostes hem deduït que havien anat a la universitat, no pas que tinguin un títol superior. Es tracta de pares i mares que han fet algun estudi més que l'ensenyament secundari. "*Bàsics*" vol dir estudis primaris o EGB, amb independència de com va acabar la història escolar.

A la columna del treball del pare, "*professions lliberals*" vol dir pares que no treballen directament en processos productius ni de serveis de tipus comercial. Pares que treballen en professions que requereixen titulacions universitàries i que tenen a veure amb la salut, l'educació, l'economia, el dret, etc. independentment de per a qui treballin.

Aquests dos últims quadres ens permeten identificar variables per aproximar-nos a la extracció social, a la composició social de les aules, a les dinàmiques d'interrelació que són possibles a cada escola, a alguns dels climes institucionals predominants. A ells tornarem en diferents moments del text.

Quadre 1.3. Alguns paràmetres que defineixen la mostra

IES	Població escola/ Població entorn		Total general	A casa parlo	Estudis pare		Estudis mare		Naixement	Naixement pare	Naixement mare	Treball pare
				català	superiors	Bàsics	superiors	bàsics	A un altre país	A un altre país	A un altre país	Professions "lliberals"
A	Tipus I	N	97	38	7	29	9	25	9	10	11	5
		%		38,78%	7,22%	29,90%	9,28%	25,77%	9,18%	10,31%	11,34%	5,15%
B	Tipus II	N	25	23	1	13	1	10	1			2
		%		92,00%	4,00%	52,00%	4,00%	40,00%	4,00%	0,00%	0,00%	8,00%
C	Tipus II	N	98	81	17	15	18	12	9	4	7	23
		%		82,65%	17,35%	15,31%	18,37%	12,24%	9,18%	4,08%	7,14%	23,47%
D	Tipus I	N	70	9	4	24	4	22	5	6	6	3
		%		12,86%	5,71%	34,29%	5,71%	31,43%	7,14%	8,57%	8,57%	4,29%
E	Tipus III	N	59	43	37	5	39	3	1	4	4	42
		%		72,88%	62,71%	8,47%	66,10%	5,08%	1,69%	6,78%	6,78%	71,19%
F	Tipus II	N	51	34	13	8	13	13	1	2	2	19
		%		66,67%	25,49%	15,69%	25,49%	25,49%	1,96%	3,92%	3,92%	37,25%
G	Tipus II	N	31	24	8	7	5	12				4
		%		77,42%	25,81%	22,58%	16,13%	38,71%	0,00%	0,00%	0,00%	12,90%
H	Tipus IV	N	82	31	53	2	44	5	2	6	1	38
		%		37,80%	64,63%	2,44%	53,66%	6,10%	2,44%	7,32%	1,22%	46,34%
I	Tipus III	N	58	31	17	5	22	7		3	2	23
		%		53,45%	29,31%	8,62%	37,93%	12,07%	0,00%	5,17%	3,45%	39,66%
J	Tipus I	N	72	14	22	14	19	10	4	5	5	9
		%		19,44%	30,56%	19,44%	26,39%	13,89%	5,56%	6,94%	6,94%	12,50%
K	Tipus II	N	70	45	14	21	11	21	9	7	6	11
		%		64,29%	20,00%	30,00%	15,71%	30,00%	12,86%	10,00%	8,57%	15,71%
L	Tipus I	N	90	3		34		44	12	14	15	3
		%		3,33%	0,00%	37,78%	0,00%	48,89%	13,33%	15,56%	16,67%	3,33%

Total N			803	376	193	179	185	185	53	61	59	182
Total%				46,53%	23,92%	22,18%	22,92%	22,92%	6,59%	7,60%	7,35%	22,67%

Interrelació entre la població de l'escola i la població de l'entorn. És a dir, similitud o no de les poblacions d'adolescents que acudeixen a l'escola i les que aparentment predominen a l'entorn en el que la institució escolar està ubicada. Similituds en proporció i en algunes característiques socials especialment significatives com les que s'indiquen a la taula:

- Tipus I: dissimilitud important;
- Tipus II: amplia coincidència;
- Tipus III: l'alumnat prové d'un entorn interclassista i plurilingüe, no sempre pròxim a la ubicació geogràfica de l'escola
- Tipus IV: l'alumnat està esbiaixat per raons econòmiques i ve d'indrets molt diferents. No es tracta de població que tingui a veure amb l'entorn de l'escola.

1.3.- EL QUADERN DE TREBALL: UNA RECERCA PER TREBALLAR A LA TUTORIA

En l'actualitat disposem d'una bona quantitat de dades sociològiques sobre els nois i noies adolescents i alguns dels seus comportaments. Però, aquest conjunt d'informació útil no resol alguns problemes i dificultats que ens trobem quan volem treballar amb ells i elles. Donen una visió massa condicionada per la perspectiva adulta com per facilitar a les persones que es relacionen amb els adolescents formes raonables d'influència educativa. Sovint, les nostres descripcions no incorporen la seva visió, les seves vivències i, a més, no recullen les percepcions adultes, creadores de bona part dels problemes dels adolescents.

La pretensió d'aquesta recerca ha estat salvar una part d'aquests esculls i obtenir una visió actualitzada del món adolescent a partir de com es veuen i es viuen els adolescents. Per això es va començar per dissenyar un instrument de recollida d'informació que aconseguís mantenir aquesta perspectiva. La proposta havia de permetre combinar el coneixement i l'actuació educativa directa, facilitar la descripció, la ubicació sociològica i l'aproximació antropològica, la comprensió psicològica. Es tractava de preguntar directament als adolescents sobre la seva percepció del món, les seves necessitats i il·lusions, i no sobre la llista de problemes que suposadament pateixen.

El resultat d'aquesta combinació de pretensions va ser un quadern-qüestionari elaborat amb els següents criteris:

- Que el llenguatge utilitzat fos proper al que utilitzen els adolescents, per tal que es poguessin identificar amb els diferents enunciats o situacions proposats.
- Que el format fos atractiu, de manera que pogués ser interpretat com un quadern de treball més que com una enquesta.
- Que aquest mateix format en forma de quadern pogués esdevenir un instrument de treball per als educadors i educadores.

A partir d'una proposta inicial experimental, el contingut s'acaba estructurant en 6 grans apartats:

- 1. Qui soc jo**
- 2. La meva família**
- 3. Els amics**
- 4. El temps lliure**
- 5. Jo i l'institut**
- 6. Jo i el món**

En cadascun dels apartats es barregen formats diferents de preguntes per a obtenir la informació, de manera que hi ha:

- Informació bàsica del seus contextos socials més pròxims (dades sociològiques bàsiques)
- Descripcions de caire personal
- Posicionaments i valoracions
- Anàlisi de dilemes i decisions personals
- Opinions i actituds
- Arguments vitals davant de diferents realitats

El procés de creació del qüestionari va passar per diferents fases, en les quals es va provar, primer de forma individual amb alguns adolescents, i després en grups per a poder anar definint millor aquells aspectes que no quedaven prou clars. En aquest sentit, aquests primers grups d'adolescents ens van poder assessorar, des de la seva pròpia realitat, de quines eren les temàtiques que ells i elles percebien com a més rellevants a l'hora d'obtenir un perfil de la seva visió del món. També ens van ser molt útils els grups adolescents de la prova pilot per trobar les estratègies òptimes de retorn de la informació que, com després explicarem, vàrem fer a cadascuna de les classes.

La major part del instrument elaborat ha resultat adequat, aportant informació molt menys esbiaixada per l'ocultació o l'exageració que la que es produeix quan s'aplica a adolescents un simple qüestionari d'enquesta. Tot i així hem de destacar que, malgrat estar interessats i interessades per tots els temes plantejats al qüestionari, tot no es vivia amb la mateixa intensitat. D'algunes qüestions n'haurien volgut parlar més (es va procurar tenir-ho en compte en les sessions de retorn) d'altres podien passar.

Pel fet de ser un quadern fonamentalment basat en text escrit vam haver de tenir en compte les dificultats lectores, de comprensió i d'expressió escrita, de manera que:

- No es va rebutjar cap adolescent del grup, assumint que era una activitat que interessava a tothom i no només als "bons escolars". Això ens va permetre observar actituds de les persones adultes, reaccions dels companys, dificultats d'entorn.
- Hi va haver una presència en cada grup de diversos membres de l'equip per ajudar el màxim possible en la comprensió, sense influir directament o indirecta en les respostes.
- Es va generar a la base de dades un camp de valoració de les dificultats de comprensió quan aquestes són importants, especialment per a identificar el valor de camps buits o de difícil interpretació.

- Vàrem enregistrar les respostes de forma literal per tal d'estudiar aspectes d'expressió i comunicació adolescent en la seva vessant lingüística.

No es van fer dues versions (català i castellà del text) per evitar posicionaments previs i per comprovar quina llengua utilitzaven en les respostes. El temps empleat per a respondre va ser en general entre 45 i 90 minuts (les diferències individuals eren degudes, normalment, a una millor o pitjor comprensió lectora, i també a la implicació personal a l'hora de respondre, ja que ens trobàvem amb nois i noies que escrivien molt, i altres que menys)⁷.

1.4. EL PROCÉS SEGUIT O LA UTILITAT D'ESCOLTAR-LOS

Si l'instrument per a recollir la informació no va ser un simple qüestionari, tampoc el tractament del coneixement obtingut havia de respondre a una simple anàlisi posterior, feta amb total desvinculació dels informants. Si la "mostra" responia a criteris educatius, el mateix vàrem fer amb la metodologia.

Preteníem, i en gran mesura es va aconseguir, que el quadern de treball captés el seu interès, acabes sent un conjunt de pàgines en les que l'adolescent s'expressés de forma força lliure, veient que ens interessava ell i ella i no una llista dels seus problemes. Però també era important retornar si més no una part de la informació per a veure com la interpretaven, quins eren els sentits possibles de les seves expressions, de les seves vivències.

Per això, en tots els casos, la metodologia seguida va ser:

1. Explicació per part del tutor de que participarien en l'experiència
2. Repartiment d'una carta personalitzada ampliant l'explicació i demanant la seva col·laboració
3. Sessió per grup classes de resposta al qüestionari-quadern
4. Sessió per grup classe de retorn de part de la informació, discussió i debat d'alguns aspectes
5. Disponibilitat per a facilitar al tutor o tutora informació per a continuar treballant a l'hora de tutoria (amb possibilitats d'implicació de nou de l'equip).

⁷ Acabat tot el procés, hem pogut fer una valoració més acurada del Quadern i de la seva utilitat com a instrument de recerca i, especialment, com a material per treballar processos de reflexió sobre la seva adolescència a classe o a espais d'educació en el lleure. D'això em parlem en un altre document, tot i així volem destacar que algunes qüestions no tenien una formulació adequada, d'altres han proporcionat molta més informació de la prevista. Algunes eren realment claus, d'altres més secundàries.

La sessió de retorn els va resultar, d'entrada, una mica xocant. No estaven gaire acostumats a que els investigadors tornessin a l'aula a comentar els resultats. L'experiència estava suposant, d'una banda, el poder parlar de manera molt ampla del seu món, d'altra, el poder discutir col·lectivament sobre el que havien expressat. No n'hi ha prou amb recollir els seus arguments, també cal escoltar les seves interpretacions, veure com miren les imatges que ells mateixos han projectat.

Si del instrument de recerca el que preteníem era acabar fent un quadern per a la tutoria, un conjunt de suggeriments per a fer possible l'expressió dels seus móns adolescents, de les activitats de retorn el que volíem obtenir era una demostració pràctica de com encetar formes adequades de reflexió i d'abordatge sobre tot allò que estan vivint. Per a tots i cadascun dels grups es va preparar una petita presentació visual de una part de les seves opinions i de una part de les dades quantitatives, escollint alguns temes que podien ser objecte d'especial preocupació o d'interpretació diferent entre ells i el món adult. Unes setmanes després de la primera trobada es tornava al centre i, grup per grup, es treballava el tema i es recollien per un observadors les aportacions i, especialment, les reaccions, les interpretacions no esperades, el clima real de l'aula, les interaccions entre ells.

Poder parlar sobre allò que ens havien dit va suposar per l'equip trobar formes de llegir el seu món que no havíem previst, prioritats i complexitats interpretatives diferents a les que habitualment fèiem servir en els nostres treballs de recerca. Els informes d'observació redactats ens poden facilitar molts exemples d'això que estem dient.

A vegades podíem descobrir altres matisos, altres tons emocionals, altres formes de completar la lectura del que havien escrit. En els debats van dir coses com ara:

- *“Els adolescents, quan estan tristos, ho estan més que un adult...”*
- *“Un novio es una persona que te comprende. ...La primera relación sexual ha de ser con el novio,... O con alguien que también quiera...”*
- *“El risc no te'l busques, n'hi ha...”*
- (A la pregunta sobre què haurien de fer els pares per entendre'ls): *“No amenaçar, explicar. Pressuposen que ho faràs malament, que et deixin que ho aprenguis sol...”*

En algunes ocasions podríem comprovar com els nois i noies ja estaven saturats d'intervencions sobre els seus “problemes”, com tenien més interès en cercar altres perspectives, en destacar altres aspectes, en demostrar altres preocupacions (*“Hi ha problemes que per nosaltres són molt importants i que per vosaltres, els grans, no ho són tant. ... A vegades els adults ens doneu llargues, no contesteu... no sou sincers...”*). En d'altres, el que comprovàvem és que hi ha elements que nosaltres tant sols considerem com a variables, més o menys influents sobre la seva forma de ser o d'actuar, però que tenen interpretacions i lectures que cal escoltar. Un d'aquest va ser la discussió sobre

les diferents formes de família, les diferents llars a les que pertanyien. Aquestes, per xemple, són les notes d'observació en sortir el tema a una escola: *"Quan es destaca que la separació dels pares apareix clarament com un mal record es fa un silenci tens, i més quan s'aclareix que dos o tres de cada deu de la classe han viscut la separació dels pares. La pregunta directa els incomoda una mica... "...depèn de com sigui la separació és més o menys dur"... "és una situació fotuda tant pels pares com pels fills, veus que ells pateixen i pateixen per si tu pateixes" ... "per ells estava bé, per nosaltres va ser una putada..." "*

De la mateixa manera que l'adolescent millora, adquireix consciència i autopercepció del que és i viu, a partir de diferents "miralls" (des dels físics fins a les reaccions i respostes que reben dels companys i de les persones adultes, especialment dels primers), també ho pot fer descobrint les perspectives diverses, sovint mútuament desconegudes, que sobre el seu món té la gent amb la que conviu. Tot i la nostra insistència en recordar l'anonimat i en què hi havia exemples de tothom, a les exposicions a classe cercaven el seu, intentaven descobrir els autors, es quedaven perplexes davant de respostes que no esperaven, assentien en sentir-se identificats i descrits per les expressions d'un altre company. En alguns casos es va cercar expressament provocar aquestes reaccions, detectar proporcions de rialles, silencis i desaprovacions.

Així ho vàrem fer amb algunes respostes dures, "fascistoides", excloents o racistes. Algunes vegades provocaven estats de "xoc" en veure en la pantalla el que pensaven, en veure que alguns companys pensaven allò. A més, es podia observar qui "s'encongia" a la cadira, qui se sentia especialment protagonista. Era clar que les aigües de l'adolescència estaven inquietes per moltes altres qüestions i que molts temes "socials" tenien multitud de condicionants adolescents. Veiem un exemple en les notes de la companya que observa com reaccionen a una frase dura contra els immigrants en dos grups diferents: *"Riuen molt davant la frase racista... ("alaaa!...") però tinc la sensació que no tothom, sobretot les noies, hi està en desacord". "Hi ha un conflicte soterrat. En aquest grup hi ha persones que s'han identificat amb el que diu el text, i per altra banda, hi ha fills d'immigrants, que s'han sentit agredits..."*. En un d'aquest grups, tènuelement, una noia aparentment magrebina acaba dient: *"...me gustaria saber de dónde son sus padres..."*.

Moltes de les seves afirmacions no tenen una lectura directa en si mateixa o potser només la tenen per alguns dels protagonistes. Les interpretacions i, especialment les accions educatives possibles, tenen a veure amb les relacions, amb les dinàmiques d'afirmació i confrontació que es donen a cada grup, a dins del territori escolar, als barris. Això passa per exemple a un grup en el que hi ha un "skin" especialment significatiu. Ell, en si mateix, és un "cas" molt explicable en funció de variables individuals, però el que ens resulta important és veure les influències que genera en els altres (*"L'skin en qüestió està volat, però la resta de nois que l'acompanyen podrien reflexionar una mica sobre el tema. ... hi ha un parell de noies que també hi estan d'acord"*).

Interpretar el món adolescent suposa conèixer i interpretar les dinàmiques entre adolescents, entre grups d'adolescents en determinats contextos. Per entendre si es tracta de "racisme" o d'afirmació per confrontació que utilitza arguments racistes hem de veure què està passant amb les seves interaccions. Podem seguir amb l'exemple de la classe anterior i les notes de l'observadora: "*Partim d'un exemple d'algú que proposa no deixar néixer els gitanos. Tothom mira a l'skin, en Jaume li pregunta què opina, i ell diu que millor no deixar-los néixer, així no els has de matar més endavant. A partir d'aquí s'inicia un debat. Hi ha una noia sudamericana que parla de la incultura de la gent que pensa d'aquesta manera i parla de races, "esto es antiguo, ahora ya está demostrado que no es así"*". Les presències generen dinamismes, adscripcions, necessitats de trobar arguments. Les absències en generen d'altres.

En mig dels comentaris positius sobre les avantatges de ser adolescent alguna noia insisteix en afirmar que "*és la pitjor etapa de la vida*". Per entendre la seva visió només calia observar la limitada acceptació que sembla tenir en el grup. En d'altres casos, el que ens han escrit, té matisos que ara podem descobrir a partir del que diuen i no diuen. L'entorn escolar i familiar contextualitza el que fan i el que diuen i, d'aquesta manera, quan finalment ens hem posat a redactar aquest text hem tingut molt present que es tractava de nois i noies amb vivències, pràctiques i opinions adolescents que sovint no tenien un sentit autònom, separable de la constel·lació de les variables contextuais que conformaven les seves adolescències. Per situar, per exemple, el que ens havien dit en un context escolar d'élite no podíem deixar de banda aquesta experiència de la sessió de retorn: "*... no estan acostumats a discutir en grup... estan molt necessitats de xerrar, estan molt controlats a l'escola. ...dóna la sensació de que a aquests nois els aniria molt bé parlar, tenir sessions de discussió a les tutories. ...sembla que són nois i noies molt acostumats a mentir, a no dir la veritat del que se'ls pregunta, tenen tant control... "*

Tornar a les classes a parlar del que ens havien dit tenia, finalment, el propòsit de mostrar un estil comunicatiu a partir del qual l'adolescent se sent còmode per dir-hi la seva. Retornar una imatge adulta de "normalitat" i "desproblematitzadora". Tenia més valor pel fet de retornar el fruit de l'enquesta i mostrar als adolescents i al professorat que és possible un altre tracte amb els nois i noies, que realment el valor d'observació de camp que, tot i el valor que va acabar tenint, ha estat limitat. La dinàmica escolar i el volum de grups amb els que s'ha treballat ho ha deixat tot en una dimensió limitada. Tant sols s'ha pogut retornar informació i discutir alguns temes. Va quedar oberta la possibilitat que els tutors i tutores continuessin amb la resta, però en molt pocs casos s'ha fet així. Per a què hagués estat un procés d'observació sistemàtica no podia ser una sessió única, dirigida, amb tanta transmissió de contingut, sinó més oberta i centrada en un o dos temes.

Sí que ha estat en canvi un conjunt d'extraordinàries experiències dinàmiques de comentari, més o menys participatiu segons el grup, en les que se sentien bé i tenien ganes d'estar. Normalment, al sortir expressaven que s'ho havien passat bé i que se'ls havia fet curt. Parlar de la seva adolescència i parlar a partir de les seves veus i els seus arguments resulta atractiu i útil.

Del valor que donen a aquests dos aspectes podrien ser indicatius els següents comentaris que, entre d'altres, van escriure (abans de la sessió de retorn) alguns nois i noies al seu qüestionari:

- *“Jo he dit el que crec de veritat. ... Moltes gràcies per deixar-me desfogar un rato i per fer-me perdre 2 hores de classe. Adéu-siau”*
- *“...Vivim en un món materialista, les coses importants de veritat, han passat a segon lloc, i la gent no se'n adona, jo només vull dir que espero que gastar tota aquesta tinta hagi servit d'alguna cosa i que la imatge dels adolescents es vegi una mica més ben reflectida, per la societat en general....”*

1.5. LES ALTRES MIRADES: EL SEU PROFESSORAT. ELS SEUS PARES I MARES

La recerca que dóna lloc a aquest text té, de fet, tres grans eixos conceptuals que poden descobrir-se impregnant-lo al llarg de la majoria de les seves pàgines. El primer d'ells, al que ja ens hem referit inicialment i al que dedicarem un capítol sencer, ve a considerar les adolescències, la condició adolescent, com a productes contextuals, en els que la condició evolutiva pot servir per a una última explicació d'allò que estan vivint, però sempre construïda a partir de materials i interaccions que defineixen el marc de les seves possibilitats i oportunitats adolescents.

El segon acabem de resumir-lo assenyalant que no es tracta de saber com són ni de sistematitzar el que diuen que fan o pensen. Allò que, al nostre parer, importa recollir és els seus arguments, les seves formes de veure, sentir i interpretar el que estan vivint. A més, cal que mentre sigui possible es detecti com interpreten, com donen significat a allò que descriu la seva situació. Per això hem utilitzat un tipus de sistema de recollida d'informació, una forma d'observació i contrast, un intent sistemàtic de mirar les adolescències des del més dins possible de les seves pròpies mirades.

Falta però destacar el tercer, també apuntat inicialment. L'adolescència no és, principalment, el producte dels adolescents sinó el producte dels seus adults. L'adolescència la conformen altres mirades o, si més no, resulta per nosaltres en funció de com la veiem, tant si realment és o no és com la veiem. Reiteradament, aquest text recordarà que teníem una pretensió educativa i que allò més significatiu de l'experiència ha estat la pretensió de descobrir allò que cal tenir present per a pensar en com influir positivament en les seves vides. Tanmateix, per a aconseguir això cal tenir present que **una part important de la realitat a conèixer està en les mirades de les persones adultes que els envolten**. Una recerca sobre els móns dels adolescents necessita conèixer com són vistos, interpretats i viscuts, per les persones adultes (en la nostra recerca, pel professorat i per les persones del nucli familiar).

1.5.1. Les mirades dels docents

En el cas del professorat, la pretensió inicial va ser doble: recollir abans com eren les lectures que alguns dels professors i professores implicats feien dels seus adolescents; recollir com valoraven la informació que, després del treball a l'aula, els podíem oferir sobre el seu alumnat. Només una part d'aquestes pretensions s'han aconseguit.

Les pretensions de que la mostra fos educativament significativa i prou diversificada, la forma de treballar implicant el màxim possible els propis nois i noies obligava a trobar un grau mínim de col·laboració de les escoles en el propi projecte. Tot i que la recerca dels IES significatius es va fer a partir dels contactes de la Fundació Jaume Bofill i els seus programes educatius o a partir de les relacions de formació i suport de l'equip de recerca, el primer escull el van constituir les escoles que es negaven a participar. Pot semblar que una proposta per saber més i d'una manera educativament útil sobre els móns adolescents és raonable, però no és així per a tothom.

Hi ha dues mirades que tendeixen a frenar qualsevol altre coneixement dels adolescents que no sigui el que ja tenen les persones adultes. El primer està representat pel professorat que considera que mirar-se els adolescents és menysprear els adults. Donar-los la veu, trobar explicació el que fan, acceptar els seus arguments és deixar en mal lloc (fora de lloc?) els professors i professores. Representatius d'aquesta mirada són alguns instituts que es van negar a participar, tot i les sessions de treball per explicar el projecte, invocant com a arguments que no es podia preguntar sobre què entenien per un bon profe o descriure quin era el clima de l'IES o de la classe. És un tipus de mirada en la **s'insisteix a negar la possibilitat que l'adolescent tingui formes de mirar el món (el món de l'escola) dignes de ser considerades**, especialment si poden posar en crisi la visió que dóna el poder adult.

L'altre grup de mirades contrariades el representa el professorat que es nega a acceptar que el món adolescent sigui com és, qui imagina que és potser com era abans o que no vol veure o no sap veure la realitat adolescent que l'envolta. Indicador d'aquestes mirades pot ser algun institut que també es va acabar negant recurrent a arguments on s'assenyalava la impropedència i inadequació d'algunes preguntes. Em concret algú es va negar perquè expressaven el seu desacord amb el següent dilema del quadern: *“La Mireia i en Kevin tenen 16 anys, van a l'institut i surten des de fa dos mesos i mig. La setmana passada mentre tenien relacions sexuals se'ls va rebentar el preservatiu. Ara estan espantats, no saben què els pot passar ni què han de fer”*. Per a l'equip directiu d'aquest centre no era real que adolescents d'aquesta edat tinguessin relacions sexuals i el plantejament de que després de sortir durant dos mesos i mig ja es poden tenir relacions sexuals, donava peu a que això fos vist o viscut com quelcom normal, una idea que no compartien. Diríem que es tracta de **mirades que intenten espantar fantasmes adolescents, que no poden acceptar com a normal el que realment passa**, que potser confonen la pretensió d'educar amb el desig de que no apareguin riscos i contradiccions.

No va ser possible tenir un coneixement sistemàtic de les mirades del professorat que envoltava els adolescents amb els que vàrem treballar (hauria estat molt més difícil que saber com són els adolescents). Ens conformàrem però amb detectar aspectes parcials, amb deduir què pensaven i sentien a partir de la seva implicació en el projecte.

Amb cadascuna de les escoles es va fer una o dues sessions de treball previ, que va permetre una primera i lleugera aproximació a les mirades adultes, si més no per a descobrir si els adolescents eren una col·lecció de problemes o grups de subjectes educatius. El balanç final de l'observació prèvia té un biaix inevitable, quant més s'implicava l'escola en l'experiència més tenia un projecte educatiu positiu i una preocupació raonable pels seus adolescents. Sovint, a més, els professors i professores que finalment participaven eren els de mirades més àmplies i curioses. En alguns casos les mirades positives i estimuladores eren les de les persones coordinadores o dels equips directius i els tutors i tutores quedaven distants, no s'acabaven d'interessar, tenien mirades problematitzadores molt distants de les que suposava el projecte de recerca.

A les sessions de treball amb els grups no sempre acudien els tutors i tutores. A vegades quan acudien generaven tensió i desconfiança. En molts casos, però, va existir voluntat d'implicar-se i desig de saber més sobre el seu alumnat. En algun centre concret el treball encaixava perfectament en la seva forma de funcionar, servia per a reforçar formes molt similars de treballar la relació amb els adolescents. En algun altre, l'equip directiu va utilitzar els resultats com a revulsiu per a canviar alguns aspectes en la forma de funcionar el curs següent.

A set centres es varen fer, després de les sessions de retorn al grup, trobades amb el professorat per a posar en discussió la part inicialment explotada dels resultats així com l'experiència de discussió amb els seus alumnes (normalment es feia a partir de la presentació preparada per a l'alumnat). En tres centres es van fer, a més, sessions llargues de treball amb el claustre per parlar del món adolescent que descrivia l'estudi. El mes de juny de 2003, abans de posar-nos a redactar aquest text, es va fer una jornada de valoració de l'experiència amb el professorat més implicat dels centres que havien participat, per comentar l'enfocament del informe i les reflexions que les dades bàsiques ens suggerien. Durant el curs 2003-2004 amb algun centre encara hem continuat comentant les aportacions del treball en el si de sessions de formació internes al propi IES i, de manera molt àmplia, hem utilitzat dades i arguments de l'estudi a múltiples activitats de formació, a seminaris i conferències, intentant captar quines eren les reaccions que provocaven en els adults educadors que treballen amb adolescents.

De la mateixa manera que amb els adolescents, també l'intercanvi, la provocació o la difusió d'arguments entre el professorat ens ha aportat arguments i formes d'interpretar el món adolescent, que directa o indirectament estan reflectides en les pàgines que segueixen. Tanmateix, si, en un intent de síntesi, miréssim d'ordenar les forma significatives de mirar les adolescències

que el professorat que no els veu com a problema té, podríem destacar el següent:

- **Predomina un gran desconeixement.** Bona part del món adolescent els és aliè, descobrien a partir de l'informe molts aspectes en els que normalment no paren atenció, enfocaments i visions possibles que no solen tenir en compte. Si aquesta situació es trasllada al professorat amb actituds negatives la realitat passa a ser d'esquizofrènia. Com es veuen els adolescents i com són vistos són dues realitats que no tenen res en comú. En general, falten criteris per observar, criteris per atribuir significat al que l'adolescent fa, formes per actualitzar el coneixement de una realitat adolescent en canvi.
- **Hi ha fortes resistències a posar en relació estreta la condició adolescent i la condició escolar.** Es tendeix a menysvalorar (a menysprear quan l'actitud és negativa) la relació entre ser adolescent i aprendre, entre viure a l'adolescència i estar a l'escola. Conèixer el món adolescent no és especialment útil per a ensenyar o en tot cas no sembla fàcil trobar la relació (a algunes escoles la pregunta final a les sessions venia a ser: "*de què ens serveix saber això?*").
- **Existeix però un grup important amb una mirada positiva i activa.** És un professorat molt implicat en la innovació educativa que fa del coneixement i de la proximitat a l'adolescent la clau de la seva forma d'educar i d'ensenyar. És un grup sensible per a observar i descobrir, que té creativitat i curiositat per a conèixer com van canviant, que els preocupa i interessa els adolescents i les formes com viuen el món que els envolta. És un grup que reclama fonamentalment dos tipus d'ajuda: la difusió activa d'un discurs positiu de l'adolescència entre el món adult, començant pels seus col·legues; el suport permanent per a contrastar amb altra gent la comprensió d'una realitat adolescent que es modifica curs a curs i que obliga a adaptacions i innovacions constants, el suport per a mantenir la proximitat a l'adolescent.

Tornem a repetir que té poc sentit parlar en abstracte dels adolescent, si més no dels nois i noies que estan obligatòriament a l'escola. Alguna part del que són, com veurem, s'explica pels adults que els envolten. No existeix problema adolescent sense adult que problematitza. **No existeix adolescent positiu sense adult que se'l mira com a positiu.** També té poc sentit parlar del professorat. Les seves mirades del món adolescent també depenen de la seva diversitat. Els col·lectius docents que avui estan amb els adolescents estan també creuats per moltes complexitats (professionals, docents, personals, etc.) que fan més o menys difícil adoptar mirades positives, pròximes i actives.

1.5.2. Pares i mares que no sempre volen veure

Quelcom semblant al que estem comentant del professorat però amb unes perspectives força diferents (el professorat sent que té l'obligació d'ensenyar, els pares i mares tenen la necessitat d'angoixar-se) passa amb les persones adultes que troba l'adolescent en els grups familiars. Aquest nou grup de mirades també és conformador del que l'adolescent intenta ser, de com acaba actuant.

El projecte de recerca va incloure la possibilitat de treballar amb els pares i mares dels adolescents dels nois i noies amb els que havíem estat a l'aula. No tots els centres van poder –o voler- participar de l'ofertament de fer una sessió de retorn amb els pares, però sí que es va poder fer, el mateix curs, en 9 escoles i durant el nou curs hem fet servir bona part de la informació obtinguda en multiplicitat de sessions amb pares i mares de diferents indrets, observant com era rebuda i com reaccionaven. No basta amb saber com són els fills i filles adolescents necessitem saber com són vistos i viscuts pels seus pares i mares.

En els instituts que varen participar en la recerca, abans de fer cap presentació, donàvem als pares un qüestionari molt breu⁸ (que contestaven en 5-10 minuts), en el que els demanàvem bàsicament com veien els seus fills adolescents, què és el que els preocupa. Després, els explicaven part del que havien dit els seus fills i filles utilitzant el retorn fet a l'aula. Amb aquests i altres materials es redactarà, més endavant, un altre text que reflexiona sobre com donar suport als pares i mares d'adolescents.

Les mirades dels adults familiars que coneixem més també tenen un cert biaix: són en part les de mares i pares amb un mínim grau de preocupació educativa pel seu adolescent i una conflictualització de les relacions situada en nivells raonables⁹. Tot i així, també aquí podem fer una proposta de resum:

- **Predomina un moderat desconeixement del que són i fan els adolescents.** Les explicacions sobre el que els seus fills i filles havien dit generava abundants sentiments de perplexitat. Semblava que els parlaven d'uns nois i noies que no eren els seus. Els sentiments d'incomprensió dels que parlarem en el capítol sobre la família, tot i ser un lloc comú i clàssic quan es parla d'adolescència, tenen també una base real derivada d'unes mirades adultes que observen poc, que veuen poc, que s'assabenten de poc. Sovint no són mirades despreocupades sinó mirades a les que se'ls hi escapen aspectes importants perquè estan massa focalitzades en determinats aspectes. També, a vegades es tracta de punts "foscos" que l'adolescent veta a la mirada adulta (al menys així ho pensen els seus adults: al menys un de cada quatre pares o mares reconeixia que de determinades qüestions no en parlaven mai i els eren desconegudes).

⁸ Veure Annex 2

⁹ A les xerrades amb pares i mares venien les persones més sensibilitzades.

- Hi ha un grup en el que **la mirada és desconcertada no tant pel desconeixement quant per l'absència de perspectiva**, per no saber com mirar-los. En les activitats d'intercanvi que hem fet al menys un de cada tres pares i mares tenia la sensació que abans, quan eren petits, tot era millor, sabien què fer, sabien trobar-li sentit a la seva conducta.
- **La mirada des del conflicte** (al que aporten materials les dues parts) **pot convertir-se en dominant** si no existeix habilitat, capacitat o voluntat de situar-la en el seu lloc. La discussió permanent, sistemàtica i intensa afecta a la majoria de les relacions familiars i si no se li pot trobar una explicació raonable acaba sent considerada una manera de ser de l'adolescent negativa i inacceptable (un grup significatiu de pares i mares diuen que el principal defecte de l'adolescent té a veure amb el seu caràcter, amb la seva forma de ser). Són mirades que passen amb facilitat de la visió de una situació conflictiva a la consideració d'adolescent com a subjecte conflictiu.
- És potser **la mirada angoixada**, la lectura del món adolescent des de l'angoixa, la que aporta més elements a les visions de la majoria d'adults. Els nois i noies són vistos no com el que són i fan, sinó com el desastre que poden acabant sent. La majoria de les vegades aquesta visió s'autolimita, però en moltes altres pot arribar a preconditionar el que l'adolescent acaba fent, acomplint la profecia o angoixant-se i trencant un procés de maduració autònoma.
- Sigui en el territori escolar o a l'espai familiar resulta fàcil que aparegui, en alguns moments, **la mirada irritada**, en tenir davant un personatge autosuficient, que creu saber-ho tot. Les mirades adultes sobre el món adolescent obliguen a reubicar-se els adults, canviar la posició del saber, canviar la perspectiva.

La majoria de les pàgines que segueixen parlen dels adolescents a partir de les seves aportacions, a partir dels seus arguments, però les persones que investiguem i eduquem no podem deixar de banda que, aquí, la mirada fa. D'una banda, podem acabar veient uns personatges inexistents. D'altra, els personatges adolescents poden acabar sent el que acabem provocant amb les nostres mirades.

1.6.- NOTES SOBRE EL VALOR D'ALGUNES RESPOSTES I EL SENTIT DE LES QÜESTIONS EN BLANC

Com ja s'ha indicat l'instrument amb el que hem fet aquesta recerca no era exactament un qüestionari sinó un quadern de treball per a l'espai de tutoria. Un entorn escolar en el que és possible plantejar amb certa facilitat algunes qüestions que no ho són en d'altres. Aquest context ha fet, per exemple, que fos possible intentar una activitat que, de mitjana, ha necessitat una hora per contestar. Tot i així per a alguns (pocs), amb més dificultat de concentració,

esdevenia una activitat llarga que volien acabar com fos, especialment si l'activitat que venia a continuació era pati. A més de ser un instrument llarg també es tracta d'una activitat fonamentalment lingüística en la que l'habilitat lectora, la rapidesa en la comprensió i la diversitat de sentits que el text pot provocar, facilita, limita o fa complexes les respostes.

Aquest dos factors han fet que no tothom arribés al final del quadern o que deixés algunes parts sense contestar. Per aquesta raó en explicar les característiques de la mostra hem diferenciat el nombre de subjectes amb els que comptava cadascuna de les parts. Hi ha, per tant, valors "N.C." derivats de **no haver completat tot el quadern**.

En alguns casos, la pròpia presentació gràfica d'algunes qüestions (a vegades confusa) han facilitat que alguna pregunta fos saltada automàticament per algun adolescent mínimament despistat. Són "N.C." valorables com a **despistes**. Una part de la manca de respostes a la pregunta de com li van les coses és d'aquest tipus.

En pretendre recollir els seus arguments i no comptabilitzar conductes, bona part de la redacció de les preguntes no estava prefixada amb anterioritat la qual cosa ha fet que quan l'alumne tenia dificultats per a contestar les deixés en blanc amb més facilitat. Són "N.C." interpretables com a **dificultat per a respondre adequadament**. Això passa per exemple, en part, quan hem preguntat sobre els estudis o el treball del pare o la mare. Tenen dificultats per descriure'ls amb una mínima precisió.

Però també hi ha "**no respostes**" clarament decidides com a no respostes, tot i que per dos motius diferents. En uns casos es tracta de no poder matisar, d'estar en una situació de confusió o de variabilitat. En d'altres, es tracta d'afirmacions voluntàries d'intimitat, de rebots davant de preguntes que interpreten com a intromissions excessives en el seu món. Són sovint qüestions molt diferents per a uns o altres adolescents. Algunes qüestions relacionades amb la família, per exemple, tenen una bona part de "N.C" d'aquestes característiques.

El principal problema metodològic derivat d'aquesta situació és que, llevat de les respostes en blanc derivades de la primera situació (qüestionaris incomplets) en la majoria de casos l'absència de respostes és producte d'una barreja de tots els factors. Per aquesta raó sempre els tenim en compte com a una opció més i tant sols en alguns casos els deixem de considerar.

En decidir aquests estil de recerca-acció ja sabíem que aquest fenomen es produiria, amb unes dimensions superiors a les que es produeix quan el qüestionari és tancat i quan l'única activitat és obtenir la informació. Tot i així volem recordar que entre els condicionants més forts de la recerca amb adolescents estan no només un potent efecte d'ocultació si no s'han creat específiques situacions de confiança i, encara més, una tendència a sobredimensionar determinats comportaments en funció d'un imaginari d'adolescent agosarat i d'una detecció del que se suposa que preocupa especialment les persones adultes que els interroguen.

Aquest efectes, que els autors coneixen força en recerques sobre conductes relacionades amb els usos de drogues, no ha desaparegut d'aquest treball però estan força reduïts pel tipus d'instrument utilitzat i pels climes creats a les escoles. Podríem dir que, en molts casos, les respostes quan es donen s'aproximen més a descriure la seva realitat.

De la mateixa manera, hem de recordar que les respostes adolescents sempre han de ser interpretades com quelcom que llegirà una persona adulta. **Per aquesta raó, moltes tenen una part d'espectacularitat i provocació i no han de ser preses només amb la seva literalitat.** Aquest aspecte és el que permet tenir en compte també les formes expressives com a portadores d'informació. A més, aquestes expressions han servit per a discutir i matisar després a les sessions de treball posterior a la classe.

També, no cal oblidar que en qüestions que defineixen una certa ubicació social o comporten una valoració del pare o la mare (estudis, classe social, treball, etc.) la població jove (no només ella) ho fa tendint a la hipervaloració. Es tracta de valors relatius que poden ser usats per a subdividir els grups, però no d'indicadors fidels d'una adscripció social.

Finalment, advertim que en ser un qüestionari obert, de moltes preguntes s'ha fet algun tipus de sistematització, de categorització. En alguns casos al entrar el qüestionari a la base, en d'altres en una fase de primer anàlisi, en bastants quan aprofundíem diferents aspectes. Sempre es tracta de categories àmplies fetes pels investigadors que poden traïr en part el que realment ha volgut dir l'adolescent. No deixen de ser adscripcions ambigües que contenen dosis d'interpretació¹⁰.

1.7.- SER ADOLESCENT I ESTAR A L'ESCOLA. DUES CONDICIONS INSEPARABLES I MÚTUAMENT DETERMINANTS

Escollir l'escola com a espai per a la recerca no ha estat tant sols condicionat per les pretensions d'intervenir educativament, de saber mentre fèiem. Tampoc per la comoditat de trobar els adolescents en un lloc on inevitablement han de ser. Hem treballat a partir de les aules dels instituts perquè, en temps d'escolarització obligatòria i adolescència de llarga duració, ser adolescent i estar a l'escola són, majoritàriament, dues realitats inseparables que es condicionen mútuament. Difícilment podríem entendre la condició adolescent sense tenir present la seva condició de subjecte que passa bona part del seu temps de construcció adolescent entre aules, passadissos i patis. De la mateixa manera que, quan ja hagi superat la barrera dels 16 anys i de l'escolarització

¹⁰ No descartem la construcció d'altres categories més rigoroses quan estigui acabat aquest primer anàlisi.

obligatòria, serien incomprensibles sense considerar la centralitat dels seus temps i espais no formals.

A les edats de plena transformació adolescent que hem escollit l'escola de secundària (i els seus voltants) esdevenen espais claus de les interaccions adolescents. Es tracta d'un territori central en el qual s'aprenen i es practiquen unes o altres formes de ser adolescent, es donen unes o altres propostes i possibilitats per a ser adolescent. L'activitat d'aprenentatge sí que ha deixat de ser el centre de la seva vida ja que el pas de la primària a la secundària segueix sent, com sempre, el descobriment que *"a la vida hi ha més coses importants a fer que estudiar"*. **No es dediquen necessàriament a ser estudiants, sí que es dediquen a ser adolescents a l'escola**, si més no perquè és a on passen bona part del seu temps.

Per aquesta raó, la composició de la clientela d'una escola de secundària no és un simple fet escolar, és un conjunt de variables condicionadores de les dinàmiques adolescents que es viuran, de les propostes i les limitacions que l'alumnat tindrà per a construir una bona part de la seva identitat, provisionalment adolescent. **L'IES esdevé un espai en el que entren en joc les homogeneïtats i les diversitats socials, les interaccions entre barris i territoris, les adscripcions i pertinències, les homogeneïtats i diversitats adolescents.**

Els instituts són espais i contextos per als processos d'afirmació, de confrontació i de diferenciació. En ells es creen i es descarreguen bona part de les tensions, dels entusiasmes, de les incomoditats i els "agobis". En ells interactuen les diverses adolescències, els incipients estils de vida, les cultures juvenils a les que comencen a adscriure's.

S'afirmen i es confronten en la vida quotidiana de les aules. A partir d'ella es confronten amb el diferent (per gènere, origen, cultura, dificultat o limitació, pertinència social, etc.) i cerquen la seva idiosincràsia, construeixen les seves xarxes de relació i solidaritat emocional. De manera especial, esdevé l'espai per a la confrontació amb els adults i, alhora, per a la possibilitat de construir una relació de proximitat i ajuda amb unes persones adultes que no són els seus pares i mares i, en principi, no tenen l'encàrrec de dedicar-se al seu control. També és un espai per la confrontació amb les pretensions adultes, concentrades ara en les imposicions escolars, paradigma moltes vegades del marcatge adult que diuen tenir que suportar. En alguns casos, també, l'envoltori escolar d'una adolescència que estan descobrint comporta la perllongació d'aspectes conflictius de la infantesa que voldrien deixar enrera. Són aquells nois i noies amb una història escolar complicada que s'acaba sumant a la seva nova problematització vital. No són, però, adolescents que rebutgen estar al territori escolar, volen "viure" com els altres sense tenir que arrossegar una història negativa que reapareix amb les noves exigències escolars.

Difícilment entendríem avui el procés d'esdevenir adolescent sense contemplar la seva ubicació escolar. Ja discutirem i matisarem en el proper capítol i el dedicat al territori escolar el contingut d'aquesta afirmació. Ara tant sols volem destacar que, sense que ningú entengui que els adolescents són de l'escola o

que tot ho han de fer ella, **ha esdevingut l'eix vital (sovint descentrat) del temps de construcció adolescent.**

L'institut esdevé una mena de context ecològic d'interaccions i estímuls, produïts pels altres adolescents, el professorat, la lògica institucional, les pretensions socials atribuïdes a la institució pels pares i per l'entorn, els estímuls i esdeveniments que passen en el seu interior. Part d'aquest context té a veure amb el curs en el que estan ubicats i, de manera especial, en el grup classe i les dinàmiques que es creen en ell. A les edats que estem considerant, la majoria de les explicacions d'allò que fa o no fa un adolescents passen per adreçar primer una mirada a l'entorn escolar, d'ell se'n deriven bona part de les lògiques que (apreses o construïdes, a partir d'estímuls probablement exteriors) tenen ara a les seves vides.

II.- ELS CONTEXTOS, O LES DIVERSES POSSIBILITATS DE SER ADOLESCENT

2.1.- UNA PROPOSTA PER A CONSIDERAR LA DIVERSITAT

Al llarg dels anys, en el nostre treball professional hem pogut comprovar, i així ho hem descrit, que parlar d'adolescència, en singular únic, no tenia gaire sentit. Podíem parlar de molts elements comuns a tots i totes, de molts aspectes evolutius transversals que es troben a totes les formes de ser adolescent, de molts components interns del procés de personalització. Però sempre havíem de parlar de moltes i diverses adolescències. El món adolescents sempre ha estat el món de la pluriformitat.

Tanmateix, a l'activitat de la recerca actual, després del treball a cada institut, teníem sempre la sensació d'haver trobat una realitat diferent. No era tant la comprovació que, fins a cert punt, cada adolescent és un món, quan la percepció que en bona part cada grup era una mena d'univers adolescent únic, conformat amb personatges majoritàriament coneguts, però amb unes proporcions i interaccions que produïen resultats adolescents diferents. Les reflexions de l'equip i l'anàlisi de les dades i les notes d'observació ens van conduir a parlar de "**contextos**", a descobrir que **les formes de ser adolescent, les formes d'exercir la condició adolescent depenien de com es conformaven contextos vitals**, llur variables eren relativament possibles d'aïllar.

Podríem dir que un context és com ara un escenari teatral en el que s'ha de produir una posada en escena de l'adolescència per part d'actors novells que l'han d'aprendre a representar-la, que han d'acostumar-se al paper fins que esdevingui una forma de ser. A partir del nostre treball podríem dir que aquests "escenaris" són de tres tipus o, millor dit, és un escenari que s'estructura en funció de tres tipus de variables:

1. En primer lloc de l'**extracció social**. L'origen social dels pares, les realitats socioeconòmiques de la vida diària, el capital social i cultural al seu abast, així com els demés components de la condició social determinen quins seran els actors presents a l'escena, quins seran els personatges decisius, quines seran les pretensions i les exigències del guió, quins els límits a respectar. **La condició social determina quina mena d'adolescent es pot ser, quina és abastable, quines adolescències entren en relació i quines s'ignoraran sempre.**
2. Composada d'una o altra manera l'escena, apareixen unes o altres **dinàmiques** entre els actors, una construcció col·lectiva del relat. Amb els actors disponibles es construeixen uns papers, unes formes d'actuar, dominants unes, rebutjades altres, minusvalorades altres. L'escena que en un temps i un espai es compona fa que apareguin unes o altres formes de ser adolescent. Un actor no intervé si no hi ha un altre que li dona el "peu", l'entrada en un diàleg o en un silenci. Les adolescències són el producte de les interrelacions que en un determinat moment es

donen a les seves vides. **Conviure amb unes o altres formes de ser adolescent suposa ser adolescent d'una o altra manera.**

3. L'escena teatral, però, també depèn de la direcció de l'obra. No deixa de ser un **clima** en el que s'interpreta amb més facilitat, més resistència o més crisi. **Les adolescències són el producte de diversos "climes", de diversos ambients creats per qui està al seu costat.** Són les persones adultes que els envolten qui estimulen, limiten, centren les actuacions. D'elles depèn el sentit i les dimensions de les confrontacions. També són elles les que provoquen o reforcen unes o altres formes d'actuar, unes o altres formes de practicar l'adolescència.

Els i les adolescents que trobaven **eren d'una manera o altre en funció de les possibilitats que tenien de ser-ho, de les dinàmiques, interaccions i pràctiques adolescents que es produïen en aquests anys de la seva vida i, finalment, en funció de les respostes que rebien de les institucions adultes** que els envoltaven. Com que el nostre treball s'havia fet en i a partir del seu món escolar, nosaltres descobríem i podíem analitzar alguns d'aquests contextos sempre a partir de l'escola com a context de referència.

Als territoris escolars, l'adopció d'aquesta perspectiva suposa acceptar que els nois i noies adolescents, las seves formes de ser-ho són el producte de:

1. La composició social que la matrícula i la ubicació de l'escola en el territori provoca, els entorns dels quals prové l'alumnat. Algunes formes de ser adolescent no són possibles en determinades escoles algunes són dominats, d'altres minoritàries.
2. Les composicions, les barreges, les interaccions adolescents que finalment es produeixen en un curs escolar, en un període, en uns grups classe a cada institut.
3. Els climes que es creen a la institució escolar, el tracte escolar que uns i altres adolescents reben. Climes i respostes que depèn en gran mesura de la cultura institucional, de la composició del grup de professors i del moment estable o crític per el que uns i altres passen.

De cadascuna d'aquestes perspectives en parlem tot seguit.

2.2.- NO TOTHOM POT SER IGUAL

En un dels apartats del capítol primer hem descrit algunes de les característiques de la mostra amb la que hem treballat (veure quadres 1.2 i 1.3). Els nois i noies provenen d'entorns familiars diferents i de realitats socials diverses. A més, estan en escoles que, a partir de la composició del seu alumnat, suposen universos socials de diversa índole.

Més endavant farem l'anàlisi d'alguna de les dades obtingudes en funció de variables hipotèticament discriminadores d'una diferent condició social. Ara el que volem posar de relleu és com **no resulta el mateix ser adolescent anant a una escola o altre**. Destacar que això passa no sols perquè darrere hi han orígens socials diferents sinó també perquè la selecció (obligada o voluntària) de l'alumnat acaba de conformar aquests universos adolescents diferents.

Explicar la diversitat de conductes que es produeixen entre diferents adolescents no és tant senzill com atribuir-la a la diferent condició social de la que provenen, o en la que viuen. Depenen també (al menys provisionalment) de amb qui conviuen, amb qui comparteixin el seu temps escolar. Hi ha conductes aparentment més dominants entre adolescents de famílies de classes mitjanes o altes que no es donen en similar proporció quan els nois i noies van a escoles on es dona una major barreja de procedències. Al contrari, són molt evidents aquestes conductes de "classe" quant el grup escolar en el que conviuen respon a una homogeneïtat molt similar a la seva.

Hi ha multiplicitat de variables que influeixen i aquí tant sols considerem les dinàmiques que es produeixen a l'entorn escolar¹¹. Tanmateix volem deixar constància de que **la conformació de la població en un institut suposa crear una composició o altre d'adolescències**. Això serà determinant per a que apareguin unes o altres formes de ser, unes o altres interaccions dominants.

A algunes aules, els nois i noies conviuen amb una població relativament similar a la del seu barri o poble. A uns altres, la població és en bona part diferent. Algunes aules tenen una població diversa, altres homogènia. Si el territori escolar no tingués el pes que hem destacat en el procés d'esdevenir adolescent, la composició de les aules seria poc més que una qüestió acadèmica, tanmateix creiem que acaba sent una limitació o ampliació de les possibilitats de ser adolescent.

Com ja s'ha explicat, la composició de la mostra responia a la pretensió de conèixer el parer de la màxima diversitat d'adolescències, per això es va jugar amb el territori i la tipologia d'escoles. Tot i que creiem haver aconseguit aquest objectiu, també s'ha produït una forta diversificació de contextos escolars adolescents. Si analitzem una mica més algunes de les dades que es facilitaven en els quadres de la mostra (veure quadre 1.3), posant en relació la llegua i els estudis familiars, així com la relació entre les poblacions de l'entorn i les de l'escola, podem obtenir, per exemple, les següents distribucions dels contextos escolars:

¹¹ No volem deixar de banda tampoc que el pes de les influències escolars també és diferent en funció de l'origen i el context social. Les interrelacions socials també són de grau diferent si es té en compte la condició social. El temps no escolar, els espais d'oci i les interrelacions que en ells es donin també tindran pesos i valors diferents en funció de la "riquesa" d'estímul que es dona fora de l'escola.

Quadre 2.1. Tipologia de contextos escolars I

LLENGUA FAMILIAR DOMINANT	RELACIONS ENTRE LA POBLACIÓ ADOLESCENT DE L'ENTORN VITAL I LA QUE ESTÀ A L'ESCOLA							
	La població de l'escola correspon amb la de l'entorn		La població de l'escola sembla força diferent de la de l'entorn		La població de l'escola ve d'un context diferent, interclassista i plurilingüe		L'alumnat està esbiaixat per raons econòmiques i ve de diferents indrets	
	ESCOLES	N	ESCOLES	N	ESCOLES	N	ESCOLES	N
CATALÀ	B, C, G, K,	224			E, F, I,	168		
CASTELLÀ			A, D, J, L	329			H	82

Quadre 2.2. Tipologia de contextos escolars II

LLENGUA FAMILIAR DOMINANT	CATEGORIA D'ESTUDIS DEL PARE QUE PREDOMINA							
	Més de la meitat dels pares han accedit a la universitat		Destaca una distribució variada d'estudis bàsics, secundaris i universitaris		Predominen els estudis bàsics		És majoritàriament desconeguda però destaquen els estudis bàsics	
	ESCOLES	N	ESCOLES	N	ESCOLES	N	ESCOLES	N
CATALÀ	E	59	C, F, G, I, K	308	B	25		
CASTELLÀ	H	82	J	72			A, D, L	257

A partir de les nostres dades i (com contínuament hem de repetir) sense voler extrapolar-les al conjunt de la realitat catalana, podríem dir que la procedència social, en interacció a l'adscripció escolar genera **quatre grans escenaris per a l'aprenentatge i l'exercici de l'adolescència**:

1. **Contextos limitadors.** Un primer grup està compost per instituts en els quals els contextos creats, les possibilitats d'interaccions adolescents, tenen un biaix profund. Aquest biaix limitador està produït per:
 - Accedir tant sols una part de la població adolescent de l'entorn (p.e. famílies castellanoparlants en entorns catalanoparlants)
 - Tractar-se de nois i noies amb pares i mares en els que predomina un nivell baix d'estudis i ocupacions poc qualificades

En existir famílies que rebutgen portar el seu fill a aquest espai, les formes possibles de ser adolescent es veuen limitades per l'etiquetatge extern que s'acaba adjudicant a l'institut. (*"Allà hi ha adolescents que no convenen al meu fill"*). Bona part de la societat de l'entorn i de la pròpia

comunitat educativa identifica les dificultats, reals o hipotètiques, amb la presència d'adolescències negatives.

La selecció, parcial i en negatiu de la població també produeix la presència de formes de ser adolescent molt oposades, en les que l'afirmació per contraposició pot ser dominant. Algunes de les dinàmiques també estan condicionades per la presència majoritària de nois i noies de determinats barris i minoritària d'altres. Es poden traslladar així a l'escola bona part de les interaccions diferents que es produeixen fora de l'escola.

En alguns casos, a més, el predomini del baix nivell formatiu de les famílies fa que existeixin dificultats per entendre la condició adolescent dels seus fills i filles i el paper que l'escola pot jugar en les seves vides.

Podem ubicar en aquest grup, parcialment i de manera diversa, els instituts A, D i L (el 32% de la mostra)

2. **Contextos "localistes"**. Una altra tipologia d'escenaris la componen instituts de grandària reduïda, ubicats en poblacions petites, distants de les grans ciutats, que tenen com a característiques:

- Reunir quasi a la totalitat de l'adolescència del territori
- Tenir formes de ser adolescent molt condicionades per fenòmens i situacions socials locals

No apareixen rebuigs especials de cap tipus d'adolescències (sí d'adolescents concrets) perquè a l'escola hi són totes les del territori i les interaccions entre elles són similars dins i fora de l'escola. L'adolescent negatiu o positiu està personalitzat, però no és una categoria.

Bona part del seus comportaments depenen dels recursos "adolescents" del territori (bars, llocs de trobada, activitats possibles, etc.) i les "modes" tenen molts components circumstancials (l'aparició en el poble d'un tipus diferent de joves, l'accés a algunes pràctiques dels joves més grans, la incidència de la pressió mediàtica, l'accés a internet i l'ús de la telefonia mòbil, etc.)

Podem ubicar en aquest grup els instituts B i G (el 7% de la mostra)

3. **Contextos selectes**. Força diferent serien les interaccions adolescents del grup conformat per escoles en les que predominen les següents característiques:

- Tenen una població que no prové majoritàriament d'un barri o poble (vénen d'entorns interclassistes o són una selecció de diferents localitats)

- Els pares i mares són majoritàriament persones que han accedit a la universitat, amb diversos nivells de titulació
- L'escola està ubicada a Barcelona

Tot i no representar poblacions adolescents similars (en altres factors com el discurs cultural i ideològic hi ha força diferències) tenen en comú una gran reducció de panorames adolescents en el entorn escolar. Es construeixen com a adolescents de manera molt homogeneïtzadora la qual cosa fa que apareguin amb més facilitat adolescències rupturistes (per trencar amb l'homogeneïtat social, familiar i escolar). També succeeix que intentin generar altres formes de ser adolescent que vagin més enllà dels condicionaments socials (enlluernant-se per exemple per adolescències marginals).

Les diferències internes en aquests contextos apareixeran en gran mesura pels dinamismes de relació que crea i estimula cada escola, les possibilitats d'exercir d'adolescents que facilita o tolera. Però també per les lògiques educatives de les famílies i del professorat, d'allò que uns i altres consideren tasca de l'escola secundària.

Podem considerar en aquest grup les escoles E I H (el 17,5% de la mostra).

4. **Contextos diversificats.** Un últim grup el composarien escoles i instituts en els que la característica dominant és la barreja interactiva. Com la resta, no són situacions totalment similars però en les interaccions adolescents que són possibles predomina:

- La població que accedeix representa la diversitat de l'entorn o la d'un territori divers (no d'un barri homogeni).
- Entre les famílies hi ha formacions de diferent nivell (des de la bàsica a la universitària) en una proporció significativa, sense que cap sigui dominant.
- Es podria dir que a les seves aules accedeixen la majoria de les diversitats socials (amb l'excepció en alguns casos dels extrems econòmics)

En aquests instituts les possibilitats de ser adolescents són àmplies i els models que els grups familiars faciliten són de tota mena. Donada la diversitat poden aparèixer amb facilitat adolescències considerades per uns i altres adults com a "dolentes", inadequades.

Formarien part d'aquest grup els instituts i escoles C, F, I, J, K (tot i que aquests dos últims en determinats cursos deuen tenir biaixos i s'acosten en alguns aspectes als contextos "limitadors") (el 43,5% de la mostra).

Aquesta categorització de contextos que hem fet té sentit per entendre les formes de ser adolescent que analitzem en aquest treball. Creiem però que la

seva gran utilitat o inutilitat educativa serà **obrir un debat sobre com es decideix que uns nois i noies vagin a una escola o a una altra, en com es facilita o s'estimula una o altra composició de la població que accedeix a cada escola de secundària.**

Fins ara, el debat (si és que ha existit debat) sobre la distribució de l'alumnat en les escoles de secundària ha estat marcat per un seguit d'arguments que tenen a veure amb:

- L'impacte negatiu de les “males companyies” i la necessitat de garantir les bones
- La bondat de disposar de poblacions homogènies
- El repartiment dels adolescents problemàtics
- El paper de l'escola pública i el de la privada i les poblacions a les que cadascuna han d'atendre
- L'oblit de la diversitat adolescent posant l'èmfasi en la diversitat acadèmica
- La relativització en termes de socialització adolescent del paper de l'escola
- Etc.

Voldríem destacar que **una o altre població matriculada a un centre condiona quelcom més que el resultat acadèmic.** Una determinada selecció no garanteix l'èxit i no assegura una “bona” adolescència. Quan una mare o un pare seleccionen un centre estan seleccionant també el marc de possibilitats adolescents que estan brindant als seus fills i filles. Limitar-lo i homogenitzar-lo resulta sovint una font d'altres conflictes o, si més no, un agreujament de la dualitat entre les formes de ser adolescent a l'escola i les de fora de l'escola. Quan l'Administració educativa deixa que en una escola pública es vagi esbiaixant la població que acudeix, està limitant i empobrint les possibilitats adolescents de bona part del seu alumnat. Oblidant, a més, que són els grups amb menys recursos, amb menys bagatges, els que es faran adolescents en aquestes escoles.

Quan l'adolescència és inevitablement obligatòria i quan bona part del seu temps i de les seves pràctiques vitals es donen en el territori escolar, no serveix qualsevol composició social de l'alumnat si és que es vol influir educativament i si és que es vol construir un clima positiu a l'escola. En general, deixant de banda altres factors socioculturals que poden ser prèviament determinants, **els climes adolescents més suggerents i menys problematitzats els hem trobat quan a l'escola es donava una pluralitat d'origens, una certa coincidència a les adolescències de l'entorn, una varietat de estils i cultures familiars.** Escoles, en definitiva, en les que era possible l'exercici d'una gran diversitat d'adolescències.

2.3.- SER ADOLESCENT EN PRÀCTIQUES

Com ja hem advertit, el context que determina l'origen social i la diversitat de població que hi ha en una escola, no esgota la totalitat del panorama divers d'adolescències trobat a les diferents escoles. Amb la possibilitat d'actors similars no sempre estaven presents els mateixos, no a tot arreu es donaven les mateixes dinàmiques e interrelacions. Les formes de ser adolescent (d'estar, d'experimentar, de viure l'adolescència) també semblaven dependre de factors circumstancials, diferents en el temps, dinàmics dintre de cada escola.

La nostra interpretació és que les pràctiques adolescents, la construcció i l'exercici de les seves adolescències, depenen d'un conjunt d'interaccions que podríem anomenar "**presències**", és a dir, de les formes adolescents que en un context i en un temps apareixen en la seva proximitat com a possibles, viables, atractives o rebutjables. Als diferents territoris escolars i en diferents moments predominen unes o altres adolescències, que es posen de moda per les diverses influències que conformen avui la construcció adolescent, que són viables en funció de les limitacions i possibilitats socials que arrossegueu com a bagatges personals i col·lectius.

Ser adolescent d'una o altra manera, **concretar la seva adolescència en marxa dependrà molt del conjunt de pràctiques adolescents amb les que cadascú es trobi**. A la nostra activitat de recerca aquesta part de la diversitat adolescent era detectable per procediments diferents. Potser el més obvi ha estat l'observació, però també podem comptar amb l'anàlisi d'alguns components de determinades cultures adolescents i, finalment, amb la informació que ens han aportat els debats amb els diferents grups classe.

Com dèiem en començar aquest capítol, tot i ser conscients de la multiplicitat de qüestions comuns que tenen la majoria dels nois i noies adolescents amb els que hem treballat, després del treball amb cada grup, en cada escola, teníem la sensació d'estar davant d'universos diferents. Bastava amb mirar les estètiques, escoltar els seus llenguatges, considerar les relacions per a veure que, fins i tot amb condicions socials similars, les formes de ser adolescent eren molt diverses en cada ambient. No es tractava tant sols de majors o menors presències de "pijos" o "quillos" sinó de comprovar com en alguns territoris dominava una certa indefinició, un predomini d'adolescències poc espectaculars i com en d'altres eren molt visibles les diferències i les confrontacions.

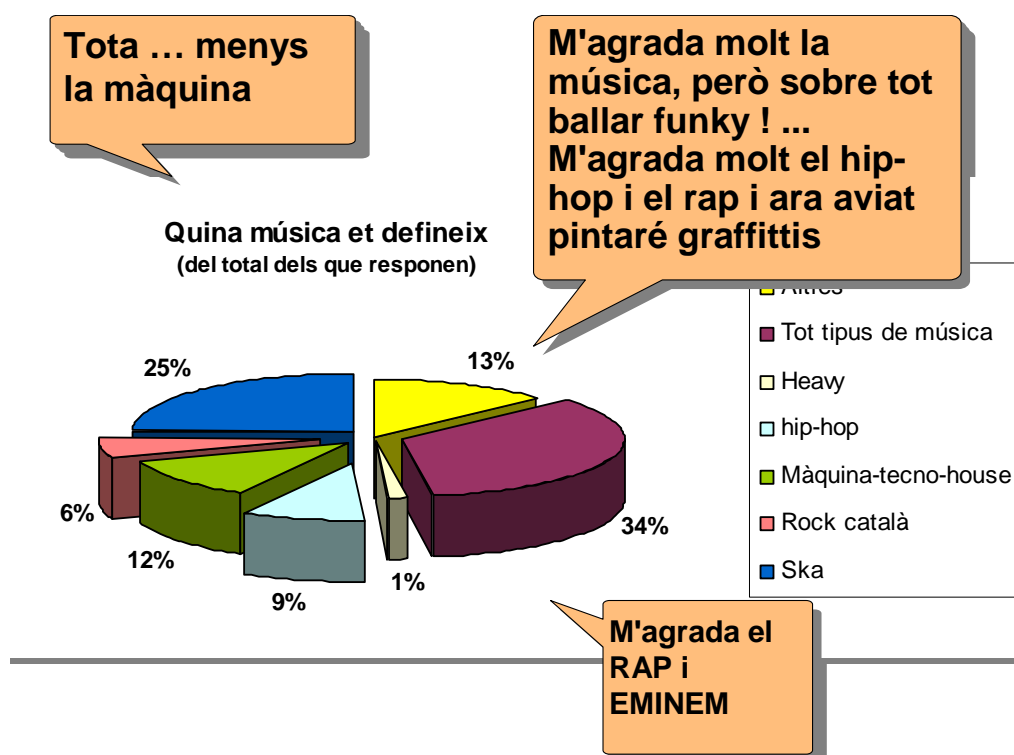
En algunes escoles, part de l'adolescència significativa es visualitzava per diferents formats de cabell rapat amb serrells, en d'altres per l'abrumadora presència de correctors dentals a la recerca del somriure encisador, en algú per l'ostentació de simbologies radicals. El conglomerat d'adolescències que estaven posant en pràctica era múltiple.

Com a exemple d'això, poden servir les definicions sobre gustos musicals que a títol de presentació fèiem a l'inici del qüestionari (Veure a l'Annex 1 les taules 2.1 i 2.2). No tothom es definia en termes de gustos musicals, però quan ho feia¹² apareixien aspectes potencialment diferenciadors. Les dinàmiques eren unes quan la majoria tenia gustos no definits i parlava en general del seu interès per la música, i altres quan estava present un potent grup amb atractiu per un tipus concret.

Aquest era el cas, per exemple de dues escoles en les que tenia una destacada influència l'atractiu per l'"Ska", conformant grups amb unes formes de ser adolescent definides i afirmades, contraposades a d'altres (per exemple grupets afeccionats a l'"OT"). Diferències similars es podien percebre en classes en les que estaven presents grups definits pel món *Màkina-tecno*¹³, més o menys contraposat al món del "Pop". No volem amb aquests exemples fer una anàlisi dels seus gustos musicals sinó destacar d'una manera simple els universos adolescents tan diversos que es donen en un context o altre, un any o altre.

Aquesta era una qüestió empleada per treballar amb els alumnes la diversitat dels seus grups. Com a exemple reproduïm el gràfic que van fer servir en una de les classes.

Gràfic 2.1

¹² 515 adolescents (el 64 %) de la mostra

¹³ L'expressió és una agrupació inadequada per a un expert musical. Aquí hem col·locat les respostes que tenien a veure amb música "electrònica" i similars.

No estem simplement reafirmant la diversitat d'adolescències, el que ara posem de relleu és que **les diverses composicions d'adolescències creen formes dominants i contraposades de ser adolescent en cada territori escolar**. Per a completar l'exemple fet en clau musical farem un altre resum a partir d'algunes autopresentacions en les que es destaquen altres aspectes.

Com després es comentarà en fer l'anàlisi de manera més sistemàtica, la majoria tenen molts aspectes en comú però reflecteixen formes de ser (o d'intentar ser) diferents. És clar que les propostes per a ser adolescents no són iguals quan predominen aquest tipus:

- *"M'agrada molt sortir amb els amics, riure, xatejar, escoltar musica, sobretot Operación Triunfo, sobretot el Joan Tena XD !"*
- *"Sóc una noia de 15 anys, que m'agrada molt "Operación Triunfo " i Alex Ubago. Jugo a bàsquet i m'agrada la diversió".*
- *"Soy una chica muy divertida, me encanta Bustamante, Bisbal, Chenoa... Uno de mis objetivos en esta vida es llegar a ser una popstar".*

Que quan semblen ser determinants aquests altres aspectes:

- *"Sóc alta i divertida, m'agrada que m'escoltin... Els estudis no són el meu fort, encara que ho intento. M'agrada moltíssim fer teatre".*
- *"Hola! Sóc una noia de 16 anys. M'agrada pintar, escoltar musica pop i m'apassionen les cultures mil·lenàries, sobretot l'Egípcia. Sóc simpàtica i no dic que no a una bona festa".*

Sovint, la contraposició no és tant extrema, però sempre existeixen (com es pot veure a la llista de definicions que segueix) força diferències entre les formes de ser adolescent que els adolescents d'una mateixa classe, d'un mateix territori, practiquen. L'existència d'unes o altres, un predomini o altre genera diferents escenaris adolescents.

- *"...me encanta ir con mis colegas liarla por ahí".*
- *"Wenas!!! Soy una chica de 16 años y mi objetivo en la vida es liarla".*
- *"Soy un chico educado, culto, interesado por aprender y respetuoso con los demás".*
- *"Hola! Soy un chico de 16 años me gusta mucho ir a discotecas los fines de semana me gusta la música makina y progresivo del bueno".*
- *"Sóc un noi de 14 anys. M'agrada el gitaneo, jugar al pimpón y fumar y hablar con los amigos".*
- *"Ei! Sóc una noia de 15 anys de Lleida. M'agrada molt Eminem, Craif David i UPA dance".*
- *"Me encanta hablar, hablar y hablar. Me encanta estar rodeada de amigos/as. Me gusta mucho salir y no parar en casa. ... Un vicio es el tabaco".*
- *"M'agrada sortir al carrer, llegir llibres de més de 300 pàgines i escoltar la ràdio a la nit".*

- *“Sóc una noia de 15 anys, molt simpàtica que vol fer amics i amigues per viure nits d'experiències, però sóc molt aventurera”.*
- *“Sóc un pavo de 16 anys alt i simpàtic. M'agrada el surf i el punk”.*
- *“La meva gran afecció són els cotxes. La meva debilitat, l'amor”.*
- *“Em mou molt la gent solidària, ajudar i ser voluntària en qualsevol cosa”.*

Més d'una vegada també apareix qui no creu dependre de cap tipus d'influència i es considera únic. De la mateixa manera, més d'un no acaba de trobar ningú que li faci costat per definir-se:

- *“...tinc 15 anys m'encanta sortir, divertir-me, ballar... suposo que pensareu que igual que a tots, però no !! Jo sóc diferent!”*
- *“M'agradaria buscar un company que li agradi ... perquè estic sol”.*

Encara podem adoptar una altra perspectiva per completar aquesta descripció dels contextos a partir de les “presències”.

Com en diferents ocasions es comentarà, una de les qüestions centrals de l'adolescència és la construcció de la identitat, que en aquest moment passa per definir-se d'alguna manera com a adolescent diferent. Per a fer-ho utilitza els materials i les pràctiques que, com estem destacant, té al seu abast. Per imitació o per afirmació contraposada es defineixen en funció dels móns adolescents amb els que interactuen. Quan en un entorn apareixen formes d'afirmar-se que destaquen (perquè el seus personatges tenen ascendència grupal, generen tensions o tenen espectacularitat) es produeixen fenòmens de seguiment, de suma d'adeptes, o moviments d'afirmació contraposada. Fenòmens que probablement no es donarien si no estigués present l'afirmació identitària contrària.

Al gràfic següent es poden veure cinc afirmacions identitàries d'adolescent de caire “ideològic” fetes a una de les escoles. Aquest tipus de definicions eren molt més presents que a d'altres escoles i obeïen, en part, a processos reactius davant la presència de l'adolescent “Sharp” i d'una alta proporció d'afirmacions en clau independentista.

Gràfic 2.2

Vàrem utilitzar aquestes etiquetes per a debatre amb ells i elles si realment es tractava d'autèntiques adscripcions ideològiques o d'etiquetes per a la diferenciació. La realitat va ser que es tractava del segon. En molt pocs casos es definia amb una mínima coherència el contingut del concepte. Servia més per identificar “enemics” i “apuntar-se” a alguna cosa que per aclariment ideològic.

Un fatxa podia ser definit com quelcom que sempre està amb la bandera espanyola, un comunista com el que vol la independència de Catalunya i un skin com qui ajuda els demás. Però la presència d'adolescències “ideològiques” generava dinàmiques i formes de ser que no es trobaven a altres territoris escolars.

De manera similar, també vam trobar escoles en les que la presència de personatges fascistoides introduïa dinàmiques adolescents que no s'haguessin produït sense ells i elles. Tal era el cas, per exemple, d'un cap rapat simplificador i amb més que probables psicopaties, però que aconseguia arrossegar els seus adeptes i crear confrontacions en els grups. En una altra escola el dinamisme estava en mans d'una noia especialment intel·ligent, defensora sistemàtica del nacionalsocialisme. A d'altres, les afirmacions i confrontacions podien passar per l'atractiu pel moviment okupa present en el territori.

No podem dir que les “oportunitats” que tenen per a ser adolescents d'una o altra manera condicionaran definitivament el seu futur jove. Però sí hem d'afirmar que **és com si fossin adolescents en funció del catàleg d'adolescències que apareixen en la seva escena**. El catàleg en alguns casos és ampli en d'altres reduït. En tots els casos és canviant.

Traduir això a criteris d'atenció educativa o a qüestions d'importància per a la institució escolar significa que ha d'establir-se un **procés d'observació sistemàtica de les formes de ser adolescent que apareixen en cada moment a l'aula, a l'escola**. Saber quines formes adolescents emergeixen, quines passen de moda, quines determinen lideratges, observar els atractius i els rebuigs. Conèixer fins a quin punt els "estils" diferenciats aporten materials a la construcció identitària és clau per a saber com es conforma el panorama d'adolescències que es dona, en un període de temps, en una escola.

Si, a més, es vol influir educativament, es vol treballar amb ells i elles les seves formes de ser adolescent, haurem d'introduir activitats, moments d'expressió i de reflexió en els que apareguin com a objecte de treball els "estils", les "tribus", les agrupacions diferenciades i diferenciadores. Hauríem d'entendre que són la possibilitat d'expressar els seus neguits, les seves vivències, les seves formes de ser diferents. Díficilment podrem ser nosaltres qui escollirem els tipus, les formes de ser adolescents que apareixen. Sí que podem estimular unes o altres, ajudar-los a investigar els components del per què unes es posen de moda, els agraden i no passa el mateix amb d'altres.

2.4.- ADOLESCÈNCIES REACTIVES

Però, les interaccions adolescents que generen formes de ser adolescent no són només el resultat de combinacions socials prèvies i de predominis i influències d'estils puntualment dominats. **També són el resultat de l'estil de relacions que genera cada institució** (cada escola), dels agrupaments que propicia, de les diversitats i homogeneïtats que organitza.

Les formes d'organitzar l'institut, el grau de democràcia i les pràctiques participatives que existeixen generen diferents formes de socialització (identitat, sociabilitat, generació de cultura). L'alumnat adolescent, que ha fet de l'escola el seu hàbitat fins i tot quan les coses no li van bé, fa servir la vida escolar quotidiana com a magatzem de repertoris de conducta. S'afirma i es diferencia, se sent d'una manera o altra en funció de les dinàmiques escolars. No són només com tenen possibilitats de ser, **també fan d'adolescents en funció de com són tractats**.

Les pràctiques adolescents queden especialment afectades per les agrupacions escolars, per com es conformen els grups classe i les dinàmiques entre grups que es generen. No ens toca fer aquí i ara l'anàlisi dels diferents criteris i dels avantatges i contradiccions d'agrupar l'alumnat d'una o altra manera (per nivells, per característiques, per dificultats, aleatòriament, etc.). Ara el que volem destacar és com les formes d'agrupar i el tracte que rep i interioritza cada grup també conforma les seves formes de ser adolescent.

A les diferents escoles hem pogut constatar com el professorat té diferents formes de relacionar-se amb l'alumnat i de conformar els grups. També, hem pogut comprovar **l'existència de diferents formes d'exercir d'adolescents que semblaven estretament lligades al clima creat a l'aula, a l'escola**. De bona part d'això em parlarem en el capítol dedicat a com veuen, com viuen l'escola. Ara ens referirem a les interaccions creades per les agrupacions "especials".

De manera elemental podríem dir que algunes formes "problemàtiques" de ser adolescent s'estimulen i es reforcen per interaccions negatives que es creen al agrupar de determinades maneres. Per exemplificar el que diem utilitzarem el cas que hem anomenat "grup 4" i que representa una classe especial, d'una de les escoles, definida oficialment com "*d'aprenentatge lent*".

La persona de l'equip que feia d'observadora en la sessió de treball amb els alumnes va escriure la següent nota: "*Amb el tema musical ja va començar el debat (...) ... Sembla la classe més antinacionalista i antiimmigrants amb diferència. Se'ls veia realment enfadats i violents...*". Una anàlisi reduccionista podria parlar d'aquest grup com una colla de bronques, espanyolistes i racistes. Tot plegat però donava més aviat la sensació d'un caos adolescent complex i dur.

Un exemple d'això poden ser alguns dels seu comentaris a la pregunta final sobre allò que canviarien en el món:

- "*Quan els membres del govern viatgessin en avió faria que s'estavellés contra una central nuclear a Estats Units. Després cremaria totes les esglésies i seus dels partits feixistes, faria que la monarquia desapareixes tallant el cap al rei i a tota la seva família. Trauria del país a tots els famosos que venen exclusives i finalment faríem l'anarquia. També legalitzaria la marihuana i assassinaria a Bush i a tots aquests fills de puta que volen la guerra.*"
- "*Que es legalitzi la marihuana, matar a l'Aznar, matar els nazis, matar els pederastes. Que es digui la veritat: els Ovnis existeixen,... i que hi hagi LLIBERTAT, matar els racistes, matar els moros (no és perquè sigui racista però és la pitjor raça que hi ha.)*"

El debat, com reflecteix l'observador, havia començat per la música. No volien de cap manera ser identificats com a similars als que tenien interès per l'Ska i que per ells eren els pijos, estudiosos, independentistes. Quan els seus arguments musicals es van afeblir, el debat va derivar cap a l'adscripció nacional, la contraposició entre catalans i espanyols, amb debats complementaris sobre comunistes i fatxes. Tampoc aquesta va resultar molt forta (eren nascuts a Catalunya, parlaven perfectament el català) i quan va entrà en crisi van aparèixer "els moros". Apareixia així un altre dipositari raonable de les seves diferents ràbies.

No van trigar gaire en definir-se com els "*descarriats*", "*els tontos de l'institut*". L'anàlisi d'algunes de les seves respostes al qüestionari ens va deixar veure dues grans constatacions. En primer lloc, la constitució del grup en funció de

critèris acadèmics (suposem que aprenentatge difícil i tensions de la seva conducta a l'institut) havia fet un conglomerat força explosiu que es retroalimentava. En segon, necessitaven ser especialment "bronques" per ser alguna cosa, les seves formes de ser adolescents estaven profundament mediatitzades per la necessitat de confrontar-se amb algú.

El grup havia estat creat aparentment per criteris "acadèmics" (no vam aconseguir saber exactament quins i, en qualsevol cas, vàrem constatar que generava tensions a l'equip de professors), però el resultat havia estat una agrupació de desastres de tota mena. Les seves dificultats adolescents es sumaven, creant un clima de difícil gestió.

Ja hem posat tres exemples, de tres nois diferents del grup, però de cadascú podríem seleccionar alguna "perla". A la mateixa classe conviuen també nois i noies que, per exemple, recordaven això del seu passat:

- *"... ara m'he centrat el cap i no sóc un putu skin, ara sóc més normal"*.
- *"La humiliació i que tothom vagi en contra teva"*.
- *"Que els meus pares es separessin i que el meu pare... l'hagués pegat. No tinc ganes de veure'l ni ganes"*.

Algun altre dels seus personatges era un adolescent infantilitzat que jugava a fer de Harry Potter, o una noia amb tensions a casa que definia així el seu futur als 20 anys: *"Yo no tengo claro que es lo que quiero ser de grande, a mi me gustaría ser cantante"*.

Eren adolescents problemàtics? Vivien situacions problemàtiques que s'estaven incrementant per pur reforçament. Difícilment podien practicar a ser adolescents mínimament "tranquils".

Però eren, també, uns adolescents especialment reactius: es comportaven en funció del tracte que rebien. No van donar cap resposta positiva sobre què era per ells i elles un bon profe. El més representatiu potser era el que va contestar: *"el que no ve mai"*.

Sense entrar en les dinàmiques escolars, el que volem destacar és com alguns adolescents són adolescents d'una o altra manera en funció de com són tractats per les institucions en les que estan. **Els subjectes viscuts i tractats com a negatius, com a problemàtics, també han de construir una identitat, però en no tenir al seu abast interaccions i resultats positius aguditzen l'afirmació per contraposició.** Cerquen entre els altres adolescents, entre les altres formes de ser adolescent, els enemics a negar.

En el cas que estem parlant, el seu rebuig dels "moros" o la seva incompatibilitat amb els "catalans" no pot ser abordat com una qüestió de racisme o de socialització política (tot i ser necessari incorporar aquests elements en el treball educatiu). La qüestió central és com es treballa la construcció d'una identitat en termes positius (allò que tenen, allò que fan bé, allò del que poden estar cofois, etc.), i com es reconstrueix una relació

normalitzada entre adolescències diferents, havent resolt primerament la segregació i l'exclusió que per ells i elles era ser membres del "grup 4".

Ser adolescent també és una forma de reaccionar al tracte rebut, una forma de ser en negatiu quan no es pot ser en positiu, una necessitat de diferenciar-se d'algú que és pitjor o que "té la culpa" de les pròpies dificultats.

III. SENTITS I SIGNIFICATS D'UNA ETAPA COMPLEXA

Potser les diferències més importants entre les formes d'entendre el món adolescent que tenen ells i elles i nosaltres, les persones adultes, comença per la pròpia concepció de l'adolescència. Mentre la societat adulta encara està habituant-se al fet inevitable d'aquesta nova llarga etapa de la vida, quan encara no ha decidit per a què pot servir i quin és el seu paper a la vida, quan no acaba de pair les contradiccions que sovint genera, ells i elles ho tenen (en general) molt clar. Valoren l'adolescència, li atorguen una sèrie de finalitats i se senten feliços practicant-la. **Les persones adultes no s'han acostumat a la presència inevitable dels adolescents. Els nois i noies l'han assumit com a valor i com a etapa important de la vida.**

Aquest capítol el dedicarem a analitzar com es veuen a si mateixos. Començarem per comentar la valoració que atribueixen al seu status i a la seva situació. Després ens endinsarem en les seves descripcions de la condició adolescent. Acabarem entomant algunes de les primeres qüestions de la identitat, des del cos a la diferència de gènere.

Els adolescents són com ells mateixos es veuen, com afirmen ser, com desitgen ser. L'adolescència, com la joventut, també són construccions que fan els propis protagonistes, que cobren entitat en la mesura que les omplen de sentits i de vivències.

3.1. FELICITAT ADOLESCENT: RELATIVA I AMB CONTRADICCIONS

Molts d'ells i elles consideren, en alguns moments, que l'adolescència ve a ser la millor etapa de la vida. No és així en tot moment ni per a tothom, però en els debats sobre l'etapa que estaven vivint, solíem preguntar quina consideraven que podia ser la millor i la resposta més dominant venia ser: *“entre el 16 i els 18, quan ja no ets un nen, pots sortir i encara no tens les responsabilitats dels grans”*.

Com sempre estem parlant del status anímic predominant, sense oblidar que els “agobis” també hi eren, podien afectar a tothom però no sempre i en el mateix moment. Però, fetes les matisacions, **el clima vital dels anys adolescents està majoritàriament presidit per la felicitat**. La qual cosa no nega, com s'analitzarà més endavant, que sigui un període evolutiu, personal, ple d'inseguretats, de patiments, de tensions. Tanmateix, el clima que com a col·lectiu viuen i en el que es donen els processos personals, és el d'una etapa extraordinàriament positiva (malgrat la desesperació de les persones adultes que els envolten).

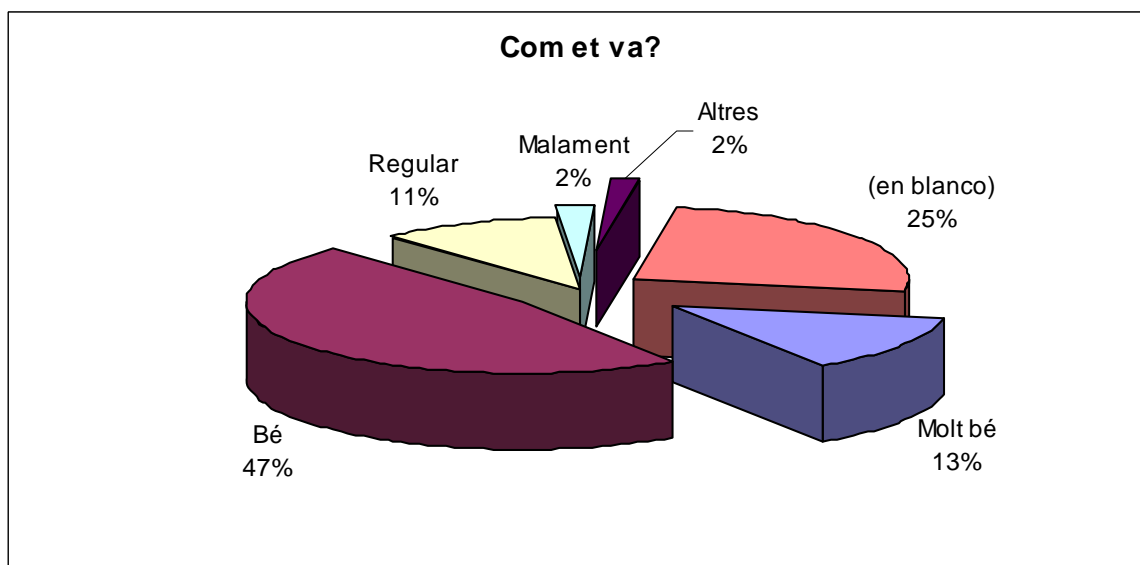
Vàrem preguntar els adolescents sobre com els anaven les coses en aquell moment¹⁴. Les respostes obtingudes tenen una forta limitació perquè un de

¹⁴ “En aquest moment, com consideres que et van les coses en general?”

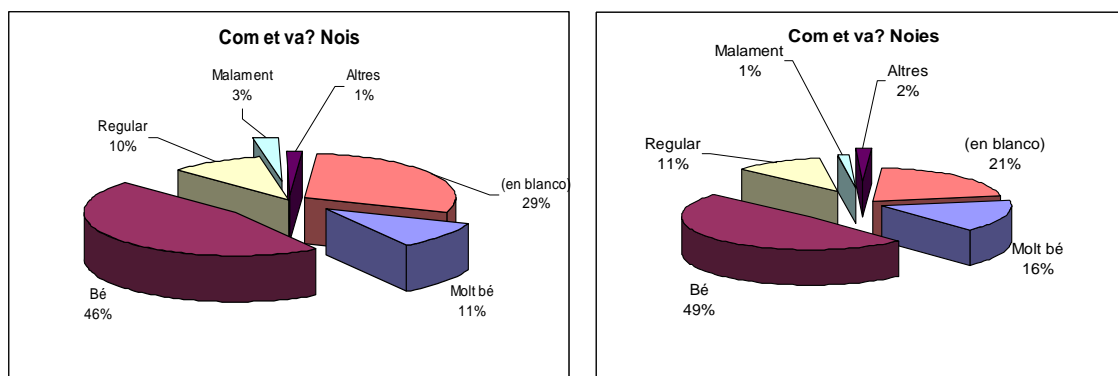
cada quatre no va contestar i creiem que la majoria no ho va fer per despiste¹⁵, tot i que, con s'ha indicat en el primer capítol, aquí també hi ha incerteses i dubtes pe valorar la seva situació.

Acceptats els límits de les dades, els nois i noies valoren la seva situació de la manera que es pot veure en el següent gràfic (o com es pot veure a les taules 3.1 i 4 de l'Annex 1).

Gràfic 3.1

Gràfic 3.2

Al 60% (el 80% si no consideréssim les respostes en blanc) li van bé o molt bé les coses. Tot i així, al menys un 11% té els seus dubtes i entre un 2 i un 3% sembla que s'ho passa malament. De manera global, aparentment, la situació de les noies és més positiva i més "clara".

Les dades provenen d'una pregunta oberta que nosaltres hem parcialment recodificat, tot i que en la majoria de casos la resposta era directament una

¹⁵ La ubicació en el qüestionari, entre dos preguntes obertes i poc espai per respondre podia fer saltar-se-la si no s'estava pendent.

valoració d'aquestes. El grup que ha afegit comentaris (el 20 % de les respostes) ens ha permès recollir algunes de les seves raons per valorar l'estat de la seva situació.

Tot i tractar-se d'un estat anímic difós, poc objectivable, les condicions vitals (materials, de salut, etc.) poden ser determinants. Per aquesta raó trobem a qui ens diu que les coses li van *“malament perquè no tinc estudis, diners ...”*. O qui afirma *“dons crec que sóc afortunat de tenir el que tinc encara que pugui tenir més”*. Tots dos provenen d'entorns socials diametralment diferents.

En algunes de les seves valoracions apareix l'element comparatiu (*“comparat amb altra gen bé”*) que els fa tenir present que existeixen altres adolescències, que hi ha gent que viu pitjor, o que no n'hi ha per tant a l'hora de valorar les seves dificultats:

- *“Bé, però m'agradaria canviar d'institut per conèixer gent nova”*.
- *“Sempre tinc mals moments típics d'adolescent però em va bé... Sempre comparo els meus problemes amb uns de més forts que pot tenir la gent i me n'alegro...”*
- *“Podrien anar pitjor, però de moment tiro endavant, hi ha gent que està molt pitjor que jo”*.

Com la majoria de coses en l'adolescència, l'estat anímic és especialment variable. Per aquesta raó, ens fan notar sovint que depèn del dia (*“avui tinc un bon dia”, “hi ha dies que millor no existir”*). A les discussions a classe, quan inquiríem sobre les raons de la variabilitat, no trobaven cap raó especial. Venien a dir que molt sovint *“s'aixecaven amb el peu esquerra”*, o que tot es girava per un no res.

- *“Depèn dels dies, de vegades tot va bé, però d'altres millor seria no haver de viure'ls”*.
- *“Em va bé però a vegades no i em poso trista”*.
- *“Depèn del dia. Sempre hi ha dies fluixos, en que tot es veu negatiu. Tot i que, podria ser pitjor”*.

El presentisme que domina les seves vides es tradueix també en l'acceptació que la manera com va tot pot ser cíclica, que pot tenir períodes de tota mena:

- *“Este mes de momento no me está gustando mucho, pero por problemas superficiales. En general bien, ha habido mejores meses”*.

Els canvis també són viscuts com a processos de millora. Recorden altres moments de la seva adolescència que han estat problemàtics i com potser estan aconseguint una forma de ser compatible amb el món que els envolta:

- *“Pues en aquest moment les coses en comencen a anar força bé, a l'escola i amb els meus pares”*.

Les emocions, els sentiments, el to afectiu, molt més que els èxits o les dificultats reals, són el determinant principal de la seva valoració.

L'adolescència no deixa de ser, des d'aquesta perspectiva un estadi emocional, un context de sentiments i afectes. Per aquesta raó, qualsevol acció educativa (d'aprenentatge, d'estímul, de proposta vital) ha de tenir present que les emocions ho impregnen tot. Alhora, una part de l'educació és educació sentimental, afectiva, que comença per ajudar-los a analitzar el seu món interior, les seves vivències. Ajudar-los a adquirir capacitat per valorar i modificar els seus estats d'ànim.

- *“Considero que en van bé encara que de tant en tant tinc algun "bajón" per alguna raó, però intento ser optimista i seguir”.*
- *“Vaig tirant, de tant en tant tens alguna depressió, moments baixos.. Però en general bé”.*

La satisfacció amb la que viuen no està exempta d'inconvenients (*“... ara tinc menys temps lliure i més obligacions...”*, *“... em preocupa el batxillerat”*, *“em va tot perfectament genial, bueno, em falta aprovar les matemàtiques”*) i, el que per a ells i elles és molt més important, no és homogeni. No va bé en tot, tot i que potser va bé allà on realment importa.

- *“Bien, (pero) en el cole de pena”.*
- *“Bé les coses fora del cole i malament les del cole”.*
- *“Segons, en el institut mal, en el carrer bé”.*
- *“Regular, amorosament bé i amb els estudis fatal”.*

Com comprovarem més endavant, la seva felicitat té dos esculls que han de sortejar: els estudis i els pares.

- *“Passables. Menys els estudis i els pares tot bé”.*
- *“Bé en els estudis i amb els amics, encara que tinc alguns problemes amb els pares”.*

No és fàcil saber fins a quin punt aquests “inconvenients” són un problema. Justament dels que menys arguments tenim són d'aquells i aquelles que identifiquen la seva situació com a negativa. En tot cas, sí que apareixen entre els que viuen situacions “regulars” o “bones”, malgrat els inconvenients. Reflecteixen tensions que no només els neguitegen sinó que els fan patir. **Les emocions i les relacions amb els pares, les vivències adolescents més els detonants escolars, són part del que senten com a problema.**

- *“Normal, estic en un moment difícil”.*
- *“No és el millor moment de la meua vida”.*
- *“No estic molt bé d'ànims i totes aquestes coses sentimentals”.*
- *“No massa bé, estic trista. Els exàmens de números (mates, física...) no em van bé”.*
- *“Molt bé, a part que amb el meu pare no ens parlem des de fa mesos, però per mi millor”.*
- *“Van millor però tot i així hi ha moltes coses que passen a la meua família i hem fan mal”.*
- *“A casa hi ha de tot (bons i mals rollos), amb els estudis... Vaig tirant, i amb els amics tot va perfecte, són els que millor m'entenen”.*

- *“Bé, tot i que de vegades em sento sola perquè em sento diferent dels altres”.*

Però, com a característica dominant els nois i noies adolescents tenen una vida força dominada per la felicitat. Fins i tot sol ser un estat d'ànim força irrealista, que prescindeix de les limitacions de la societat que els envolta, que no té en compte el futur. Aquesta “felicitat” es veu incrementada si, sense tenir altres dificultats, l'entorn social i familiar posa al seu abast un munt de facilitats.

- *“Estic content amb el que tinc, amb el que sóc i com em va la vida”.*

A vegades té molt d'equilibri entre les seves pretensions i les de les persones adultes, d'esforç per acomplir un ideal desitjat per uns altres.

- *“Intento fer les coses bé, divertir-me però vigilant. Faig la meva”.*
- *“Estic contenta i feliç i cada dia intento millorar”.*

Tanmateix, tampoc es tracta d'una felicitat derivada d'aconseguir impossibles ni d'un estat idíl·lic clarament definit. **Tot plegat és una felicitat adolescent.**

- *“Bé, ja que em trauré el graduat i tinc un xicot genial”.*
- *“De fet no ho sé quan em penso que em van malament, em van de koña i quan em penso que tot va bé, no és així”.*

3.2. PERÒ, TÉ AVANTATGES SER ADOLESCENT?

En aquesta contraposició de filosofies i interessos que sovint desespera a una part de la ciutadania adulta apareix la reflexió sobre la utilitat de l'adolescència, dels avantatges i inconvenients que comporta el estar vivint aquesta etapa vital i social. En el capítol dels amics i després de haver definit el que entenen per adolescència, vàrem preguntar si ser adolescent tenia avantatges i quines eren aquestes. El resum de les seves aportacions¹⁶, que aprofundirem després amb les seves descripcions de l'estat adolescent, dóna una completa visió de les **funcionalitats vitals** dels anys que estan vivint. Després parlarem d'allò en que consisteix ser adolescent, ara anem a ordenar les raons per les que val la pena, o no, viure aquest període de la seva vida.

3.2.1. Per a la majoria sí

Hauríem de començar per matisar que es tracta de nois i noies de 4rt. d'ESO, que majoritàriament tenen entre 15 i 16 anys¹⁷, que quan se'ls interroga per

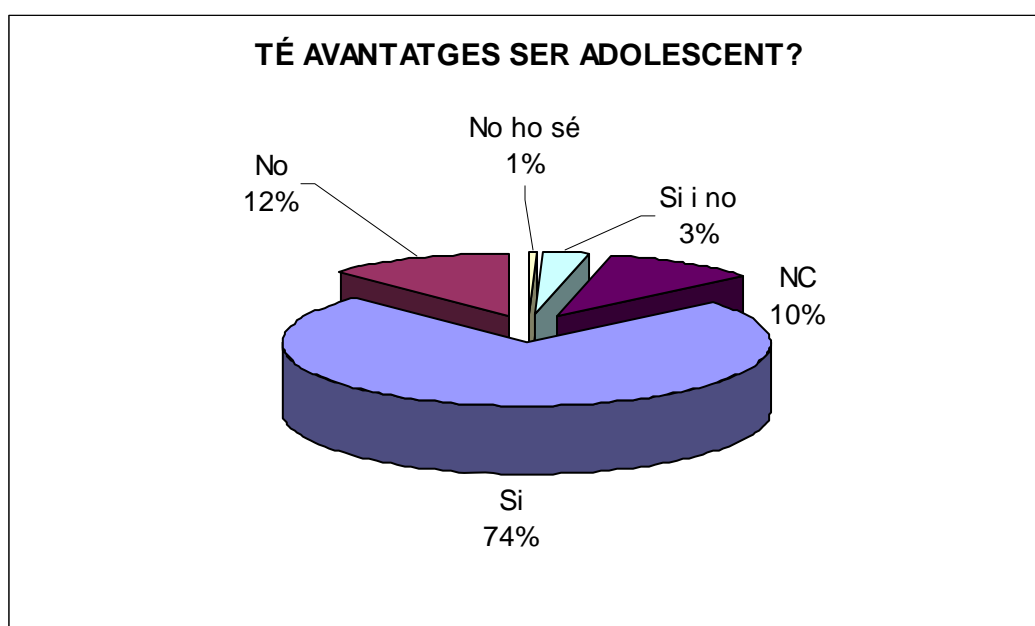
¹⁶ En ell text sobre les visions dels pares i mares podem contrastar en quina mesura es tracta de vivències contraposades.

¹⁷ Veure taula 3.3 de distribució d'edats a l'Annex 1.

qüestions relacionades amb l'adolescència es refereixen al seu moment actual i als dos anys que tenen per davant (majoritàriament estan parlant dels 15-17 anys) i molt poques vegades es refereixen al període anterior¹⁸. Com deia un d'ells "a partir dels 16 anys comença a haver-hi avantatges i als 18 ja és la bomba".

L'actitud, la percepció global dels avantatges i inconvenients que suposa el que estan vivint es pot veure reflectida en el següent gràfic o en les taules corresponents de l'Annex 1¹⁹.

Gràfic 3.3

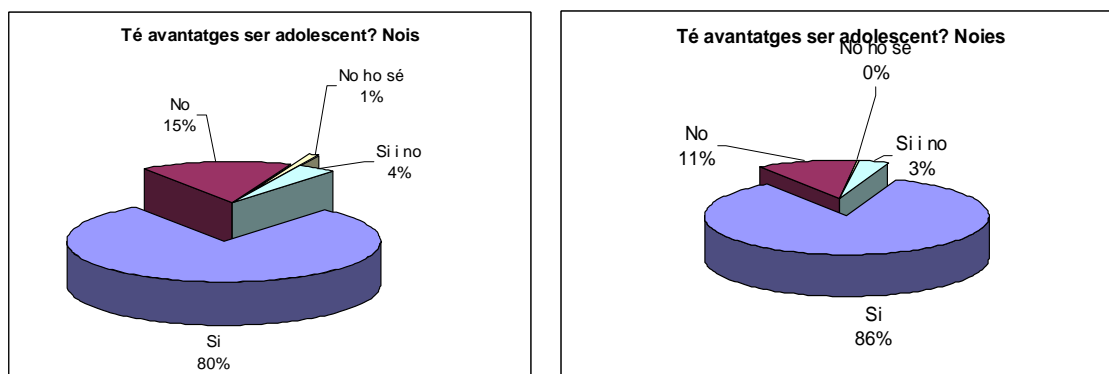

Tres de cada quatre adolescents li troben alguna avantatge a l'adolescència que viuen, per contraposició a la infància que han viscut i a les etapes joves o adultes que vindran després. La resta té dubtes, troba que també té inconvenients, no sap què contestar o no vol contestar. Abans però, d'analitzar el conjunt de raons de cadascun d'aquests grups, voldríem fer notar que la distribució d'aquest posicionament té significatives diferències si es té en compte el sexe i, especialment, si es té en compte l'escola.

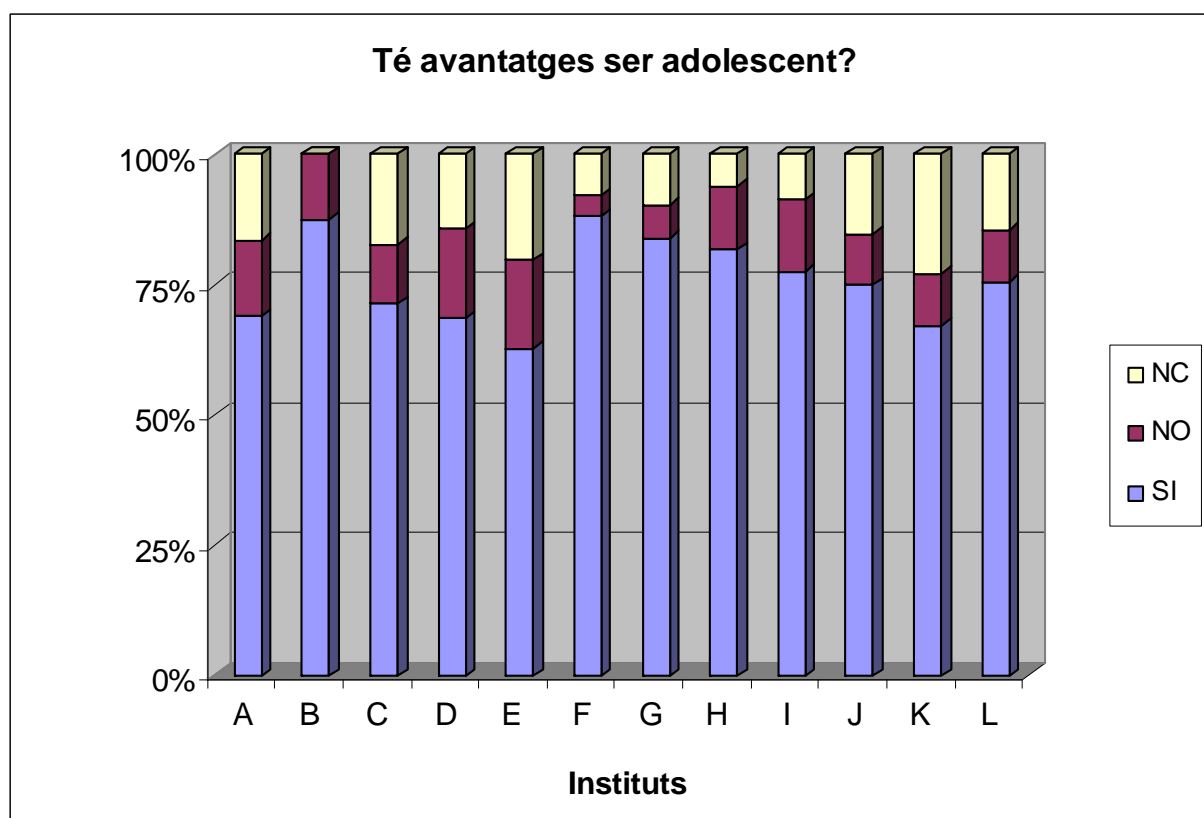
¹⁸ Aquest mateix treball fet amb l'alumnat de 2on. o 3r. d'ESO aportaria perspectives força diferents, tot i depenen dels tipus de dinàmiques que generi l'alumnat de 4rt. a l'institut i de la seva influència com a definidors de les adolescències atractives.

¹⁹ Veure taules 3.4 i 3.5 a l'Annex 1. El lector o lectora observador podrà comprovar que a les taules les categories estan reduïdes a tres (sí, no, nc.). Es tracta d'una assignació semiautomàtica en la que tot allò que no era "sí" o "no" queda incorporat al "NC". Per a fer el gràfic hem subdividit aquesta categoria.

Gràfic 3.4

Gràfic 3.5

Les noies li troben més avantatges a la seva adolescència i tenen menys dubtes a l'hora de valorar-la. Salvada la diversitat d'adolescències, molt més condicionadora potser que el gènere, les noies semblen viure (o sembla que li troben) una adolescència molt més plena de diversitat d'estímul. També és possible que visquin amb més duresa i intensitat les seves contradiccions.

Les diferències que podem trobar si fem l'anàlisi tenim en compte els instituts (tenint en compte la diversitat d'escenaris adolescents dels que hem parlat) semblen tenir algun significat. La diferència no és tant sols quantitativa. No es tracta de destacar que hi ha una proporció diferent de satisfets amb la seva condició adolescent. També l'anàlisi de la distribució del tipus d'arguments que aporten dona fe d'una realitat argumental diversa²⁰.

La proporció de "sí" més alta correspon a una d'aquelles escoles²¹ de "contextos diversificats" (F), la més baixa a una de "contextos selectes" (E). En la més alta, es tractava de grups amb diversitats adolescents però sense gaires confrontacions, amb bon clima escolar i presència dominant de noies (3/1). En la més baixa, es tracta també d'una escola amb bon clima però d'un conjunt d'adolescents en el que és dominant de forma casi absoluta la presència de pares i de classes mitjanes, amb treballs "lliberals" i formació universitària. Són adolescents feliços, però que viuen amb molta intensitat i complexitat la seva adolescència.

3.2.2. No sé si val la pena

En els debats de classe, quan preguntàvem als que s'inclinaven per contestar "no" quines eren les seves raons, es donava un cert predomini dels que invocaven la felicitat infantil perduda, la tranquil·litat amb la que havien viscut fins al moment. Més enllà de la síndrome de Peter Pan reflectien el que una noia, tot i valorar positivament la seva adolescència, escrivia: "*...pero prefiero ser una cría*".

No sembla, però, que es tracti de persones que han tingut una infància extraordinària de la que no volen prescindir. La comparació entre com valoren la seva infantesa i les avantatges de l'adolescència no facilita cap relació significativa amb el passat. És la tendència a ancorar-se en un temps ja viscut quan arriben moments de crisi que requereix noves adaptacions.

No es tracta de que tinguem un 12 % d'immadurs. Tenim un grup al que el conjunt de reptes de l'adolescència, per raons molt diverses, no li acaba de fer el pes (en alguns casos, com veurem més endavant, per raons familiars) i, posats a escollir, s'estimaria més saltar a la joventut adulta.

Una tercera part dels nois i noies que s'han inclinat pel "no", ens han donat les seves raons. Fonamentalment les podríem classificar en tres grans grups, que posem de manifest diversos tipus d'arguments:

1. La incomoditat de la situació intermèdia. No val la pena ser adolescent perquè no acabes de ser res. Ja no ets infant, encara no tens una altra entitat.

²⁰ En aquesta primera fase de l'anàlisi no hem pogut fer encara cap tipus correlació estadística. De moment estem parlant de valoracions a partir de l'anàlisi qualitatiu.

²¹ Veure descripció d'escoles en el Quadre 1.2.

- *“Ets prou gran per fer segons què i massa petit per altres coses”.*
 - *“Pq estàs entremig de ser adult i de ser petit. És una època de canvis i ja està. Jo no trobo gaires avantatges, sol que es comença a descobrir coses i a veure com és realment el món i la gent”.*
2. El desig de llibertat. Es tracta d'un estat de control, d'una situació vital en la que manca la llibertat que desitgen.
- *“Tens ganes de ser lliure però no et deixen no pots ser-ho del tot”.*
 - *“No tens gaires diners, i no pots ser autònom”.*
3. El tracte que reben de les persones adultes, la seva tendència a convertir-los en problema. Vist com ells considerem, no ells agrada aparèixer com a adolescents.
- *“Perquè els adolescents sempre som un problema per tothom”.*
 - *“Vas a festes i tothom, quan et veu pensa: "com que és un adolescent li perdonem que vagi borratxo...”*
 - *“La gent pensa que només perquè uns quants, per exemple, prenguin drogues ja ho fem tots i no és així”.*

Sí que coneixem els arguments de tothom que expressa les seves ambivalències o els seus dubtes sobre si realment es tracta d'una situació plena d'avantatges. No són gaire diferents dels que taxativament s'inclinen per contestar que no. Matisen i posen de relleu les dues cares que té l'adolescència, l'ambivalència que els produeix:

La tensió per tenir que començar a ser responsable.

- *“Depèn, no té molta responsabilitat però també ha de sentar cap i ser...”*

Els costos que té ser depenent.

- *“Pues si porque todavía te compran la ropa tus padres... Y no porque no te dejan ir todavía a las discotecas guapas por la noche y eso jode”.*

La discordança entre la intensitat de la seva vida i la gestió del seu temps vital.

- *“Per part sí, perquè estàs vivint moltes emocions que no havies viscut, però a vegades és millor ser una mica més gran per sortir per la nit i arribar més tard”.*

El clima nou que apareix en les relacions amb les persones adultes.

- *“No ho sé (si compensa). És quan comences a tenir la teva vida independent de casa, a dependre més de tu, però els mals rollos de casa no sé si compensen els bons”.*

3.2.3. De fet, no tens gaires preocupacions

Com hem posat de relleu amb les estadístiques anteriors, la majoria s'inclina per destacar la bondat de la situació adolescent. El seus arguments són força coincidents però no estan distribuïts d'una manera uniforme i, en molts casos, donen més d'una raó per trobar-li avantatges a això de l'adolescència.

Tot i que ara els comentarem per blocs, **cap dels arguments es pot convertir en una raó universal que afecti tots i totes**. N'hi ha que els podríem descriure com a amants de la bona vida, però només alguns li posen cara i semblen vividors. N'hi ha molts i moltes reflexius i feliços per les seves noves possibilitats com a persones, però alguns ni se'n adonen de les noves oportunitats. Com al llarg de tot el treball no estem parlant d'allò que és estadísticament significatiu sinó d'allò que és educativament significatiu. És a dir, parlem d'aquell conjunt d'arguments que apareixen amb una suficient presència com per a considerar que, en tot o en part, els haurem de tenir em compte a l'hora d'educar.

La infància és un conjunt d'etapes de la vida en la que les persones adultes proporcionen a l'infant tot allò que necessita per créixer i viure. L'abandó d'aquests estadis vitals comportava sempre un progressiu entomar la vida "amb les pròpies mans". Poc a poc, cada persona ha d'anar resolent des de les necessitats per a sobreviure als dubtes sobre la identitat o el futur. Quan introduïm l'adolescència com a etapa universal, obligatòria i de llarga durada, creem una nova situació en la que els nois i noies tenen la vida resolta com si fossin nens i, a la vegada, volen, exigeixen, practicar l'autonomia. Aquesta contradicció pot ser viscuda (per ells i elles) com a natural, o generar (en les persones adultes) la tensió de qui creu que la casa ha passat a ser una fonda gratuïta per a adolescents.

Amb un gran realisme, ells i elles troben que **la seva és una bona vida** perquè no està dominada pel treball, la diversió pot estar present i poden dedicar temps als amics.

- *"No fas res, surts amb els amics, vius bé".*
- *"No trabajas, sales con tu amigos... La mejor época de la vida".*
- *"Doncs que encara no has de ser del tot responsable, casi tot t'ho paguen els "papis", ja tens una casa, no cal que treballis obligatòriament".*
- *"No treballes gaire, et donen moltes possibilitats per estudiar, i surts més".*

En alguns casos, especialment quan darrere hi ha un nucli familiar amb molts recursos econòmics o una hiperdisponibilitat a que el fill o la filla ho tinguin tot, l'adolescent troba que, en realitat, **és com si tothom estigués al seu servei**.

- *“A mi per exemple: em mantenen, em vesteixen, en donen diners per sortir, em paguen els estudis que vulgui fer, em compren el que vulgui tard o d'hora”.*

A l'inrevés, també hi ha qui és conscient que la seva realitat no és universal, qui se'n adona que no tothom viu com ell.

- *“No treballes i tens tot el que vols. No tothom és clar”.*

Algú o alguna també matisa que aquesta felicitat és deguda a que, tenint-lo tot tu, no cal que miris al teu voltant.

- *“Té avantatges perquè no veus què passa a la realitat”.*

3.2.4. Encara no pagues factures

El debat adult sobre com i per què “mantenir” aquest “infants grans” condueix amb molta facilitat a la discussió sobre les contrapartides, sobre allò que hauríem de fer, donat que ja tenen capacitat per fer-ho. Però, de seguida, apareix la qüestió de la responsabilitat. El discurs canvia amb rapidesa del “haurien de fer alguna cosa a canvi” al “haurien de ser responsables”.

Justament, però, **la virtut que li troben ells i elles a l'adolescència és la de que no tenen encara responsabilitats** (*“No tens responsabilitats vius la vida al 100%”*). Vol dir que els hi està bé ser i ser considerats irresponsables? Sembla que, en bona mesura no. Com a mínim, hauríem de diferenciar.

De moment el que no volen és la vida “responsable” que porten el adults.

- *“Que no tens responsabilitat com tenir fills, un matrimoni...”*
- *“Estàs a la flor de la teva vida, encara no tens que preocupar-te en pagar factures”.*
- *“Tenim problemes però són mínims comparats amb els que tindrem dintre d'uns anys”.*

A vegades, el que vénen a dir és que es poden prendre la vida d'una altra manera, que no cal amoïnar-se i no volen que els amoïnin gaire.

- *“Som adults però no ens preocupem”.*
- *“Ja pots raonar sobre les coses, disfrutes de la vida i no et cal pensar molt en el demà”.*
- *“Et diverteixes molt, penses moltes coses i mai no estàs molt capficat amb alguna cosa”.*

En altres ocasions, el que posen sobre la taula és el seu status d'irresponsabilitat parcial.

- *“Que tens moltes llibertats i poques responsabilitats i problemes”.*
- *“Eres como un adulto sin muchas responsabilidades”.*

Els i elles, de la mateixa manera que moltes persones adultes, defineixen la seva responsabilitat d'una manera en la que hi ha àrees de responsabilitat i àrees d'impunitat. La clau és entendre-la com una responsabilitat universal (en tot i per tot) però practicada i exercida de manera diferent que en la vida adulta. Ser responsable en tots els àmbits però de forma diversa. Quan l'adolescència és una mena de limbe indefinit en el que els nois i noies volen posar els plaers del cel i les persones adultes les penes de l'infern, la única solució és que tinguin que practicar la responsabilitat. Però això vol dir que han de practicar l'autonomia, prendre decisions i equivocar-se. Una contrapartida que no sempre estem disposats a donar.

3.2.5. La culpa és de l'adolescència

Com dèiem en la primera part, en explicar l'experiència, a vegades ens hem trobat a pares i professionals que es queixaven de la nostra pretensió de “comprendre” els adolescents. Aquestes persones venien a confondre el que suposa descobrir la lògica interna que utilitzen els adolescents per explicar-se i explicar el món amb una mena de justificació universal del que fan.

Sense que el que ara escrivim signifiqui que hem canviat d'opinió i els donem la raó, el que sembla que sí és real és que, **alguns adolescents, utilitzen el discurs general sobre l'adolescència per justificar-se**. Les nostres dificultats i incoherències els són útils per a explicar i justificar qualsevol cosa que puguin fer. És un pas més que semblen donar alguns en el seu desig de viure l'adolescència sense cap mena d'entrebancs.

En alguns casos es tracta tant sols de trobar explicacions a la seva conducta.

- *“Si estàs borde ja saben perquè és”.*
- *“Que ni ets gran ni petit. Ets conscient de moltes coses però les pots dissimular”.*
- *“Quan fas tonteries o el que sigui, sempre hi ha la mateixa excusa: “ Estàs en la edat del pavo””.*

En d'altres, es tracta realment de facilitar excuses per actuar com es vulgui.

- *“Le puedes echar la culpa a la edad del pavo, eres bastante libre”.*
- *“Puedes hacer lo que quieras y siempre tienes la excusa de decir que eres adolescente”.*

Tot i així, aquestes expressions que, com la resta, tenen sempre el petit punt de provocació al adult que llegirà el text, amaguen (en bastants casos) un posicionament feble. No és exactament això el que desitgen. Majoritàriament voldrien deixar de ser considerats adolescents. Com ja hem dit, no està clar que tot siguin avantatges.

- *“Sí, porque puedes poner muchas excusas, pero hay veces que a mi me encantaría estar con una pareja estable y tener organizada la vida”.*

3.2.6. Tens molta vida per davant

Es pot comprendre amb facilitat que la principal raó que alguns troben per sentir-se bé sent adolescents és la de que no són grans, vells, com els que els envolten. Poden fer coses que nosaltres ja no podem fer (*“...després s’acaba tot”*).

- *“Pots sortir amb els amics més, pots divertir-te més que els adults, és una altra època de la vida que la de adult”.*
- *“Que ara tens la possibilitat de passar-t’ho molt bé, perquè quan arribes a una certa edat, la diversió se’n va i només penses en treballar”.*

Fins i tot poden pensar que no té cap avantatge arribar a ser adult.

- *“Jo crec que no té cap avantatge passar dels 25 anys. Crec que dels 16 als 25 és lo millor que hi ha”.*

O, potser, la diferència està en la intensitat amb la que es pot viure tot.

- *“Que com el que vius és tant emocionant, les alegries es fan més grans”.*

Finalment, és interessant destacar com posen l’èmfasi en un defecte del adults, o en una virtut seva: la capacitat d’interessar-se per allò que és nou, d’adaptar-se a noves realitats.

- *“Ets més àgil i no et costa acostumar-te a coses noves”.*
- *“Estàs a la última de tot”.*

3.2.7. Una etapa màgica per descobrir i ser

Per a la majoria, els arguments a favor de viure l’adolescència són molt diferents del que hem destacat fins ara. En general estan molt associats a la forma com han descrit aquesta condició, amb la seva manera de definir l’adolescent (de la que parlarem tot seguit). Les principals virtuts no vénen de cap situació angelical, vividora i irresponsable. Brollen de la intensitat vital, dels estats emocionals, de la novetat de tot allò que arriba, de **la possibilitat d’esdevenir personatges amb vida pròpia**.

- *“... en aquesta etapa tot és molt màgic, i pots pensar, fer i dir coses, que més endavant ja no podràs”.*

Destaquen que la seva adolescència està fonamentalment plena de “primeres vegades”, de l'emoció (contradictòria) d'allò que desconeixen i finalment arriba.

- *“Que gaudeixes de tot, de noves experiències, de saber de la vida, d'aprendre, de passar per diferents estats d'ànim i de pensar que encara et queda una vida pel davant”.*
- *“Sents per primera vegada l'amor veritable, i passes estones inoblidables”.*
- *“Tot és nou i prou bonic a vegades”.*

Les avantatges estan relacionades amb la possibilitat de sortir del món infantil ja conegut i endinsar-se en altres realitats.

- *“Averiguan el mundo por si solos”.*
- *“Que ho tens tot per descobrir. A més, et coneixes molt més a tu mateix/a”.*
- *“Que pots somiar coses que de petit no sabies i que de gran no et podràs permetre”.*

És bona perquè és una etapa per a la construcció personal. Perquè es poden sentir feliços intentant ser ells mateixos.

- *“Que ... coneixes tu sol la vida y a vegades és molt divertit”.*
- *“Que és la època que esculls com vols ser”.*
- *“Comences a pensar com una persona adulta i deixes enrere el món dels nens, que sovint és simple”.*
- *“Et sents més fort i pots decidir el que faràs en el futur”.*

No deixar de tenir les avantatges de poder aprendre moltes coses encara i de no ser massa problemàtic equivocar-se.

- *“Una edat d'aprendre on aprens de tot i en tot moment. Vius al dia”.*
- *“Que realment en aquesta etapa te'n adones de les coses que fas malament, i t'ajuden a madurar”.*
- *“Si ets llest pots aprendre coses i no equivocar-te...”*
- *“Sempre pots dir, ara he après la lliçó”.*
- *“Eres joven, y es la edad en la que se te permite cometer errores”.*

Tot i així, predominant els avantatges, tot no és perfecte ni pura felicitat. **Ser adolescent també és patir.**

- *“Tens més somnis i menys preocupacions. A vegades és estressant”.*
- *“Que és una etapa preciosa i dolorosa alhora, però és una bona experiència”.*

Acabarem aquest capítol d'arguments a favor i en contra de la seva condició adolescent fent un petit apunt sobre unes últimes avantatges que tenen a veure, de nou, amb la seva relació amb nosaltres, les persones adultes. Millor dit, amb la seva possibilitat d'anar a la seva i **ser ells malgrat nosaltres.**

- *“Te intentan entender más, aunque no lo consigan”.*
- *“Perquè és un luxe, perquè saps el que fas i els grans pensen que no”.*
- *“Puedes, a veces, según que casos hacer lo que quieres y que te empiezan a tomar en serio”.*

Val la pena ser adolescent? *“De momento es la mejor etapa que he pasado, y creo que tiene mucho fondo”.*

3.3. QUÈ ÉS AIXÒ DE SER ADOLESCENT?

A l'apartat en el que han de parlar sobre les relacions amb el seus amics es va introduir la pregunta *“Com definiries un/a adolescent?”*. La resposta era totalment oberta i obertes i diferents han estat les seves definicions. Per mirar de sistematitzar l'anàlisi hem fet una primera classificació a partir del que creiem era la principal idea a destacar. En els casos de descripcions més complexes hem destacat més d'una idea central.

Dels resultats d'aquest anàlisi en parlarem tot seguit. Abans, però, hem de comentat tot allò que no era fàcil de classificar.

3.3.1. De la classificació impossible al predomini de la diversitat

Es pot afirmar que els nois i noies fan les seves autodefinicions adolescents en funció de les descripcions que escolten dels adults, de les atribucions d'identitat que perceben de la gent adulta que els envolta. De manera contraposada es pot dir que les definicions se les fan i se les presten entre ells i elles i, en la mesura que ser adolescent és formar part d'un grup, comparteixen els trets que troben com a elements claus de la seva condició. Es defineixen com toca definir-se a l'entorn i el context en el que són.

Tot i que hem d'acceptar aquestes dues fons d'influència, especialment la segona, no podem obviar tot el que tenen de procés creatiu de construcció personal, el que tenen de realitat singular, si més no de percepció singular de la seva realitat. En definir-se fan un selecció personal dels aspectes de la seva vida que creuen més importants i, tot i coincidir en les diferents línies que suposen les categories que hem emprat per ordenar les definicions, mantenen una gran diversitat irreductible a categories. **En bona part cada adolescent és un adolescent diferent que viu, o creu viure, una adolescència diferent.**

Més endavant, en una anàlisi més tranquil·la de la informació, és probable que es pugui fer una tipologització més correcta de les seves formes de definir l'adolescència. Ara, explicarem la que hem fet, però hem de començar per dir que al menys un de cada quatre adolescents es defineix d'una forma creativa i

complexa , impedint-nos la seva ubicació en un grup més ampli, i que una bona part de les definicions que han estat reduïdes a una categoria tenen, a més, algun aspecte no classificable. Podem fer la llista exhaustiva dels components de la seves definicions, però les combinacions són tantes que no resulta útil intentar col·locar a tothom dintre d'una categoria. Per aquesta raó hem de començar per descriure una petita part d'aquesta creativitat diversa.

Com a mostra podem considerar aquestes tres definicions.

- *“Una persona en procés de trobar el seu lloc al món”.*
- *“Com una caixa plena de petits tresors”.*
- *“La millor persona del món”.*

Resulta difícil classificar el to vital, les actituds, el tarannà que els conforma, la lírica de la que semblen estar impregnats.

- *“Una persona que està en una etapa molt bonica, ÉS GENIAL SER ADOLESCENT!”.*
- *“Encisadors, revolucionistes, trobadors, provadors de tot,...”*

Potser podíem, per exemple, classificar moltes de la seves respostes com a formes diferents de referir-se al seu estat evolutiu o com descriptors de la pubertat. Però això deixaria fora molts altres aspectes com la sensació d'omnipotència o l'embolic d'un cos en el que res sembla estar en el seu lloc. Veieu, sinó, aquestes definicions:

- *“Hormones amb poder. Perquè el nostre cos està canviant, s'està com revolucionant, je je...”*
- *“Una bomba d'hormones a punt d'explotar. 5,4,3,2,1, BOOM!!!”.*

Sempre podem trobar la definició de manual, la del noi o noia que, com dèiem, ha interioritzat tot el discurs educatiu dels adults que l'envolten. Tanmateix, necessitarem descobrir dins del còctel que compona, a quins ingredients dóna rellevància. La referència que descrivim a continuació pot ser un cas. Fa la perfecta i completa definició que, com a estudiosos de l'adolescència, ens farà feliços. Ell o ella saben que ens estan facilitant tots els elements que en teoria la componen, tot i que és possible que no els estiguin vivint.

- *“Persona que està en un moment de canvi personal que ha de saber adaptar-se a la societat, tenir personalitat, ha de saber dir NO a segons què i els pares li han de deixar certa llibertat perquè creixi”.*

Com hem fet notar en descriure les raons positives i negatives per a ser adolescent, algunes de les descripcions, tot i parlar d'aspectes comuns, posen l'accent en el “malestar” que genera l'adolescència en els altres, o en l'engany que viuen en considerar-los poc menys que discapacitats. **No som el que vosaltres creieu**, vénen a dir, però allà vosaltres si ens veieu així.

- *“Una persona jove que es comença a conèixer i comença a afrontar la vida, però no per això és tonto”.*

- *“Una persona plena d’il·lusions, confusa, molt criticada per la societat. Però som feliços, amb molts alt-i baixos en el comportament”.*
- *“Persona en una etapa molt difícil i que tothom creu que és d’una manera quan són els adults els que s’ho imaginem”.*
- *“Són aquelles persones amb les quals juga la societat, per que són molt dèbils i encara no està format el seu caràcter”.*

Fins i tot vénen a reclamar un altre tracte, a recordar que no són nens pels quals puguem prendre qualsevol decisió, considerant-los simples éssers a tutelar i protegir. O fer-nos veure que sortosament encara no són com nosaltres, hipòcrites i incoherents. Algú arriba a definir-se com qui ja és capaç d’entendre’ns (*“persona que comença a entendre les coses dels adults”*)

- *“Una persona o jove que no té suficient poder sobre si mateix però tampoc els seus pares poden decidir per ell”.*
- *“Una persona amb els mateixos drets i igual que els adults, però amb una diferència: fa el que vol fer i no es deixa influenciar pel que diran els altres (+sincer amb ell)”.*

Després en parlarem dels nois i noies que consideren l’adolescència com a una etapa complicada en la que han de prendre decisions o en la que es veuen superats per un allau de noves idees i experiències. Ara, en considerar la diversitat, hem de referir-nos a com alguns i algunes destaquen la necessitat d’ajut o la complexitat del que estan vivint.

- *“Una persona que ja vol ser independent però que li falta encara una mica d’ajut”.*
- *“Una persona totalment normal que passa per una edat determinada i que et sens abandonat perquè ningú et fa cas”.*
- *“Persona complicada, que comença a entendre el significat de la vida”.*

Com a persona que té la sensació de viure la vida de manera intensa, que experimenta vivències i sensacions canviants, les facetes definitòries són polièdriques. És algú que *“busca la llibertat, la novetat, es busca a si mateix el dia de demà”*. Tant aviat considera que és *“un ocell engabiats”* com un personatge que *“té el cap en els recitals”*.

3.3.2. Estadística bàsica de les definicions

La classificació en categories de les seves definicions és la que es pot veure al Quadre 3.1. Respon fonamentalment a criteris descriptius i està feta a partir

dels grups de prova anteriors a la generalització de l'experiència²² amb algun agrupament posterior de categories que han tingut, finalment, pocs efectius.

Quadre 3.1. Definició d'adolescència. Segons sexe

Com és un adolescent?		Nois	Noies	Total * general
A Situació intermèdia entre infància i vida adulta	N	39	20	59
	% Columna	9,63	4,99	7,32
	% Fila	66,10	33,90	100,00
B Situació de canvis en general	N	23	23	46
	% Columna	5,68	5,74	5,71
	% Fila	50,00	50,00	100,00
C Temps per provar i experimentar, descobrir el món	N	22	37	59
	% Columna	5,43	9,23	7,32
	% Fila	37,29	62,71	100,00
D Època per passar-ho bé, fruit de la vida, sortir, amb ganes de marxa	N	53	71	124
	% Columna	13,09	17,71	15,38
	% Fila	42,74	57,26	100,00
E Etapa per decidir sobre la pròpia vida, anar al teu aire, tenir llibertat	N	3	4	7
	% Columna	0,74	1,00	0,87
	% Fila	42,86	57,14	100,00
F Etapa de noves idees, pensaments, confusions ...	N	9	25	34
	% Columna	2,22	6,23	4,22
	% Fila	26,47	73,53	100,00
G Etapa difícil, amb problemes i dificultats	N	11	19	30
	% Columna	2,72	4,74	3,72
	% Fila	36,67	63,33	100,00
H Insistència en la diversitat adolescent	N	11	12	23
	% Columna	2,72	2,99	2,85
	% Fila	47,83	52,17	100,00
I Divertits, feliços, simpàtics	N	25	25	50
	% Columna	6,17	6,23	6,20
	% Fila	50,00	50,00	100,00
J Altres descripcions de formes de ser	N	4	5	9
	% Columna	0,99	1,25	1,12
	% Fila	44,44	55,56	100,00
K Amb dues cares: omnipotents i febles	N	1	3	4
	% Columna	0,25	0,75	0,50
	% Fila	25,00	75,00	100,00
L Necessitats d'ajuda i incompresos per la societat	N	13	17	30
	% Columna	3,21	4,24	3,72
	% Fila	43,33	56,67	100,00

²² Per a la divulgació del qüestionari com a eina per a treballar en la tutoria o en les activitats amb adolescents potser aquestes tipologies hauran de definir-se millor, o fer-ho en funció d'objectius educatius concrets.

M Altres	N	148	175	323
	% Columna	36,54	43,64	40,07
	% Fila	45,82	54,18	100,00
NC	N	89	57	146
	% Columna	21,98	14,21	18,11
	% Fila	60,96	39,04	100,00

* Per a fer una lectura correcta de la taula cal destacar que, a la vista de la multiplicitat de components, es va acceptar que cada definició pogués ser classificada amb més d'un descriptor. És per aquesta raó que els totals no sumen el totals d'adolescents de cada grup. A més les 806 (802 en les taules referides a instituts) respostes classificables inicialment, un total de 134 alumnes van aportar altres aspectes complementaris que també han estat classificats i sumats. Cada percentatge indica en quina proporció d'adolescents de la mostra es dona aquella tipologia de descripció, sense oblidar que alguns i algunes han fet definicions de més d'un tipus.

La creativitat i la diversitat que acabem de comentar es pot apreciar en el 40% que apareix en la columna "Altres". Amb aquesta expressió volem definir el grup que descriu la seva adolescència en termes que, en tot o en part, no són reductibles a les categories prèviament definides. Llevat d'un petit grup amb respostes simplistes sense valor a destacar, la resta d'aquest gran grup és la que aporta la creativitat i complexitat de la que acabem de parlar en l'apartat anterior.

Entre les categories que semblen tenir més pes com a definitòries de l'adolescència hem de destacar la "C" (Temps per provar i experimentar, descobrir el món) i la "D" (Època per passar-ho bé, fruit de la vida, sortir, amb ganes de marxa). De cadascuna d'elles ens n'ocuparem després de manera singular.

Les definicions menys compromeses són aquelles que simplement destaquen que l'adolescència és una etapa intermèdia de la vida (*"l'edat que va des de els dotze fins als divuit"*). Són, però, molt poques les que vénen a ser simples actes notariais del canvi. En alguns casos la insistència en el canvi segueix destacant indirectament l'ambigüïtat o les limitacions del seu estat (a les que ja ens hem referit en apartats anteriors):

- *"Noi/a en procés de formació, edat comprimida entre els 13-18 anys".*
- *"Un adolescent és un noi que no té la maduresa d'un adult però tampoc és tan infantil com un nen".*
- *"Massa gran per ser petit i massa jove per ser adult".*

De la mateixa manera, també poden destacar aspectes de les etapes posteriors, elements de la seva visió més o menys formal de la vida adulta, d'una etapa a la que hauran d'arribar:

- *"Els adolescents són persones que quan arriben a una certa edat canvien per a ser adults".*
- *"Un jove que comença a veure la vida com els grans".*
- *"Persona que passa per una iniciació cap a la adultesa".*

Tanmateix, resulta difícil trobar definicions en les que tot es redueixi a definir un cicle vital. Amb bastant freqüència apareixeran també aspectes d'autoafirmació i d'independència.

- *“Una persona d'entre 12 i 18 anys que comença a tenir gustos propis i a separar-se dels pares. Entre nen i major d'edat”²³.*

Amb la pretensió de reduir categories podríem sumar a aquest grup que emfatitza la condició intermèdia el que destaca estar vivint una etapa de canvis (5,7%). El resultat, però, és excessivament reductor, ja que en parlar de canvis, incorporen diversitat d'aspectes que van des d'allò purament biològic a com tot és un caos emocional. Es tracta d'un grup que destaca la “fenomenologia” variable de la seva vida i no la simple inestabilitat transitòria.

A la categoria “E” volíem ubicar els nois i noies que insistien en com viuen una etapa per a decidir (*“Una persona que encara no sap que fer”*). En la pràctica ha acabat diferenciant-se poc de la categoria següent (la “F”) donat que les decisions apareixen associades a dilemes, formes noves de veure la realitat i experimentacions i no a grans decisions sobre la seva vida.

- *“Una persona que comença a viure noves coses i aprendre coses noves, comencem a tenir idees pròpies i comencem a elegir per nosaltres mateixos”.*
- *“Una persona que s'està formant i comença a saber en què creure, com pensar i es comença a posicionar i a ser la persona amb el caràcter, pensament, físic que tindrà sempre”.*
- *“Hay veces que no sabe lo que le pasa, busca una respuesta y no la sabe. Tienen muchas preguntas sin respuesta... ¡Y muchas otras cosas!”.*

Per a un petit grup, **l'adolescència també és una etapa de problemes i dificultats** (G), una “etapa difícil”. En uns casos la dificultat neix de la perplexitat davant els canvis, en d'altres de la incomprensió per part de les persones adultes o la dificultat de la comunicació (*“és difícil que els demés l'entenguin i que ell entengui”*). Per un altre grup, la tensió que els fa patir neix de la necessitat de prendre decisions o de la probabilitat d'equivocar-se, de la incomoditat d'ubicar-se en un món desconegut. A vegades, reapareix el tema dels horaris i els límits, la limitació de la llibertat com la part incòmode d'aquesta etapa.

- *“Una persona que està en una etapa de la seva vida bastant difícil, perquè es poden confondre moltes coses i amb els canvis que hi ha no saps el camí correcte que has de triar”.*
- *“Crec que és una etapa molt dura i que ho passem molt malament, per això el nostre comportament canvia. Però com pensa molta gent, no som males persones”.*

²³ Aquest és un exemple de definició que, tot i ser catalogada com a « A », no podem deixar passar la seva complexitat i també ha estat ubicada dintre del grup “altres”.

- *“Persona en una etapa molt difícil i que tothom creu que és d’una manera quan són els adults els que s’ho imaginem”.*

Aquesta definició de l’adolescència com a etapa de dificultats pot ser completada per les d’aquells nois i noies que se senten socialment “maltractats” (L), que insisteixen de manera similar a una part dels anteriors en la incomprensió en general (un adolescent és *“una persona incompresa”*)²⁴. Una petita part d’aquests nois i noies incorporen la necessitat d’ajuda de la que hem parlat o la por a la soledat en la descripció del seu moment vital.

- *“Com una persona normal que ningú no vol entendre perquè ha quedat com un tòpic. “Els adolescents són estranys””.*
- *“Som persones que necessitem al costat algú que ens entengui, y que vivim les emocions molt més fortes de lo que són en veritat. Les noies sempre estem enamorades”.*
- *“Som persones a les que els pares ens han d’ajudar molt”.*

3.3.3. Adolescències diferents i distribucions diferents

Hem volgut fer aquesta classificació elemental dels components dominants en les diferents definicions més per apuntar tendències que per quantificar amb exactitud els tipus de vivències de l’adolescència. El fet però de disposar del quadre 3.1 que acabem de comentar, ens permet comprovar que la multiplicitat de formes de viure i comprendre aquesta etapa no estan distribuïdes aleatòriament. **La pròpia manera de situar-se personalment en l’adolescència que s’està vivint és una construcció social que el noi o la noia fa** en funció de diferents variables, entre elles les que hem comentat en el segon capítol d’aquest treball.

La diferència més significativa que es pot apreciar a la taula té a veure amb les descripcions dominants entre nois i noies (o la proporció de nois i noies que hi ha en algunes descripcions). **El gènere sembla ser una variable que no només determina el tipus d’adolescència que es practica, que es viu, també determina la forma com es viu, la forma com s’interpreta el que s’està vivint.**

Entre el nois predomina, per exemple, la dificultat per definir el que estant vivint²⁵ (el 22% dels nois no contesta, mentre que les noies que no ho fan són el 14%) i les descripcions “light”, poc carregades d’idees i emocions, les que insisteixen a definir l’etapa simplement com a un període intermedi en la infància i la vida adulta, són pràcticament el doble entre els nois que entre les

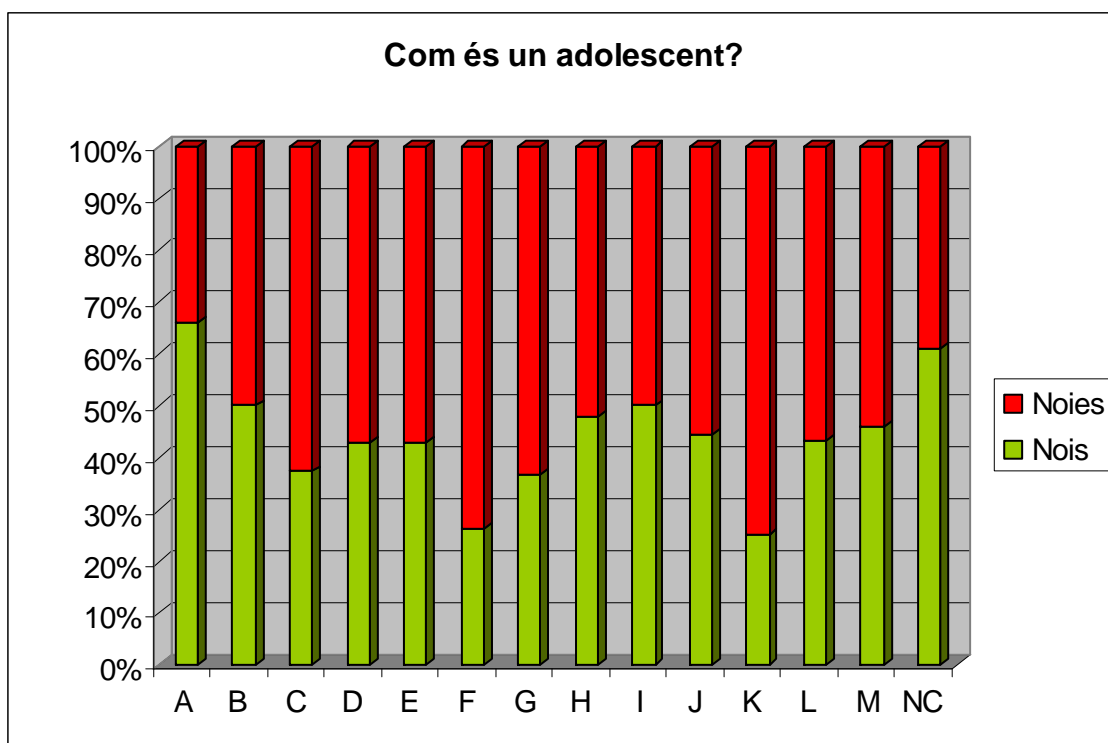
²⁴ Bona part de les dues categories (G i L) podrien ser intercanviables o sumades a efectes estadístics. Hem volgut mantenir-les separades per poder matisar alguns aspectes complementaris.

²⁵ La dificultat d’expressió per part del nois és un element constatat en moltes de les pràctiques educatives. Un exemple es pot trobar a l’experiència *“Fugint del futur: la recerca de la mirada adolescent utilitzant tècniques audiovisuals”* AAVV. (2003) Fundació Jaume Bofill. Colecció Finestra oberta nº 30

noies. Al contrari, les que destaquen els problemes i les dificultats són molt més abundants entre les noies.

Com tot seguit analitzarem en comentar les definicions en clau de descobriment, també aquesta definició activa és més femenina que masculina. Podria pensar-se que, per contraposició, les noies serien menys en el grup que s'inclina per parlar de passar-ho bé, de divertir-se, però les dades indiquen el contrari. També en aquesta manera de viure l'adolescència predominen les noies.

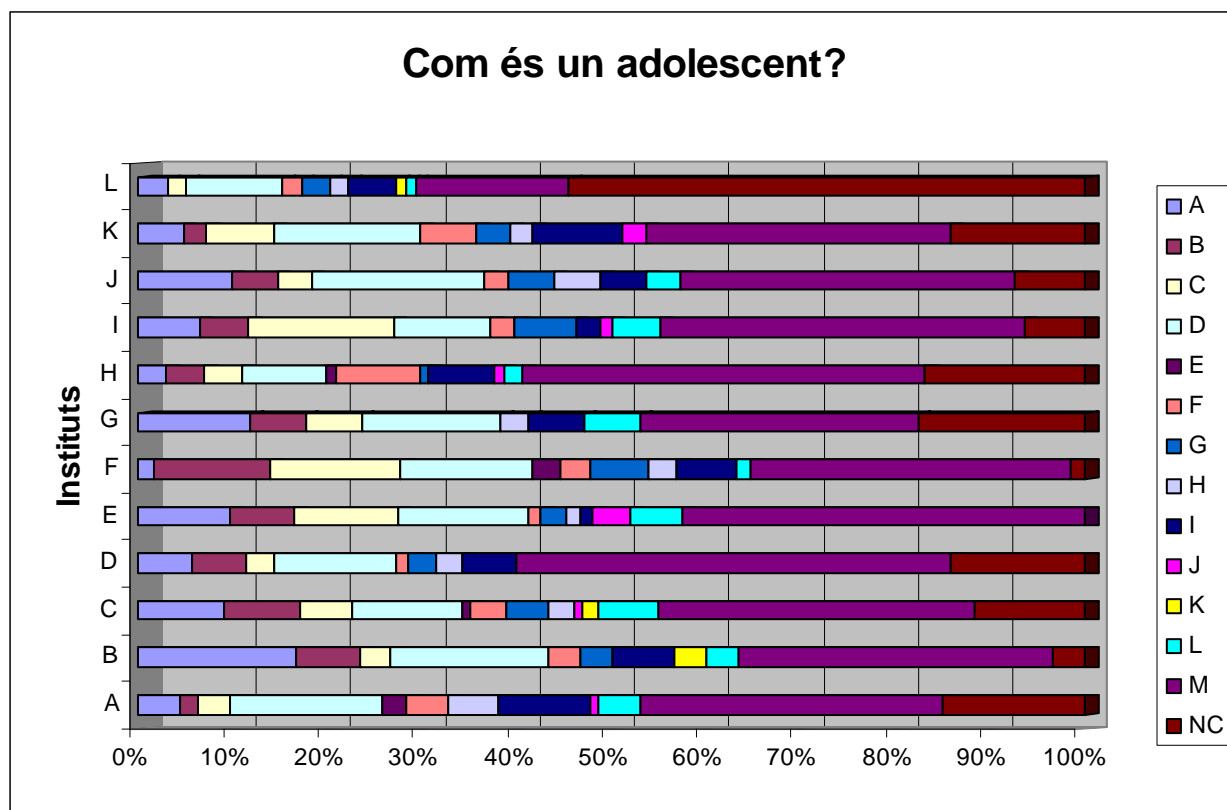
Gràfic 3.6

Les noies, com a col·lectiu, semblen sentir, pensar, viure i, probablement practicar, l'adolescència d'un conjunt de maneres molt més diversa i complexa que els nois. Com a mínim semblen tenir més matisacions, més arguments.

No és però la diferència de sexe solament la variable determinant de les diferents maneres d'afrontar l'adolescència. Si més no per alguns components els contextos socials i educatius als que reiteradament ens estem referint suposen proporcions molt diverses d'unes o altres formes de viure l'adolescència. Si es consulta la taula 3.6 a l'Annex 1 es pot veure que les proporcions d'uns o altres tipus de definicions adolescents varien segons els instituts, fins i tot segons els diferents grups de contextos educatius que hem descrit anteriorment. El gràfic següent pot ser una foto de la diversitat pluriforme d'adolescències, també com a vivència subjectiva, que es dona a cada realitat escolar.

Gràfic 3.7

Les definicions que situen l'adolescència com a temps per a descobrir i experimentar té una representació el doble i fins i tot el triple que el promig general justament en els instituts E, F i I. Uns instituts que havíem definit com a institucions a les que van adolescents que provenen "de contextos diferents, interclassistes i plurilingües", en els que predomina el català com a llengua familiar i en els que destaca una formació dels pares i mares variada entre els estudis bàsics, secundaris i universitaris. (A l'institut F, a més, es suma el predomini de la població femenina).

Als instituts als que acudeix tants sols una part de l'adolescència del barri o del poble, en els que es dona un predomini del castellà com a llengua familiar i dels pares amb estudis bàsics, l'adolescent experimentador sembla estar molt menys present. En alguns d'ells hi ha una proporció més alta de descripcions adolescents en clau de festa i, en d'altres, un augment de la manca de respostes.

Si considerem els instituts en els que predominen les classes mitjanes o altes i els estudis universitaris dels pares (escoles E, H) augmenten les definicions complexes (classificades com "Altres"), les matisacions i la pluriformitat de qüestions que consideren. Però la interacció escolar, les pràctiques de

l'adolescència que es donen, fan que, tot i la complexitat definitòria que fan servir, les seves vivències siguin força diferents. La passió per experimentar i descobrir és important en a l'institut E (escola activa i diversitat de formes de ser adolescent) i molt poc representativa a l'H (escola privada amb selecció econòmica de l'alumnat). Tot i ser important a les dues el tipus de definició basada en la necessitat de fruir, també aquesta manera de ser segueix una distribució diferent.

Com es pot veure, l'anàlisi més bàsic de les seves definicions en tant que adolescents sembla reforçar la idea que les formes de ser adolescents sempre estan limitades o estimulades per l'extracció i el context social. Però, igualment, per les possibilitats d'interacció i les diversitats de pràctiques adolescents amb les que conviuen en el dia a dia. Ambdós tipus de variables sempre semblen estar creuades, a més, pel gènere. No només hi ha diferències entre les formes de ser adolescent dona u home, també hi són en les formes com viuen i senten aquesta etapa vital, si més no en els components amb que la defineixen.

3.3.4. Sóc un explorador reprimat

Entre les definicions més suggeridores de la condició adolescent hem de destacar la d'aquell noi que la descriu amb la imatge d'un "**explorador reprimat**". En ella es concentren bona part dels components del que, per a una part dels nois i noies, suposa viure l'adolescència: el posicionament actiu, descobridor; la consideració de la realitat que ara els envolta com a desconeguda i atractiva; la presència de personatges adults que impedeixen el descobriment i que volen mantenir l'acceptació passiva i la transmissió com a formes d'incorporar-se al món.

Aquesta actitud exploradora té diferents verbs per a definir-la i, per tant, diferents èmfasis. En uns casos és qüestió de "*conèixer*" allò que no es coneixia fins a aquell moment. Però, en d'altres, del que es tracta és de "*sentir*" i "*viure*", són les vivències i els sentiments els que són desconeguts. També hi ha qui la resumeix amb la idea de *descobrir*. Que no es tracta d'un posicionament passiu queda clar perquè sovint l'expressió és "*provar*" i "*experimentar*".

L'objecte de la seva activitat exploradora és difús, a vegades és total a vegades molt particular. Es veuen a si mateixos descobrint "el món", "la vida", "tot", però també "coses noves", "sensacions noves". La seva novetat té a veure amb que allò no havia aparegut encara en les seves vides o a que pren altres perspectives i dimensions.

Com es pot veure a la taula síntesi que ve a continuació, tampoc es tracta només d'una activitat exploratòria. Sempre està circumscrita, envoltada d'altres paràmetres i components.

COM DEFINIRIES UN ADOLESCENT

Amb ganes de viure, comença a entendre el sentit de la vida i a descobrir que hi ha més coses

Una persona que està descobrint la vida i té bastant interès per viure-la sense pensar en els perills que hi ha i a la més mínima contradicció es rebota

És una etapa que volem veure-ho tot ja i descobrir-ho, perquè ens adonem de moltes coses que abans no veies

Un noi/noia que està creixent i que té ganes de provar-ho tot, de veure coses noves i anar a llocs nous amb gent nova (...)

Actualment, crec que un adolescent és un noi/a que necessita en aquesta edat descobrir coses noves i tenir al costat seu als amics. I a vegades necessita estar sol

Som persones que estem descobrint la vida per això és normal que ens desbordem, sembla un tòpic allò de que ens sentim incompresos xo és que realment és així. Tenim que decidir la nostra vida en una edat molt complicada

Un noi que està canviant diàriament i que està una mica perdut sempre descobrint coses noves

Finalment, hem de destacar que aquesta perspectiva a vegades va acompanyada de components com l'energia i la llibertat. Són exploradors amb "ganes", "enèrgics", que fins i tot no mesuren les seves forces ("un noi o noia que vol saber més de la vida abans del compte", "...ho vol prova tot i fer parides") o que es veuen desbordats pel dinamisme.

L'ambigüïtat de la seva situació, el contrast entre el seu passat i el futur també apareix i és per això que algú els defineix com a "Un projecte d'adult amb ganes de viure i experimentar". Reclamen, en qualsevol cas, ser independents i lliures per a descobrir i, si començàvem parlant d'exploradors, hem d'acabar reflectim que també apareixen descripcions com ara aquesta: "són com un ocell engabiat".

De manera global hem d'assenyalar que la presència d'aquest conjunt d'elements definitoris és força general, però sembla molt associada a adolescents que tenen darrere seu pares i mares de classes mitjanes amb bagatge d'estudis i que conviuen en entorns escolars dinàmics en els que són possibles diverses adolescències. Entre alguns grups de noies aquesta manera de definir-se pot tenir un pes més significatiu, però això no passa així en qualsevol entorn, no depèn només del gènere.

3.3.5. Es tracta de viure

L'adolescent és fonamentalment un "vividor". No és que visqui a l'esquena dels altres (tot i que encara siguin plàcidament dependents) ni que li sigui igual tot el

que passa al seu voltant. Es tracta, en primer lloc, **d'un personatge que vol viure amb intensitat**, tot i que l'objecte de la seva intensitat no sempre ni per a tothom serà igual ("*una persona esbojarrada que disfruta de la vida*"). Vol viure "la vida" que està descobrint i ho vol fer "a tope" i sense que ningú se la compliqui ni que sigui recordant-li el futur ("*Vividor, distant, que no es preocupa pel demà, només l'avui i passar-ho bé*").

Un dels efectes d'aquesta tendència a la intensitat vital, en el nostre món immediatista i presentista, és la urgència de viure al dia, viure sense que es perdi l'instant. Complementàriament, l'adolescència es presenta com una extraordinària oportunitat per a aquesta vida i com una etapa a aprofitar perquè desapareixerà.

- "*Un noi/a amb ganes de viure la vida a tope que són dos dies, alegre i divertit*".
- "*Viu bojament, que és lo que s'ha de fer pq només es viu un cop*".
- "*Una persona que està a la millor edat i que ha de disfrutar*".

En molts casos, la concreció d'aquesta vida passa pels verbs "*divertir-se*", "*passar-ho bé*" i "*disfrutar*". No sempre està clar el seu contingut i ben segur que no és el mateix per a tothom. Tot i així la proximitat dels 16 anys i l'estil d'oci juvenil dominant fa que molts i moltes el concentrin en l'acció de "*sortir*", amb més concreció en anar "*de festa*", en alguns casos en anar a bars o discoteques. Així, un sector dels vividors es defineix com a "*fiesteros*" o "*amb ganes de marxa*".

- "*Una persona jove, que té ganes de sortir, està poc concentrat*".
- "*Una persona que s'ho intenta passar lo millor possible*".
- "*Don fiestero amb ganes de viure la vida*".

També aquí part de la diversió, de la satisfacció té molt a veure amb les companyies. En gran mesura no hi ha satisfacció si no s'està amb els amics. **Majoritàriament es tracta de viure en relació, de conèixer gent, de fer conjuntament.** No podríem dir que l'adolescent és un personatge solipsista, que disfruta en la soledat. La diversió és fer i mantenir amics.

- "*Ganes de marxa, de fer amics i de viure la vida*".
- "*Lo definiría como alguien que tiene ganas de divertirse pasárselo bien y estar con los amigos*".

A vegades, la definició incorpora la percepció dels límits, siguin aquests responsabilitats o imposicions. La contraposició més patent al seu desig de plaer vital o el seu principi de realitat són els estudis. En uns casos com a un element més ("*Persona que viu en la millor època i només ha d'estudiar i disfrutar*") en d'altres, com a contraposició d'obligacions ("*Una persona que se tiene que divertir pero también estudiar*").

El límits, una vegada més, xoquen amb la seva necessitat de llibertat i estan representats en els adults, especialment els pares i mares. Per a ells i elles els adults ens hem oblidat de quan érem joves i, a més, volem frustrar la seva

necessitat de disfrutar. A la necessitat de passar-ho bé es contraposa la “poca llibertat a casa” Com veurem en parlar del grup familiar, el primer dels conflictes adolescents passa per la discussió per les sortides (“*Quan tens aquesta edat vols sortir i comencen els problemes amb els pares*”. “*Juerguero i enfadat amb els pares*”).

Aquesta forma de definir l'adolescència en clau de diversió vital, sembla bastant universal. Es dona en proporcions relativament similars a totes les escoles i les famílies que hi ha darrera són tan diverses com el conjunt de la mostra. Potser hem de parlar de components de la condició adolescent profundament difosos i assumits per bona part dels nois i noies, tant si és el component principal com si tant sols és complementari d'altres.

Si ara tinguéssim en compte les targetes d'autopresentació amb les que comença el quadern de treball (de les que ja hem parlat per descriure les realitats adolescents de les classes) trobaríem també una alta presència de l'element sortir i passar-s'ho bé com a component de la seva identitat adolescent. Hi ha un grup important (453 nois i noies) que parla d'activitats que li agrada fer diferents dels esport i la música. En aquest grup, al menys un 38 % parla de sortir, anar de festa, divertir-se com a element destacat de la seva forma de ser. Tornarem sobre el tema en un altre document que analitzarà les sortides del cap de setmana i la gestió del temps lliure. Ara, com a simple exemple del que diem transcriurem dues autopresentacions:

- *“Sóc una noia de 15 anys a qui li agrada molt sortir i no perdre's ni un sol concert. M'agrada tot tipus de música i acostumo a sortir amb gent de la meva edat”.*
- *“Hola! Sóc un noi de 15 anys. M'agrada molt la música (Ska, reage, Jazz de tot). M'encanta tenir amics. Sortir de farra fins les tantes i m'agraden molt les noies morenes i enamoradisses”.*

La presència d'aquest component és tant significativa que es manté sovint com a definitori del que serà la seva vida alguns anys més endavant. En interrogar-los com es veien amb cinc anys més, amb 20 anys, una part de la seva lluita per créixer i alhora mantenir la seva forma de ser, passa per no deixar la festa (més aviat per haver aconseguit dedicar-se a ella). Podem tornar als exemples:

- *“Em veig estudiant dret a la Universitat. Sortint amb un noi però sense cap compromís seriós. Amb les amistats que tinc des de petita... Treballant per tenir diners propis. Fent el que "vulgui" potser vivint amb la meva millor amiga (actual). Portant-me molt bé amb els meus pares. Havent madurat però sense haver deixat la joventut. Sortint molt (si puc pels estudis).”*
- *“Tindrè cotxe i quan pugui no pararé de voltar amb les meves amigues i anirem a totes les discoteques que puguem arribar”.*

Ja sigui en la versió seria i de projecte d'autonomia, com en la versió més vividora, el component adolescent de la diversió seguirà sent un element central.

En parlar tant dels “experimentadors”, com dels “vividors”, com de qualsevol de les altres “etiquetes” descriptors de l’adolescència, no estem ni classificant adolescències ni quantificant els diferents grups. Hem fet una sistematització elemental d’aquells aspectes que el nois i noies han posat en primer lloc en descriure la situació que viuen. No defineixen la totalitat del que són sinó allò que viuen amb més intensitat i pot servir per a una primera aproximació. La presència de la necessitat de descobrir o de viure amb intensitat està present en molts dels nois i noies que no han parlat d’elles. Igualment, aquells i aquelles que sí en parlen no poden ser definits tan sols com a experimentadors o vividors. El que hem volgut fer ha estat explicitar les diferents parts argumentals de les seves formes de definir-se.

3.3.6. La condició adolescent

Les seves descripcions també podrien servir per redactar un manual de psicologia de l’adolescència. La condició adolescent és una realitat evolutiva que els afecta en tant que persones que s’estan construint, que estan en ple procés d’una nova personalització, d’una nova construcció de la seva manera de ser. Les definicions d’adolescència que aporten inclouen com se senten, com pensen sobre si mateixos i mateixes, com intenten gestionar les contradiccions del seu estat.

Hem parlat de la diversitat adolescent com a forma de construir-se com a diferents. Ara, el que voldríem comentar és com ells i elles se senten diferents. No hi ha només diverses formes d’expressar l’adolescència, hi ha diferents formes de ser, de viure l’adolescència. Ells i elles s’enfaden quan nosaltres els unifiquem en un únic tipus de grup, però a més insisteixen en què no tothom viu de la mateixa manera la situació que estan passant. Per ells i elles “*cada adolescent és un món diferent*” i “*cadascú té la seva forma de ser*”. La singularitat no és només identitària, té a veure amb diferents formes d’anar passant aquesta etapa de la vida.

Són conscients que les tensions evolutives generen comportaments diferents (“*Hay varios tipos: pajilleros, porreros, egocentricos, prepotentes*”) i que poden col·locar-los en diferents formes de ser. Saben que a la seva edat es pot ser “*energètic, rebel, animat*” però que també “*n’hi ha que són burros*”. Els estats d’ànim diferents, el posicionament vital variable provoca que tinguin present que no tothom afronta l’etapa de la mateixa manera: “*n’hi ha alguns que es menjarien el món i n’hi ha d’altres que estan perduts*”.

Si alguna cosa és **l’adolescència és una moneda de dues cares, una realitat que pot passar del blanc al negre en un interval de temps molt breu**. Això que per les persones adultes que l’envolten provoca una mena de perplexitat desesperant, per a ells i elles és la constatació d’una ambigüitat inevitable o, com hem vist en comentar els avantatges i desavantatges de ser adolescent, un estat condicionat per la dependència que encara tenen dels adults. Se senten omnipotents però han de reconèixer que encara han d’aprendre molt

“creemos que podemos serlo todo y hacerlo todo y no tenemos ni puta idea de la vida”). De tant en tant se'n recorden, o els recordem, que existeix el futur però volen viure en el present (*“només pensa en el present i no en el futur”*), haurien de pensar *“en estudiar per tindre un bon futur però què només pensa en divertir-se”*.

Tot podria ser maco però tothom al seu voltant no opina el mateix (*“una persona que està passant per un període molt maco de la seva vida on a vegades se sent incomprès”*). Per això, diuen, tenen *“temporades dèbils i passotes”* i, donat que no poden decidir, *“passen de tot”*. Reconeixen que no tenen suficient poder sobre si mateixos, però els consola comprovar que els pares ja l'han perdut (*“que no té suficient poder sobre si mateix però tampoc els seus pares poden decidir per ell”*).

Malgrat les contradiccions, és una forma de ser positiva. *“És genial ser adolescent”* i no deixen de ser *“com una caixa plena de petits tresors”*. Només cal que les persones adultes entenguin dues coses: que són rebels i per això *“sempre han de tenir l'última paraula”*; que tenen *“molts canvis d'humor sobtats i sense motiu”*. A vegades també es troben sols, o estan inquiets. Esperen de les persones adultes que entenguin que l'adolescent és una persona *“insegura, amb canvis de caràcter, que pot estar molt contenta, però després.. sense cap motiu està trista i deprimida”*.

Tot el que portem descrit fins ara de la seva situació condueix a considerar que, en general, **a les seves vides domina un to vital positiu**. Certament sembla ser així, però això no vol dir que no sigui una etapa plena de dubtes, d'incerteses. *“Hay veces que no sabe lo que le pasa, busca una respuesta y no la sabe. Tienen muchas preguntas sin respuesta... y muchas otras cosas!”*. Malgrat tot pot ser una etapa *“molt dura i que ho passem molt malament, per això el nostre comportament canvia”*. És la millor edat però *“te molts problemes”*. Podria ser fàcil, però és una etapa difícil *“perquè es difícil que els demés l'entenguin, i que ell entengui”*. Està *“aprenent i una mica en el seu món”* i per això *“comet bastants errors”*. Com a persona que *“encara no ha decidit com vol ser”*, accepta definir-se com a *“persona complicada, que comença a entendre el significat de la vida”*. En qualsevol cas, no accepta que *“li vulguin imposar coses,... ja ... que lluita per les seves idees i llibertats”*.

Estan convençuts que tant sols tenen característiques positives, que són una col·lecció de virtuts? També es defineixen amb etiquetes negatives. No tenim clar fins a quin punt la visió negativa neix de les seves contradiccions, de les seves experiències negatives, o de la incorporació del discurs negatiu d'una part de la societat adulta que els envolta. Molt probablement sigui una suma interactiva de les dues coses que pot expressar el seu malestar amb l'adolescència que està vivint, que pot ser la interiorització de conflictes i angoixes, que por descriure les lectures que els adults estan fent de la seva adolescència. Aquestes ambivalències deuen estar pesant quant defineixen l'adolescent com a *“rebel, idiota, immadur i molt innocent”*, però també com a *“un idiota que a vegades se equivoca de camí”*.

Estan expressant les seves dificultats amb els pares quan parlen de si mateixos com a “*una persona que ho té tot i després és una mala persona*”. Però s’estan referint a les seves dificultats per a construir la personalitat, es consideren un “*chulo, sense personalitat, necessitat d’anar en grup*” (algú defineix aquesta dependència del grup dient que són “*pegatinos*”). Repeteixen els estereotips adults quan diuen “*estamos locos... muy locos*” o “*...avui estan tots tocats de la testa la majoria ho proven tot*”.

3.4. ADOLESCENTS AFECTATS PER UN PROCÉS MIGRATORI

En el conjunt del grup d’adolescents amb el que hem treballat hi ha, com s’ha explicat en definir la mostra, un petit nombre de nois i noies que han nascut a països diferents de l’Estat espanyol i que han viscut amb les seves famílies un procés migratori per raons econòmiques des de contextos socials força diferents dels de Catalunya. Com s’explica a l’Annex 3 (El grup d’adolescents que ha viscut un procés migratori) es tracta d’un conjunt molt divers que tant sols té en comú la crisi migratòria i les dificultats per fer-se un espai en la societat.

Seria una gran ficció tractar-lo com a col·lectiu i parlar de “l’adolescència immigrant”, posant en el mateix sac, per exemple, la noia ucraïnesa molt escolaritzada, la noia magribina que ha de lluitar per convertir-se en escolar, el noi equatorià acostumat a altres formes d’anar a l’escola o de divertir-se, etc. No és el mateix ser noi que noia, venir d’alguna part diferent d’Àfrica que d’Amèrica que de l’Europa de l’Est, no és el mateix tenir aquí tota la família nuclear que una part o estar en mig d’una ruptura, etc.

A totes les anàlisis fetes fins ara hi havia la proporció corresponent i diferents exemples d’aquests nois i noies ja que formen part d’una manera similar del nostre panorama adolescent. Si fem ara i més endavant comentaris separats o matisats és simplement per donar pas a algunes reflexions que les nostres dades apunten i que, en tot cas, necessiten noves reflexions i aprofundiments.

La pregunta que aquí ens fem és: ¿com es viu l’adolescència, l’adolescència llarga i forçosa, quan un prové d’un entorn en el que no hi ha adolescència o, en tot cas, té assignades altres tasques socials?²⁶. **La resposta certa seria que es dona un ràpid procés d’adaptació i que en poc temps es desitja exercir d’adolescent d’alguna de les formes que hi són presents en el seu entorn.**

Tanmateix, això no està exempt de tensions ni es produeix de la mateixa manera entre tothom. Que sigui d’una manera o altra dependrà, com veurem en parlar de les visions adolescents del món, en gran mesura, de com són

²⁶ Algunes d’aquestes reflexions estan fetes en altres textos com ara el de Besalú, X. i Climent, T. (coordinadors) (2004). “Construint identitats. Espais i processos de solcialització dels joves d’origen immigrant”. Ed Mediterrània. Col·lecció polítiques nº 40.

considerats pels altres adolescents i de les possibilitats d'esdevenir un adolescent més. No podem deixar de banda que els adolescents són especialment subjectes per interacció i que hem trobat casos com el d'aquella noia que, en parlar del seu passat, deia: *“com tinc el cognom àrab sempre m'insulten, m'agradaria que no fos així mai més”*.

Com assenyalem en definir aquesta part de la mostra les dificultats de lectura i expressió escrita limiten, a vegades²⁷, el valor representatiu de les dades però sí apunten suggeriments a considerar. A les “targetes d'autopresentació” parlen de les seves afeccions musicals un 62 %, pràcticament el mateix percentatge que el conjunt de la mostra, però arriben a parlar del tema el 80 % quan es tracta de nois i noies que viuen en famílies immigrades en les que es parla castellà. Però la sintonia adolescent amb la música no és una simple qüestió lingüística: quan es tracta de noies, malgrat tenir un idioma matern diferent, el 72 % es refereix a algun element musical. Entre les seves preferències no hi ha gran diferències amb la resta i apareixen interessos per grups i cantants concrets. En algun cas la preferència té a veure amb músiques dels seus llocs d'origen.

No sembla que necessiten presentar-se en societat (en el marc de l'escola i en una activitat per a adolescents) d'una manera diferent ni que deixin d'utilitzar per fer-ho els materials de la seva generació. Fins i tot les diferències de gènere de les que hem parlat es mantenen i, potser, s'aguditzen. L'atractiu de ser adolescents pot acabar sent major per elles.

Tot però té un límit i algunes conductes encara no poden tenir a les seves vides un pes similar al dels seus coetanis. Així, tant sols un 10 % incorpora en la seva primera presentació la necessitat i l'experiència de “sortir”, de la festa, de passar-s'ho bé. A títol d'exemple, hem de destacar que en aquest grupet marxós n'hi ha d'indrets i idiomes diferents i bona part són noies. Entre elles està la que defineix l'adolescent com un personatge *“amb el cap en els recitals”*.

La seva valoració de l'adolescència encara sembla dubitativa. Tant sols un de cada dos li troba clares avantatges a aquesta etapa. Pràcticament la meitat d'ells i elles no ens donen cap definició d'adolescència i entre les seves aportacions hi ha una mica de tot, incloses les ganes de divertir-se i les virtuts positives dels nois i noies d'aquesta edat.

Abunden però les referències a la complexitat i els problemes, com si la proporció de tensions que han de viure tingués més pes que entre els altres adolescents. Un efecte que pot ser producte de la seva pròpia perplexitat, de les pressions familiars o de les dificultats per trobar un forat entre els seus companys. Així, parlen de: *“...una persona amb molts problemes”*, *“és una etapa difícil de la vida”*, *“...està passant per una etapa complicada”*, *“...un chico/a que está en la edad de crecimiento y que puede hacer muchos fallos”*, *“una persona difícil de comprender y a més molt capritxosa”*.

²⁷ Més enllà de les proporcions més altes de no resposta, les dificultats lecto-escriptores afecten especialment a adolescents que tenen com a llenguatge familiar un idioma no llatí.

Sembla que la pressió, la dependència familiar és molt clara quan algú el defineix amb màximes adultes com ara aquesta: *“Una persona que ha de aprendre a caminar abans que a córrer”*. És potser aquest últim aspecte el que per a un sector d'aquests nois i noies resulta més contradictori. **Acumulen pressions i atractius diversos, fidelitats en tensió i no acaben d'entendre aquest món adolescent.** Sense oblidar encara les descripcions sobre l'adolescència com la millor etapa de la vida que acabem de comentar, no estaria de més considerar el sentit d'aquest tres exemples:

- *“Les maneres d'adolescent hi ha de molts tipus però lo que jo conec més és que van per la seva, i només fan el que els hi agrada i no escolten ningú més gran que ells”* (noia de Nador).
- *“Es una persona que tiene ganas de saber la verdad y a veces se encuentra con muchas y allí es donde se equivocan”* (noi de Nador).
- *“Una persona que cree que puede serlo todo y hacerlo todo y no tenemos ni puta idea de la vida i lo que puede ser”* (noi de Cartagena de Indias).

Si més no, plantegen tres gran tensions adolescents en relació a la cultura dels seus pares i mares: el respecte a les figures adultes, la possibilitat que la veritat sigui diversa, canviant i diferent de la que expliquen els adults, l'omnipotència falsa de l'adolescent i la necessitat d'ajuda en aquest món complicat.

En diferents moments i de diferents maneres, per a una part d'ells i elles les contradiccions adolescents esdevenen més complicades i apareix una tensió que no serà fàcil de diluir:

- *“La meva mare em té confiança, encara que jo no li dono motius. Però jo sóc àrab i de vegades m'agradaria fer coses que fan les meves amigues com anar a la disco, sortir en cap d'any, celebrar les navitats... Però la mare diu que aquestes coses no són normals entre nosaltres i de la manera en la que m'han educat és així”*.

3.5. CONFORMITATS I DISCONFORMITATS

Entre els diferents processos de canvi i adaptació que ha de fer un adolescent estan els relatius al seu cos, en plena alteració, i a les seves maneres de ser, la seva nova personalitat. No havíem previst ocupar-nos especialment de cap dels dos temes. Però, en introduir en la fase d'autopresentació del qüestionari dues senzilles preguntes sobre allò que els agradava més i menys, vàrem comprovar que, si més no la primera qüestió, tenia una gran importància.

3.5.1. El cos. Bellesa cofoiste o font d'insatisfacció

Per a una gran majoria, la seva aparença física ha estat motiu de un significatiu interès o preocupació. En alguns casos, apareix clarament la construcció d'un veritable problema en torn al seu cos. En d'altres, un rellevant interès, tot i que no podem dir en quin grau els arriba a preocupar.

Una primera classificació de les seves respostes (veure taules 3.7 i 3.8 de l'Annex 1) ens permet descobrir el següent:

- La qüestió es objecte de més interès entre les noies (els nois deixen en blanc la pregunta amb més facilitat)
- Hi ha un grup molt satisfet amb el seu cos (12 %). Són adolescents que els agrada "tot" el seu cos i donen respostes com ara aquestes: *"Soc tope ben parit". "Soc genial". "Estic molt bo". "Soy la bomba". "M'agrada tot, estic bastant prima i tinc força"*.
- Però, aquesta total satisfacció és el doble entre el nois que entre les noies (16% - 7%).
- L'absència d'incomoditat amb alguna part, l'absència de valoració negativa, de desgrat d'una part del seu físic és inferior (només un 4% no es troba cap pega), però encara és més aguditzada la diferencia nois-noies. Tant sols un 1,75% de les noies no es troba cap defecte físic. *"Ho tinc tot bastant compensat"*.
- Hi ha un grup en total desacord amb el seu cos, i que és com a mínim el 1% dels nois i el 3,5 % de les noies²⁸.
- Per a la majoria, resulta més fàcil trobar alguna part agradable que una desagradable (la manca de resposta és molt més alta en la pregunta sobre allò que els desgrada).

La satisfacció amb el seu físic tendeix a ser de dos tipus. Una actitud entre el cofoisme i l'autoestima alta. Una bretoleria provocadora.

- *"M'agrada..." "todo yo y...si a alguien no le gusta que se aguante". "No hi ha res que no m'agradi". "...la tinc grossa". "Els ous i el penis"*

Tot i així, el que predomina és una tendència a relativitzar. De fet, una de les formes de treballar la reconciliació de l'adolescent amb el seu cos pot passar per ajudar-lo a que li doni una importància menor o a que valori altres aspectes de la seva persona. Això és el que feien, per exemple, aquests adolescents:

- *"No hi puc fer res ...la meva forma de ser ja em compensa el físic".*
- *"La verdad es que mi físico ni me gusta ni no me gusta".*

²⁸ Per a valorar aquesta dada pot tenir-se en compte que, segons el Servei Català de la Salut, l'any 2000, als hospitals de Catalunya van ser ateses 570 noies i 42 nois amb diagnòstic de trastorns alimentaris. Tambè segons l'estudi: Suris, J.C.; Parera, N. (2002) "Enquesta de salut als adolescents escolaritzats a Catalunya 2001", Barcelona. Fundació Dexeus: una de cada tres noies entre 15 i 19 anys havia fet dieta en els darrers 12 mesos.

- *“No m’importa hi ha pitjors”.*

El resultat a aconseguir amb la nostra influència sempre serà una acceptació positiva: *“sóc com sóc i m’agrada”*

Sense que puguem etiquetar el grup d’adolescents amb una forta tensió amb el seu cos de persones afectades per trastorns de l’alimentació, sí que es tracta d’un grup significatiu que concentra en el seu físic bona part de les tensions de la seva adolescència. En alguns casos és la frustració de no sentir-se guapa (*“sólo me gusta el color de mi pelo, nada más”*), però en la majoria de casos la tensió va molt més enllà: *“no estic bé amb el meu cos”*. La figura s’ha convertit en un veritable problema o el conjunt de tensions i dificultats s’estan focalitzant en la figura. Per això apareix *“la inseguretat de pensar que no m’agrada”* o el reconeixement de que tot es complica: *“no tinc confiança amb mi mateixa”*.

La qüestió del físic, del cos, de la imatge va ser una de les discutides en bastants classes. En el cas dels nois tot era bastant relatiu. Els que havien expressat dificultats no es pronunciaven gaire, el seu problema en tot cas era una qüestió d’*alçada* o, depenia de l’opinió de les noies (*“eso lo deciden las tias”*). Molt al contrari, les noies es van implicar de manera activa i al ser preguntades per les raons de la seva preocupació posaven l’èmfasi en el risc de no agradar als nois.

Els uns i les altres acceptaven la pressió que la societat exercia sobre la imatge personal i els cossos perfectes. Majoritàriament es veien molt dependents d’aquestes pressions, però **per a les noies la gran por era no agradar, no ser com els nois volien que fossin les noies**. La part més interessant va ser el debat entre el que ells esperaven d’elles i el que elles creien que els nois esperaven. Una bona eina per a abordar aquestes dificultats potser consisteix en treballar conjuntament les imatges i els desitjos que nois i noies tenen respecte al cos de l’altre.

Els casos més extrems de disconformitat els hem trobat pràcticament a totes les escoles i en una proporció similar, tot i que semblen (ho hem d’estudiar amb més profunditat) personatges molt diversos amb un objecte de tensió (el seu cos) construït mediàticament però al que si aboquen tensions adolescents que no sempre són les mateixes. Sembla, però, una realitat problemàtica força present en el seu món, que porta a silencis (*“Prefereixo no apuntar res”*) o a expressar les tensions ambientals que, algunes noies, estan vivint (*“Em sento a gust com sóc i no estic disposada a operar-me”*).

Les disconformitats “parcials”, en la majoria dels casos sense cap mena de problema aparent, afecten a qualsevol part del cos humà. No hi ha part de la anatomia que no hagi estat assenyalada (des del cap fins al dits del peu passant pel melic). Exactament el mateix passa amb les parts de les que se senten més satisfets, tot i que la llista és una mica més reduïda. Però que la part que li sembla perfecta a un és just la que més desagrada al que seu al seu costat.

Amb el quadre següent hem volgut reflectir la llista (parcial) dels seus acords i desacords corporals més repetits. Bona part d'ells semblen respondre a pressions i cànons estètics en els que ells, com les persones adultes, estan immersos. A estones, sembla que la part alta del cos té una major conformitat, mentre que la inferior acula els desacords (algun cas hem trobat que per resoldre aquestes tensions entre parts altes i baixes s'inclinava per reivindicar la part intermèdia "de coll a cintura").

Quadre 3.2

Del teu físic...	
t'agrada...?	no t'agrada...?
Quasi tot	Res
<i>De cintura cap a dalt</i>	<i>De cintura cap avall</i>
<i>El cabell (ros, arrissat)</i>	<i>El canell</i>
<i>El melic</i>	<i>El color de la pell</i>
<i>El nas</i>	<i>El cul (massa sortit, molt)</i>
<i>El somriure</i>	<i>El dit gros del peu</i>
<i>Els abdominals</i>	<i>El meu cos (en general)</i>
<i>Els llavis</i>	<i>El meu volum</i>
<i>Els meus músculs</i>	<i>El nas</i>
<i>Els meus ulls (de color blau)</i>	<i>Els braços</i>
<i>Els peus</i>	<i>Els cabells</i>
<i>Els pits</i>	<i>Els dits (massa grossos)</i>
<i>L'esquena</i>	<i>Els peus (llargs)</i>
<i>La cadera</i>	<i>Els pits</i>
<i>La cara ...</i>	<i>La barriga</i>
<i>La figura</i>	<i>La cara</i>
<i>La força</i>	<i>La front</i>
<i>La forma atlètica</i>	<i>La panxa</i>
<i>Les cames</i>	<i>La pell</i>
<i>Les mans</i>	<i>Les caderes</i>
<i>Les orelles</i>	<i>Les celles</i>
<i>Mi rabo</i>	<i>Les cuixes</i>
<i>Mis pectorales</i>	<i>Les dents</i>
<i>Ser alt</i>	<i>Les mans</i>
	<i>Les orelles</i>
	<i>Les ungles</i>
	<i>Massa alt</i>
	<i>Massa baix</i>
	<i>No sóc gaire alta</i>
	<i>Que estoy flaco</i>
	<i>Sóc baixet</i>
	<i>Sóc prim</i>
	<i>Soy muy bajo</i>

3.5.2. Les maneres de ser: fonamentalment simpàtics i “escoltadores”

En tenir que matissar allò de la seva manera de ser que els agradava o no, la manca de respostes ha estat molt similar a les referides al cos. També aquí és més fàcil contestar a una virtut que a un defecte (11 % en blanc per dir allò que ells agrada, 22 % per definir allò que no és del seu grat).

I també la situació de les noies sembla ser força diferent. Podríem dir que pensen més en si mateixes i es coneixen més. En qualsevol cas, les noies que no parlen de si mateixes són sempre la meitat que els nois (tant en positiu com en negatiu: 7 % envers el 15%, 13 % envers el 31 %). Per raons diverses, poden parlar amb més facilitat de si mateixes, estan més acostumades a fer-ho.

Tenir l'hàbit de pensar-se també té a veure amb l'entorn social, amb l'estil adolescent, amb la personalitat que s'està consolidant i amb les pràctiques educatives relacionades amb l'autoreflexió. Així, per exemple, hi ha IES d'entorns desfavorits en els que la dificultat per contestar (o la voluntat de no fer-ho) és el doble de la mitjana, mentre que en d'altres, amb predomini de l'extracció social més alta, quasi la totalitat d'adolescents dóna alguna resposta. Però no passa en tots, també hi ha adolescents amb recursos socials darrere seu que, per diverses raons, rebutgen definir-se.

La personalitat també admet graus diversos d'autosatisfacció (*“M'agrada a mitges”*). En alguns casos es tracta d'acceptació realista o d'autoestima raonable (*“La meua manera de ser m'agrada molt”*). En d'altres, d'un ego aparentment súper fort (*“Què m'agrada? ... joder, casi tot”*; *“Soy la bomba”*; *“tot, sóc genial”*, *“Sóc original”*). No sembla que es donin el conjunt de pressions socials que apareixien en el tema del cos. És pràcticament inexistent el rebuig total a la manera de ser (després comentarem alguns dels seus “defectes”) i suficientment freqüent la defensa de la seva pròpia idiosincràsia (*“Sóc així i ningú no em canviarà”*). Només en alguns casos hi ha dubtes (*“M'agrada el meu caràcter, però només una part”*) o incerteses induïdes externament (*“... no em desagrada, però dec ser l'única a qui li agrada”*).

Com en d'altres aspectes de la seva adolescència poden fer del defecte o de la debilitat virtut, afirmar-se a partir d'allò que les persones adultes rebutgen (*“Alegre, borracha, fumadora”*; *“El meu caràcter fort, la meua xuleria”*). Però també destacar aspectes de serositat quasi adulta (*“La valentia que poseo para afrontar la vida”*; *“M'encanta pensar”*; *“El meu optimisme, les meves idees clares”*; *“M'agrada perquè sóc com he de ser en cada moment”*). Tampoc queda fora de les valoracions la seva capacitat per relacionar-se adequadament amb els col·legues de l'altre sexe. (*“El tracte amb les noies, sóc molt simpàtic”*; *“El meu caràcter amb els nois”*).

La llista dels seus adjectius qualificatius més destacats és la que resumim (podria ser interminable) en el següent quadre:

Quadre 3.3

De la teva manera de ser ...	
<i>t'agrada...?</i>	<i>no t'agrada...?</i>
Ajudó tothom	De tant bona sóc tonta
Alegria i gens de vergonya	De vegades no penso les coses
Amable	Desconfiada
Bromista	Sóc despistada
Carinyosa	Sóc innocent
Comprensiva	Sóc aprensiva
El somriure	Sóc baixeta
Esbojarrada	El mal geni
Extrovertida	Sóc gelós
Generosa	Sóc indecisa
Intelligent	Que estoy flaco
La conya	Quan estic trist
La espontaneïtat	Sóc mal estudiant
La generositat	Sóc falsa
La meva manera de pensar	El mal humor
La rialla	El perfeccionisme
La simpatia	Em queixo molt
La sinceritat	Enamoradissa
La tranquil·litat	Estic depressiu
Lluito per les coses	La gelosia
M'agrada ajudar	La mala llet
Obert	Sóc conservadora
Original	La mandra que m'agafa
Romàntic	La mandrositat
Segura, tenir clar el que vull	Sóc molt nerviós i tossut
Sensible	La meva timidesa
Sentimental	La vagancia
Ser estimar	Les menjades de "cocu"
Ser escoltar	Sóc cabezota
Ser oberta	M'agafen rampells
Ser tolerant	Massa fantasiosa
Solidària	Sóc molt nerviós i m'enfado amb rapidesa
	Massa negativa

	Massa xulo
	No puc confiar en ningú
	Sóc borde
	Sóc molt sensible
	Sóc pesat
	Sóc pessimista
	Sóc tallat amb les noies
	Sóc un bocamoll
	Sóc una mica rara
	Soy muy celoso
	Tengo mala leche
	Tinc sentiments massa dèbils
	Una mica tossuda
	Una miketa racista

Quina és la característica positiva en la que més insisteixen? Sens dubte la **simpatia**. El 37 % (el 40 % si només considerem els que responen) afirma que en la seva manera de ser destaca la simpatia. Els veuen així les persones adultes? L'experiència més aviat ens ha confirmat el contrari. A més, tant els nois com les noies encara en destacaran dos més: són **divertits** (4.5 %) i són bons companys, bons **amics** (4.3 %). Després, especialment els nois, amb freqüències molt més baixes, utilitzen la llarga llista que acabem de resumir.

Les diferències entre nois i noies de les que contínuament parlem tornen a aparèixer si es fa un anàlisi més detallat de la llista. En la simpatia, la diversió o l'amistat que hem destacat com d'ús majoritari no apareixen diferències entre nois i noies. Tanmateix, en la mesura que com a nois i noies viuen adolescències diferents les "virtuts", les qualitats que destaquen canvien força. Molt implicades en unes relacions d'amistat en les que es dona sovint el diàleg i la confiança, el 10 % d'elles destaca que sap **escoltar** (entre els nois utilitza aquesta paraula menys del 1%). De la mateixa manera, insisteixen en la **sinceritat** (13 %) o en ser **obertes** (7 %), dues qualitats que només destaquen el nois en un 4.5 % i un 3%.

Aquesta forma de ser adolescent, emocional (el 8 % d'elles parla de l'**alegria** com a característica destacada), reflexiva i comunicativa sembla molt diferenciadora entre els dos gèneres. Una de les formes de ser més valorada entre les noies podria ser definida així:

- *"Sé escoltar als altres, i em considero madura"*
- *"Sé escoltar i sóc sensible i sentimental"*
- *"Sé escoltar i em puc adonar de problemes que té la gent"*

Una forma de ser que porta implícita la confidencialitat ("*Sóc una tomba pels secrets*"; "*Sóc molt alegre, sé guardar secrets*"), la capacitat per aconsellar i la

generositat, la comprensió, la solidaritat (*"K sempre estic rient i k animo molt a la gent"*; *"Simpática, alegre, escucho a la gente, aconsejo"*).

Amb els adjectius sobre la seva forma de ser, de la mateixa manera que amb les seves definicions d'adolescència, els nois i noies ens estan informant sobre alguns dels aspectes que més valoren en la forma de ser de les persones (a partir de la seva persona i del moment que estan vivint). Utilitzar aquest tipus d'exercici ens pot permetre facilitar processos de reflexió, estimular l'autoconeixement i generar debat sobre el que consideren una manera adequada de ser i de comportar-se, no sempre coincident amb les nostres expectatives sobre la forma correcta de ser.

La llista general d'adjectius negatius també és llarga i variada com es pot veure en el quadre anterior. No sembla però que segueixi cap patró de queixa especial sobre la personalitat. No estem parlant del predomini d'una incomoditat, una insatisfacció amb les formes de ser (*"No sóc tant negatiu com per pensar aquestes coses"*). En tot cas, a vegades, es tracta d'una queixa per no disposar de "virtuts" útils per al moment que es viu (*"No ser romàntic ni atractiu"*), de donar-li masses voltes al que s'està vivint (*"L'exigència i les mejades de "cocu"*), o de inseguretats fastigoses (*"...el dubtar, no estar segura de mi mateixa a vegades"*).

Llevat de casos particulars, **la immensa majoria parlen d'incomoditats de caràcter i, fonamentalment, de les tensions que la seva manera de comportar-se, per defecte o per excés, produeix en les relacions**, especialment amb els companys. Són defectes o bondats defectuoses que dificulten les relacions (*"A vegades sóc massa bona persona"*, *"A vegades sóc desagradable"*) o inestabilitats en el to emocional que domina les seves vides (*"Canvis d'humor, de bé a malament"*, *"La histèria, la impaciència"*).

Per a un 10% el problema té a veure amb la mala llet (*"Molta mala llet"*), l'enfado, el geni (*"Quant m'empenyo m'empenyo"*). Aquest percentatge és en realitat més alt si considerem qualificatius més genèrics en els que parlen d'agressivitat, tenir caràcter fort, tenir "prontos" o expressions similars. Complementàriament un petit grup (3%) parla de ser "borde", una expressió a mig camí entre el mal caràcter i les ganes de molestar a l'altre (*"Sóc massa orgullosa, rencorosa i borde"*). Curiosament, la queixa pels conflictes que genera la seva manera de ser "bronca", és més expressada per les noies (13%) que pels nois (7%). Són més esquerpes i geniüdes les noies? Probablement, una vegada més, tant sols estem davant de la capacitat de moltes noies per a ser sensibles a l'impacte que provoquen en les altres persones les seves reaccions, a donar importància a com se sent tractat l'altre. No es tracta d'una manera de ser sinó d'actuar, de manera canviant, en alguns moments i amb la mateixa gent (*"A vegades estic molt solitària o "borde"*).

En el pol contrari, al menys un 9%, posa l'èmfasi en les seves dificultats de relació per tímidesa o vergonya (caldría afegir alguns més que parlen de ser tallat, o tenir dificultat per fer amics). D'una manera similar els nois i les noies, expressen els patiments pel dèficit de relació (*"Que me quedo pillado a veces y no se que decir"*) que els posa nerviosos o els fa no poder comunicar-se (*"Que*

no explico mai res, que em guardo les coses”). Es tracta d’una dificultat que té un pes especial en un moment en el que el grup i l’amistat és clau (*“Según como me cuesta relacionarme”*), en el que s’està evolucionant des dels grups de la infància cap a noves agrupacions i en el que, a més, s’ha de construir la nova relació amb les persones de l’altre sexe (*“No tinc valor per demanar coses, em tallo amb noies”*).

Just perquè ara estan pel mig aquestes noves relacions d’amor, un petit grup (el 4% en les noies) es culpabilitza de ser gelós de patir inadequadament per les relacions que pot tenir l’altre. La resta d’adjectius negatius té proporcions diverses d’adeptes i, tot plegat, reflecteix una situació de càrregues emocionals variables en les que allò que un dia és viscut com a defecte pot passar, a l’endemà, a ser virtut. En resum i amb alguna de les seves expressions: *“No m’agrada lo enamoradissa que sóc, massa fantasiosa, egoista”*.

3.6. ADOLESCENT NOI, ADOLESCENT NOIA

Fins aquí hem anat comentant les perspectives, el matisos diferencials, els posicionaments diferents que el ser noi o noia sembla comportar en la definició i les pràctiques adolescents. Tanmateix podem completar aquest conjunt d’aspectes amb algunes aportacions que els nois i noies van fer, de manera directa, posicionant-se sobre el propi fet de ser noi o noia adolescent.

Els vàrem interrogar, en primer lloc, sobre l’existència o no de diferències entre ells i elles i, cas d’existir, quines eren. Després, es van pronunciar sobre les avantatges de ser d’un sexe o altre. La informació obtinguda permet conèixer quelcom més sobre els estereotips que reproduïen, però també sobre els imaginaris que construeixen, sobre alguns elements de les relacions entre els dos sexes adolescents i sobre les tensions que generen, d’una banda les diferències de “maduració” i, d’altra, els protagonismes i èxits cada vegada més predominants entre les noies.

3.6.1. No hi ha cap raó per a que tinguin que existir diferències ni avantatges

Preguntar sobre les diferències entre nois i noies a aquesta edat significa obligar a superar la constatació d’allò biològic i fisiològic per a situar al noi o la noia davant d’altres aspectes als que concedir rellevància. Com es pot veure al quadre 3.4 un grup significatiu s’inclina per afirmar que no n’hi ha, per resistir-se a acceptar-les o per considerar-les secundàries davant de tot allò que tenen en comú²⁹.

Quadre 3.4. Diferències nois/noies. Segons sexe

²⁹ Veure també la taula 3.9 de l’Annex 1.

Hi ha diferències nois/es?		Nois	Noies	Total general
NC	N	50	25	75
	% Columna	12,35%	6,23%	9,31%
	% Fila	66,67%	33,33%	100,00%
No	N	84	64	148
	% Columna	20,74%	15,96%	18,36%
	% Fila	56,76%	43,24%	100,00%
Si	N	271	312	583
	% Columna	66,91%	77,81%	72,33%
	% Fila	46,48%	53,52%	100,00%
Total N		405	401	806
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,25%	49,75%	100,00%

Com que neguen les diferències no poden explicar exactament per què creuen que és així. Tenim, però, una cinquantena que aporta arguments i que poden servir de pista sobre el conjunt.

Els nois i noies igualitaristes destaquen que no hi ha (no hauria d'haver) diferències però que aquestes s'acaben creant. Les úniques diferències són *“Les que ens fa creure la societat. Tots agafem el paper que ens donen”*. Per a aquells que fonamentalment se senten adolescents, els canvis i les diferències de la seva pròpia condició, els elements comuns d'allò que estant vivint estan per sobre de ser noi o noia. **Existeix una comunitat adolescent per damunt de la diferència de gènere** (*“Penso que el fet de noies amb noies i nois amb nois, no existeix en aquesta etapa”; “Tots patim els “mateixos” canvis”*). Accepten que les diferències hi són però, abans, existeix la igualtat derivada d'estar vivint el mateix, tot i que finalment aquestes són importants (*“Tant els nois com les noies els agrada divertir-se i jo la única diferència que veig entre ells és la manera de vestir, la manera de ser i la manera de pensar”*).

Les respostes sobre els avantatges que uns i altres troben al seu propi sexe o l'altre no poden ser classificades amb facilitat. D'entrada hem de destacar que al voltant d'un de cada tres ha deixat en blanc una o les dues preguntes, tot i que potser és indicatiu que les noies han donat més respostes (3 de cada 4) als avantatges de ser noia. Com a respostes qualitatives si que són especialment suggeridores del catàleg de “virtuts” que atribueixen a la pròpia condició i neguen a la del altre.

3.6.2. La mirada dels nois.

Potser, les “maneres” són diferents³⁰

Tanmateix, per a molts nois, fins i tot els més resistents a acceptar les diferències, les noies tenen altres “maneres” de ser, de pensar, de caràcter, de gustos,... Utilitzen un conjunt d'expressions que tenen com a característica comú una mena de sensació difosa que les col·legues adolescents de l'altre gènere no acaben de ser iguals (*“Les noies tenen altres maneres de pensar”, “El cos, la intel·ligència, la manera de pensar...”, “La forma de ser, els gustos, les preocupacions”*). Resumidament vénen a dir: *“als nois els hi agraden unes coses i a les noies unes altres”, “elles van al seu rotllo i nosaltres al nostre”*.

A vegades, aquesta afirmació de la diferència es basa en estereotips que poden tenir graus diversos d'elaboració: *“als nois els agraden coses relacionades a l'esport i a les noies no tant els agrada mes anar de compres”, “que no són tan físiques i són més intel·ligents”*. Però també es refereixen a la dificultat per entendre el seu caràcter, els seus comportaments: *“Les noies són molt quisquillooses i molt inoportunes”, “... a les noies no se les entén”*.

En alguns casos, no és tant sols la perplexitat per la diferència viscuda en el dia a dia, en quan el reconeixement que hi ha aspectes de la seva personalitat que poden ser interessants o que en les seves vides masculines també hi ha engany: *“Els nois són més orgullosos, es fan els forts, fan veure que no tenen tants sentiments. Però en el fons som molt iguals”*. A vegades, fins i tot i ha atractiu per la seva manera de ser (*“les noies són guapes i simpàtiques i els nois o massa tancats o massa adusts i això no és bo”*).

Fins i tot poden “acceptar” que són “millors” en alguna cosa

Tot i ser una afirmació que semblaria més pròpia d'elles, un grup significatiu de nois destaca la “maduresa” de les noies. En alguns casos es refereixen tant sols als aspectes físics (*“creixen més depresa”, “són adolescents més aviat”*), però la major part de vegades es tracta de una forma de ser, per exemple, més responsable o treballadora. Pot ser el reconeixement del seu comportament més infantil o la capacitat pensadora de les noies (*Els nois maduren més tard per això fan coses de més “petites”; “Les noies donen més voltes a les coses i en general són més comprensives”*).

Tanmateix, aquesta situació de millor posicionament vital genera fortes incomoditats y, probablement nous estereotips o noves vivències d'autodefensa estereotipada (*“pensen més coses... són més perilloses”*). Com a molts altres apartats d'aquest treball no podem dir quants nois se senten així, tot i ser un grup significatiu. Tampoc seria molt útil ja que es tracta d'una manera de viure la diferència molt situacional, molt depenent d'allò que el noi concret està vivint i com se sent rebutjat, atret o insegur per les noies en intentar aclarir qui és i en construir una relació amb elles.

³⁰ Un 12% dels nois que afirmen l'existència de diferències emfatitzen aquest aspecte.

En la nostra pretensió de sistematitzar arguments diferents hem de destacar (destacar per a educar) com **se senten desplaçats per aquesta maduresa diversa**:

- *“Les noies creixen més ràpid però n’hi ha moltes que em fan ràbia perquè van de gran i són unes pringades”.*
- *“Que són una mica massa llestes i et foten per tots llocs”.*

Però, **aquesta diferència més o menys clàssica sembla aguditzar-se en el seu món adolescent en mesura que els passen per davant** no en comportaments escolars o en actitud raonables. No, el seu rebot passar per que siguin “més” en entorns de diversió o d’oci, en entorns més adolescents:

- *“Que les noies comencen a beure i a fumar més que els nois”.*
- *“Que les noies d’ara són mol xules”.*

Una de les maneres de no sentir-se superats, de negar una millor condició o un predomini femení consisteix en recordar que elles també són més depenents, més influenciades. En el seu món audiovisual això passa per emfatitzar, per exemple, els diferents comportaments davant la televisió: *“Les noies són més influenciades, per programes basura tipo OT i GH i més vividores”.*

Per acabar de constatar la diferència com a desigualtat tant sols caldrà que, a sobre, passin d’ells i es fitxin en els més grans (*“Les noies busquen als nois massa grans i els nois en aquesta edat ho volen provar tot”*). Tot i que això també pot ser viscut com a diferència no problemàtica (*“Les noies prefereixen buscar de seguida un novio i als nois encara ens agrada estar amb els amics”*).

Finalment, està l’angoixa sexual

Alguns, posen de relleu la confrontació que es dona per la seva diferència sexual o que incomoda els seus desigs la seva experimentació sexual. En molts casos es tracta de constatar l’atractiu que senten (*“que los días de cada día van igual de guapas que los findes”*). En d’altres, els estereotips i el desconeixement reapareixen (*“Les noies tenen la regla i els nois ens fem palles”*) o es manifesten les dificultats per establir relacions (*“Són presumides i falses, provocatives”*).

Part del que diuen de les noies està contaminat per les seves experiències i les seves pors. Enamorar-se y no sentir-se correspost, desitjar i no rebre resposta, sentir-se torbat presa de sentiments desconeguts pot ser un altre motiu de rivalitat (*“a las chicas les gusta provocar vistiendo de formas provocadoras y posando, pueden jugar con los sentimientos. Los chicos no hacemos eso (al menos en mi caso)”*). Finalment, també hi ha qui s’apunta a una sexualitat desinhibida i agressiva en la que semblen igualar-se unes i altres conductes però hi surt més ben parats el comportament dels nois (*“Les noies són més coquetes i putes. Els nois més puterus i quillos”*).

Avantatges masculines

Davant del repte de deixar clar si ser noi té algun avantatge bona part d'ells ja hem dit que no es pronuncia³¹ sobre allò que pot tenir de més bo ser noi. Entre els que contesten i aporten algun argument destaquen els que insisteixen en la igualtat o en negar que un sexe tingui avantatges sobre l'altre (un 20 % de les respostes). No neguen les diferències però no afegeixen a la seva condició o a la de les noies cap element de predomini (*"penso que estan igualats, tot té avantatges i inconvenients"*). Tot i així sovint apareix la inseguretat de qui encara està aprenent un nou tipus de relació. Com algú insistia, no hi ha cap avantatge *"tret que com a desavantatge mai saps si li agrades a una noia i elles sí"*.

Aquesta posició d'igualtat és la majoritària però està molt lluny de ser predominant. Les respostes que donen estan a mig camí entre el que veuen en les seves companyes adolescents (les seves referències al tema de la regla o a l'aparent necessitat d'arreglar-se són un exemple) i les projeccions més genèriques sobre la condició de dona.

De manera resumida, podríem dir que, **si és vol fer educació per a la vivència equilibrada de la pròpia diferència i per a la consideració positiva de l'altre gènere**, de les noies, el treball haurà de considerar que els nois es posicionen en el seu propi a partir de diferents percepcions o conviccions, entre les que predomina:

1. La visió de la dona com a personatge patidor i quasi contaminant perquè ha de tenir la regla i portar criatures al món. Un 15 % dels nois que donen alguna resposta insisteix en els aspectes negatius que té el fet de tenir la menstruació i, una part d'ells, en el que la noia sigui la que ha de patir en quedar-se embarassada i portar fills al món.
 - *"No et quedes embarassat, no tens la regla, i en aquesta "societat masclista" tens les de guanyar"*.
 - *"Que cuando nace un niño la que está pariendo es la mujer"*.
2. L'afirmació pròpia a partir de la possessió d'una millor condició física (un 8% es refereix a diferents avantatges relacionades amb tenir més força o aspectes similars). En alguns casos es tracta de la simple constatació de la diferència física. En la majoria, es tracta de posar de manifest el valor que la força té.
 - *"M'agrada ser noi per no tenir la regla i per tenir més força a l'hora de defensar-me"*.
3. La constatació que, si més no ara, ells com a adolescents tenen més llibertat. Alguns destaquen la major amplitud d'horaris, altres la possibilitat de bellugar-se sols, uns altres la por i el control que

³¹ el 35 % dels nois deixa en blanc la pregunta.

exerceixen els pares sobre les noies (un 14 % dels nois que donen alguna resposta destaquen aquest tipus d'aspectes).

- *“Els grans et deixen provar més coses, et deixen una llibertat més extensa”.*
- *“Crec que els pares no et controlen tan com a les noies a l'hora de sortir amb els amics i amigues”.*
- *“Que si t'emborratxes no està mal vist”.*

No sempre, però, els arguments són tant específics. Sovint es refereixen a una mena de satisfacció difosa sobre el que són, a una felicitat no agressiva per ser noi. (*“El noi no es preocupa tant per les coses”, “Doncs no sé, però a mi m'agrada ser noi”*). En d'altres casos es dona el reconeixement que el món és masclista i mesura de manera igual el que fan uns i altres, facilitant avantatges als nois:

- *“Suposo que les mateixes que les noies, però nosaltres els nois a vegades som més acceptats en algun tipus d'ofici tot i que trobo que és una injustícia”.*
- *“La gent no et mira tan malament si fas una cosa mal feta perquè aquesta societat és una colla de machistes i franquista”.*

Tot i aparèixer de manera molt minoritària, encara hi ha nois adolescents que s'afirmen com a millors destacant dos aspectes clàssics dels masclisme:

1. El manteniment del repartiment de papers. Probablement perquè és el que estant vivint a la seva família, insisteixen en que ser noi comporta no fer res a casa, o destaquen com a naturals les majors facilitats per trobar feina.
 - *“No tens de fer feines de casa”.*
 - *“A casa t'ho deixen fer tot, no cal que facis res”.*
 - *“Un home pot trobar més fàcil una feina i una dona no”.*
2. La defensa d'una situació de poder que es manté per raons molt diverses, ja sigui la condició psicològica, ja sigui l'autoritat. En algun cas, fins i tot sembla que ser nois comporti una mena d'impunitat general.
 - *“S'acostuma a tenir més mentalitat guanyadora”.*
 - *“Que tenen com més autoritat”.*
 - *“Que tenemos más palabra de poder”.*
 - *“Pots fer el que vulguis”.*

Avantatges femenines

Com ja hem comentat, també demanàvem la seva opinió com a nois sobre les avantatges de ser noia. La primera constatació ha estat que semblen tenir més

dificultat per a contestar o, millor dit per a situar-se en el lloc de les noies. El percentatge de no resposta ha estat similar però pràcticament una tercera part d'aquestes ha insistit en que no hi havia cap avantatge i, especialment, en que no ho podien saber.

Entre les respostes més freqüents destaquen aquelles que es refereixen a alguns privilegis de les noies o al tracte de favor per part de les persones adultes. Com a bons adolescents el privilegi que més valoren és el que permet entrar a les noies a les discoteques (pràcticament un 10% de les respostes en parla):

- *“Que sempre passes a la disco, i a vegades gratis”.*
- *“Si lo fuera te lo diría. Pero yo creo que tienen suerte porque se les confunde con las de 18 años y entran en todas las discotecas aunque sean menores”.*

Però també ens parlen de que els pares i fins i tot els profes les tracten millor.

En alguns casos no deixen de destacar la facilitat per a relacionar-se de la que ells estan mancats, o per aconseguir la relació sexual que volen. Potser, fins i tot accepten que són més maques i intel·ligents

Clar que sempre podem trobar qui vol deixar de banda les diferències de sexe i tornar a l'autenticitat personal en la que tan insisteixen molts adolescents: *“No crec que per temes de sexe un pugui tenir més o menys avantatges, tot depèn de com tu vulguis ser (o si més no crec que hauria de ser així)”.*

3.6.3. La mirada de les noies

En molts aspectes, la percepció de les diferències que les noies tenen no és gaire diferent que la dels nois. Com hem vist, hi ha qui insisteix en el predomini d'allò que ara els fa ser igual i, de la mateixa manera, també hi ha qui destaca aspectes plenament estereotipats per a diferenciar-se. La necessitat d'expressar les diferències, a la que s'han vist obligades pel qüestionari, ha facilitat el coneixement d'alguns dels aspectes que formen part del seu univers com a noies i de part de la seva relació amb els nois.

Les diferències són evidents tot i que no tothom ho veu així

Una de les respostes més repetida (el 12%) recorre a la mateixa idea genèrica, ja destacada en parlar dels nois, tot i que ara és més insistent, de la “manera diferent de ser”. Al seu parer tenen altres formes de pensar i de fer, altres maneres de veure les coses (*“Les noies tenen pensaments i punts de vista molt diferents”*).

Aquesta diferència genèrica incorpora per algunes noies concrecions que definirien un altre caràcter, unes qualitats personals pròpies del gènere (*“Les noies som menys xules, més endreçades i escoltem millor”*; *“...són més*

carinyoses i entenem més a les persones"). En alguns casos barregen virtuts d'índole molt diversa, assumint característiques que un altre sector consideraria defectes femenins (*"Som més coquetes, més sensibles, més netes, sempre ens ajudem unes a les altres i els nois ¡NO!"*). També hem trobat el cas de la noia que no s'està de tantes matisacions i va directe al gra: *"Les noies pensen amb el cap però els nois amb el cul"*. Tot plegat apunta finalment a **una actitud vital, assumida moltes vegades amb resignació, en part imposició social amb la que hi ha un rebot soterrat, que és la de l'actitud responsable diferent** (*"...els nois són més despreocupats, en canvi les noies som patidores i pensem les coses moltes vegades"*).

Entre les noies més "conscients" dels condicionaments socials del gènere hi han les que destaquen aspectes relacionats amb les actituds masculistes (*"Las chicas tienen menos derechos por culpa de chicos machistas"*; *"...les noies som les que més sofrem, i som el joc dels homes, ells poden fer el que vulguin, i no és així"*). Però també hem trobat les sensibilitats pels aspectes comuns i per la condició adolescent compartida de la que ja hem parlat (*"Les noies i els nois pensen bastant diferent però sempre acaben fent el mateix"*; *"Tots som diferents. No crec amb el feminisme tonto de 'els tios son uns cabrons i uns masculistes'"*).

El debat sobre la diferent llibertat a la que poden accedir està especialment present perquè per a moltes d'elles existeix la referència d'un germà al que els propis pares no tracten de la mateixa manera. Com ja hem posat de relleu, la irritació està especialment provocada per la qüestió del "sortir", dels horaris d'arribada, i per l'obligació de fer tasques a casa (*"...ells poden arribar més tard, no fan res a casa i les noies tenim que fer-ho tot"*). Al costat d'aquesta rebel·lió també hi és qui ha interioritzat la "feblesa" atribuïda pels adults, la seva fragilitat per estar fora de casa en determinats llocs i moments (*"Un noi no té tanta por de sortir... una noia sí, sempre tenen que anar a l'aguait"*). De manera global el seu "rebot" ve a resumir-se en l'obligació que perceben de tenir que demostrar i explicar les seves virtuts, mentre que per als nois tot ve rodat (*"Als nois se'ls tracta com a reis i les noies ens ho tenim que currar"*; *"...a les noies li demanen més explicacions i als nois no"*).

La qüestió de la maduresa i els sentiments

Per a un 24% de les noies que assenyalen alguna diferència aquesta està centrada al voltant de la idea de "maduresa" (rapidesa en el creixement, responsabilitat, seny i similars). D'una manera clara: *"Les noies acaben de madurar als 16 i als nois comencen a madurar als 16"*.

Tant mateix, no és tracta tant sols de deixar de ser nenes amb més rapidesa que els nois, sinó d'una actitud davant la vida que té poc a veure amb la dels seus companys:

- *"Ells encara no han madurat i no es prenen les coses gaire en serio ni les relacions"*.

- *“... les noies ens capfiquem molt i per això madurem de seguida. Els nois fins els 17 o 18 no comencen a raonar”*

Seria interessant reflexionar sobre la **“responsabilitat” femenina**, sobre fins a quin punt no es tracta d'un comportament obligat per la suma de la major acceleració fisiològica i la pressió i el modelatge social per a que així sigui. Quan diuen que les noies *“som més complidores”*, mentre que els nois *“passen més de tot i no és preocupen tant per les coses”*, estan parlant d'una qualitat diferencial positiva o d'una inevitable forma de comportar-se? La qualitat de “maduresa” fins a quin punt és necessitat de deixar clar que no tenen cap ganes de ser tan criatures com els nois de la seva edat i fins a quin punt és un comportament esperat i desitjat pel seu entorn? Potser seria útil estudiar algunes formes “femenines” de ser adolescent que no comportin la renúncia a la condició adolescent per a elaborar un discurs educatiu de la responsabilitat no discriminatori. Alhora, també seria potser útil per als nois, introduint la responsabilitat sense caure en un format adult escassament atractiu i incompatible amb la situació que estan vivint.

En les seves percepcions, **la comparació entre ser noi o noia és quelcom com posar en relació la simplicitat i la complexitat, la violència o la cruesa enfront de la delicadesa i el matís, la insensibilitat aparent i els sentiments** (*“Els nois són més violents i directes, les noies més delicades i ens ho pensem tot més”; “...les noies parlen més i mostren més els seus sentiments..”*). Diferències que no serien tant importants de no ser perquè la vida adolescent que, especialment elles, afirmen que està plena d'emocions i, amb la seva actitud, els nois *“poden arribar a fer molt mal”*.

Amistat, amor i sexualitat

Bona part de totes aquestes diferències tenen sovint la seva expressió en la forma com uns i altres consideren la sexualitat. Aquesta mateixa és percebuda com a element diferencial. Sovint les noies tendeixen a destacar que el sexe no és per elles una qüestió central, mentre que sí ho és per als nois. Però els seus comentaris més aviat ho desmenteixen. Com a bones adolescents, amb una maduració fisiològica més accelerada i amb nous protagonismes com a dones, la sexualitat és per a elles quelcom de gran importància. No és ni bon tros una qüestió amb el mateix tipus de centralitat que per als nois artificialment “cremats”. En tot cas, es tracta “d'obsessions” diferents, viscudes i expressades d'una altra manera:

- *“...els nois sempre tenen els sexe al cap”.*
- *“Els nois només pensen en perdre la virginitat, les noies no ho expressen, ho pensen però no ho van dient, som més discretes”.*

En ple procés de descobriment de l'atractiu sexual per l'altre, troben irritant que els nois no “estiguin per la labor”, mirin cap a una altra banda (*“Els nois sembla que no reaccionen a les noies, les noies ens aborrim amb els de la nostra edat”*) o es dediquin a pràctiques de “galanteig” poc acceptables per a qui es considera una persona més seria i amb altres habilitats comunicatives (*“que los*

niños siempre están haciendo el idiota para que una el niño que le gusta las mira. Y los niños son muy tontos porque quieren sovetear a las tías).

Tot i ser un tòpic i aparèixer força nois que en un moment o altre del qüestionari parlen de l'amor, **segueix present la percepció que l'enamorament és una qüestió de noies**. Enamorar-se és molt més important, tot i contradir la seva definició de persones que pensen, tot i convertir-se en un element que fins i tot les fa més vulnerables o convertir-se en font de patiments.

- *“Las chicas somos más precavidas, pensamos más, nos enamoramos más fácilmente”.*
- *“Las niñas cuando nos enamoramos, estamos atontadas, sin embargo los niños pasan de todo”.*
- *“Els nois sol busquen una noia bonica i quan es cansen a la merda i les noies solen ser menys cabrones”.*

En la qüestió de la sexualitat, els enamoraments i els afectes també apareixen matisacions que semblen tenir a veure amb quin espai atorguen a l'amistat i amb la diferenciació entre formes femenines i masculines de practicar-la. En alguns casos tant sols es constata la introducció de la heterosexualitat en el grup adolescent i, especialment la fragmentació que suposa l'aparició de parelles (*“Els nois han d'esperar més anys per aconseguir novia, sempre estan junts. Les noies estem juntes però molt sovint marxem en nois”*).

Tanmateix, també hi trobem les noies que critiquen determinades formes de la relació en els grups femenins d'adolescents, així com algunes de les tensions que aquesta forma de relacionar-se genera (*“Els nois no tenen mai problemes entre ells, en canvi, les noies sempre estem que si ara no em cau bé aquesta que si no...”*). Fruit, probablement, d'experiències negatives, alguna noia afirma que s'estima més el tipus d'amistat que poden proporcionar, si menys no, alguns nois (*“Si ets una noia i tens un problema els nois et saben escoltar més. Confio més amb els tios”*). L'adolescència de llarga durada i les noves formes d'aprenentatge i pràctica de la relació sexual, també semblen estar transformant el procés clàssic d'evolució del grup d'amics i de l'amistat entre adolescents³².

Avantatges femenines

De la mateixa manera que hem posat de relleu en parlar dels nois també cal advertir ara que el 27 % de les noies no respon a la pregunta sobre les possibles avantatges de ser noia (una xifra força inferior, però, a la dels nois sobre el seu propi sexe). Començarem per destacar que el grup més important de respostes (el 13%) insisteix en posar de relleu que no existeix cap avantatge per ser noia, que els dos sexes són iguals o que cadascú té les seves. Aquest percentatge seria més ampli si tinguéssim en compte les que reconeixen dificultats per assenyalar-les.

³² En el quadern de treball també es va introduir un exercici sobre l'amistat que s'analitzarà posteriorment.

Entre el sector igualitarista femení, entre les noies que no donen cap importància especial a que les persones siguin d'un sexe o altra, cal destacar les que no necessiten afirmar la diferència per a sentir-se bé però estan contentes de ser noies. *Quines avantatges té ser una noia?*

- *“Ninguna, aunque me gusta ser chica”.*
- *“M'agrada ser-ho i ja està”.*
- *“No sé, però jo estic molt orgullosa de ser-ho”.*
- *No ho sé, però no voldria pas ser un noi.*

Posats a sistematitzar la diversitat d'arguments que componen els universos positius femenins als que fan referència podríem reduir-los al següents:

En primer lloc la maternitat, la possibilitat de tenir fills que, sense que sigui el element definitori del seu gènere, les fa especialment diferents dels nois. En els seus arguments, s'observa una barreja entre arguments tòpics i pors difuses: *“Tenir fills, un noi mai sabrà que es sent tenint un ésser dins del teu cos, crec que és una experiència molt maca, però dura, està clar”.* Aproximadament un 10% de les respostes fa algun tipus de referència al tema.

Sense que puguem dir què és el que tenen d'arguments adolescents i el que tenen de “femenins”, una proporció similar (10%) de noies fa referència a avantatges associades a allò que podríem anomenar “estètica”. D'una manera similar al que hem comentat del cos, la presentació externa, la “decoració” i la imatge és valorada com a element distintiu.

En uns casos és pura estètica (*“Pots vestir més variat”;* *“Doncs que et pots pintar i tot això”*). En d'altres hi ha elements de consum (*“Que et compren més roba”;* *“Que pots tenir molta roba”*) i en d'altres autovaloració de la pròpia imatge (*“Pues que eres más guapa que un chico y más coqueta”*). També trobem qui associa directament aquest tema a una posició de poder (*“Compres més roba, normalment els nois vénen a tu i no tens que ser tu qui els vagi al darrera”*) o a la possibilitat d'aparèixer com a més gran (*“Que si ens arreglem per sortir semblen més grans”*).

Si la maduresa, la responsabilitat, la intel·ligència eren assenyalades com a element diferencial entre nois i noies adolescents, també es converteix en un avantatge. D'entrada, s'estimen més ser noies si ser noi significa ser com el que els envolta (*“deixes de fer criaturades abans”;* *“no fem tants disbarats”*). Després valoren la seva forma de viure i de relacionar-se (*“Jo crec que vius més la vida, no a lo tonto”;* *“Veus més enllà de tu mateix”*).

En d'altres casos el que destaquen és la seva forma de treballar, a l'escola o en general (*“...majoritàriament estudiem molt més que ells”;* *“Som més cuidadoses i ens agrada fer les coses bé”*). Tot plegat pot suposar un status social diferent (*“tenen més en compte la teva opinió”*) o un poder diferent (*“Que tens més poder de persuasió, doncs és més responsable, madura, idees clares”*).

Un sector és conscient del seu poder envers els nois i l'assenyala com a principal avantatge (recordem que també era la principal irritació d'alguns nois), en un moment en el que la sexualitat i els enamoraments centren bona part de la seva vida ("*Somos las amas*"; "*Pots amb els nois (en general) Som més sensibles més romàntiques*"). Sovint, a més, la seva actitud no té res de "seducció coqueta", és tant sols una afirmació satisfeta ("*que pots controlar els nois i que com ser noia no hi ha res*").

També entre les noies es dona la reproducció dels estereotips contraris o l'acceptació satisfeta d'avantatges concedits per la seva condició. En alguns casos l'avantatge és ser protegides, defensades ("*que els nois et defenen*"). En d'altres, la diferent distribució de algunes feines ("*Fem el treball net, no el dur*"). Tot i així, a la seva edat el gran avantatge de la seva condició és el poder entrar allà on no entren els seus companys nois, especialment en les discoteques ("*Pagues menys a les discoteques o entres gratis*")³³

Podríem dir que tot aquest argumentari d'avantatges és possible trobar-lo en tots els contextos adolescents que hem definit, però amb proporcions i predominis diferents. Tanmateix, el que vàrem dir de les pràctiques adolescents, de les formes d'exercir l'adolescència, també sembla servir quan es considera separatament els nois i les noies. Són adolescents noies també en funció d'unes interaccions. La manera de ser noies també depèn de la diversitat de noies amb les que es relacionen i les pràctiques de noies que per imitació o contraposició exerceixen en el dia a dia.

Fem aquesta última matisació perquè arreu parlen de la seva estètica, però aquesta destaca de manera singular, per exemple, en alguns contextos d'alt poder adquisitiu. Però, no és una qüestió només de diners, ja que les presències i les interrelacions a les que ens hem referit contínuament suposen uns formes de exercir l'adolescència, en aquest cas femenina, molt diferents.

A títol d'exemple, ens referirem al cas de l'escola "H". Es donen moltes formes de ser noia, però l'homogeneització social i la reducció de tipologies d'adolescent que es dona a les seves aules produeix un panorama femení com a mínim curiós. Observeu aquestes quatre avantatges (alguns ja els hem citat) força representatives del clima dominant en les seves aules: rivalitat, èxit, seducció i consum.

- "*Crec que la rivalitat entre nosaltres, això ens ajuda a ser més bones en tot*".
- "*Ets més carinyosa, t'agrada comprar roba majoritàriament estudiem molt més que ells. Pagues menys a les discoteques o entres gratis*".
- "*Compres més roba, normalment els nois vénen a tu i no tens que ser tu qui els vagi al darrera*".

³³ Aquest tema dels, "éssers delicats a protegir" seria interessant d'analitzar en funció de la violència de gènere. Les ambivalències entre les noies adolescents encara són fortes. Observeu sinó aquests exemples d'avantatges: "*Un noi no pega a una noia*", o "*...som més manipuladores*".

Avantatges masculines

Les seves explicacions sobre els avantatges de ser noi tenen molt més de queixa per alguns aspectes de la seva condició femenina que de valoracions o enveges en relació a l'altre sexe. Per aquesta raó insisteixen en que si fossin nois es lliurarien dels patiments derivats de la regla o l'embaràs.

Pràcticament una de cada tres respostes sobre els avantatges de ser nois es refereixen a aquesta qüestió. Una part d'elles parla de les preocupacions, molèsties i dolors derivats de la menstruació (*"que no senten el que és els dolors de la menstruació"*). Una altra es refereix directament als possibles patiments de l'embaràs i el part (*"Que no tens la regla i no has de parir."*) i, també a l'obligació de tenir que ser elles les gestadores. Finalment, un altre grup destaca les seves dificultats com a dones per viure la sexualitat, la pega de que poden quedar-se embarassades (*"que no té la regla i no té por de l'embaràs"*). Han d'aprendre a practicar la sexualitat amb moltes més preocupacions que els nois (*"Que quan fan l'amor no s'han de preocupar de res"*; *"Que no et fa mal al fer l'amor "*).

De la mateixa manera que destacaven en parlar de les diferències entre nois i noies, ara algunes assenyalen aspectes positius de la manera de ser noi: la simplificació i la claredat en les relacions (*"...no s'emprenyen per tonteries"*; *"... no critiquen ! I són sincers i diuen les coses ben clares"*; *"... les coses no t'afecten tant"*); la no necessitat de preocupar-se per res i viure la vida més lleugerament (*"que no es preocupen ni li donen tanta importància a les coses i viuen més lliures de mals de cap"*). Especialment enyorat, per a algunes, de la manera de ser noi està la seva forma d'acceptar el que són (*"la majoria s'accepten tal com són i aprenen a riure's dels seus defectes "*; *"...No tenir tants complexos la vida els tracta millor"*).

Per suposat, tornen a aparèixer les respostes que remarquen (desitgen) les condicions d'avantatge positiva que viuen els nois: de caràcter general, per exemple en el treball (*"que la majoria de feines estan fetes per els nois"*) o a casa (*"Que vius sense preocupar-te de les coses de casa, només en menjar, dormir, esports i noies."*). De nou, però, el desig per allò masculí es concentra en les llibertats, especialment per sortir o per tenir múltiples relacions, que tenen els nois.

IV. RELACIONAR-SE AMB ELS ALTRES: LA FAMÍLIA

4.1. DIVERSITAT DE CONTEXTOS FAMILIARS

Fins aquí hem insistit en analitzar com els adolescents són el producte de les nostres visions, de les possibilitats al seu abast, de com es viuen i com practiquen les seves adolescències en interacció amb d'altres adolescents. Ara, focalitzarem la mirada en l'entorn més pròxim, en tot allò que podem denominar com els seus nuclis familiars. **Els nois i nois adolescents no deixen de ser com els proposem que siguin, no deixen de ser en bona part el resultat dels ambients en els quals viuen, dels territoris que habiten, de les relacions i interaccions, passades i presents, més properes que els envolten.**

Ja siguin els models a imitar, ja sigui el context per a la interacció positiva o per a l'afirmació i el conflicte, el nucli familiar amb el que conviuen aporta una bona dosi de components al seu món, al seu temps, als seus contextos adolescents. No van treballar, ni molt menys, tots aquests aspectes, tanmateix el nucli principal d'aquest capítol el constitueix una revisió de les seves relacions familiars i del grau de comunicació i influència que li adjudiquen. Però, de manera paral·lela, descriurem algunes de les condicions "materials" de les llars, ja que són realment una multiplicitat d'entorns per a conuiuere. De manera complementària, intentarem sistematitzar alguns apunts sobre pautes de convivència a la llar quan els nois i noies són adolescents.

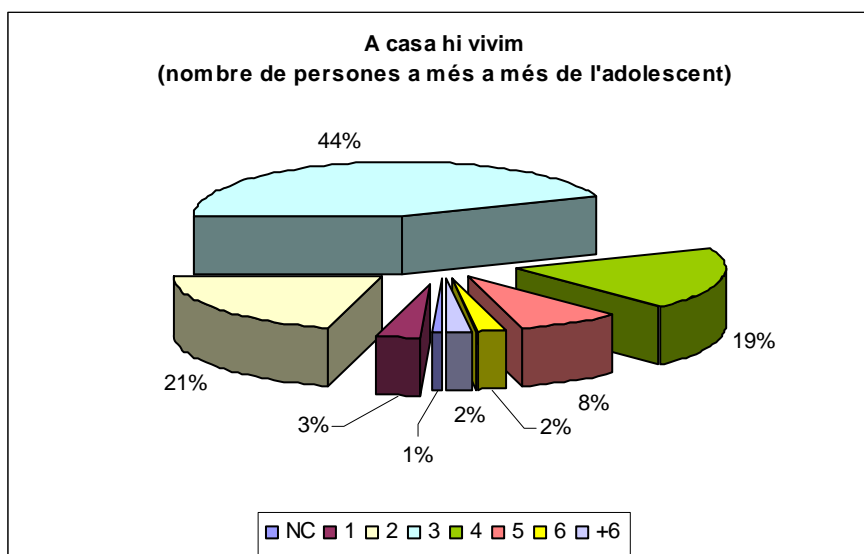
Ja hem destacat que el conjunt de grups adolescents estudiat no podia ser representatiu del conjunt de realitats socioeconòmiques de Catalunya, però, havent cercat la màxima diversitat d'entorns i d'adolescències sí que creiem que han aparegut bona part del tipus d'entorns familiars i de climes educatius que es donen al país. L'adolescència no deixa de ser un cicle evolutiu, definit en termes culturals, que genera als progenitors crisis sobre les formes de seguir educant, sobre la forma de continuar influint i, sovint, sobre el propi sentit de l'etapa, sense oblidar que a vegades també és una crisi sumada a altres crisis i recomposicions del grup familiar.

A les taules 4.1 a 4.6³⁴ de l'Annex 1 es poden comprovar algunes de les característiques definitòries de les diferents realitats familiars. De totes les dades recollides considerem que poden ser diferenciadores per al nostre anàlisi les següents: la grandària i el tipus de llar, l'aproximació al nivell d'estudis del pare i la mare, algun indicador relatiu de benestar econòmic (posseir rentaplats i connexió a internet). No descriurem amb ells la realitat de les famílies de Catalunya però sí una diversitat de contextos familiars que poden fer variar les vivències adolescents i les vivències sobre l'adolescència. Una diversitat que pot ser extrapolable a situacions familiars similars.

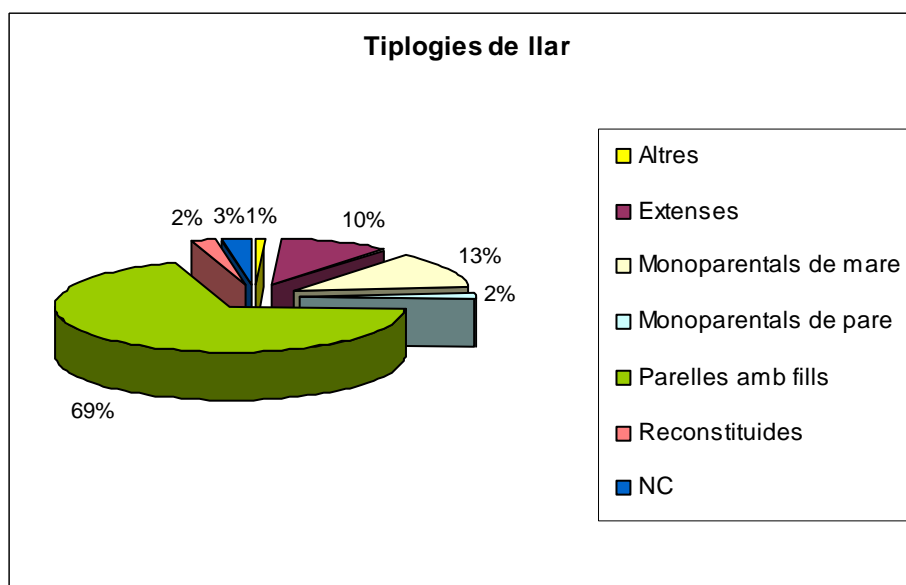
³⁴ Les dades sobre estudis i ocupació del pare i la mare han estat sistematitzades en el Quadre 1.3.

En qualsevol cas i per a que es pugui contextualitzar l'anàlisi que farem tot seguit, els següents gràfics mostren la grandària del nucli familiar i el tipus de llar dels adolescents amb els que hem treballat:

Gràfic 4.1

Gràfic 4.2

4.2. VALORACIONS DEL CLIMA FAMILIAR

Les valoracions sobre la seva situació familiar provenen dels seus comentaris a la següent afirmació - pregunta inclosa al final de l'apartat sobre la família:

“A vegades els adolescents i els joves es queixen perquè els pares no els entenen, o veuen les coses d’una manera molt diferent. Quin és el teu cas? Explica com veus tu la relació amb els teus pares. Diries que és bona, que us teniu confiança, que t’entenen, o més aviat tot el contrari?”

Hem de destacar, però, que ha estat el tema familiar aquell que més reticències ha creat, perquè entenien que era ficar-nos massa en la seva intimitat. Si més no, aquesta era la reacció d’alguns i algunes en comentar el qüestionari o en les sessions de retorn³⁵.

En qualsevol cas no és pot oblidar que no estem valorant famílies sinó qualificant com les viuen uns personatges que ara estan en mig d’una etapa social i evolutiva diferent a les anteriors. És perfectament possible que l’adolescència hagi estat un motiu per complicar un entorn familiar que era positiu o per canviar unes relacions que fins a aquell moment tenien graus diversos de funcionament positiu o negatiu. També és perfectament possible que el procés educatiu hagi estat correcte, fins al moment però que el nou panorama que planteja l’adolescència sigui difícil de gestionar per a un determinat tipus de pares i mares. Igual que no tothom té les mateixes possibilitats de ser adolescent, tothom no té els mateixos recursos culturals i els mateixos equilibris personals, les mateixes condicions de vida per a encarar les adolescències dels fills. **No pot oblidar-se tampoc que l’adolescència és un conjunt de successos vitals en mig d’unes vides adultes també plenes de successos personals i del grup familiar.** La valoració que ara fa l’adolescent és un conjunt de vivències dominants, producte d’un entramat de noves interaccions. Finalment, limitacions, estímuls o preocupacions familiars similars són viscuts de manera molt diferent per uns i altres adolescents.

Cap de les variables que utilitzarem més endavant per a identificar components de contextos familiars pot ser considerat element definitori d’un tipus de família i, com a conclusió, conformador d’un tipus bo o dolent de família. Els grups familiars són col·lectius de persones diverses en interacció, en els que els fills generen una sèrie de dinàmiques vitals i en els que les persones adultes s’apliquen a la tasca d’educar, d’ajudar a créixer i a formar part del món. En aquest fet educatiu (facilitant-lo, complicant-lo o fent-lo impossible) intervindran les condicions materials de vida, les formes de ser persona del “pare” i de la “mare”, les relacions mútues i la història de relació acumulada, els recursos culturals per entendre el món dels fills i per a practicar l’educació, etc.

No és fàcil definir quins poden ser el contextos familiars (característiques del grup familiar, característiques de l’entorn de l’adolescent) que són viscuts com a positius pels nois i noies. En la mesura que les escoles puguin representar entorns socials diferents podem intentar saber si les famílies que hi ha darrere poden gestionar millor o pitjor les adolescències dels fills. Igual podem fer tenint en compte indicadors culturals i de nivell econòmic, en la mesura que puguin suposar la disponibilitat d’eines i habilitats útils. Òbviament, la composició del grup familiar, el tipus de llar poden significar majors o menors tensions, formes de relació diferents.

³⁵ Tot i que va ser objecte de menys comentaris que d’altres temes, o només en algunes classes en la mesura que el tema semblava preocupar més.

4.2.1. Una convivència força complexa, sovint difícil

Del seu text descriptiu vàrem treure, en primer lloc, una valoració general codificada en cinc grans categories. El resultat és el que es pot veure al quadre següent:

Quadre 4.1. Valoració relació amb els pares. Per sexe.

Valoració relació pares		Nois	Noies	Total general
Bona	N	229	220	449
	% Columna	56,40%	54,86%	55,64%
	% Fila	51,00%	49,00%	100,00%
Regular. Depèn del moment	N	67	82	149
	% Columna	16,50%	20,45%	18,46%
	% Fila	44,97%	55,03%	100,00%
Dolenta	N	20	27	47
	% Columna	4,93%	6,73%	5,82%
	% Fila	42,55%	57,45%	100,00%
Diferent amb el pare que amb la mare	N	20	41	61
	% Columna	4,93%	10,22%	7,56%
	% Fila	32,79%	67,21%	100,00%
No es pot deduir una valoració	N	9	3	12
	% Columna	2,22%	0,75%	1,49%
	% Fila	75,00%	25,00%	100,00%
NC	N	61	28	89
	% Columna	15,02%	6,98%	11,03%
	% Fila	68,54%	31,46%	100,00%
Total N		406	401	807
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,31%	49,69%	100,00%

En qualsevol cas es tracta de categories que els investigadors hem atribuït a la seva descripció i no la seva resposta a unes qualificacions prèviament definides. A més, la reflexió estava en part orientada als aspectes de relació i de confiança, tot i que no tothom ha parlat d'ells. Les dues primeres valoracions (bona i regular o depenen del moment) poden ser en una part intercanviables. Difícilment l'adolescent té un context de convivència que sempre i en la seva totalitat pugui ser considerat per ell com a bo. Ens hem inclinat pel "regular" o "variable" quan expressament es destacava aquest aspecte, dins d'una valoració que no era globalment negativa. Valoracions bones i regulars no vol dir que estiguin exemptes d'elements de confrontació entre adolescents i adults.

Podríem dir que, majoritàriament, els adolescents descriuen la seva situació familiar com a bona (tres de cada quatre estarien en aquest grup si tenim en compte els que hem ubicat en una qualificació bona i aquells que la descriuen com a variable i depenen, sense qualificar-la com a negativa). Clar que també podem insistir en què un de cada quatre té graus diversos de tensió i en que encara podem sumar-li un 8% dels que viuen dificultats més o menys crítiques amb un dels dos membre de la família (especialment els que estan a famílies que han viscut un procés de ruptura). Podríem optar per ser simplement realistes i considerar **que un de cada quatre nuclis familiars és possible que estigui vivint les adolescències dels seus fills i filles amb una dosi significativa de dificultat**. O, vist des de l'adolescent, que el seu grup familiar estigui sent un context de tensió, o no estigui aportant la quantitat d'influències educatives que necessita. Una major preocupació educativa ens hauria de fer pensar en que prop de la meitat dels adolescents tenen un grau significatiu de dificultat en les relacions familiars.

Per a que es valori el sentit de cada una de les classificacions utilitzades aquests poden ser alguns exemples de les descripcions corresponents:

Valoració positiva

- *“Amb els meus pares hi tinc molta confiança i hi ha molta llibertat en tots els sentits, són molt oberts i estan molt al dia, no obstant això, sovint discutim, però per causes com: que col·laboro poc a casa, que sóc molt despistada, que no estic per la família, etc.”*

Valoració regular perquè és variable

- *“Amb la meva mare, és un cas molt raro, a vegades em dóna la sensació que m'entén tope bé, que ho veu tot com jo, però a vegades és com si pensés diferent, em diu que no l'ajudo a casa i (sí ho faig), que surto massa, que no estudio, bueno i tot el de sempre. Em sembla que és quan té mal humor que ho paga tot amb mi”.*

Valoració regular perquè és difícil de valorar

- *“A ver, ellos son mis padres, nos llevamos bien pero que no quiere decir que tenga con ellos un amor muy grande, tengo un amor distanciado con ellos yo me sé cuidar por mi sola, si por una casualidad se murieran las cosas para mi serian iguales”.*

Valoració clarament negativa

- *“No me entenen, no els explico res perquè no em pregunten res. No m'entenen i la meva mare està boja”.*
- *“Mi madre, más que nada intenta joderme sea como sea, me dice que si tengo ke ir a algún sitio que haga lo que ella diga, lo hago, pero siempre encuentra excusas para buscar la vuelta y hacerme sufrir”.*

Situació diferent amb cadascú dels membre de la parella

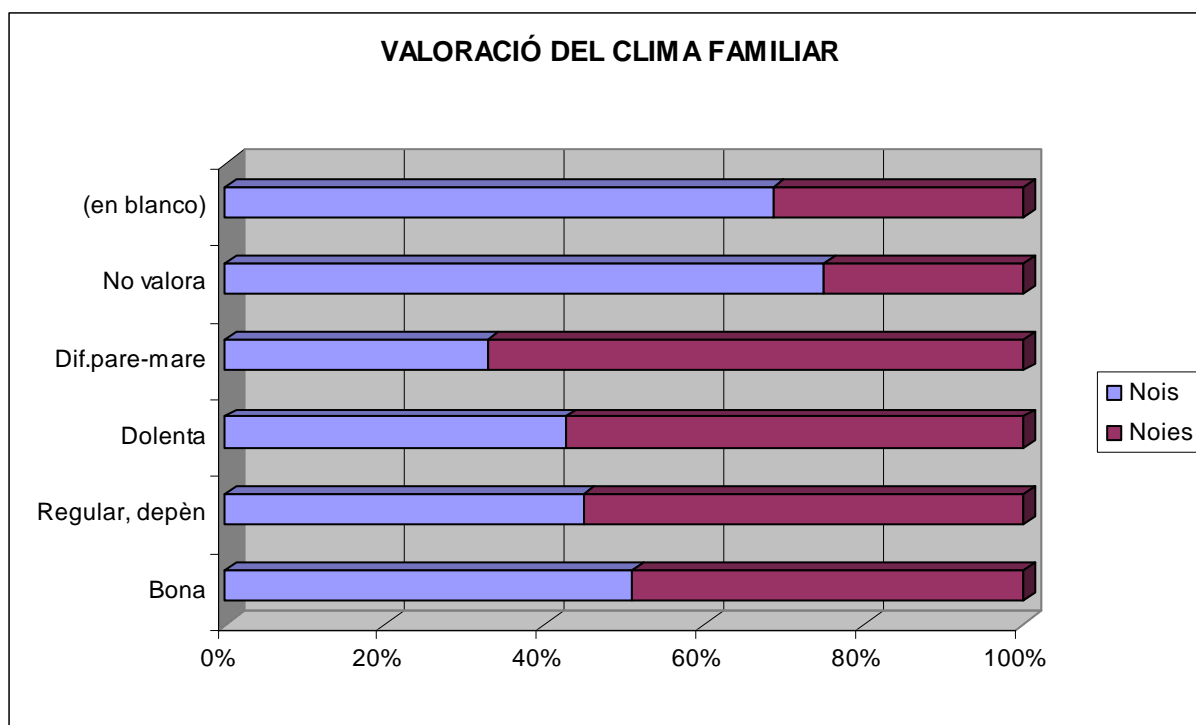
- *“El meu pare i jo som incompatibles, tenim idees molt diferents. No té gaire confiança. Amb la meva mare i ha més llibertat, canvi d'idees, molt més bon rotllo!”.*
- *“És diferent la relació que tinc amb el meu pare que amb la meva mare. Amb la meva mare no tinc gens confiança, perquè quan intento parlar amb ella sempre acabem barallant-nos. En canvi amb el meu pare ens entenem millor, hi tinc més confiança”.*

Un primer apunt sobre la convivència i les noies

Si comparem les valoracions de nois i noies, les dades semblen indicar que les dificultats adolescents en els grups familiars tenen una lleugera major importància entre les noies, sense deixar d'advertir que el grup de nois que “passen” de qualificar les relacions i per als que no resulta fàcil qualificar-les és major (una vegada més són els nois els que profunditzen menys en la descripció del seu món). Hi ha algunes noies més amb una relació difícil, la relació variable té major presència³⁶ i destaca especialment la relació diferent amb cadascú dels progenitors. Tanmateix, encara no podem afirmar que aquestes diferències siguin un producte de la condició de gènere, perquè encara no hem considerat com és la valoració de la relació familiar en els diferents tipus de llar. Potser tant sols podríem afirmar que **les noies no valoren de manera totalment similar a com ho fan els nois el suport o les tensions que la seva adolescència genera a casa.**

³⁶ És possible valorar-la així perquè les noies aporten més elements a la descripció.

Gràfic 4.3

4.2.2. Les “famílies” dels Instituts

Si comencem per referir-nos directament a la diversitat de contextos familiars que hi poden haver darrere de cada institut el resultat és el que es pot comprovar a la Taula 4.7 de l'Annex 1 . Pràcticament a tots els instituts apareix una valoració similar a la mitjana (tres de cada quatre descriuen una situació bona o variable, tot i que en cada cas és una mica diferent alguna de les dues situacions). Podríem dir que els grups familiars que hi ha darrere del conjunt d'alumnes de cada IES tenen dificultats i conflictes en una proporció similar.

N'hi ha però quatre en els que apareixen diferències que poden ser significatives, o si més no indicatives, de contextos familiars amb components diferents. En dos (IES “E” i “F”) el percentatge de valoracions positives i regulars arriba al 83 i 81 % (per al conjunt és el 74%). Si repassem les descripcions que havíem fet de les diferents institucions escolars, en el primer cas es tracta de famílies majoritàriament de classes mitjanes, professions del tipus “liberal”, bon bagatge cultural darrere i acceptació de formes diferents de ser adolescent. Entre els adolescents era evident la pràctica quotidiana d'estils de vida adolescents molt marcats. La segona escola té força diversitat interclassista entre les famílies, predominant potser el sector mitjana baix, en una ciutat com a Lleida, amb pràctiques adolescents diverses però amb menys espectacularitat. No podem dir que representen entorns familiars globalment comparables. Per raons similars o diferents resulta que són viscuts de manera més positiva pels adolescents.

A la inversa, els IES “D” i “H” tenen darrere seu entorns familiars que són definits com a positius i regulars en una proporció inferior (un 66 i un 67%). En aquest cas, es tracta d'escoles amb famílies de condicions socials pràcticament oposades. La primera és una escola de barri perifèric, del Vallés Oriental, amb una acumulació de famílies amb fortes dificultats socials i econòmiques, probablement amb adolescències més complexes (per exemple: un de cada quatre adolescents orfes que hi a la mostra³⁷ estan en aquesta escola) i amb pares i mares amb escassos recursos per a gestionar-les. La segona, és la de major élite socioeconòmica de la mostra i no es pot dir que manquin recursos per a gestionar les adolescències dels seus fills i filles. Les dinàmiques familiars és possible que siguin força diferents. Sí que podem dir que en el desenvolupament de l'experiència vàrem poder comprovar una forta homogenització de les formes de ser adolescent i molt poc marge de maniobra (al menys a l'entorn escolar) per a practicar estils de vida diferenciats. Cal destacar però que la valoració més o menys positiva disminueix a costa d'un fort augment de la manca de respostes. Aquests adolescents que no semblen haver tingut especial dificultat per a respondre moltes altres preguntes no han volgut entrar a descriure la seva convivència familiar (pràcticament un 20% de no resposta).

4.2.3. És una qüestió d'estudis però no d'economia

Té alguna cosa a veure el nivell d'estudis familiars amb el clima que es crea a casa per a gestionar les adolescències? En algun aspecte sí. Tot i la manca de precisió de la informació sobre els estudis del pare i la mare, la comparació entre situacions extremes (accés a la universitat/sense estudis) dona una valoració positiva i regular molt dispar: 82% en adolescents amb pares amb estudis superiors; 64% en adolescents amb pares sense estudis³⁸.

No és tracta, però, de variables linealment correlacionades. Quan els pares tenen estudis bàsics ja no existeix diferència especial. No es tracta d'afirmar que la gent escolarment culta educa millor, sinó de destacar que **l'absència d'estudis³⁹ en els pares sembla fer molt més complicada la gestió de les adolescències actuals**. Resulta més difícil la seva comprensió, manquen recursos per a gestionar-les (sense oblidar les diferents condicions laborals o econòmiques que hi ha darrere).

De tota la resta d'informació obtinguda sobre disponibilitat de bens de consum, tant sols la disponibilitat de connexió a internet a casa i l'existència d'un rentaplats semblen tenir un valor discriminatori en quant a les realitats socioeconòmiques que hi ha en les famílies dels adolescents⁴⁰. Disposar

³⁷ Hem identificat un 3% d'adolescents orfes a la mostra.

³⁸ Veure taules 4.8 i 4.9 de l'Annex 1.

³⁹ Realment podem afirmar-ho del pare ja que la mostra de mares sense estudi és molt reduïda.

⁴⁰ Es disposa de molta més informació sociològicament rellevant però la imprecisió en les respostes o la generalització del corresponent bé de consum entre la població, no el fan útil

d'internet a casa sembla una característica que diferencia molt els entorns familiars adolescents, sent una barreja entre indicador econòmic, indicador cultural de per a què fan servir els fills l'ordinador. De fet, com es pot veure la taula 4.10 de l'annex 1, l'accés a internet a casa era, l'any passat, una característica que diferenciava molt les poblacions de les escoles (era molt més baixa, per exemple, en els IES de contextos empobrits). El mateix succeeix amb el rentaplats doncs, tot i ser un bé de consum socialment discutit, tant sols hi és quan es dóna una economia amb alguna cosa més que mínima (veure taula 4.11 a l'annex 1).

Cap dels dos possibles indicadors socioeconòmics han resultat ser significatius de contextos familiars diferents pels adolescents. La proporció de situacions positives és similar tant si es disposa com si no d'internet i en el cas del rentaplats podríem dir que les famílies sense es troben en una situació lleugerament inferior (70%). **El clima familiar positiu no sembla que sigui una variable directament associable a les condicions socioeconòmiques.**

4.2.4. Adolescents en llars diferents

Al grup d'adolescents estudiat, un 17 % de nois i noies⁴¹ conviuen principalment en un nucli familiar amb només un del seus progenitors o amb un nou adult afegit, producte de la construcció d'una nova parella. Són les valoracions de les relacions familiars diferents segons el tipus de llar? Aparentment sí, però l'anàlisi s'ha de fer amb molta cura. Si es mira el Quadre 4.2, la proporció de bones relacions va disminuint des de les parelles amb fills (59%) a les reconstituïdes (32%), passant per les situacions intermèdies dels grups monomarentals i monoparentals. (Per a la suma de la valoració bona i la relativa, les monomarentals tenen un 65% i les parelles amb fills un 74%)

com a variable diferenciadora (per exemple: sabem qui té un pis de propietat sense saber com és).

⁴¹ La xifra real és probable que sigui superior, doncs alguns que han descrit la seva família com de parella amb fills després descriuen una situació familiar de separació real. Cal considerar algun cas més de nois que viuen amb famílies extenses però vénen d'una separació o orfandat.

Quadre 4.2 Valoració de la relació amb els pares, segons les tipologies de la llar

Tipologies de llar		Valoració relació pares					NC	Total general
		Bona	Regular, depèn del moment	Dolenta	Diferent amb el pare que amb la mare	No valora		
Altres	N	4				2	1	7
	% Columna	0,89%	0,00%	0,00%	0,00%	16,67%	1,12%	0,87%
	% Fila	57,14%	0,00%	0,00%	0,00%	28,57%	14,29%	100,00%
Extenses	N	47	13	3	3	1	15	82
	% Columna	10,47%	8,72%	6,38%	4,92%	8,33%	16,85%	10,16%
	% Fila	57,32%	15,85%	3,66%	3,66%	1,22%	18,29%	100,00%
Monoparentals de mare	N	47	20	5	19	1	10	102
	% Columna	10,47%	13,42%	10,64%	31,15%	8,33%	11,24%	12,64%
	% Fila	46,08%	19,61%	4,90%	18,63%	0,98%	9,80%	100,00%
Monoparentals de pare	N	7	2	2	5			16
	% Columna	1,56%	1,34%	4,26%	8,20%	0,00%	0,00%	1,98%
	% Fila	43,75%	12,50%	12,50%	31,25%	0,00%	0,00%	100,00%
Parelles amb fills	N	330	104	34	31	7	53	559
	% Columna	73,50%	69,80%	72,34%	50,82%	58,33%	59,55%	69,27%
	% Fila	59,03%	18,60%	6,08%	5,55%	1,25%	9,48%	100,00%
Reconstituïdes	N	6	7	2	2	1	1	19
	% Columna	1,34%	4,70%	4,26%	3,28%	8,33%	1,12%	2,35%
	% Fila	31,58%	36,84%	10,53%	10,53%	5,26%	5,26%	100,00%
NC	N	8	3	1	1		9	22
	% Columna	1,78%	2,01%	2,13%	1,64%	0,00%	10,11%	2,73%
	% Fila	36,36%	13,64%	4,55%	4,55%	0,00%	40,91%	100,00%
Total N		449	149	47	61	12	89	807
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		55,64%	18,46%	5,82%	7,56%	1,49%	11,03%	100,00%

Noves parelles i adolescència

Podríem considerar que algunes de les noves parelles (és de suposar que depenen molt de quan i com es va produir la ruptura, quan i com es produeix el nou aparellament) són una font de tensions en les relacions entre el grup familiar i l'adolescent. Però no podem fer altra cosa que apuntar que és un tema a considerar, ja que el nostre subgrup conegut com d'aquestes característiques és molt petit (19 subjectes). De fet hem trobat situacions molt significatives de bon clima i de forta tensió, més o menys equiparables als d'altres tipus de llar. Tres exemples.

Una valoració positiva:

- *“Jo amb la meva mare tinc una relació molt especial, és la que m'ajuda en tot si pot. Amb el meu padrastre també, no parlem molt però convivim bé. Amb la meva germana hem llevo molt bé, és la meva millor amiga, i amb el meu germà em ric molt i sempre em cuida molt, igual que tots”.*

Una regular:

- *“Amb el meu pare no hi parlo gaire, no se si m'entén perquè quasi mai li explico les coses. La meva madrastra tampoc li explico res, perquè ella és molt diferent a mi i jo mai la veuré com una mare. La única persona que m'entén i li explico les coses és la meva germana gran però com no la veig gaire, no li puc explicar molt. Jo amb el meu pare, ens portem bé discutim però això és normal”.*

Una complicada:

- *“Fins ara jo sempre havia estat la típica nena dolça i carinyosa amb els "papes". Des de fa un temps no faig altre cosa que barallar-me amb els meus pares per tonteries molt grans. La mare diu que ja no sap que fer per acostar-se a mi. En el fons és mentida, perquè jo li explico moltes coses el que passa és que mai m'escolta. Ella sempre té coses més importants en les que pensar. Ara ja m'he acostumat, és per això que sempre em tanco a la meva habitació, allà sempre hi ha coses molt més interessants a fer”.*

Quan la mare està sola

La situació és molt diferent per a l'ampli grup en el que la càrrega de la relació diària amb l'adolescent recau en una mare que està sola a la llar⁴². Però no es tracta de que la relació sigui pitjor, sinó de que es dona una relació duplicada sovint de signe contrari, bona o dolenta, amb una de les parts (el 19%

⁴² Cal tenir present que un 18% d'aquestes situacions monoparentals són degudes a viduïtat.

considera que no és igual de bona la seva relació amb una de les parts o que és clarament conflictiva o inexistent). **Ni tots els pares i mares sols o separats, ni tots els adolescents, gestionen bé unes relacions que poden multiplicar per dos les bondats o els conflictes.** També sembla significatiu que en una proporció més alta la relació descrita no sigui qualificable.

La informació obtinguda apunta, si més no, a que el món adolescent té components significativament diferents segons la tipologia de les llars en les que han de viure, molt especialment si aquestes suposen dobles de manera més o menys simultànies de relacionar-se o hi ha una ruptura total amb alguna de les parts originals. S'aguditzza la tensió amb una d'elles, sovint però no sempre, la menys present, el pare biològic. Podem posar exemples dels dos tipus:

La valoració positiva de la relació amb la part que conviu,

- *“Amb la meva mare hi ha bastant confiança, però amb el meu pare no en tinc gens. Només parlo amb ell una vegada al mes (és molt incòmode), i el veig cada quatre o cinc mesos. Mai sap res de mi ni jo res d'ell, perquè com no tenim confiança, no ens expliquem casi res. No m'agrada parlar amb ell”.*

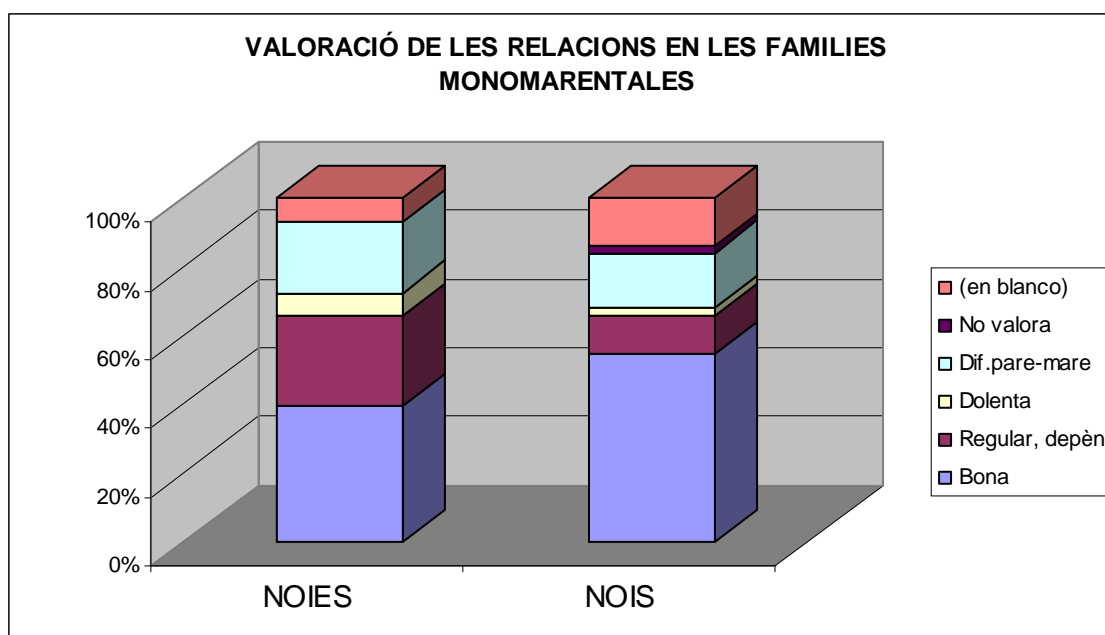
...i la tensió generada justament per la convivència i la millor valoració de la part no quotidiana.

- *“Abans ens enteníem i ens teníem confiança però ara ens hem anat distanciant en mica en mica. Suposo que és perquè em faig gran i perquè a la meva mare li costa molt més entendre el que em passa. En el cas de meu pare és més diferent, m'entén més i li tinc més confiança. Potser és perquè es passa el dia amb nois i noies com jo”.*

Si retornéssim a la pregunta que ens fèiem sobre si la valoració que fan els nois i les noies del clima familiar era diferent, ara podríem posar de relleu que esdevé més complicat per a les noies quan hi ha una situació de manca habitual en les seves vides d'una de les parts⁴³. Tot i així, encara s'hauria de matisar l'afirmació. Aquí estem considerant tant sols una valoració general de l'ambient familiar, sense estudiar els seus components. Després, en parlar del tipus de relació i de l'existència o no de confiança, potser trobarem que les noies esperen d'altres coses dels adults que estan a casa.

⁴³ Tot i que en el global no influencii gaire, en el conjunt de grups familiars amb un membre o reconstituïts, les noies, per raons suposem totalment aleatòries, són força més que els nois (77 noies i 60 nois, quan en el conjunt són meitat i meitat).

Gràfic 4.4

Alguns pares, pocs, que eduquen sols

El grup de llars monoparentals (de pare) encara és més petit que el de reconstituïdes, la qual cosa no ens permet fer comparacions. Si es constitueix un grup amb tots els nois i noies que viuen sota el predomini presencial d'un dels progenitors, amb algú o sense cap personatge nou afegit, podem valorar com a més significatives algunes diferències⁴⁴. Tot i així, el que realment sembla destacar en la valoració que fan, en comparació amb la dels que conviuen amb una parella, no és tant que sigui millor o pitjor quan que la disminució de les valoracions positives es deu a l'augment destacat de les situacions de contradicció (19% per contraposició al 5,5%) de la mateixa manera que acabem de senyalar per al grup monomarental.

- *“Amb el meu pare és com un col·lega me'l passo pel forru dels cullons perquè mai és preocupa per mi, la meua mare i jo ens portem molt bon rotllo, però ens veiem poc, la mare treballa de matí, tarda i nit”.*

La majoria no són situacions com ara aquesta però pot servir per evidenciar a on poden situar-se els extrems de soledat, o de desbordament d'una de les parts de tensions i inutilitat educativa de l'altra.

⁴⁴ Veure taula 4.12 a l'Annex 1.

4.2.5. Junts i sense formació o separats i cultes?

El que hi ha darrera d'una situació de convivència familiar difícil amb l'adolescent són un conjunt de variables interrelacionades, en ordre i proporció difícilment valorables, que en tot cas ens permeten intuir alguns dels aspectes en joc que es poden modificar per a construir contextos més positius. Alguns dels interrogants que venim fent-nos tenen respostes complementàries si es posen en una nova interrelació les variables fins ara comentades⁴⁵.

Algunes de les diferents situacions formatives del pare i la mare ja hem vist que tenien relació amb com es gestionaven familiarment les adolescències. El mateix acabem de comprovar amb el tipus de llar. Però la interrelació de les dues variables produeix resultats curiosos⁴⁶.

Mancar de formació hem dit que dificultava la gestió de la relació amb l'adolescent. Viure en una llar de parella amb fills semblava produir una convivència menys problemàtica. Les dues coses juntes no modifiquen el resultat: **viure en una llar “tradicional” no millora la influència o la dificultat que produeix la capacitat formativa dels pares** (el resultat de la proporció de situacions positives per a famílies “tradicional” amb pares sense estudis és el 64,8%, similar al del total de la mostra).

En canvi, si analitzen les situacions monomarentals (el grup més important de les situacions d'educació en soledat) apareixen algunes interrelacions que semblen tenir sentit. Les situacions bones i regulars disminueixen fins al 61% quan la mare té estudis superiors (recordem que eren el 65,7% en el conjunt de monomarentals) i la diversitat de relacions amb els dos progenitors augmenta fins al 29% (per al conjunt era el 18,6%). No apareix però cap cas de situació dolenta en la interrelació de les dos variables. Podem intuir que, d'una banda, apareixen alguns tipus d'incompatibilitats diferents en la relació amb l'adolescent a partir dels estils de vida i les ocupacions d'aquestes mares soles i, d'altra, que la relació amb l'altra part de l'antiga parella és força més complexa tant per a la mare com per a l'adolescent⁴⁷.

Finalment, seguint en l'intent de comprendre millor les diferències que semblen introduir les noies en valorar el clima familiar, podem destacar alguna dada més. En les llars monomarentals, amb estudis superiors, si tenim en compte només les noies, podem assenyalar que són el 31% les que destaquen les situacions de contradicció en la relació amb els progenitors (bona amb un

⁴⁵ Alguns d'aquests anàlisis, per a ser més rigorosos, requeririen un altre tractament de les dades a partir de correlacions múltiples, estudis de variàncies i construcció de tipologies. Fer-ho requeria una nova catalogació de les dades qualitatives que no és possible fer en aquest moment i que tampoc cercaven. Aquest treball segueix amb la seva pretensió de sistematitzar arguments i no de demostracions estadísticament significatives.

⁴⁶ El tipus de llar també té relació amb els nivells formatius del pare i la mare. Les llars monomarentals, per exemple, són moltes més quan el nivell formatiu del pare és superior (15%) i quan no té estudis (14%) que quan té estudis bàsics o secundaris (7%). Si es mira la formació de la mare, sembla existir una progressió lineal entre major formació i major proporció de llars monomarentals: 7.5% en les mares amb estudis bàsics, 17% amb superiors. (veure taula 4.13 i 4.14 a l'Annex 1).

⁴⁷ El 64 % com a mínim dels antics cònjuges d'aquestes mares tenen també estudis superiors.

dolenta amb l'altre). Aquesta situació de llar amb mare sola, amb bon nivell d'estudis i una filla adolescent (o més) dona lloc a quatre grans contextos d'interrelació:

1. L'adolescent que, tot i tenir bon rotllo amb la mare, reconeix que és a ella a qui li toca assumir els problemes quotidians. El pare tant sols serveix per visitar-lo.
 - *“Mis padres no viven juntos. Los domingos veo a mi padre y por un rato que nos vemos a la semana no discuto. Está claro que me veo más con mi madre porque vivo con ella y los problemas típicos los tengo con ella, siempre negociamos. Son muy diferentes las relaciones que tengo con mi madre y con mi padre”.*
2. La situació similar però amb un pare accessible que pot jugar un paper de recolzament i consell, en la que la no presència no és distància
 - *“La meva relació amb la meva mare ha canviat des de fa uns anys. Ara tenim opinions diferents i discutim sovint, encara que també tenim bons moments. Amb el meu pare és diferent, perquè només el veig els caps de setmana i la relació que tinc no fa que sorgeixin "tensions" per la convivència diària. Encara que el veig menys, tinc més confiança amb ell per parlar de segons quins temes, perquè és més obert”.*
3. La mare desbordada, que ha tingut que reconstruir una vida per tirar endavant, que no ha pogut fer de mare i que té dificultats per construir ara, en plena adolescència, una relació
 - *“Parlo més amb l'àvia que no pas amb la mare. L'àvia sempre està a casa i és qui m'ha criat. La mare sempre ha tingut que treballar per mantenir-nos. No parlo gens, molt poc amb la mare i en casi res tenim els mateixos gustos, ella és més femenina i jo sóc més noi (xicotot). Amb els meus germans no tinc confiança”.*
4. La situació de comprensió i ajuda construïda per temps de relació intensa, amb una certa complicitat femenina, que no evita les tensions adolescents però que pren un altre caire molt més positiu que a d'altres tipus de llar amb parella sencera.
 - *“Jo tinc molta confiança amb la meva mare, encara que no m'agradi explicar-li les meves coses. M'agrada molt la meva mare perquè és més com una amiga que comparteix pis amb mi, encara que quan ens posem a discutir...”*

4.2.6. Malament en la pobresa, pitjor o igual en l'abundància

D'una manera directa, els adolescents també van ubicar la situació econòmica de la seva família, d'acord amb una escala de menys a més, entre la dificultat per arribar a final de més i la situació privilegiada⁴⁸. Cal advertir, una vegada més, que es tracta de les percepcions de l'adolescent no d'una classificació econòmica de les famílies i que, com en els estudis i les professions, es dona una tendència a millorar la imatge del nucli familiar. Els resultats són els que reflecteix el quadre següent:

Quadre 4.3. Situació econòmica. Per sexe.

Situació econòmica	Dades	Nois	Noies	Total general
Problemes econòmics	N	17	27	44
	% Columna	4,19%	6,73%	5,45%
	% Fila	38,64%	61,36%	100,00%
Tenim el que necessitem	N	119	141	260
	% Columna	29,31%	35,16%	32,22%
	% Fila	45,77%	54,23%	100,00%
Vivim bé	N	242	201	443
	% Columna	59,61%	50,12%	54,89%
	% Fila	54,63%	45,37%	100,00%
Situació privilegiada	N	19	28	47
	% Columna	4,68%	6,98%	5,82%
	% Fila	40,43%	59,57%	100,00%
NC	N	9	4	13
	% Columna	2,22%	1,00%	1,61%
	% Fila	69,23%	30,77%	100,00%
Total N		406	401	807
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,31%	49,69%	100,00%

Potser el primer que cal destacar és que existeixen dos grups similars (entre el 5 i 6%) però oposats d'adolescents que reconeixen tenir una família amb dificultats econòmiques serioses, o viure en un entorn privilegiat. Es reflecteix això en la valoració que fan de les relacions familiars? Les dades obtingudes (veure taula 4.15 a l'Annex 1) indiquen que en les dos situacions extremes es dona una valoració pitjor. Menor proporció de bon clima i augment significatiu

⁴⁸ Quina creus que és la teva situació? Marca-la amb una creu.

A casa hi ha problemes econòmics, no arriben els diners a final de mes.

A casa tenim tot el que necessitem, però no hi ha luxes.

A casa vivim bé, no em falta res.

A casa vivim molt bé, estic en una situació privilegiada.

de les situacions difícils (un 11,4% i un 10,6% de situacions valorades com a dolentes, quan com hem vist la mitjana general era el 5,8%)⁴⁹.

Per mecanismes i raons totalment oposats, la conflictivitat familiar adolescent és més alta en el entorns viscuts com de precarietat i en els d'abundància. Una situació i l'altre és possible que generin dificultats o estils de relació difícil en el nucli familiar. La pobresa apareix com a limitació per poder practicar l'adolescència. L'abundància pot funcionar com a mecanisme de frustració quan es desitja tenir més o actuar més lliurement. Tot i així no hem trobat en les descripcions de la situació familiar que acaben de comentar cap que faci referència a la situació econòmica, més enllà d'alguna queixa en torn a no poder obtenir algun objecte com ara una determinada moto. La qüestió econòmica l'hem introduït nosaltres no pas ells.

Tot i tractar-se d'autovaloracions, els resultats que fan de la seva situació apareixen com a significativament associats a la situació socioeconòmica que coneixíem de cada escola (més pobresa en els contextos empobrits, més privilegis en els contextos selectes) o a variables com el nivell d'estudis dels pares. Arreu, però, sempre hi ha qui sent que té dificultats i qui, sigui quina sigui la seva situació objectiva, se sent privilegiat. (veure taula 4.5 a l'Annex 1).

Soles, amb adolescents i “pobres”

Però potser el que cal estudiar és com és valorada la situació econòmica segons el tipus de llar en la que viu l'adolescent. Si s'observa el quadre següent, es pot comprovar que un 27 % de les situacions viscudes com de dificultat econòmica es dona en les llars monomarentals (o, a la inversa, que un 12 % d'aquestes llars tenen segons els seus adolescents una situació de dificultat econòmica).

⁴⁹ Totes aquestes precisions s'han de fer amb cura donat que els subgrups de famílies amb necessitats econòmiques i els de abundància són de 44 i 47 individus.

Quadre 4.4. Situació econòmica, segons tipologies de la llar

Tipologies de llar	Dades	Situació econòmica					NC	Total general
		Problemes econòmics	Tenim el què necessitem	Vivim bé	Situació privilegiada			
Extenses	N	1	28	47	3	3	82	
	% Columna	2,27%	10,77%	10,61%	6,38%	23,08%	10,16%	
	% Fila	1,22%	34,15%	57,32%	3,66%	3,66%	100,00%	
Monoparentals de mare	N	12	39	44	4	3	102	
	% Columna	27,27%	15,00%	9,93%	8,51%	23,08%	12,64%	
	% Fila	11,76%	38,24%	43,14%	3,92%	2,94%	100,00%	
Monoparentals de pare	N	1	3	9	3		16	
	% Columna	2,27%	1,15%	2,03%	6,38%	0,00%	1,98%	
	% Fila	6,25%	18,75%	56,25%	18,75%	0,00%	100,00%	
Parelles amb fills	N	26	178	317	33	5	559	
	% Columna	59,09%	68,46%	71,56%	70,21%	38,46%	69,27%	
	% Fila	4,65%	31,84%	56,71%	5,90%	0,89%	100,00%	
Reconstituïdes	N	2	5	11	1		19	
	% Columna	4,55%	1,92%	2,48%	2,13%	0,00%	2,35%	
	% Fila	10,53%	26,32%	57,89%	5,26%	0,00%	100,00%	
Altres	N		1	4	1	1	7	
	% Columna	0,00%	0,38%	0,90%	2,13%	7,69%	0,87%	
	% Fila	0,00%	14,29%	57,14%	14,29%	14,29%	100,00%	
NC	N	2	6	11	2	1	22	
	% Columna	4,55%	2,31%	2,48%	4,26%	7,69%	2,73%	
	% Fila	9,09%	27,27%	50,00%	9,09%	4,55%	100,00%	
Total N		44	260	443	47	13	807	
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	
Total % Fila		5,45%	32,22%	54,89%	5,82%	1,61%	100,00%	

A més de la complexitat educativa en mig de dinàmiques de parella diferents, no cal oblidar que bona part de la dificultat rau, per a sectors d'adolescents, en una dinàmica de supervivència més complexa, especialment per a uns personatges centrats sovint en la necessitat de ser feliços i consumir. Un personatge que pot ser poc tolerant a les imposicions de la realitat (en aquest cas de l'economia familiar) i que pot no acceptar la limitació de les seves formes de ser adolescent per no tenir i no fer un seguit de coses que valen diners.

4.2.7. Les situacions complicades

Quan i perquè van les coses malament? Els nois i noies que descriuen una situació complicada a casa no ho fan sempre per raons més o menys objectives ni per motius similars. Al igual que per a les dinàmiques de relació positiva, a vegades hi ha moments de tensió per incompatibilitats momentànies, d'altres per acumulació històrica de dificultats. En tot cas, també ara podem seleccionar dels seus discursos un seguit de climes de conflicte i tensió que ells i elles senten com a negatius, com a contextos en els quals no és possible una relació positiva.

A vegades el que està en lloc és si té sentit crear o mantenir ara alguna mena de relació. Potser la tensió acumulada, o la vivència d'abandó, o el sentiment de no formar part de cap projecte comú, **fa que alguns adolescents decideixin desconnectar, trobar una forma de conviure a partir d'una economia del conflicte** i de l'acceptació que ja no és necessiten per a res:

- *“Tant me fa hi ha unes quantes normes si no les trenques doncs vas bé, sinó doncs mira jo crec que no necessito la seva confiança jo sol ja arreglo els meus problemes”*

Sense que, aparentment, es pugi dir que el nucli familiar és un desastre, les vivències que acumula l'adolescent li fan pensar que **l'entesa és impossible** i que l'única manera d'afirmar-se com a persona jove que ha crescut és separar-se dels pares (*“...A vegades (casi sempre) m'agradaria viure sol, crec que seria autosuficient”*). Però també existeix l'adolescent que no ha tingut mai algú al seu costat i reclama a crits **algú amb qui pugui parlar** (*“...parlo amb la meua avia...”*).

“...el meu pare diu que cada vegada que sóc més gran sóc més tonto que estic empanat...etc.”. **La dificultat per a conviure té, a vegades, les seves arrels en el negativisme amb el que els adults tracten els adolescents.** Potser abans ja no esperaven res d'ells, en qualsevol cas l'adolescència sembla haver convertit el fill en un personatge del que no cal esperar res, que tot ho fa malament (*“... Només saben veure la part negativa de les coses...”*; *“...no li sembla bé res del que faig”*). La seva desesperació neix de sentir que les coses

poden ser d'una altra manera, de que poden canviar, de que **posseeixen alguna virtut que els seus pares haurien de reconèixer.**

Existeixen adolescents que estan disposats a reconèixer que ells formen part del problema. Insisteixen en reclamar altres formes de relació i en exigir que els entenguin però poden ser crítics amb el seu comportament. Sembla que estarien disposats a discutir un canvi... si l'altra part entomés el repte (*"A vegades sóc jo que en porto malament. Més de 5 vegades he fet plorar a la meva mare. I al meu pare vaig estar un més sense parlar-me"*). Situacions d'aquest tipus fan que l'adolescent entengui que no sigui possible la confiança. Porten anys d'adolescència i ara comencen a adonar-se que potser tot no ha estat massa correcte (*"No m'han tenir confiança perquè n'he fet de molt grosses i no els hi explico res"*).

Les dificultats són definides sovint com a conflictes entre èpoques històriques, com a incompatibilitats derivades de tenir un pares que no semblen adaptar-se mínimament als temps que corren i uns adolescents que no creuen possible l'adaptació (*"...ells són d'una altra època "de la Prehistòria", i no entenen el present dels seus fills"*). Vénen a destacar que el pare, la mare o tots dos han estat incapaços de descobrir els canvis que s'han produït al món i somien amb uns nois que ja no existeixen (*"...Ara no saben entendre que les coses han canviat i que els joves ja no són tan innocents com abans"*).

Les distàncies de tota mena fan que desaparegui la relació. **Les distàncies i la profusió de conflictes sistemàtics i aparentment insalvables fan que aparegui l'actitud reivindicativa de la no relació, o que s'autoafirmi la pròpia adolescència com la millor de la situacions,** com a conjunt de condicions que no cal esperar que tinguin els adults. Són adolescents que es conformen amb tenir una família que resol els problemes de subsistir cada dia:

- *"Amb els meus pares no ens parlem, ja que tenim molts conflictes, no hi ha confiança, sempre estic fora de casa, i només paro per menjar i dormir, suposo que està malament però com a mínim no ens barallem"*.
- *"No m'entenen, hi ha mal rotllo sempre, no pensen ni de bon tros igual que jo, la meva mare només pensa en estudiar i el meu pare en treballar, i no els importa el que penso jo. Són antiquats, i molt. No saben el que és fer vida social, ni el dormir tot un matí"*

Tot plegat, en una etapa en la que dominen els sentiments, en la que tot és viu, carregat d'emocions, la distribució dels afectes té el seu paper. A vegades són els propis adults els que recomponen les seves relacions, sovint és l'adolescent qui s'enamora o qui desespera en sentir-se abandonat. També són els pares els que tenen la sensació que l'autonomia de l'adolescent i les seves noves maneres d'estimar significaran una pèrdua. En aquest clima no sembla possible per l'adolescent sentir la confiança:

- *"No ens entenem, la meva mare té una parella que ve els caps de setmana i jo vaig a dormir a casa del meu pare. La mare es queixa perquè surto molt amb el meu chicot"*.

- *“La meva relació amb els pares és molt dolenta. Perquè no me entenen. Per que a mi m'agraden els nois negres que són raperos i els meus pares són uns racistes. Per això tot el dia discutim per la música i per tot. Jo no tinc confiança a ningú. Tot el dic solament a les amigues”*

4.3. QÜESTIÓ DE CONFIANCES

Però, amb els relats de la relació familiar no pretenem tan sols qualificar. Els volíem fonamentalment per a aprofundir, d'una banda sobre el grau de confiança i entesa que l'adolescent considera que es dóna a la llar i, d'altra, per matisar més el tipus de relació que segons ells i elles es dóna. Després de valorar el clima general, el que hem fet ha estat identificar el sentit de la relació de confiança i comprensió que es descrivia.

4.3.1. Estar bé no vol dir confiar del tot

Inicialment, llegint les seves descripcions, vàrem considerar que es podien donar quatre situacions en torn al grau de confiança i entesa entre l'adolescent i els seus pares i mares: una situació de confiança, una situació variable (a vegades sí a vegades no), una absència més o menys total d'entesa i confiança i una situació força diferent amb un i altre progenitor. Estudiant en profunditat les seves respostes es va comprovar que, en la situació de plena confiança es donava una matisació: alguns i algunes insistien en distingir que això no significava que parlessin de tot. A més, un altre grup reflectia una situació de poca entesa però posava l'èmfasi en com els pares no es refiaven del seu comportament adolescent⁵⁰.

El resultat de les nostres valoracions és el que es pot veure en el Quadre 4.5.

⁵⁰ Les categories finalment utilitzades han estat:

- Hi ha entesa i confiança
- Hi ha confiança i parlem de tot
- Hi ha confiança però no parlem de tot
- A vegades sí, a vegades no
- No hi ha confiança o entesa
- No se'n refien gaire, possibles riscos,... etc.
- Hi ha confiança amb un dels progenitors i no amb l'altre
- Altres.

Quadre 4.5. Confiança/ entesa. Per sexe.

Confiança / Entesa		Nois	Noies	Total general
Hi ha confiança	N	120	100	220
	% Columna	29,56%	24,94%	27,26%
	% Fila	54,55%	45,45%	100,00%
Hi ha confiança i parlem de tot	N	24	33	57
	% Columna	5,91%	8,23%	7,06%
	% Fila	42,11%	57,89%	100,00%
Confiança però no parlem de tot	N	24	38	62
	% Columna	5,91%	9,48%	7,68%
	% Fila	38,71%	61,29%	100,00%
A vegades sí, a vegades no	N	56	71	127
	% Columna	13,79%	17,71%	15,74%
	% Fila	44,09%	55,91%	100,00%
No hi ha confiança	N	23	40	63
	% Columna	5,67%	9,98%	7,81%
	% Fila	36,51%	63,49%	100,00%
No se'n refien gaire	N	6	5	11
	% Columna	1,48%	1,25%	1,36%
	% Fila	54,55%	45,45%	100,00%
Confiança en un dels pares	N	21	47	68
	% Columna	5,17%	11,72%	8,43%
	% Fila	30,88%	69,12%	100,00%
Altres	N	38	31	69
	% Columna	9,36%	7,73%	8,55%
	% Fila	54,55%	45,45%	100,00%
NC	N	94	36	130
	% Columna	23,15%	8,98%	16,11%
	% Fila	72,31%	27,69%	100,00%
Total N		406	401	807
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,31%	49,69%	100,00%

El quadre però es pot resumir en:

- Situacions de confiança i entesa:42%
- Situacions canviants o ambivalents:15,7%
- Absència de confiança: 9,2%
- Diferent situació (contrària) amb el pare i la mare: 8,5%

Podríem dir que **no sempre que la situació de convivència familiar es pot valorar com a bona existeix un clima que l'adolescent interpreta com una**

situació de confiança mútua i bona entesa (“*No m'agrada contar-lis coses als pares, però estic bé*”). Tot i així el 80% dels que la seva descripció de la convivència havia estat catalogada com a negativa indica que no hi ha confiança.

La percepció clara que la confiança i l'entesa és la situació que es viu a casa seva la tenen menys de la meitat dels nois i noies. La resta, està situat en la vivència de que simplement no l'entenen o no l'entenen prou; viuen amb la percepció que el pare i la mare, per raons diverses, no acaben de formar part del seu nucli vital adolescent més pròxim.

Una altra vegada apareix un resultat en el que les noies no viuen igual que els nois la situació familiar. Tot i que la proporció de situacions positives és similar. Hi ha quasi dos noies per cada noi que se senten escassament enteses o que insisteixen en diferenciar la situació entre la mare i el pare (destacant normalment la confiança amb la mare i la no confiança amb el pare). En el primer cas, es tracta d'una major demanda de comprensió que els nois i que no tots els pares poden i saben fer? O es tracta de noies amb adolescències especialment actives que generen més tensions? O es tracta que les adolescències femenines poc formals generen més tensió en alguns pares poc adaptats a les noves realitats? No podem respondre, però probablement, com veurem analitzant alguns textos es tracte de tot tipus de situacions.

Les situacions d'absència de entesa i confiança només amb una de les parts reflecteix una significativa dificultat dels pares (dels homes) per cercar una aproximació a les adolescències de les seves filles, quelcom que no passa de manera tan significativa entre les mares. Tot i així, tampoc és que els pares tinguin aquesta dificultat només amb les noies.

4.3.2. La soledat genera confiança

Què passa amb la confiança en les diferents llars? De les dades obtingudes (veure taula 4.16 de l'Annex 1) es pot deduir el següent:

- A les llars monomarentals destaca la proporció d'adolescents que tenen confiança però insisteixen en no parlar de tot. A més, les situacions de manca de confiança són tan sols el 5,8%, una proporció força inferior al mitjana general.
- En aquestes mateixes llars també és més important que a les altres el grup de qui destaca la diferent situació de confiança entre un i altre progenitor.
- A les llars de parella amb fills es dona una proporció més alta de manca de confiança (10,2%) que a les altres, amb excepció de les reconstituïdes.

- Tot i que el grup de famílies reconstituïdes que hem estudiat és molt petit, hem d'indicar que en aquestes la manca de confiança arriba al 21%.

El clima de confiança i entesa no sembla precisar d'una parella de progenitors presents. Més aviat sembla que –llevat de situacions prèviament conflictualitzades- la relació monomarental pot facilitar, simultàniament, una major comprensió del món adolescent i una necessitat de construir separatament un món propi. A vegades, però, la confiança, o si més no la comunicació, disminueix per evitar fer patir o angoixar a la mare sola en conèixer les conductes arriscades adolescents.

4.3.3. Alguns components de la confiança i l'entesa

Seria totalment improcedent intentar deduir de les descripcions del clima familiar que fan els adolescents una mena de pauta universal d'allò que suposadament és una relació de bona confiança i entesa. L'adolescència és diversa i, a més, no es tracta d'una mena de nou status que anul·li la personalitat anterior. Tampoc els grups familiars són iguals ni tenen unes dinàmiques de relació similars. Finalment, les pautes educatives no s'improvisen quan arriba l'adolescència, entren parcialment en crisi, però fonamentalment s'adapten, troben una nova forma d'aplicació.

Tanmateix, les seves descripcions sí que ens donen un seguit d'elements que, en combinacions diverses, poden conformar una relació que molts adolescents interpreten com a positiva, com a context en el que, malgrat les dificultats, s'hi poden trobar bé:

- Potser tot comença per la constatació que **importen als seus adults**, que existeix una preocupació honesta per la seva vida (*"Doncs es preocupen per mi!! Em pregunten sovint com va..."; "... si em veuen molt malament, es preocupen i sempre em diuen si em poden ajudar o donar consell..."*).
- Interpreten que l'entesa és el resultat d'una actitud en la que **les persones grans abandonen la seva posició i intenten posar-se en el lloc de l'adolescent**. Vénen a reclamar l'esforç d'acceptar que l'edat i la forma de vida de l'adolescent expliquen allò que estan vivint (*"...tinc una mare que es posa en la meva pell i m'entén"*). A vegades, fins i tot l'adolescent considera que ell també ha de fer el mateix esforç (*"a casa ens entenem força, ells s'han ficat a la meva pell i jo a la seva..."*).
- Sempre planeja el dubte de si és possible l'entesa mútua. A la fi, un adolescent és un personatge que tendeix a creure que ningú l'entén i els pares senten que per molt que ho intentin el fill o la filla sembla que no es deixi entendre (*"et penses que no t'entendran"; "...almenys m'intenten entendre..."*). Però es tracta d'un esforç que agreixen i que té un camí d'anada i un de tornada: **si comproven el nostre esforç per entendre'ls poden fer l'esforç d'entendre'ns** (*".. intento entendre el pq*

del que m'han dit, ja que a mi m'agrada que m'entenguin, doncs jo també intento entendre'ls a ells..”).

- Tampoc demanen una mena d'atenció permanent. Malgrat que a vegades es lamenten de la manca de temps que els pares semblen tenir, **es conformen amb saber que estem disponibles** (“...ens veiem poquet... però sé que si tinc algun dubte, un problema, li puc demanar...”). Tot i ser molt abundant la resistència a rebre “consells”, sí que **es valora com a positiu rebre l'opinió adulta**. Alguns fins i tot accepten que poden canviar d'opinió (“...si tinc un problema... ells sempre em donen la seva opinió...”; “...a vegades ens fan canviar d'opinió perquè no hi estan d'acord...”).
- No deixen de reconèixer que tot requereix esforços per les dues parts (“...El meu pare li ha costat més adaptar-se...”; “...Jo penso que em porto prou bé”). Sense més problemes, comproven i reconeixen que això funciona millor amb un dels progenitors que amb l'altre (“...no ho fa tan bé com la mare!”).

4.3.4. Sempre cal discutir

Discutir és, provablement, el verb més practicat en la majoria de les llars en les que hi ha un adolescent. La permanent tendència a la discussió fa sentir els pares i mares que no estan educant bé. L'adolescent parla de les discussions con a element fixa en el seu horitzó familiar. Però no és l'absència de discussions (si més no, sols això) el que defineix un clima positiu de relacions. N'hi ha qui afirma que (segons ell) són poques, qui destaca que només per determinades qüestions i qui destaca clarament la seva freqüència (“...Sovint ens barallem: acabem a crits (i sovint vol dir SOVINT)”).

En moments de calma poden reconèixer perfectament que els motius de discussió són nimis (“Sempre ens barallem pel telèfon o per tonteries”; “Quan ens enfadem són coses no gaire importants...”). Es tracta d'unes relacions que es tiben com a efecte de la relació diària (“...perquè en la convivència diària sorgeixen punts en que hi ha diferents opinions”). Les baralles semblen més interminables però menys problemàtiques quan existeix un cert hàbit de diàleg (“...en moltes coses pensem de manera diferent, però ho parlem encara que a vegades ens capfiquem en nosaltres i no volem escoltar als demés perquè penses que tu tens raó”).

Les baralles generen, diuen, moments d'“enfado” i “malrotllo” que passen i es torna a parlar. També apareix la seva consciència que la confrontació genera de rebot tensions en la parella que potser val la pena evitar (“...Sempre els hi faig cas perquè si no acaben discutint entre ells. Moltes vegades no protesto per això.”) per consciència o per economia de “bronques”. No costa gaire, en tot cas, destacar que la qüestió és paciència i diàleg, tot i que és possible que les dues parts no sempre tinguin la mateixa resistència (“...ens discutim molt per falta de paciència. Moltes vegades no m'escolten”).

4.3.5. La bona comunicació

Com he destacat, una bona part de les descripcions del clima familiar parlen de “parlar”. **L’entesa comporta poder parlar i, també, acceptar que d’algunes coses no es parla.** El diàleg amb un adolescent no sol ser mai una activitat fàcil per a cap de les dues bandes. Té poc a veure amb el que es practicava en les etapes infantils però és impossible si no existia aquest hàbit educatiu abans. L’adolescent descobreix amb facilitat els nous diàlegs interessats i, alhora, intenta construir unes noves formes de comunicació amb les que la relació ja no sigui desigual.

Malgrat el que ells i elles diuen i nosaltres hem reflectit, **no existeix cap adolescent que parli de tot amb els seus pares.** Sempre hi ha una petita àrea de secret (que més aviat o més tard es desvela) que permet al millor dels adolescents i a la millor de les famílies construir una emancipació basada en la innovació i inevitablement en la ruptura. Tanmateix, com que ells i elles han fet esment de si parlen o no parlen de tot i nosaltres les hem separat, comentarem en primer lloc algunes de les claus de la bona comunicació i després ens referirem als “secrets”, a tot allò del que es neguen a parlar.

Els nois i noies parlen de “*quasi tot*” (“*les coses molt íntimes no*”) el que els passa, del que van vivint i, de tant en tant, del que senten. Quan volen parlar, és d’allò que els preocupa, de les coses que volen fer o intenten fer.

En general la clau sembla ser aconseguir que es doni una situació de reciprocitat, que les dues parts tinguin actituds similars. Si no ha d’haver secrets, aquests ho han de ser en cap dels bàndols. **Si es tracta de parlar han de parlar les dues parts.** Els adolescents parlen, però ho fan fonamentalment quan no se senten interrogats i quan comproven que els pares parlen també dels seus assumptes, quan els poden aportar opinió en d’altres temes i, per la mateixa raó, han d’acceptar que els altres opinin sobre els seus. Aquests poden ser dos bons exemples del que estem dient:

- *“A la meva família no hi ha secrets. M’agrada la confiança que hi ha. Això és bo tant per mi que no amago res de res als meus pares i pels meus pares que no m’amaguen res a mi. Crec que hi ha molt poques famílies com la meva”.*
- *“Jo és que personalment li conto tot a la meva mare, és amb la que hi tinc més confiança. Ella també m’explica coses seves i jo amb ella em puc desfogar i m’aconsella”*

Sembla que una part de la comunicació passa per poder trencar la dificultat d’explicar les primeres transgressions (“...els hi dic si alguna vegada em faig un cigarret, o si bec una miqueta el dissabte..”) i en superar la dificultat d’abordar temes en els que l’adolescent pensa d’entrada que l’adult no reaccionarà adequadament (“...A veces me da vergüenza decirle algo a mi padre pero se lo acabo diciendo.”). No parlar, genera desconfiança. Fer-ho, no la garanteix però

ajuda a construir-la (“...Jo els hi explico tot (o quasi), i això a ells els dóna confiança, encara que hi ha vegades que desconfien o malpensen”).

Com que les llars són molt diverses, parlar no sempre és una acció que es faci amb tothom ni que es faci de la mateixa manera. El pare o la mare poden tenir temps, ocasions, temes i formes diversos. Molts entenen que parlant amb un ja en tenen prou doncs donen per suposat que la comunicació en la parella funciona (“...El pare, no li explico res, perquè igualment li explica la mare...”). També hi ha molts que insisteixen, com hem vist en parlar de la seva valoració del clima familiar, en que la comunicació intensa tant sols és possible amb una de les parts. Evidentment, això és el que passa quan tant sols hi ha un progenitor disponible (“Ma mare és com una germana, li puc explicar tot i m'entén. El meu pare va marxar amb una altra dona quan jo tenia 2 anys”).

La normalitat familiar ve a ser una combinació de diàleg i conflicte, de convivència i necessitat d'aïllament, de comunicació i secrets, de fer coses junts i de deixar fer. Una situació en la que, finalment, hi ha pares i fills:

- “...M'entén, però de vegades ha de tenir ella la raó i acaba guanyant ella una discussió perquè és la mare i no pots portar-li la contrària, igualment fem moltes coses juntes ..”

4.3.6. Per què no cal parlar de tot

No es tracta exactament que els adolescents tinguin temes dels quals no vulguin parlar, tot i que, com a criteri general, podem dir que tenen dificultats, com hem destacat, per deixar anar allò que consideren com a molt propi dels seu moment vital (“...Les coses molt personals no les conto, novios i tal...”). Més aviat, però, tot és una qüestió d'estratègies, de temes. S'interroguen sobre:

- com canviarà o no la relació si els pares ho saben tot?
- què m'aportaran per a resoldre els meus dubtes?
- potser tot plegat les coses es complicaran si s'assabenten?
- a on col·loco la relació amb els amics?
- etc.

D'entrada, convé deixar clar que no parlar de tot no significa que hi hagi mala relació o un clima difícil (“...No ens contem la nostra vida però ens estimem”). Després, cal no oblidar que l'adolescent té (ha de tenir) altres interlocutors i, com comentarem més endavant, comença a repartir les seves confiances i descarregar les seves angoixes amb els amics i amigues:

- *“Jo crec que tinc molta confiança amb la meva mare, la suficient per contar-li coses bastant personals, però sempre dintre d'un límit. Depèn quines coses no li conto, està clar dintre del terme "la teva mare és una amiga" igualment segueix sent la teva mare hi ha coses que a una mare no li pots contar com a una amiga. Però en general jo tinc bastant confiança amb la meva mare”.*

Tot i que també és possible que tot vagi al revés:

- *“...si alguna vegada m'he trobat sola, o no gosava explicar-li a algun amic perquè ell/a hi estava involucrat li he explicat a la meva mare o al meu pare (més sovint a la meva mare) i m'he sentit millor...”*

Les prevencions estratègiques fan que considerin que els pares a vegades fan ús de les explicacions i que és millor mantenir el secret (*“Jo no els hi tinc confiança perquè sé que llavors si explico algo en confiança després m'ho retreuen...”*). Pensen raonablement que sovint el pare i la mare tenen ànsia interrogadora i que, si expliquen segons quines coses, després vindrà una nova tanda de preguntes (*“...pq comencen a fer preguntes per saber-ho tot...”; “...hi ha moments que volen saber més del que els explico”*). Tampoc són il·lusos i comprenen que sovint tot s'acaba sabent , (*“s'acaben enterant”*).

Com hem comentat en parlar de la situació de bona comunicació, els silencis són sovint el producte de una sensació generalitzada que la comunicació no tindrà conseqüències (*“...a vegades hi ha coses que no les dius per si de cas “) o serà inútil. Provocarà tensions (“...per si s'enfaden”) o angoixes innecessàries (“Ells m'entenen però hi ha moltes coses que no els explico per no preocupa'ls”). Com algú resumeix: “...estan bastant al dia però hi ha coses que no haurien de preguntar...”*. La inutilitat sentida és més aviat el resultat de creure que els pares no donen prou importància al que s'està vivint i, per tant, no cal comunicar-lo (*“...em dóna la sensació de que els meus problemes no els troben importants, no els hi donen la importància que jo els hi dono”*).

Si tot conflicte necessita dues parts per a fer possible la confrontació, la comunicació amb els adolescents es basa en dos interlocutors pròxims i, alhora, contraris en relació inevitable, que necessiten conèixer coses l'un de l'altre, que no sempre estan disposats per a parlar però es queixen dels silencis, que necessiten alhora viure separats i estar junts, saber-ho tot i tenir secrets. Com tantes altres coses a l'adolescència, la comunicació sembla apassionadament complexa.

- *“El meu pare crec que m'entén més perquè no em fa tantes preguntes ni m'escalfa el cap dient el que he de fer i el que no. La meva mare es preocupa molt més per mi. Em pregunta sempre un munt de coses que la majoria no li contesto perquè considero que no hi ha de fer res. També em ratlla el cap dient el que he de fer. Però tampoc sé el que faria sense ella”.*

4.3.7. Sortir: el conflicte dels conflictes

Com ja hem descrit, un component important de la innovació vital de l'adolescent passa pel tema de les sortides a la nit, les festes, els caps de setmana. En una versió més amplia, per l'horari, per les noves activitats fora de casa, els nous espais de trobada jove. De rebot, la sortida i la nit esdevenen una font important de conflictes, proporcionen materials per a la confrontació, en la relació amb les persones adultes que s'ocupen d'ell. S'utilitza de mecanisme per a l'afirmació i l'oposició, s'intenta posar com a pedra toc per a la confiança, és el territori de la percepció del risc i de la vivència de l'angoixa per part dels adults.

En la descripció de les seves relacions familiars al menys un 12% del grup fa una referència explícita al tema com a font de conflicte, és una qüestió que centra una part de les tensions. Però més de la meitat d'ells i elles⁵¹ són dels que diuen tenir una relació bona i un tercera part més són d'aquells que viuen una relació parcialment bona o canviant. **Es tracta d'un conflicte absolutament normalitzat, que per raons socials s'ha convertit en l'eix de les tensions emancipatòries adolescents.**

Molt probablement per la imposició desigual dels límits de llibertat que el grup familiar adult aplica als nois i a les noies, són aquestes últimes les que es refereixen molt més a aquest conflicte. No cal descartar, a més, que en un sector de noies existeixen demandes de major autonomia per a la diversió com a prova de la seva major maduresa. (en qualsevol cas recordem que aquest tema era una de les qüestions que nois i noies referien per parlar de les diferències nois noies).

Quadre 4.6. Conflicte sortides. Per sexe.

Conflicte sortides		Nois	Noies	Total general
No parla de conflicte	N	372	337	709
	% Columna	91,63%	84,04%	87,86%
	% Fila	52,47%	47,53%	100,00%
Descriu l'existència de conflictes	N	34	64	98
	% Columna	8,37%	15,96%	12,14%
	% Fila	34,69%	65,31%	100,00%
Total N		406	401	807
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,31%	49,69%	100,00%

Per a alguns és com si als pares i mares no els agradés allò que ells tot just acaben de descobrir i consideren com a meravellós (“...discutim pels concerts”; “...no em deixen anar a discoteques”; “...acabem discutint per els horaris, perquè voltem molt..”; “...anar a molts llocs que m'agrada anar”). Tot va bé però

⁵¹ Veure Taula 4.17 de l'Annex 1.

sembla que hagi començat la discrepància d'interessos i gustos, a partir del tema de la nit.

Entre les diferents situacions familiars també sembla que existeixen algunes que són enormement exigents. Es tracta d'entorns familiars basats en un fort control, en els que l'adolescència esdevé un element de crisi i les "sortides" l'últim excés ("...són molt estrictes, això no vol dir que no surti sinó que de vegades m'ho posen més difícil..."; "...fins fa poc no em deixaven anar ni al cinema amb els amics, per por a que passés alguna cosa"). Genera tal tipus de tensió, que algunes noies, especialment realistes i adaptades, arriben a conclusions com ara aquesta: "Pel tema de sortir als vespres no demano gaire, així que tampoc hi ha gaires discussions".

Tot pot anar perfectament, existir confiança i bon nivell d'entesa però **tenen consciència de que aquest pot convertir-se, incomprensiblement per a ells i elles, en "el problema"**:

- *"Amb els meus pares tenim una bona relació fins que els hi dic per sortir. Llavors vénen els problemes d'horaris, que on vaig, a quina hora tornaré, on aniré, amb qui, ja només falta que em demanin per què hi vaig! Quan surto no em solen dir mai hora tot i que me la demanen, però com que els vespres surto poc, els dies que ho faig em deixen fins una hora raonable... Amb el que em barallo més és amb el meu pare i per tots els motius aquests".*

En les situacions difícils passa, de fet, a la inversa. Les relacions van força malament i la qüestió de les sortides es converteix en el símbol, en l'element paradigmàtic, en l'element excusa que justifica o que dóna fe de que les coses van malament ("Tinc una relació molt dolenta amb la meva mare perquè no vol que surti tots els diumenges a la discoteca i perquè sempre m'està renyant no li sembla bé res del que faig").

L'adolescent descontrolat és justament en aquests temes en els que es desmadra. Troba absolutament just i normal divertir-se, anar al seu aire, no tenir horaris i és per això que considera que són els pares els que no entenen quelcom tan normal com el que està fent:

- *"Sempre està de mal humor perquè els caps de setmana em diu a les 5 de la matinada i a vegades arribo a les 8 i em fot bronca. Que no m'ajunti amb aquest que és massa gran i aquest tampoc que fuma k-nutos".*

Entre els arguments que generen la discrepància està l'edat ("diuen que sóc petit") o la comparació entre èpoques ("diuen que ells quan tenien la meva edat no els deixaven sortir"). Però, en la percepció adolescent, està la contradicció generada per la necessitat de ser com són els seus coetanis tot i que això significa ser diferent del que els pares pretenen. Una part d'aquesta forma de ser com els altres adolescents passa per elements d'oci ("a vegades em sento marginada perquè no em deixen sortir per la nit").

També està clar pels propis nois i noies que darrera de l'actitud dels pares pot existir una preocupació raonable (*"que quan surto pateixen, pel que faig o deixo de fer..."*; *"pateixen massa quan surto"*). Tanmateix, no és fàcil que la comparteixin, no poden estar d'acord amb la percepció adulta dels riscos, ni molt menys en que ells estiguin implicats en aquesta preocupació.

La tensió no deixa de ser una forta discrepància sobre allò que ells consideren jove i diferent del seu món anterior, que consideren raonable fer i un pares que s'angoixen abans d'hora, que viuen l'adolescència fonamentalment com a temps de riscos i noves preocupacions (La relació *"és bona, però quan vull anar a la discoteca els hi fa por per el tema de pastilles... etc."*). Les sortides, la nit representen el territori, simbòlic i pragmàtic, en el que entren en relació uns adults als que les adolescències proporcionen dosis desconegudes d'angoixa en un món que escapa al seu control i uns adolescents que creuen existir en la mesura que experimenten i s'angoixen, però que viuen aquests temps i aquests contextos d'una manera absolutament natural.

Si practicar l'adolescència és fer un exercici permanent de l'oposició al món adult i al familiar en particular, amb aquest tema tenen multiplicitat d'ocasions per a practicar-la. És en aquest terreny en el que de la manera més normal, sense que això sigui viscut com a problema (sense que l'adult tingués que viure'l com a problema especial) es practica la transgressió (*"...L'únic inconvenient és que sempre arribo més tard de l'hora que ella em posa i per això hi poden haver bronques"*).

És clar que, com repetim sistemàticament, hi ha moltes adolescències i moltes formes de practicar la maternitat i la paternitat i que la qüestió de la festa té pesos i valors mol diversos. Però també existeix un grup en el que aquesta qüestió esdevé la prova de confiança, la que fa bones tots els altres aspectes de la relació:

- *"...el único problema que tenemos es a la hora de salir a las noches normalmente no me dejan salir y cuando salgo solo hasta las 2:30 y a mis amigas le dejan hasta más tarde y siento que no me tienen mucha confianza pero luego me hacen sentir lo contrario pero en otros casos nos llevamos muy bien"*

Fins i tot hi ha qui considera que si això va bé ja tot pot anar bé. És el més important? Potser no, però alguns viuen que és a on es dona la major distància i incomprensió:

- *"Ara cada cop hi ha més bon rotllo perquè ara ja em deixen sortir cada dissabte i algun divendres i ells han canviat molt la manera de pensar. Tot va molt bé"*

4.4. PER A QUÈ COMPTAR AMB LA FAMÍLIA

Acabarem les percepcions i valoracions que l'adolescent fa de les persones adultes de l'entorn familiar comentant les seves respostes en una situació de presa de decisions. En la part del qüestionari en la que responien a diferents aspectes sobre els seus amics i les seves afeccions es va introduir una pregunta sobre com actuen quan han de prendre decisions importants⁵². Tot i que es tractava d'una pregunta tancada també es va donar l'oportunitat d'optar per una resposta personalitzada. Els resultats són els que es reflecteixen en el següent quadre:

Quadre 4.7. Decisió important. Per sexe.

Decisió important		Nois	Noies	Total general
Demano consell als pares	N	113	108	221
	% Columna	27,90%	26,93%	27,42%
	% Fila	51,13%	48,87%	100,00%
Parlo amb amics	N	94	140	234
	% Columna	23,21%	34,91%	29,03%
	% Fila	40,17%	59,83%	100,00%
Em ratlla que s'hi fiquin els pares	N	32	19	51
	% Columna	7,90%	4,74%	6,33%
	% Fila	62,75%	37,25%	100,00%
Decideixo sol/a	N	90	52	142
	% Columna	22,22%	12,97%	17,62%
	% Fila	63,38%	36,62%	100,00%
Altres	N	55	75	130
	% Columna	13,58%	18,70%	16,13%
	% Fila	42,31%	57,69%	100,00%
NC	N	21	7	28
	% Columna	5,19%	1,75%	3,47%
	% Fila	75,00%	25,00%	100,00%
Total N		405	401	806
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		50,25%	49,75%	100,00%

Aparentment, els pares encara són una font important d'arguments per a la presa de decisions, però no l'única ni la més important. Els amics han començat a ocupar un lloc similar o superior i, progressivament, l'adolescent se sent competent per a decidir tot sol.

⁵² Quan he de prendre una decisió important:

Demano consell als pares, i escolto la seva opinió encara que no estigui d'acord.

Parlo amb els amics per veure què farien ells

Em ratlla moltíssim que els pares s'hi fiquin i em diguin què he de fer

Decideixo per mi mateix/a què fer

Altres.

4.4.1. Escoltar molts. Decidir sola

Els que van evitar les respostes tancades i van voler donar la seva utilitzant la casella buida (16%) ens van recordar que l'univers d'aspectes que l'adolescent té en compte és bastant més ampli que les quatre opcions, més o menys reductores, entre les que tenia que escollir i que, en molts casos, era conscient que **l'univers de persones amb les que comptar era ja molt més ampli que el dels seus pares**. Alguns ens van recordar, per exemple, que a la família també existien els germans i germanes, que a vegades aquests tenien molta més influència que els pares.

- En general, aquest grup amb criteri propi el primer que destaca és que es tracta de tenir en compte opinions diverses: *“Demano consell als pares, parlo amb amics, decideixo per mi mateixa”*.
- Després, com a tants altres aspectes de la seva vida, apareixia el “depèn”: *Depèn de la decisió. Si és d'estudis parlaria amb els pares, amics...si fos d'una altra cosa amb els amics probablement; “Primer parlaria amb els amics i depèn del q sigui amb els pares, però la última paraula la tinc jo”*.
- Però, també hi ha a la seva vida altres persones adultes que han adquirit ascendència sobre la seva vida, que són adults viscuts com a pròxims: *“L'opinió que més em compta és la meva, però sóc molt indecisa i demano consell als amics o a un professor de teatre que vaig tenir”*.

Recórrer a les opinions d'altres no significa reconèixer d'entrada (com ens recorden la majoria d'exemples citats) que es tindrà en compte l'opinió aliena. **L'adolescent necessita deixar clar que és ell que decideix, tot i reconèixer que està ple de dubtes**. Però, com a mínim, els altres li serveixen de contrast. No pot actuar sense tenir la seguretat de les altres opinions, fins i tot les que decideix, aparentment, no seguir: *“Primer de tot medito i escullo la millor solució i parlo amb algú per assegurar-me”; “Ho consulto al pare i si no hi estic d'acord passo del que hem diu”*.

No podem oblidar que **l'adolescent com a nou experimentador, concedeix autoritat a altres experimentadors** (*“Preguntar-ho a persones que ja ho han provat o han passat per aquell tràmit”*). Tampoc, com acabem de comentar, que no parlen de tot amb els pares (*“Gairebé sempre parlo amb pares i amics però depèn de quins problemes els pares no ho saben”*). Finalment, que el seu món ens inquieta tant que no sempre som capaços de conservar la calma (*“Pregunto al meu novio que ell em dóna respostes bones i no es posa nerviós com els meus pares”*).

Els adolescents que s'apunten a l'opció *“Em ralla moltíssim que els pares s'hi fiquin i em diguin què he de fer”* no són exactament els que tenen problemes de relació (tant sols un 17% dels que opten per aquesta opció tenen una convivència de les que hem catalogat com a “dolenta”). Més aviat es tracta dels

que senten que els pares envaeixen el seu territori i reclamen, més que d'altres, decidir per si mateixos.

4.4.2. Els estudis i la “condició femenina” modifiquen la influència

Una vegada més, podríem dir que les dades apunten a elements diferencials entre nois i noies. No sembla que en la seva presa de decisions tinguin en compte els mateixos criteris, necessitin les mateixes fonts de consell.

El panorama dels nois sembla dominat per les següents característiques:

- els pares encara pesen més que els amics, tot i que no arriba a ser la principal font d'arguments ni per a un de cada tres nois,
- però molts (22%) insisteixen en que no necessiten a ningú per a decidir,
- la majoria dels que es reboten per la intromissió dels pares són nois.

Al contrari, les noies prenen decisions amb un altre equilibri d'influències:

- pesa molt més l'opinió d'amigues i amics,
- els pares han passat molt més a un segon pla com a font única de criteris (predominen els seus consells només per a una de cada quatre noies),
- un grup més gran que en el cas dels nois decideix tenint en compte diferents aspectes i opinions, segueix processos de decisió més complexos.

Igual que no tots els pares i les mares generen similars climes de confiança ni relacions valorades de la mateixa manera pels adolescents, tampoc són considerats de la mateixa manera com a possible part implicada en la presa de decisions. Si es té en compte el nivell formatiu (veure taules 4.18, 4.19 i 4.20 a l'Annex 1) dels pares i mares, la possibilitat d'influir podria definir-se així:

1. Els adolescents amb pares sense estudis s'inclinen majoritàriament per prendre les decisions per si mateixos (28%) i per consultar els amics. Entre ells es troba el grup més important dels que no volen la intromissió dels pares.
2. Els grup amb pares que tenen estudis bàsics o secundaris es divideix entre els que consulten els amics i els que consulten els pares (al voltant del 30%), però sempre predominant el grup dels que s'inclinen pels primers.

3. Quan el pare té estudis superiors la família apareix com a primera font de consells (30,5%), suficientment per sobre dels amics (26%). Però l'altra gran diferència és que té un gran pes el grup dels que decideixen de manera complexa, tenint en compte diferents opcions (21%).
4. Si es tenen en compte els estudis de la mare, els resultats són similars, amb petites variacions dels percentatges. Tot i així, en considerar només les noies, aquestes recorren molt més a les amigues que als pares (un 58% quan la mare no té estudis, entre un 36% i un 42% quan té altres estudis que no siguin superiors). Les adolescents que prenen decisions de manera més complexa també són més en el grup de mares que tenen estudis superiors.

El tipus de llar i les dinàmiques de relació que, com hem vist, són força diferents, també són generadors de diferències a l'hora de valorar a qui escoltar per prendre decisions (veure Taula 4.21 i 4.22 a l'Annex 1). Així:

- En les llars de parelles amb fills es mantenen equilibrats els grups dels que s'inclinen per consultar els amics i els que consulten els pares. És en aquest tipus de famílies a on són més els que rebutgen la intromissió familiar en les seves decisions.
- Les famílies monomarentals tenen un predomini de la demanda de consells als pares (34%) sobre els amics (20%) quan es tracta dels nois. Però predomina el grup d'amics (31%) sobre les influències familiars (24%) quan es tracta de noies. Les noies de famílies monomarentals destaquen de manera especial per ser de les que prenen decisions tenint en compte diferents components i opinions (24%).
- En les famílies reconstituïdes tant sols un 5% considera els pares la principal font de consell.

Podem pensar raonablement que la pèrdua d'influència dels pares en l'adolescència té diferents aspectes. En primer lloc cal aclarir que estem parlant d'influència explícita i reconeguda per l'adolescent, per la qual cosa **cal tenir present que hem entrat en una etapa educativa de reraguarda, és a dir, en la que la influència no sempre és reconeguda tot i existir**. Després, que si alguna cosa es l'adolescència és l'etapa del grup, el període dels amics, el que fa, com veurem a d'altres capítols, que tinguin sempre un pes i que aquest sigui formalment el de més importància. L'adolescència és un etapa de demostració de la pròpia existència i per això sembla imprescindible deixar clar que un és tan important com els adults i que té criteri propi. Però també és una etapa en la que es descobreix el que els adults saben i el que no saben i per això els pares i mares amb baix nivell de formació passen a ser considerats pels fills i especialment per les filles, posseïdores de bastant més formació, com a aconselladors poc útils. No saben més, la seva experiència ara no pot ser reconeguda, el seu món ja no s'adapta a l'actual.

4.5. LES FAMÍLIES DELS NOUINGUTS

De la mateixa manera que hem fet en el capítol anterior i tornant a advertir que no és tracta de cap col·lectiu ni homogeni ni conformador de cap tipus de categoria, dedicarem unes línies a recuperar alguns aspectes de la qüestió familiar que la presència d'adolescents que han viscut un procés migratori ha tornat a posar en l'escena educativa. De la mateixa manera que l'acomodació a les pràctiques adolescents està suposant més dificultats i complexitats per a uns nois i noies que no han nascut aquí i veuen inicialment alterat el seu procés de socialització, també això ha afectat (molt més) a la seva família i a la relació de l'adolescent amb ella.

Tenir en compte que alguns dels nostres adolescents han viscut un procés migratori significa, al menys, tenir present que darrere seu existeixen unes singularitats familiars no habituals ja entre els que van néixer aquí. Característiques que continuen existint, més minoritàriament, entre una part de la població autòctona amb necessitats i dificultats socials. Tenir en compte els adolescents "immigrats" és tornar a tenir en compte la realitat de les famílies amb pocs recursos econòmics, que destinen els seus esforços a aconseguir formar part del món econòmicament estable i que veuen com les pautes educatives queden modificades per les pràctiques de subsistència i per una socialització diferent del fill o la filla amb la que no comptaven.

Si comparem els valors d'algunes de les variables que han estat objecte de comentari en aquest capítol, entre la mostra i el grup de nouvinguts, trobarem una enorme diferenciació social:

Quadre 4.8

	Adolescents nouvinguts	Total de la mostra
Nucli familiar de menys de 5 persones	36%	68%
Nucli familiar de 5 persones o més	63,5%	31%
Famílies extenses	25%	10%
Adolescents que viuen només amb un progenitor	19%	14,5%
Tenen connexió a internet a la llar	23%	62%
Consideren que a la família hi ha problemes econòmics i dificultats per arribar a fi de mes	11,5%	5,5%

De la mateixa manera que podem cometre l'error de considerar que el seu gran problema com a adolescents és la diferenciació cultural quan en realitat són simplement subjectes que tenen altres dificultats per a ser adolescents, també podem caure en la temptació d'oblidar que les seves condicions de vida són de

profunda desigualtat social. **Es tracta d'adolescents que no poden viure com viuen els altres adolescents.**

Parlant només de les característiques de les relacions que es donen en els grups familiars, hem de recuperar, d'una banda, el que significa viure en una llar de moltes persones i, d'altra, el que significa noves monoparentalitats derivades de la permanència en el lloc d'origen d'un dels progenitors. Ambdues situacions defineixen de manera especial les famílies de la majoria d'adolescents d'aquest grup.

Com descriuen les seves relacions amb la família? Tenim menys descripcions familiars que de la resta d'adolescents (en part per la dificultat d'expressió en alguns casos, en part per la voluntat de no respondre), però la distribució de les seves valoracions no difereix gaire de la resta, en tot cas (al menys per alguns grups) milloraria.

Per a descriure les situacions de confiança, desconfiança o tensió podríem recorre a qualsevol dels exemples que ja hem fet servir, potser l'únic element diferencial podria estar en l'agudització d'algunes tensions sobre les formes correctes de comportar-se, el poc temps disponible per a la relació i les noves monoparentalitats. Aquests poden ser alguns exemples:

Amb un pare dedicat a la subsistència de la família,

- *“La relació normalment és bona, perquè la poca estona que hi és el pare a casa ens portem tots bé”.*

Quan s'ha de conviure només amb el pare,

- *“Bueno mi padre con el es el único que estoy tratando y no nos entendemos mucho porque el tiene mucha mala leche y yo tengo un poco de mal genio y cuando nos encontramos hay un poco de mal rollo.”*

O quan apareix una nova relació,

- *“La relació amb el meu pare és bona però amb la seva noia no i ell no m'entén quan li dic que no em cau bé. Quan estem sols tot està molt bé però quan som més les coses canvien”.*

Majors dificultats per entendre el món adolescent i tensions en la identitat adolescent,

- *“M'entenc molt bé amb el meu pare perquè no li agrada que m'agrada a mi, si veu un pilsí (piercing) diu que no és bé... Si no parlo amb ell de forma de vestir o arracades si que m'entenc bé amb ell. És molt bé tenir confiança”.*
- *“La meua mare em té confiança, encara que jo no li dono motius. Però jo sóc àrab i de vegades m'agradaria fer coses que fan les meves amigues com anar a la disco, sortir en cap d'any, celebrar les navitats... Però la*

mare diu que aquestes coses no són normals entre nosaltres i de la manera en la que m'han educat és així”.

Poc a poc però també poden acabar construint una relació de confiança i entesa, doncs finalment sembla que també per ells tot pot ser una qüestió de generacions,

- *“Amb els meus pares vaig bé, a la meva mare sempre li agrada que li expliqui coses que em van bé o malament i jo quan veig que una cosa si li explico l'entendrà doncs li dic, però pot ser de que alguna vegada li expliqui sobre alguna cosa i no l'entengui per problemes de les edats o per les situacions que ella a la meva edat no es trobava en situacions com jo ara però m'hem vaig entenent al final amb els pares”.*

V. EL TERRITORI ESCOLAR

Ja hem comentat en el primer capítol d'aquest document el que significa ser adolescent i estar a l'escola, així com el conjunt d'influències diverses que es produeixen al territori escolar. A més, bona part de l'anàlisi feta fins ara del món adolescent l'hem posat en relació amb la variable escola, trobant significats diversos. Ara, d'una manera més monogràfica sistematitzarem el gruix dels seus arguments en relació amb l'escola, amb aquella institució en la que passen una bona part del seu temps. Analitzarem els territoris escolars, els espais i contextos en els quals es desenvolupen una bona part de les seves pràctiques i experiències adolescents.

Començarem per les valoracions genèriques, seguirem amb algunes de les seves actituds envers l'activitat acadèmica, descriurem els climes i acabarem amb les seves formes de qualificar el professorat.

5.1 QUINES NOTES ES MEREIX L'INSTITUT?

5.1.1. La valoració del clima

Estem convençuts que una enquesta sobre el món de l'ESO, feta a les persones adultes que envolten l'alumnat amb el que hem treballat, hauria generat una valoració força negativa de la situació de l'escola de secundària. Si els estereotips dominants són compartits per una majoria de gent, hauríem d'assumir que els pares i les mares, el professorat, acabarien suspent l'escola actual (bé sigui per no respondre als seus propòsits instructius, bé sigui per estar dominada per un suposat clima de descontrol)⁵³.

Hem quedat gratament sorpresos en comprovar que, **de manera general, els nois i noies posen una bona nota al seu institut**. Que la nota mitjana d'una mostra tan diversa d'escoles sigui un 6,6, que cap hagi estat suspès i que el conjunt estigui més a prop del notable que de l'aprobat, creiem que indica una suficient satisfacció de la majoria de nois i noies amb allò que es troben als seus passadissos, a les seves aules. Al menys una part dels protagonistes de l'escolarització obligatòria, els adolescents, no considera que aquesta sigui un desastre.

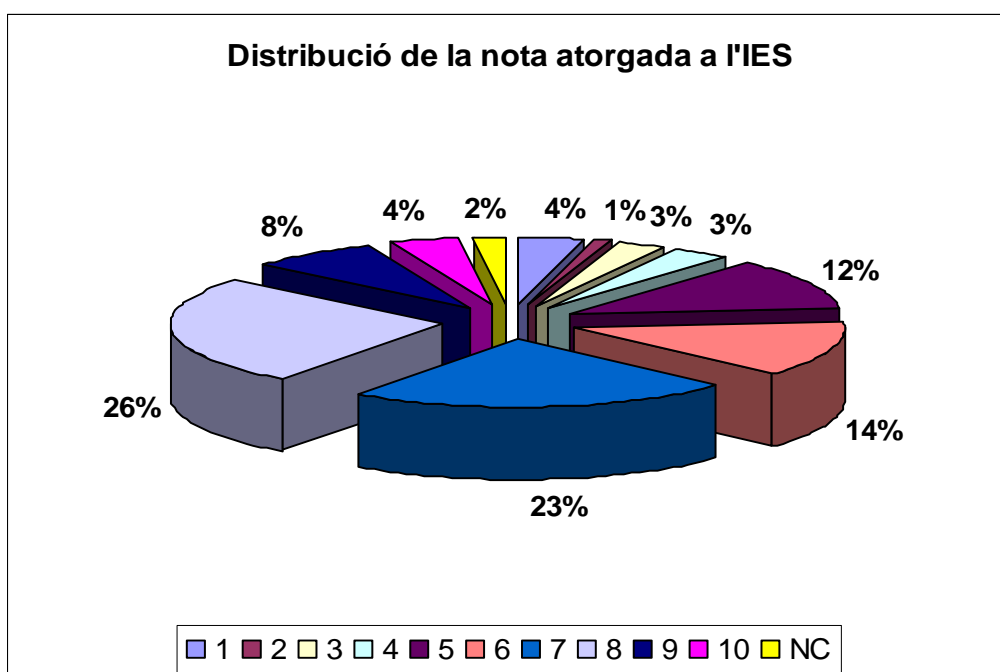
Què hi ha darrera de la seva nota a l'institut? La pregunta era "*Començarem posant una nota a l'institut. T'agrada? T'hi trobes bé?*" i obria el capítol sobre l'escola del quadern de treball. Tenim la convicció que valoren alguna cosa més que les activitats acadèmiques, que l'aprenentatge o l'estudi (tot i que, com veurem després, aquestes també són considerades). Podríem dir que valoren una situació poc definible però que podríem anomenar "**climes**". Estan valorant l'ambient, les relacions entre iguals, les relacions amb el professorat, l'activitat docent, els temps no acadèmics, la regulació de la vida quotidiana, etc. Una

⁵³ De fet, algun dels IES que no va voler participar en el projecte va posar com a argument que era inacceptable que demanéssim als alumnes posar nota a l'institut.

valoració positiva de temps i contextos que, per atribuir-li el seu valor relatiu, caldria comparar-lo amb unes notes que no tenim: les que posarien al seu temps de família i al seu temps de diversió.

Es pot objectar que les notes mitjanes no són la forma de mesurar la valoració que fa un conjunt de personatges que poden tenir actituds molt contraposades. Parlem de nois i noies que poden estar en total conflicte amb l'escola i tot allò que l'envolta i, alhora, amb qui pot ser perfecte estudiant o trobar tot allò que necessita justament entre les parets de la institució educativa. Tanmateix, si analitzem la distribució de les notes (veure gràfic 5.1) podem comprovar que només un 11% suspèn el seu institut i que fins a un 61% el qualifiquen amb una nota de entre 7 i 10. **Una majoria sorprenent d'adolescents estan disposats a considerar com a especialment bona la institució escolar a la que acudeixen.**

Gràfic 5.1

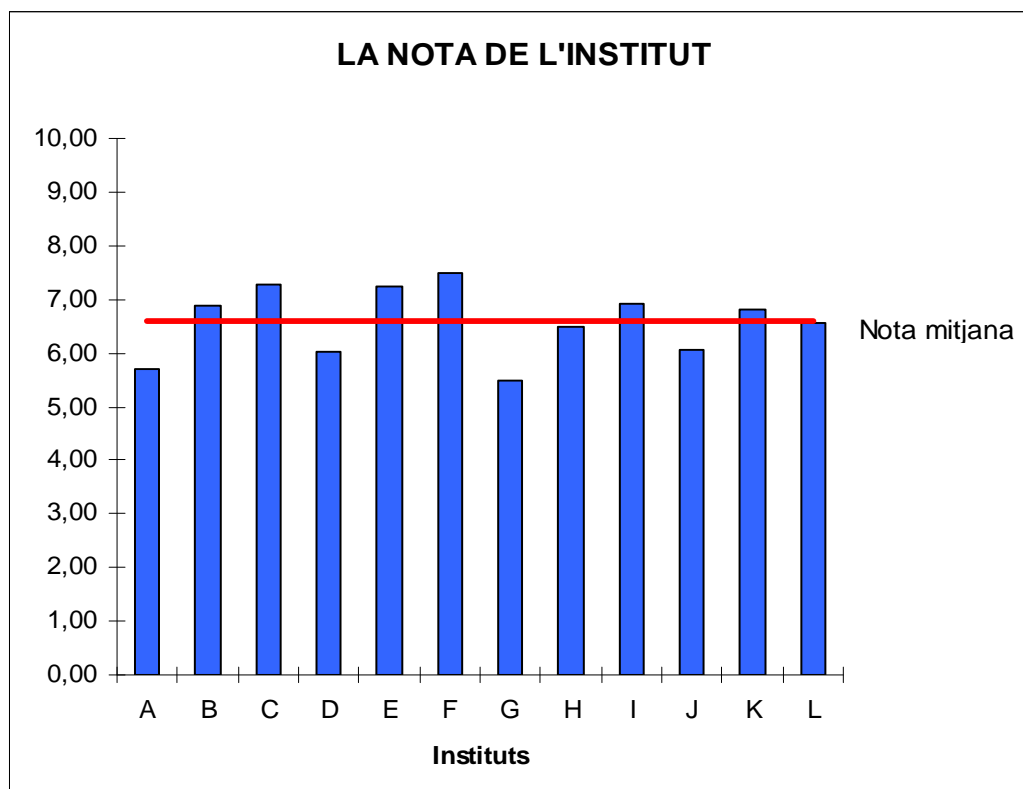
5.1.2. Seleccionar alumnat no suposa aconseguir un bon clima

Com era d'esperar no tots els instituts són valorats de manera similar (veure Taula 5.1 a l'Annex 1). Sis dels dotze obtenen una puntuació clarament superior a la mitjana com es pot veure al gràfic 5.2 i la resta per sota. De què depèn aquesta bona valoració? Al capítol II hem descrit alguns dels diferents contextos que per a esdevenir adolescent i practicar l'adolescència podien donar-se en les diferents escoles, tenen alguna cosa a veure amb les diferents valoracions que l'alumnat fa de l'institut? A la vista dels resultats creiem que sí:

els contextos generats per la presència d'un o altre alumnat semblen influir en com és viscuda l'escola pels propis adolescents.

No n'hi ha prou però, amb les dinàmiques de relació que un o altre origen social, una o altra composició generen, cal afegir el clima que la pròpia escola és capaç de provocar, vol provocar. **En condicions similars d'alumnat el clima creat pot ser determinant.** En determinades condicions pot ser molt més difícil crear un bon clima, però només les condicions no creen el clima.

Gràfic 5.2

Si s'observa el gràfic anterior, els instituts millor valorats són dels contextos que havíem definit com a “*contextos diversificats*” (quatre de les cinc escoles incloses a la categoria), “*contextos selectes*” (una de les dues) i “*contextos localistes*” (una de les dues). Cap de les escoles de “*contextos limitadors*” obté una nota superior a la mitjana.

Les escoles de “*contextos diversificats*”, en les que com s'ha explicat hi ha una població similar a la de l'entorn (sense biaixos de matrícula), una diversitat de pertinències socials i de nivells de formació dels progenitors, l'ambient escolar tendeix a ser valorat molt positivament. Justament l'escola d'aquest grup en la que no ha passat això (la J) i la que, tot i superar la mitjana, ho fa amb la nota més baixa (la K), corresponen a les que ja havien indicat que es donaven biaixos de diversitat en algun dels grups estudiats, és a dir, no eren classificables totalment en la categoria. A més de ser escoles amb aquests

contextos les tres amb les notes més altes (C, F, I) són institucions amb una bona dinàmica interna, en les que es va donar una alta implicació dels tutors i tutores en la investigació i en el treball amb els alumnes, i es van fer sessions de treball amb els pares i mares. Són escoles diverses (pública, confessional, concertada no confessional, de ciutats de l'interior i de Barcelona), però amb una part significativa del professorat implicada en crear dinàmiques educatives actives i positives. (A l'escola F s'afegeix, compensant potser altres dèficits, la variable significativa de ser un grup en el que la majoria són noies).

Els “contextos selectes” no sempre són ambients escolars selectes pels nois i noies que hi són en ells. Havíem definit aquest context com aquell en el que es dona una forta selecció social i un predomini de pares i mares amb accés a la universitat. Advertíem però que podien ser escoles molt diferents per l'origen territorial i pel projecte vital que les famílies consideraven com a vàlid per a l'adolescència i per al futur. A més, cada escola podia acceptar o no unes o altres formes de ser adolescent, tolerar o impedir en el seu si unes o altre formes de practicar l'adolescència. En veure la nota atorgada, observem que és molt bona quan, tot i ser una escola selecta (pública) la població ve de barris moderadament interclassistes, la dinàmica a la institució és activa, es permeten “contestacions”, s'estimula el pensament crític i, tot i dominar alguns tipus d'adolescents, hi ha diversitat.

L'escola “H” també és selecta, però la totalitat de la seva població és de condició socioeconòmica alta, provenen majoritàriament de barris residencials i es dona una quasi homogeneïtat d'adolescències⁵⁴. A més, l'escola no pot ser especialment valorada per ells i elles perquè es dona una forta rigidesa en la dinàmica interna i una forta pressió, d'acord amb les expectatives familiars, pels rendiments acadèmics i el comportament adequat. **Les dades semblen indicar que pot donar-se una forta desviació entre allò que seleccionen unes determinades escoles, allò que els pares i la institució esperen, i allò que els adolescents desitjarien trobar.**

Només tenim dues escoles de contextos localistes a la investigació i cadascuna ha obtingut una puntuació oposada, una entre les més valorades, l'altra entre les no tan ben qualificades. Per què? No cal fer grans anàlisis. A totes dues es recull la pràctica totalitat dels nois i noies de la zona i les seves dinàmiques adolescents no poden ser molt diferents de les que es donen en sortir de l'escola⁵⁵. Tanmateix, l'institut pot estar funcionant de maneres molt diferents i així era el cas. Si es dona un cert projecte arrelat i positiu el clima pot ser valorat com a bo. Si tot són desarrelaments i descontextualitzacions, els adolescents difícilment el trobaran com a espai jove positiu, tot i ser quasi l'únic que tenen al seu abast.

A les sessions de discussió amb l'alumnat de l'IES localista pitjor valorat van expressar sentiments com aquests:

⁵⁴ Els adolescents d'altres escoles dirien que tots són extremadament “pijos”

⁵⁵ Cal no oblidar que també es tracta d'IES als que acudeixen adolescents de pobles del voltant i que, a vegades, hi ha tensions entre ells.

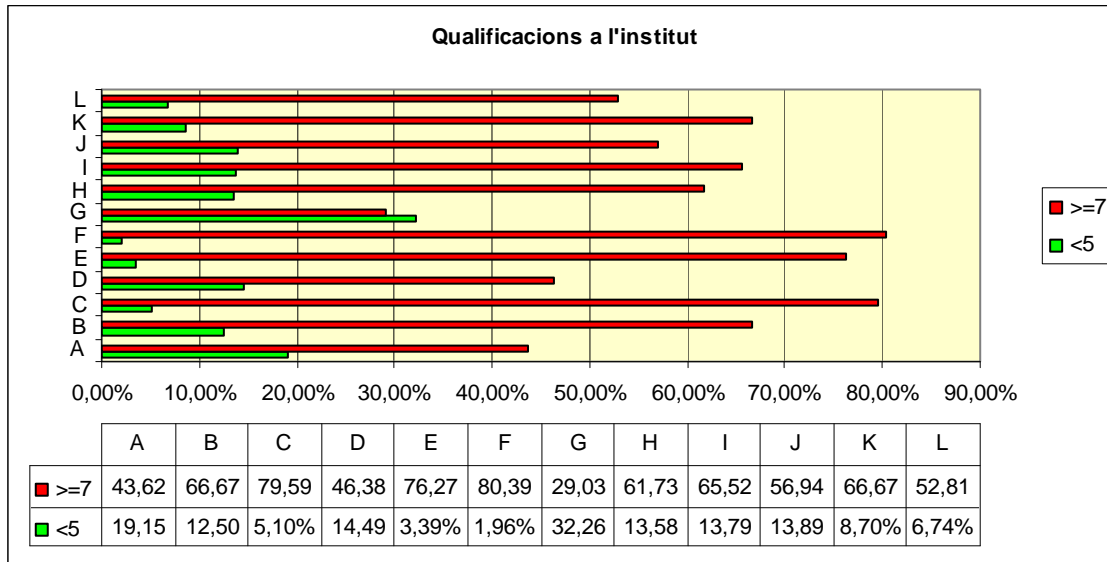
- *“Amb els profes tant dolents que hi ha aquí no val la pena seguir estudiant”*
- *“Aquí només arriben profes dolents. Hi ha molt poca gent que vulgui viure aquí dalt. Molts marxen al cap de poc temps. Molts ens ho han dit que no volien ser professors”.*

Si aquest sentiment és dominant, no sembla possible que la valoració sigui més positiva. Com a simbòlic, només hem de dir que en aquest IES “G” no va ser possible ni fer una reunió amb tots els tutors junts ja que la tensió havia conduït a que no es parlessin entre ells ni per entomar conjuntament el funcionament del curs.

5.1.3. La nota i les dificultats escolars

Hem posat de relleu que la nota mitjana pot ser enganyosa com a forma de mesurar els diferents climes, ja que és el resultat de combinacions molt diverses de qualificacions. Els instituts ben valorats també tenen (veure gràfic 5.3) grups de nois i noies que suspenen a la institució, però aquests són molt petits o, com a màxim, es situen en una proporció similar a la mitjana, mentre que els instituts menys valorats tenen grups importants en conflicte.

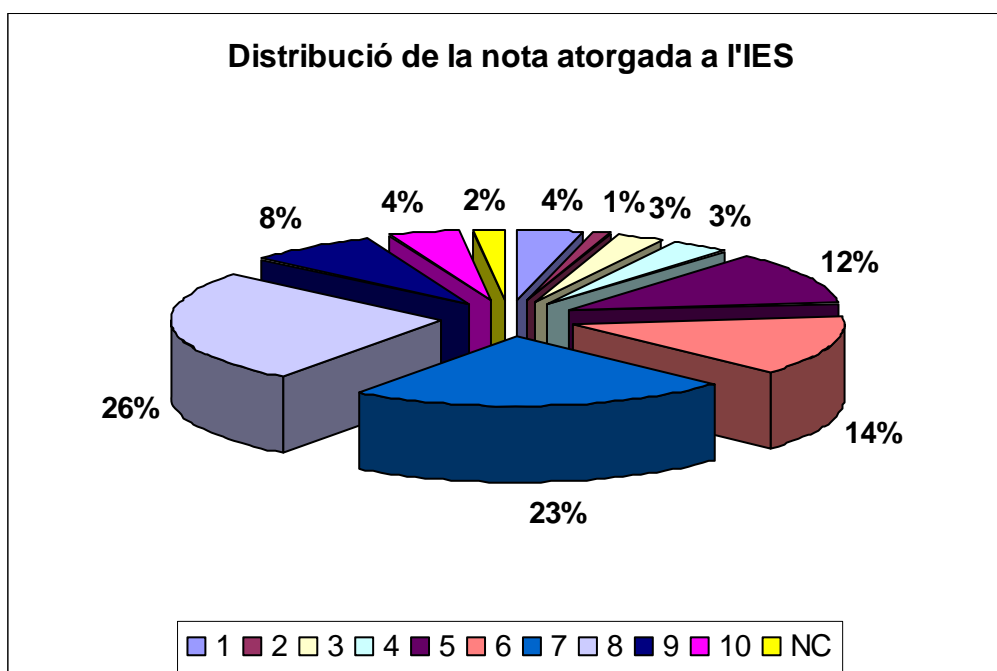
Gràfic 5.3

Les notes baixes són fonamentalment el resultat d'un grup important, superior a la mitjana (12 % d'alumnes) que no aprova l'IES i les notes altes el producte d'un bon grup (més de 2 de cada 3) que semblen trobar-se molt a gust en el territori escolar. Els casos més extrems són aquells en els quals el descontent supera a la gran satisfacció o aquells en els que per cada alumne molt satisfet hi ha un que està en crisi i tensió. Com a norma general la qualificació tendeix a

polaritzar-se i els bons climes son el producte d'una població adolescent força satisfeta de con transcorre la seva vida en el seu institut.

Gràfic 5.4

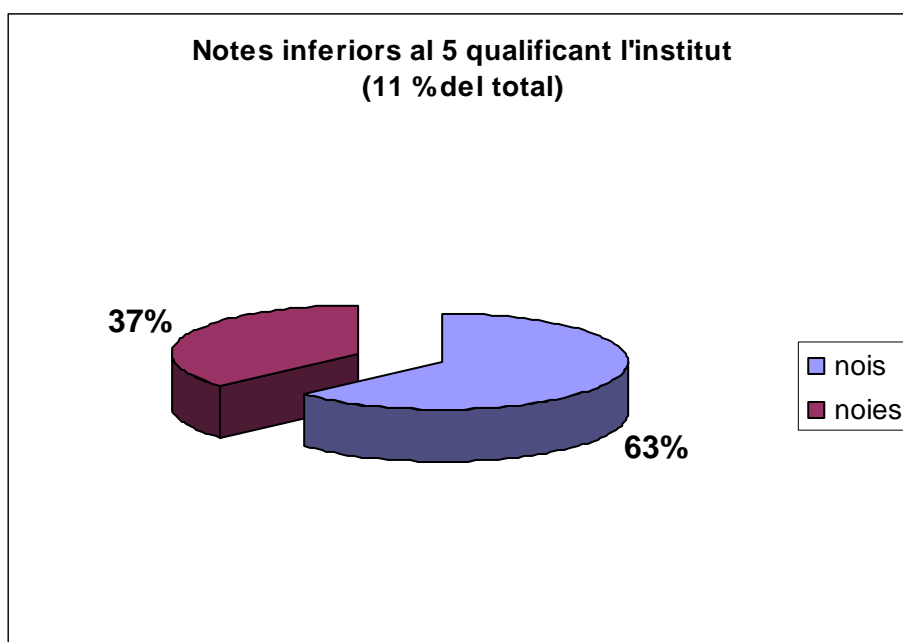

El clima també té molt a veure amb com es gestiona la presència dels nois i noies amb dificultats, quina dinàmica es genera al voltant dels grups “especials” i l’alumnat fora de promoció. Com hem vist en descriure la mostra (veure taula 3.3 de l’Annex 1) a les diferents escoles hi ha, a vegades, una proporció d’adolescents que han repetit o que fins i tot (cas de l’escola C) tenen un curs 4rt. de segona oportunitat. No és la seva presència la que distorsiona la valoració, és la manera amb la que l’escola entoma aquesta situació⁵⁶ i si és capaç d’oferir una ambient acollidor, malgrat les dificultats.

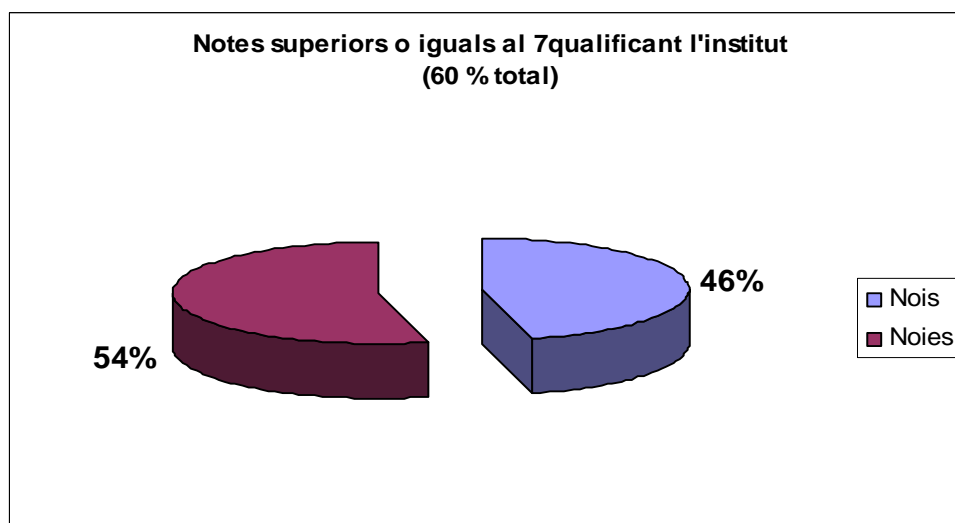
Malgrat el que hem destacat sobre el sentit de la seva nota global a l’institut i el predomini dels possibles aspectes no acadèmics que la componen, aquests també hi són presents. És per aquesta raó (i d’altres) que la valoració de les noies és majoritàriament superior a la dels nois. El grup dels que el suspenen és molt més important entre els nois que entre les noies (14,3%, 8,3%) i a la inversa el de qui atorga notables i excel·lents (56,2%, 65,8%). Com es pot observar als gràfics 5.5 i 5.6 la distribució de les diferents notes no és similar entre nois i noies. No és similar la seva forma d’estar a l’escola.

⁵⁶ Recordem la situació descrita al capítol II com a “Grup 4”

Gràfic 5.5

Gràfic 5.6

5.1.4. Utilitats i connexió amb la vida

Els adolescents també ens van proporcionar un seguit de valoracions complementàries que poden ajudar-nos a entendre com veuen, com viuen l'ambient escolar. Després de preguntar sobre la nota de l'institut (com a lloc en el que es troben amb graus diversos de satisfacció) havien de valorar altres aspectes directament relacionats amb l'activitat més acadèmica. Sota l'epígraf

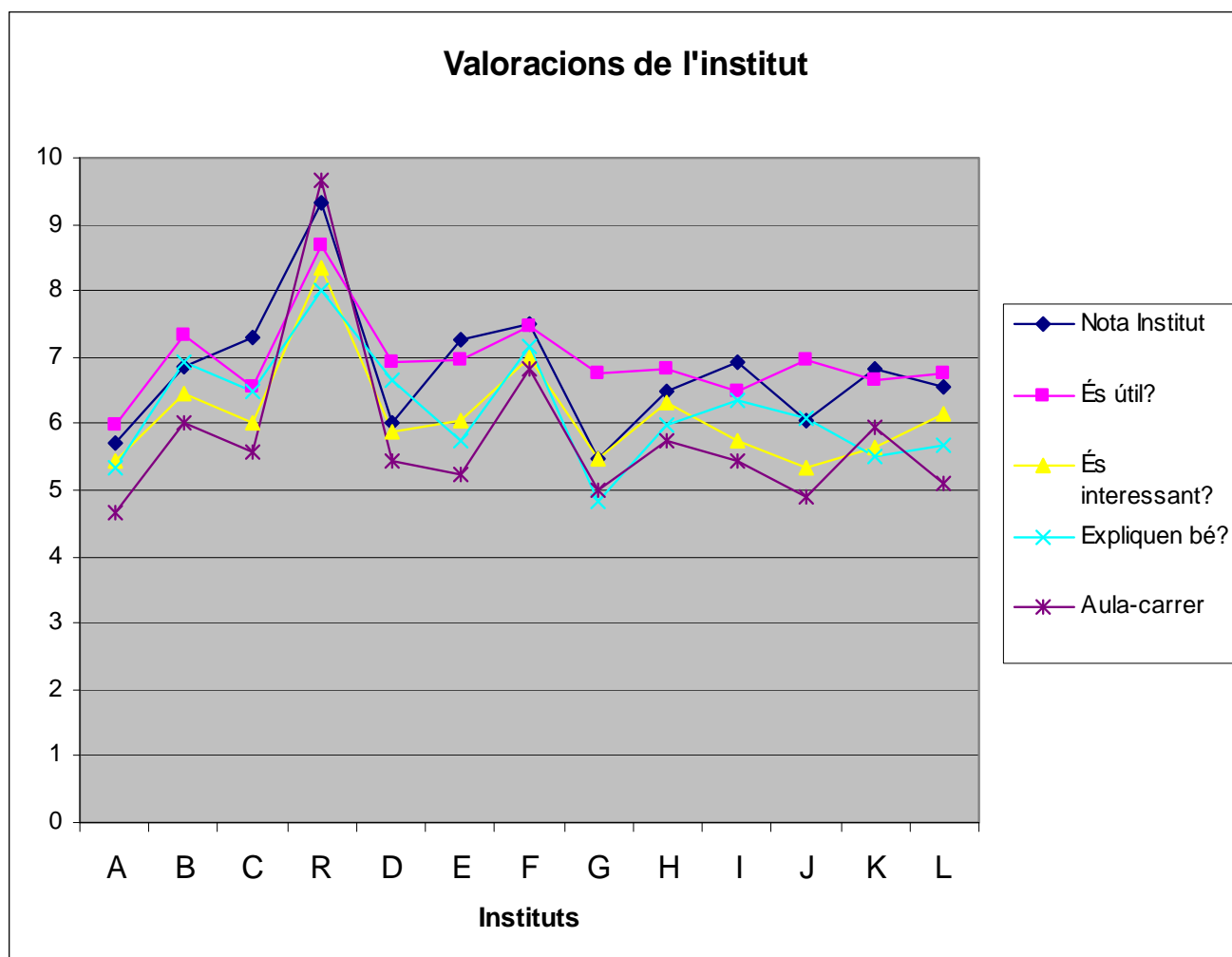
“*puntua allò que t’ensenyen*”, posaven nota a la utilitat, l’interès, les formes d’explicar i la relació amb el que es troben fora de l’escola⁵⁷. Els resultats es poden veure al quadre 5.1 i al següent gràfic 5.7.

Quadre 5.1 Valoracions de l’institut

Institut	Sexe	Nota Institut	És útil?	És interessant?	Expliquen bé?	Aula-carrer	Mitjana TOTAL
A	1,41	5,70	5,98	5,45	5,34	4,66	5,43
B	1,67	6,88	7,33	6,46	6,92	6,00	6,72
C	1,42	7,29	6,55	6,01	6,50	5,57	6,38
D	1,46	6,01	6,91	5,88	6,67	5,45	6,19
E	1,49	7,25	6,97	6,05	5,75	5,22	6,25
F	1,73	7,49	7,47	6,98	7,18	6,82	7,19
G	1,48	5,48	6,74	5,48	4,84	5,00	5,51
H	1,60	6,49	6,84	6,32	5,98	5,73	6,27
I	1,55	6,93	6,50	5,74	6,36	5,45	6,20
J	1,33	6,06	6,96	5,35	6,08	4,89	5,87
K	1,59	6,83	6,65	5,64	5,51	5,94	6,11
L	1,51	6,56	6,74	6,13	5,67	5,11	6,04
Mitjana Final	1,50	6,59	6,74	5,93	6,04	5,41	6,14

⁵⁷ “És útil? Et servirà per al futur?” “És interessant?” “La majoria dels professors expliquen bé?” “Allò que t’ensenyen a l’aula es correspon amb el que et trobes a fora?”

Gràfic 5.7. Valoracions de l'institut

La nota mitjana de la valoració sobre la utilitat per al futur dels estudis (6,74) és lleugerament superior a la valoració general de l'institut. Com es pot veure al gràfic el nucli de les escoles millor valorades són pràcticament les mateixes de les que hem parlat abans, amb uns petits canvis que poden considerar-se significatius. Per a un sector d'adolescents (habitants d'escoles selectes i de contextos escolars limitadors) la utilitat és alta (per sobre de la mitjana) i supera a la valoració del clima (per sota de la mitjana), té més pes que trobar-se o no a gust entre les seves parets. El valor social atribuït a l'estudi sembla que ho està aconseguint adequadament l'escola, amb independència del clima que es creï.

Més enllà de que les seves valoracions estiguin per sobre o per baix de la mitjana, sembla aconseguir-se una regla que diria el següent: **quan el clima és positiu aquest és sempre millor valorat que qualsevol altre aspecte (el millor que té l'escola és que s'hi troben a gust); quan el clima no és tant positiu, anar a l'escola es justifica fonamentalment per la utilitat que se li**

atribueix (sempre és més alta la nota que relaciona els estudis amb el futur).

Una visió global de la seva valoració del que passa a l'institut podria resumir-se de la següent manera:

- El pitjor de tot és la relació entre allò que s'estudia i el que després passa fora, a la seva vida (la majoria de les notes mitjanes estan a prop del 5 i algunes escoles suspenen)
- La valoració següent ja és per a la capacitat de l'escola per interessar (segueix sent baixa però ja no hi ha suspensos i la mitjana s'acosta al 6)
- En un nivell similar es troba la valoració del professorat com a professionals de l'explicació
- La utilitat per al futur passa a ser (com hem comentat) la variable amb una mitjana més alt però amb valors contradictoris
- Per als contextos globalment millor valorats, l'ambient, el clima de l'escola és el que obté la nota més alta.

Més o menys és com si bona part dels adolescents diguessin: *la meva vida i la de l'escola no tenen gaire en comú, tot i així a l'escola em trobo força bé, els profes ho fan bastant bé i allò que em fan fer sembla que és inevitable i necessari per al meu futur. Un grup significatiu, però, té bastant clar que: vaig a l'escola malgrat que és força "rotllo", però no em queda més remei si he de pensar en el meu futur. També hi són aquells que ni el present ni el futur els fa arribar a una valoració positiva: tot és un rotllo i no hi ha qui aguanti a l'escola.*

5.2. ELS AMBIENTS

5.2.1. No sempre són bones les relacions

De manera complementària, els nois i noies havien d'escollir entre cinc afirmacions, no dicotòmiques, aquella que millor descrivia l'ambient que es donava a l'escola (veure quadre 5.2). En ser una elecció sense matisacions, no deixava de ser l'elecció de la fotografia més propera però no una bona descripció, no pas la seva descripció. El 63 % considera que "A l'institut hi ha bon ambient, no hi ha massa conflictes entre nosaltres, jo hi estic tranquil/-la". Molt probablement la seva nota està valorant fonamentalment els aspectes relacionals entre companys. Aquí no sembla estar comptant altres dinàmiques de l'escola, ni la relació amb el professorat.

Quadre 5.2. Ambient general a l'Institut. Per sexe⁵⁸

Ambient a l'institut		Nois	Noies	Total general
Altres	N	8	18	26
	% Columna	2,01%	4,50%	3,25%
	% Fila	30,77%	69,23%	100,00%
Em sento sol	N	10	9	19
	% Columna	2,51%	2,25%	2,38%
	% Fila	52,63%	47,37%	100,00%
Has de vigilar per on vas	N	25	19	44
	% Columna	6,27%	4,75%	5,51%
	% Fila	56,82%	43,18%	100,00%
Hi ha bon ambient	N	242	264	506
	% Columna	60,65%	66,00%	63,33%
	% Fila	47,83%	52,17%	100,00%
Sovint hi ha bronques	N	95	78	173
	% Columna	23,81%	19,50%	21,65%
	% Fila	54,91%	45,09%	100,00%
(en blanc)	N	19	12	31
	% Columna	4,76%	3,00%	3,88%
	% Fila	61,29%	38,71%	100,00%
Total N		399	400	799
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		49,94%	50,06%	100,00%

Aquesta acceptació de l'institut com a context dominat per un bon ambient té força diferències entre escoles (veure gràfic 5.8)⁵⁹. En part, quasi totes les escoles que havien estat millor valorades, que podíem catalogar amb un bon "clima" tenen, un percentatge superior o igual a la mitjana de alumnes que consideren que l'ambient relacional és bo, que no hi ha massa conflicte entre els adolescents que habiten l'escola. Sembla que podem dir que **els elements relacionals, la dinàmica quotidiana de convivència entre ells i elles forma part dels components que defineixen un bon clima.**

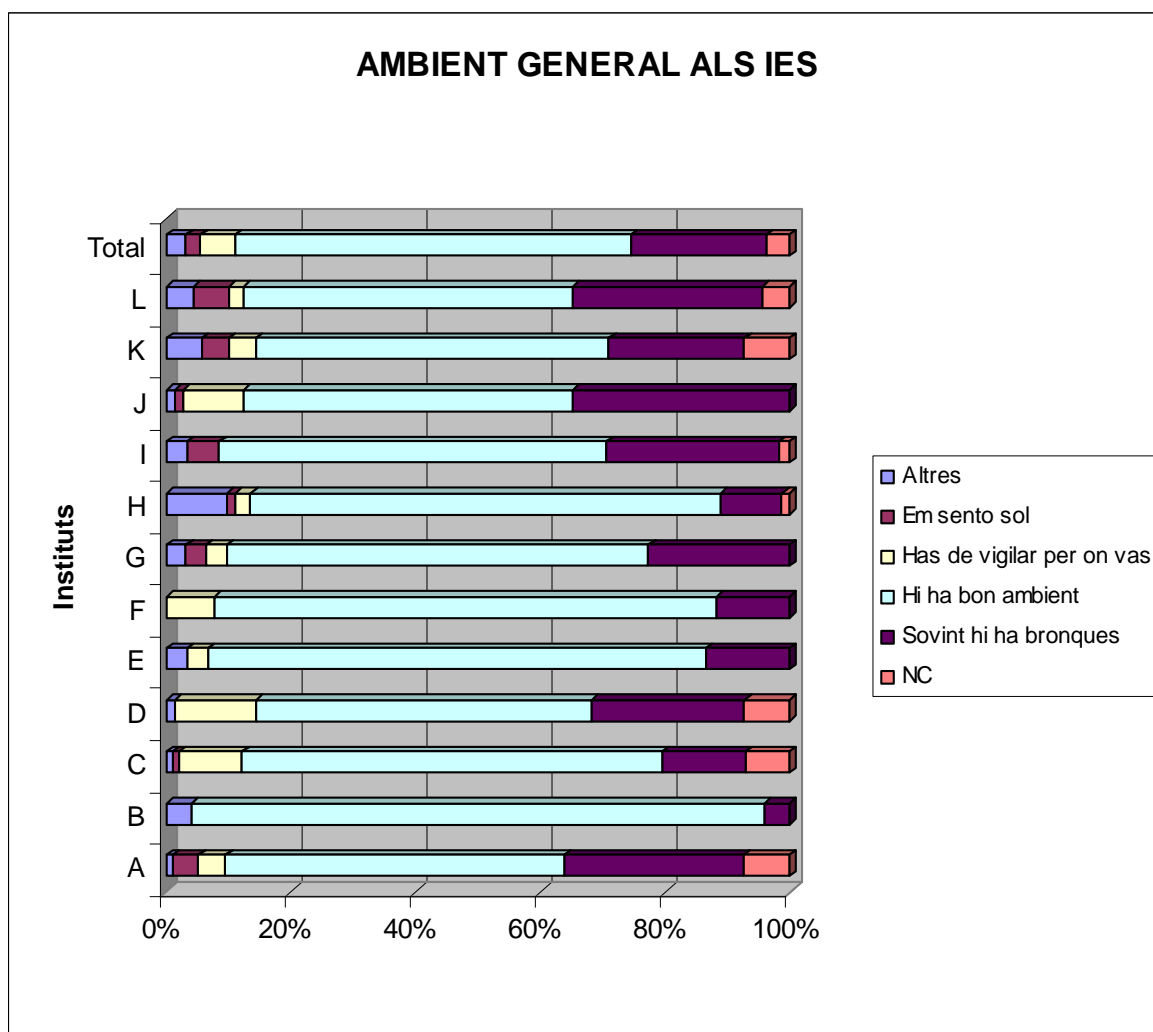
Però no és condició suficient. La menor freqüència de "bronques" en contextos com les escoles elitistes de població homogènia no fa que la valoració sigui alta. La menor confrontació, la reducció de conflictes aparatosos entre un alumnat que és molt poc divers no fa que la valoració personal que els nois i noies tenen del seu institut pugi. A més dels components relacionals semblen pesar altres aspectes de la dinàmica escolar.

⁵⁸ "A l'institut hi ha bon ambient, no hi ha massa conflictes entre nosaltres, joestic tranquil/la" "Sovint hi ha bronques al pati o als passadissos. Hi ha companys que busquen problemes allà on van" "Moltes vegades has de vigilar per on vas, perquè hi ha un grup que en qualsevol moment es pot ficar amb tu" "A l'institut em sento sovint sol/a, la gent va d'un rotllo molt diferent al meu" "Altres".

⁵⁹ Veure el conjunt de dades a la taula 5.2 de l'Annex 1.

El clima general, la valoració de l'escola com a lloc que pot ser considerat com a propi, que és el que sembla mesurar la nota general, no depèn només de les relacions entre adolescents. La menor presència de relacions conflictives no fa més atractiu a un IES.

Gràfic 5.8

5.2.2. Control i descontrol a l'aula

Hem fet quelcom similar amb l'ambient a l'aula, obligant a escollir de nou entre cinc afirmacions la més pròxima a la seva percepció. Aquí les respostes tenen fonamentalment a veure amb el clima de l'activitat docent⁶⁰. També es tracta

⁶⁰ "Hi ha bon rotllo entre profes i alumnes, és un ambient distès i divertit" "Quan és hora de treballar hi ha força silenci, es pot escoltar al profe" "Hi ha un grupet que es porta sempre malament i no deixa escoltar ni fer res" "Hi ha profes que ens poden fer estar atents i altres que

d'una polarització que no té en compte que a totes les escoles hi ha classes de molta mena, o que l'ambient pot ser diferent a unes o altres activitats.

Quadre 5.3. Ambient a Classe. Per sexe

Ambient a classe		Noies	Noies	Total general
Altres	N	21	27	48
	% Columna	5,26%	6,75%	6,01%
	% Fila	43,75%	56,25%	100,00%
Hi ha bon rotllo	N	73	81	154
	% Columna	18,30%	20,25%	19,27%
	% Fila	47,40%	52,60%	100,00%
Hi ha profes amb qui estem atens i altres no	N	110	137	247
	% Columna	27,57%	34,25%	30,91%
	% Fila	44,53%	55,47%	100,00%
Hi ha un grupet que no calla	N	92	67	159
	% Columna	23,06%	16,75%	19,90%
	% Fila	57,86%	42,14%	100,00%
Normalment hi ha més descontrol que ordre	N	54	60	114
	% Columna	13,53%	15,00%	14,27%
	% Fila	47,37%	52,63%	100,00%
Per treballar hi ha silenci	N	32	23	55
	% Columna	8,02%	5,75%	6,88%
	% Fila	58,18%	41,82%	100,00%
NC	N	17	5	22
	% Columna	4,26%	1,25%	2,75%
	% Fila	77,27%	22,73%	100,00%
Total N		399	400	799
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		49,94%	50,06%	100,00%

Potser resulta significatiu el percentatge de nois i noies que considera que el seu comportament, i l'ambient que es deriva, és força diferent amb uns professors que amb d'altres (31%) i el dels que consideren que predomina el descontrol (14%). En els instituts en els que la nota del clima era alta, l'alumnat es divideix ara entre els que també consideren que predomina un ambient bo a classe i els que afirmen que hi ha força diferències entre professors (o el seu comportament és molt diferent entre un profes i altres).

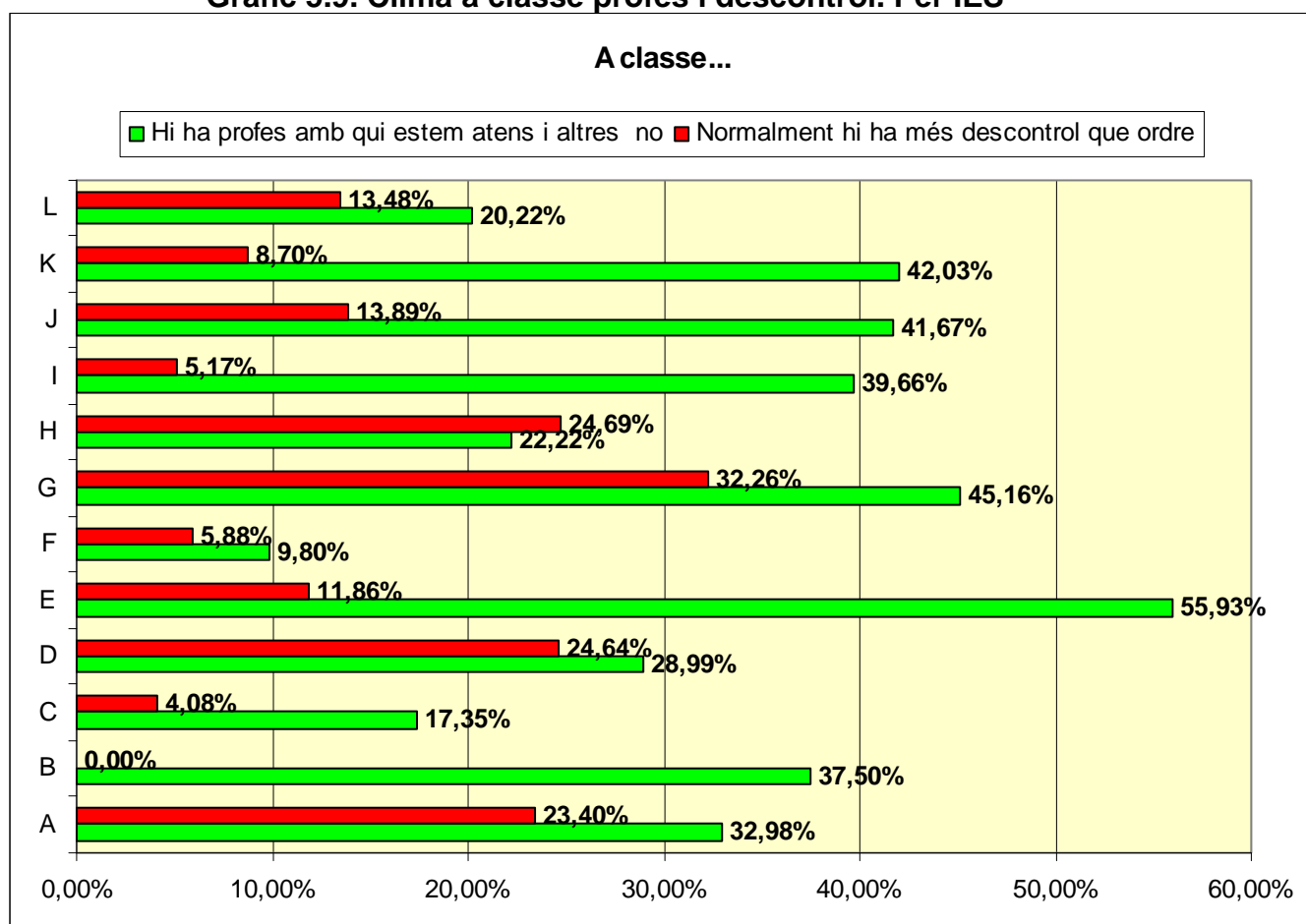
Part d'aquesta percepció la va tenir el grup de treball en les sessions amb el professorat que, en alguna d'aquestes escoles es va produir. L'alumnat valorava extraordinàriament l'escola (una de les notes més altes) i el

perden els nervis, criden i treuen alguns companys a fora" "Normalment hi ha més descontrol que ordre" "Altres".

professorat es trobava dividit a l'hora d'avaluar els seus adolescents. Un sector del professorat negava valor a la bona valoració de l'escola perquè es devia a una relació massa afable i a una atenció molt curosa al llarg de tota l'escolaritat (els alumnes hi eren a la institució majoritàriament des de preescolar). Una relació positiva que comportava la no exigència (segons aquesta part del professorat) del rendiment acadèmic adequat⁶¹. El 56% dels seus alumnes (uns alumnes que havien valorat extraordinàriament bé a la seva escola) opinaven ara que, a les aules, “*hi ha profes i profes*”.

Si les relacions entre iguals no ho són tot, tampoc depèn tot de l'actitud del conjunt del professorat. Per a valorar bé l'escola no cal que tot el professorat funcioni, potser només cal amb que predomini un sector suficientment “enrotllat”.

Gràfic 5.9. Clima a classe profes i descontrol. Per IES

⁶¹ A la sessió de retorn amb el claustre de secundària, la part que semblava menys implicada el projecte global del centre insistia en que “no volen saber res de les seves obligacions com a estudiants”, “rebutgen el professorat que els recorda les seves obligacions”. Va ser força difícil que volguessin entrar en el debat sobre el que era o no era un bon professor.

Els que destaquen el descontrol són sempre menys que els que insisteixen en la diversitat de situacions segons el professor, però aquests tornen a aparèixer de manera destacada en les escoles de contextos limitadors i en un dels selectius⁶². En totes dues situacions és molt probable que estiguem davant de dificultats didàctiques, inadaptació docent i mala gestió dels conflictes a l'aula. En el primer col·lectiu aquests dificultats deuen estar sumades a un conjunt de dificultats educatives més amplies. En el segon, sembla sorgir com a tensió (probablement limitada, amb un valor diferent) davant de l'academicisme d'una part dels seus professors.

5.2.3. Clima general, relacions i ambient a l'aula

Fins aquí, hem fet referència a tres tipus de qualificacions i definicions d'ambients dels adolescents sobre el territori escolar. Què passa quan posem en relació la valoració general del clima, l'ambient de relacions i l'ambient d'aprenentatge a l'aula?

Si es posen en relació les dues últimes definicions d'ambients, el de l'institut i el de l'aula, podem constatar (veure taula 5.4 a l'Annex 1) que:

- Els que consideren que hi ha bon rotllo a classe majoritàriament opinen que l'ambient de l'institut és bo. **Es troben bé a l'aula, es troben bé a l'institut.**
- A la inversa, la relació no és tan directa. Els que pensen que l'ambient de l'IES és bo es divideixen entre considerar que hi ha bon rotllo a la classe i destacar la diferència entre el professorat. **Tenir bon "rotllo" amb els iguals no vol dir tenir-lo amb tots els profes.**
- El percentatge més alt dels que destaquen el descontrol a l'aula es troba entre els alumnes que se senten sols a l'escola (aquest grup és el 2,5% del grup total però al menys un de cada tres d'ells associa soledat i descontrol, emfatitzant que potser són els que més pateixen). **Existeix un sector escolarment "orfe" (subjectes amb poques relacions i amb poca atenció del professorat) que té dificultats per fer-se un espai a l'escola i per acabar d'ubicar-se en l'adolescència**⁶³.

Quan es posa en relació (veure taula 5.5 a l'Annex 1) la nota general atorgada a l'institut i la definició de l'ambient a la classe es constata que la valoració com a situació de descontrol és molt més alta entre els alumnes que puntuen baix (consideren que la situació dominant és el descontrol un 25,7% dels nois i

⁶² Veure taula 5.3 a l'Annex 1.

⁶³ A una investigació sobre la violència entre iguals ja vam trobar una situació similar ("La violència com a forma de relació" (2000). Recerca feta per a l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona, IMEB. No publicada).

noies que valoren l'institut amb una nota inferior a 5). Sembla que **trobar-se bé a l'aula, sentir-la com a espai tranquil o com a espai en el que fan quelcom, és clau, en un sector, per valorar-la bé l'escola**. En una mena de cercle viciós, el seu malestar acadèmic esdevé malestar escolar i viceversa.

Contràriament, una bona nota suposa relativitzar el descontrol, considerar-lo més secundari (entre els que puntuen amb 7 o més consideren que la situació és de descontrol només un 11,5%) . **Els recursos personals, les relacions positives i l'encaix amb al menys una part del professorat fan a d'altres reduir la importància de les tensions a l'aula**.

Si el que es posa en relació és la nota general (el clima) i la definició de l'ambient (relacional) de l'IES, un de cada dos dels que suspenen a l'escola consideren que hi ha bon ambient (per als que posen notable o més aquesta proporció és el 69%). Hem d'insistir en que l'escola secundària obligatòria es fonamentalment un territori adolescent i no exactament un lloc en el que el primer que cal fer és estudiar. **Sembla que al menys un de cada dos adolescent amb mala sintonia amb l'escola pot trobar moltes altres raons (a aprofitar) per continuar sent escolars**.

D'altra banda, el grup dels que destaca que a l'ambient de l'institut predominen les bronques té un volum similar entre els que suspenen i entre els que atorguen una bona nota a l'IES (consideren que hi ha bronques un 23% i un 19% respectivament). Sembla doncs que les discrepàncies, allò que fa valorar millor l'escola són, majoritàriament d'un altre tipus. **Sembla que bona part de la tensió amb la institució està centrada en el que passa a l'aula i no a l'ambient en general**.

5.3. ANAR A L'ESCOLA I ESTUDIAR

5.3.1. Diferències d'èxit

Ja havíem destacat en els primers capítols que una de les dues "pegues" que trobaven a la seva adolescència estava en el fet de tenir que estudiar. De la mateixa manera que els demanaven valorar la seva situació en general i la de la seva relació amb la família, també han qualificat la seva situació com a estudiants⁶⁴. De la classificació de les seves respostes se'n desprèn que quasi dos de cada tres considera que els estudis li van suficientment bé, mentre que es situen en el pol oposat (malament) un 12%.

⁶⁴ "Com consideres que et van els estudis en l'actualitat?"

Quadre 5.4. Com et van els estudis. Per sexe

Com et van els estudis?		Nois	Noies	Total general
Molt bé	N	36	72	108
	% Columna	9,02%	18,00%	13,52%
	% Fila	33,33%	66,67%	100,00%
Bé	N	182	207	389
	% Columna	45,61%	51,75%	48,69%
	% Fila	46,79%	53,21%	100,00%
Regular	N	95	71	166
	% Columna	23,81%	17,75%	20,78%
	% Fila	57,23%	42,77%	100,00%
Malament	N	62	34	96
	% Columna	15,54%	8,50%	12,02%
	% Fila	64,58%	35,42%	100,00%
Altres	N	2	6	8
	% Columna	0,50%	1,50%	1,00%
	% Fila	25,00%	75,00%	100,00%
(en blanc)	N	22	10	32
	% Columna	5,51%	2,50%	4,01%
	% Fila	68,75%	31,25%	100,00%
Total N		399	400	799
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		49,94%	50,06%	100,00%

Aquestes dades no difereixen gaire de les que repetidament hem trobat a diferents estudis sobre èxit i fracàs escolar⁶⁵. La proporció d'alumnat adolescent que es troba en tensió o dificultat a l'escola es situa al voltant del 30%, arribant a superar en alguns casos el 40% i baixant en d'altres al 25%. Les raons de l'aparició de dificultats i el tipus d'aquestes no són homogènies, barrejant-se elements de la condició adolescent, circumstàncies vitals puntuals i dificultats antigues i noves amb els processos d'aprenentatge.

Una vegada més, hem destacar el diferent posicionament escolar en el que estan els nois i les noies. El nombre de nois que diuen que els estudis els van malament (15,5%) és quasi el doble que el de noies que afirmen el mateix (8,5%). La majoria de les tensions i conflictes (no tots) tenen components associats a la condició adolescent masculina. Amb la situació de "bondat" extrema també succeeix el mateix: hi ha dues noies per cada noi que diu que li va tot molt bé. L'èxit escolar pur té majoritàriament components femenins.

⁶⁵ Veure, per exemple: Fundació Cirem i Fundació Jaume Bofill (1997). "Desigualtat d'èxit a la secundària obligatòria"

5.3.2. Ambients escolars positius

El grup d'adolescents en situació d'incomoditat amb els estudis varia segons les escoles. En general, el clima escolar bo fa que el grup dels que considera que els van malament els estudis disminueixi⁶⁶, i provoca un augment moderat dels que els hi va bé. La definició del seu estat estudiantil, a més, també depèn de les pressions i les expectatives de l'entorn familiar i de l'escola. La proporció de nois i noies en tensió augmenta també en les escoles de context social selecte, llevat que el clima que es creï sigui diferent⁶⁷.

Si es tenen en compte totes les valoracions de l'escola que fins ara hem considerat, podríem dir que apareixen alguns ambients escolars adolescents definibles com a especialment positius, com a conjunts valorats positivament en la major part d'aspectes i, per això, com a contextos a potenciar. Aquest podrien ser els que conformen les escoles B, C, E, F. En elles destaquen:

- una nota general per sobre de la mitjana
- una proporció superior d'alumnat que considera que hi ha bon ambient
- una proporció clarament inferior de nois i noies que consideren que els estudis els van malament
- en algunes d'elles la proporció dels que consideren que a vegades hi ha descontrol a la classe és inferior

Si recordem, algunes de les característiques d'aquestes escoles són:

- dinàmica pedagògica activa que pretén la implicació de l'alumnat
- composició diversa de l'alumnat que respon a la de l'entorn sense biaixos especials o en cas de representar una determinada selecció social, aquesta no és culturalment homogènia i sembla permetre formes diferents de ser adolescent.

Tota la informació recollida sembla indicar que és perfectament possible crear contextos escolars positius que, sense tenir que renunciar a l'educació a partir dels processos d'aprenentatge, esdevinguin espais d'interacció positiva amb els adolescents.

⁶⁶ Veure taula 5.6 a l'Annex 1.

⁶⁷ Veure les grans diferències entre les escoles "E" i "H", tot i tenir extraccions socials pròximes.

5.3.3. Escola a la força?⁶⁸

Podríem completar aquest conjunt de valoracions recordant que l'adolescència ha estat escolaritzada obligatòriament, sense que encara tinguem una anàlisi adequada del que això ha comportat per a les diferents adolescències i per a les diferents institucions escolars. L'encaix mutu ha estat i continua sent molt diferent segons l'escola i el tipus d'adolescent. Majoritàriament positiu per a l'alumnat, conflictiu per a les institucions.

Els nois i noies amb els que hem treballat, amb pocs records ja sobre la situació anterior en la que l'obligatorietat s'acabava als 14 anys, han opinat sobre el fet d'estar obligats a romandre a l'escola fins als 16. El resultat és el que resumeix el següent quadre:

Quadre 5.5

Et sembla bé l'ampliació de l'ESO?		Nois	Noies	Total general
NC	N	21	18	39
	% Columna	5,26%	4,50%	4,88%
	% Fila	53,85%	46,15%	100,00%
No	N	126	102	228
	% Columna	31,58%	25,50%	28,54%
	% Fila	55,26%	44,74%	100,00%
Si	N	252	280	532
	% Columna	63,16%	70,00%	66,58%
	% Fila	47,37%	52,63%	100,00%
Total N		399	400	799
Total % Columna		100,00%	100,00%	100,00%
Total % Fila		49,94%	50,06%	100,00%

Al menys dos de cada tres adolescents troben raonable l'allargament de la escolaritat fins als setze (el 70% de les noies). A més, aquesta valoració no està directament relacionada amb com els van els estudis, sinó que respon majoritàriament, com veurem, a altres tipus de raons. Entre aquells que diuen que els estudis els hi van malament, un 56% continua considerant que està bé allargar l'escolaritat (raonablement aquests percentatge és més alt entre els que consideren que els hi va molt bé: 73%)⁶⁹.

⁶⁸ Tot i que la recerca va ser plantejada des de perspectives diferents, pot ser suggerent comparar les reflexions que aquí i en els apartats següents fem, amb les que va elaborar un grup de professors i professores en el període d'implantació experimental de la reforma educativa de l'educació secundària (1989-1996). Moltes de les coses que apareixien en aquell moment ara semblen òbvies. Veure: Giné, N.; Maruny, Ll.; Muñoz, E. (1997). "Una canya o un pal. El pensament de l'alumnat sobre l'ESO". ICE de la UAB.

⁶⁹ Veure taula 5.7 a l'Annex 1.

Els arguments que donen aquells i aquelles que estan en contra són de dos tipus contraposats. Aquells que seguint arguments adults o experiències pròpies consideren que hi ha gent que en estar escolaritzada a la força, molesta (13%)⁷⁰, o que reivindica la situació anterior. Aquells altres que parlen de la seva situació negativa i ho viuen resignadament com una pèrdua de temps quan, per exemple, podrien estar treballant (34%), o consideren que anar a l'escola és inútil perquè no s'aprèn res, especialment si no t'agrada estudiar (5%)⁷¹.

Arguments en contra

Veiem alguns exemples d'uns i altres, començant per la incomoditat per als "empollons":

- *"Perquè arrossegues a gent que no vol estudiar massa temps".*
- *"Perquè hi ha gent que a l'institut no ho passa bé i es dedica a molestar els altres".*
- *"Els qui no volen estudiar ho fan de mala gana i perjudiquen la resta".*
- *"Perquè hi ha molta gent conflictiva que està per obligació".*
- *"Pq els que no estan interessats en estudiar retrasen el nivell de la classe".*
- *"Tot el món que estudiava amb l'antic sistema diu que era molt millor".*

A vegades, la incomoditat forma part de una mena de batalla personal amb els estudis:

- *"És molt avorrit estudiar tant temps".*
- *"Perquè quan arribem a 4t d'Eso estem molt cremats".*
- *"Perquè en aquesta edat ja es sap quan algú no serveix per estudiar"*

Altres, d'un somni amb el treball que ho canviaria tot:

- *"si la gent està farta d'estudiar i vol anar treballar no tenen dret a obligar-los".*
- *"Perquè jo preferiria haver començat a treballar abans".*

També es tracta d'un "agobi" inútil:

- *"Perquè allarguen l'estança però ens ensenyen menys cada any!".*
- *"Hay muchos cosas de las que hacemos que no sé para que me van a servir".*
- *"Ya ves, para un asqueroso graduado lo que tienes que hacer".*

O de l'incordi de no tenir temps per altres coses:

⁷⁰ Les respostes eren obertes. Aquests percentatges corresponen a una reducció a tipologies feta per nosaltres.

⁷¹ La resta, fins al 100% dels que estan en contra, no responen per què o donen altres tipus d'arguments.

- *“Nos están agobiando mucho y no tenemos tiempo para nada”.*

Tot plegat és una situació vital o escolar no desitjada:

- *“No m'agrada l'institut”.*
- *“És una merda estudiar”.*
- *“Es un palo y gordo”.*

Arguments positius

La majoria dels arguments positius descriuen la necessitat de preparar-se millor pel futur, per treballar o per anar a la universitat (23%), o la necessitat de saber i aprendre més (28%). Un 8% insisteix en que cal dominar un conjunt d'aprenentatges bàsics que només és possible si s'està escolaritzat. Finalment, hi ha qui recorda que encara són molt joves i el seu lloc és l'escola o que el seu lloc no és encara el treball (8%).

Tot i no ser personatges que pensin en el futur, entre els seus arguments hi és. Si més no, la pressió adulta fa que relacionin el estudis amb ell:

- *“Perquè així vas més preparat per anar per la vida”.*
- *“Perquè sortim més preparats al món laboral, si no vols estudiar més”.*

Serveix per millorar futures decisions:

- *“Així tenim més temps per pensar que volem estudiar”.*
- *“Perquè t'ajuda a saber quin destí has de triar”.*
- *“Als 14 anys encara no saps si ja et vols posar a treballar o vols seguir estudiant”.*

La visió positiva del saber també existeix entre els adolescents:

- *“Porque aprovechas el tiempo adquiriendo cultura y conocimientos”.*
- *“Perquè la gent ha de créixer amb un nivell cultural més alt”.*
- *“Si ya no quieres estudiar, lo que has estudiado hasta esa edad te ha servido de algo”.*

En cas contrari, creuen que els mancaria una base vital i social clau:

- *“Perquè almenys tothom té una base”.*
- *“Perquè hem de saber les coses bàsiques, i amb 14 anys encara estem bastant "perduts””.*
- *“Perquè si no molts adolescents desperdiciarien el temps i serien molt incults”.*
- *“Perquè ara sense estudis no ets res”.*

Hi ha qui té consciència del sentit social de l'escolarització obligatòria

- *“Més possibilitats perquè tingui futur la gent”.*
- *“Així tothom té dret a l'estudi perquè és el mínim que s'ha de fer en aquesta vida”.*

I també qui és realista i li atribueix una funció pragmàtica

- *“Perquè abans no podies treballar fins els 16 i que havies de quedar-te 2 anys fent el perro”.*
- *“Pq així hi ha menys nois/es al carrer sense fer res”.*
- *“Potser no hi ha tanta gent al paro”.*

Els arguments adolescents sobre la seva condició d'escolars forçosos no semblen anar en la direcció ni d'acceptar qualsevol escolarització, de qualsevol manera, ni en negar l'existència de raons per a seguir estudiant. Tampoc seria gaire factible el retorn a situacions diferenciades entre qui vol i qui no vol estudiar, com part del professorat i la Ley de Calidad pretenen. Entre els que no volen hi ha qui no vol per que vol dedicar-se a ser adolescent i qui no vol continuar una carrera d'estudiant que segueix acumulant dificultats.

La convivència d'adolescents amb actituds diverses, la permanència obligada en les aules segueix plantejant, en qualsevol cas, tres reptes educatius coneguts:

- La reducció de les intoleràncies que genera l'alumnat estudiós, que encara està centrat en l'estudi i té poca sociabilitat amb els sectors menys academicistes i tensions amb el sector “bronques”.
- La estabilització de models pedagògics flexibles, innovadors i molt connectats amb la realitat per al sector que no està gaire disposat a seguir amb una escola com la que havia suportat abans.
- La interrelació entre escola i entorn per a gestionar l'atractiu “laboral” que l'economia submergida i fàcil provoca en els adolescents de determinats indrets (especialment de poblacions mitjanes de l'interior)⁷².

5.4. L'ADULT PROFESSOR

5.4.1. Diversitat d'experiències, diversitat de demandes

⁷² En alguns IES, que no són de l'àrea metropolitana, tot i tenir una bona valoració per part de l'alumnat, el dinamisme econòmic que els envolta genera un fort atractiu pel treball remunerat i una desvalorització de l'ensenyament. L'IES “C”, per exemple, que com hem vist és dels millor valorats en tots els aspectes té una proporció del 38% d'alumnes que no estan a favor de l'ESO.

De la mateixa manera que hem fet amb la seva família, també a l'escola hem intentat conèixer la forma com veien els adults presents, el seus professors i professores. No hem volgut conèixer els defectes que podien atribuir-les o les seves queixes, més o menys justificadores de la confrontació. Hem anat a trobar allò que esperen del seu professorat, allò que de fet troben en una bona part del professorat. En preguntar "*Com definiries un bon profe?*" ens han parlat de la mena d'adults que desitjarien trobar en un entorn com ara el de l'escola. A la vegada, parlar d'allò que esperen dels adults ha suposat descriure allò que esperen de l'activitat diària de l'escola, de com veuen l'activitat d'aprendre i saber.

La descripció adolescent d'allò que és un bon profe no pot reduir-se a categories universals i homogènies, entre d'altres raons perquè les seves situacions adolescents i les seves realitats escolars són, com hem vist, molt diverses i condicionen les seves expectatives. Es donen un conjunt d'importants eixos de coincidència que són els que ara sistematitzarem com a grans descriptors a tenir presents. Però, a la mateixa aula poden conviure subgrups petits d'adolescents que estiguin demanant al professorat coses oposades. (És molt clara aquesta situació contradictòria quan la majoria demana comprensió, tenir la possibilitat de parlar de les coses que els preocupen i, alhora, algú demana que el professor no si fiqui en les coses de la seva vida). A la inversa, per la mateixa aula passen multiplicitat de professors, amb formes de ser i moments vitals o professionals força diferents, que esperen del seu alumnat coses que sovint no són coincidents.

Una experiència escolar negativa o una situació adolescent difícil també fan que les respostes siguin radicals i provocatives: un bon profe és "*el que no ve*", "*aquell amb el que no fas res*", "*el que no si fica amb tu i et deixa estar*", etc. Òbviament, aquest tipus de rebots no poden interpretar-se com a demandes sobre el comportament que esperen del professorat sinó com l'expressió d'unes experiències en les que els adults de l'escola només semblen ser un incordi a les seves vides.

En general, podríem dir que les seves referències al professorat estan molt condicionades pel moment present, per allò que estan vivint en el temps escolar en el que contesten. Els records no fan exactament un balanç de tota la seva història escolar. Són més aviat una foto del present que rescata imatges dels últims temps d'institut.

El conjunt de definicions aportades⁷³ es refereixen fonamentalment a **tres grans aspectes de la condició de professor: les formes d'ensenyar, les formes de relacionar-se amb l'alumnat, les formes de ser** (alguns aspectes de la seva personalitat). Un 78% es refereix a les qualitats relacionades amb el procés d'ensenyar-aprendre. Un 52 % destaca aspectes que descriuen el tipus de relació que hauria de donar-se entre el professorat i l'alumne. Només un 25% insisteix en els elements de personalitat. Moltes respostes destaquen més d'un d'aquests tres aspectes.

⁷³ 743 aportacions. Un 7% dels que van treballar aquesta part del qüestionari la van deixar en blanc.

5.4.2. S'explica bé

No té sentit pensar que els nois i noies adolescents estan sol·licitant un professorat que es dediqui a fer altra cosa que el que ells mateixos accepten que li toca fer: ensenyar. Llevat dels molts rebotats amb l'escola, **el que demanen és que el professor sigui un bon professional del seu ofici no que en practiqui d'altres**. Això sí, ells i elles tenen el seu criteri de en què consisteix aquesta bona manera d'exercir la professió.

Tampoc és que demanin que sigui una persona amb capacitat de fer miracles. En realitat, llegir les seves descripcions és com llegir un manual elemental de pedagogia i didàctica: formes positives de fer de profe que saben que existeixen no perquè les hagin llegit sinó perquè les han vist practicar en algun moment del seu pas per les escoles, especialment en l'ESO. El resum podria ser aquesta definició:

- *“Sap emocionar a un alumne amb les explicacions”*

O si es vol fer servir una de més pragmàtica:

- *“Sap transmetre els seus coneixements i els alumnes l'entenen”*

Al voltant de la seva insistència en que es tracta d'una persona que ensenya o explica bé, l'alumnat afegeix un conjunt de matisacions, d'aspectes didàctics complementaris que hem mirat de sistematitzar en el següent quadre:

Quadre 5.6

GENERA INTERÈS I ATENCIÓ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>sap cridar la atenció dels alumnes per tal que no es distreguin</i> ▪ <i>et fa agafar interès per la matèria</i>
TÉ HABILITATS	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>sap curiositats sobre l'assignatura</i> ▪ <i>ensenya amb trucs per no avorrir la classe</i> ▪ <i>fa esquemes a la pissarra</i> ▪ <i>repeteix tants cops com siguin necessaris</i> ▪ <i>si no ho entens t'ho explica diferent</i> ▪ <i>fa sortir a la pissarra</i> ▪ <i>posa exemples de la realitat</i> ▪ <i>fa bons resums i els exàmens són entenedors</i>
QÜESTIÓ DE LLENGUATGES	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>t'ho diu clar, no s'enrotlla</i> ▪ <i>no repeteix el mateix que el llibre</i>
ÉS PROFESSIONAL	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>quan mana exercicis els corregeix i sap lo que ha fet a les classes anteriors</i> ▪ <i>és prepara les classes</i> ▪ <i>se interessa por las clases, que ves que pone de su parte</i> ▪ <i>si s'ha de quedar una hora per ensenyar-te si queda es diverteix explicant</i>

FA FRUIR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>fa que les classes es passin divertides</i> ▪ <i>ensenya de manera que els alumnes disfrutin</i> ▪ <i>els alumnes disfrutan com ho explica</i> ▪ <i>no se't fan pesades les hores</i>
COMUNICA	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>no es 1 muermo</i> ▪ <i>es agradable de escoltar</i>
CLAR I COHERENT	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>amb claredat, amablesa i sense cridar</i> ▪ <i>si no ho entens t'ho explica diferent</i> ▪ <i>sap resoldre els dubtes que li preguntes</i> ▪ <i>sap explicar i raonar amb coherència</i>
S'EXPLICA	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>M'entero del que diu</i> ▪ <i>Quan surts de classe tens una idea del que han dit</i>

Com hem dit es tracta de **poca cosa més que d'un manual elemental de pedagogia bàsica, un conjunt de formes raonables de portar a terme la funció docent**. Tot i així, sense oblidar la diversitat de posicionaments davant del fet de tenir que estudiar i de les demandes contradictòries que poden fer al professorat, darrera de la idea de “bon profe” com a “bon explicador” subjau un perfil en el que predominen un seguit d'aspectes globals:

- Una relació d'ensenyament – aprenentatge que no està basada en el conflicte permanent (*No ens dóna bronca hasta per tancar la finestra (com fan altres!)*).
- Una suma d'interès personal per la seva tasca, capacitat per generar entusiasme i domini de la seva funció (*“Posa interès en el que explica i el transmet als alumnes, sap molt bé de que parla”; “..sap fer que t'agafin ganes d'aprendre allò que t'explica”*).
- Una capacitat per implicar l'alumne en l'activitat escolar (*“Sap fer que els alumnes s'interessin i participin”*).

5.4.3. S'enrotlla

Si analitzem les descripcions que fan referència al tipus de relació que estableix el bon profe amb el seu alumnat descobrim que el primer sinònim és el de “**profe enrotllat**”. La síntesi de l'estil de relació esperat podria ser aquesta:

- *“Explica bé, té paciència, no fica exàmens com a càstig, no monta rabietes a classe, te alguns alumnes a ratlla, s'enrotlla amb el personal...”*

Tenir “bon rotllo” és **una suma de qualitats que tenen molt a veure amb com percep l'alumne la ubicació del professor en les relacions mútues**. No és tant que es posi en dubte el seu poder adult quan la no acceptació de determinades formes d'exercir-lo (*“té bon rotllo i no és el típic dictador”*). No és

tant una qüestió de bon humor permanent quan que “...té bon rotllo i s'enfada quan té motius”. És una persona adulta però això no impedeix que “també faci de les seves, no allà tope de seriós”⁷⁴.

Com a bons adolescents rebutgen ser considerats infants, persones que han de dedicar-se a escoltar i aprendre, de manera submisa, tot allò que un adult amb poder els engegui. Exigeixen ser considerats persones amb criteri i opinió. No deixen de ser uns personatges en plena sensació d'omnisciència que suporten malament a qui “es dóna aires de superior, que tothom al seu costat “és una merda””. No li nega el seu status però, malgrat tot, “és persona, no es creu superior als alumnes, és comprensiu i professional”.

Es tracta d'una relació que es basa en dues actituds fonamentals: el respecte i la confiança (“confia en tu i et respecta”). Una persona que *confia en els alumnes* i que els alumnes *poden confiar en ell*. Aquesta relació “enrotllada” podríem sistematitzar-la en una seqüència de sis parts. Formen part del professorat enrotllat aquells que:

1. Consideren els alumnes, els tenen en compte
“està pels alumnes quan el necessiten”
“et té en compte”
“et fa participar”
2. Els escolten
“sap escoltar a més d'ensenyar”
“t'escolta, no et desprecia i et valora”
3. Accepten que poden tenir opinió sobre allò que estan aprenent
“et sap escoltar i et deixa expressar-te”
“et deixi dir la teva opinió i que l'accepti”
4. Estan per ells i elles
“que es preocupi pels alumnes”
“es mata pels alumnes”
5. Tenen la capacitat de posar-se en el lloc de l'alumne
“se pone en tu piel y explica correctamente”
“ensenya tranquil·lament i escolta les opinions dels alumnes es fica a la pell dels alumnes”
6. Els entenen i els comprenen
“entén els alumnes”
“sap connectar amb els alumnes”
“es relaciona amb els alumnes i els entén”
“Sap dirigir però a la vegada ens entén, que parla amb nosaltres, com si fossin els seus fills”

⁷⁴ Una bona síntesi del que consideren un profe enrotllat es pot trobar al capítol 5, pàgs. 108-109, del llibre citat anteriorment.

Seria falç pensar que aquesta consideració del bon professor comporta que aquest sigui tou, que perdi l'autoritat, que les seves classes siguin un caos. Com algú reflecteix molt bé *“es simpático pero no tonto”*. **Ser flexible, tenir en compte a tothom, ajudar els que tenen més dificultats no ha de comportar el descontrol** (*“sap explicar, ajudar als qui no ho entenen i posar ordre a les classes”*). La combinació d'empatia, habilitat didàctica i bon humor no pot tenir com a resultat el desmadre de la classe. En resum: *“Explica bé sense estar nerviós, però manant callar i que sigui una mica bromista”*.

Parlar del bon professor no deixa de ser parlar del “adult pròxim i positiu”⁷⁵. Una persona adulta que, finalment, incorpora en la seva relació amb els adolescents la capacitat per comprendre el seu món (*“compren els joves”*; *“tiene tacto para tratar con adolescentes”*) i la disposició a l'ajuda. Sense oblidar una vegada més la diversitat, els alumnes no desitgen oblidar que són adolescents i que les seves principals preocupacions no són exactament els estudis. Per això una part d'ells i elles desitja trobar en el professor quelcom més que un bon ensenyant:

- *“Et compren, i pensa que ell també a sigut jove”*
- *“Parla amb nosaltres, no solament ensenya”*
- *“Pots parlar amb ell del que vulguis”*

D'alguna manera, espera trobar un bon tutor o tutora. Espera unes relacions que no passin exclusivament per l'aprenentatge i l'aula. Fins i tot hi ha qui espera trobar un adult amic.

- *“Entiende al alumno y sabe compaginar estudio con tutoría”*
- *“Està com a professor les hores de classe però les que no, pugui ser un bon amic amb qui puguis xerrar”*.
- *“Que a part de ser el teu profe és el teu amic”*.

Pocs o molts, l'adolescent no deixa d'estar en una etapa en la que sovint apareixen “problemes”. Per entomar-los espera sovint que el bon profe, que el viu com a pròxim i que és accessible, que té interès pel seu món, li prestarà algun tipus d'ajuda⁷⁶.

- *“Té un contacte de tu a tu amb l'alumne, et té respecte, i el més important, que es prengui en serio els teus problemes”*
- *“Te ayuda siempre y no sólo le importa las notas que saques”*
- *“Explica bé i està quan el necessites al teu costat t'escolta”*
- *“T'ajuda en els moments dolents i bons, et fa reflexionar amb les coses, no et deixa com una inútil...”*

⁷⁵ Una aproximació a aquesta idea està desenvolupada a textos com ara Giné, N. Maruny, L. I. Muñoz, E. (1997). “Una canya o un pal?”. El pensament de l'alumnat sobre l'ESO”. ICE de la UAB.

⁷⁶ Comprensió i ajuda que la majoria pot demanar, però que en alguns casos consideren que no ha de traspasar determinats àmbits, que no ha de ficar-se en algunes parts del seu món (*“No es posa on no el demanen és simpàtic i si pot t'ajuda”*; *“ajuda i si és tutor que no es fiqui en la vida personal”*).

Tot això sense negar que també en el món personal pot ser exigent (“*ensenya coses, però de vegades t'amarga*”).

5.4.4. Si és possible... amb bon humor

En el món educatiu es planteja amb una certa freqüència l'interrogant de si tothom serveix per a treballar amb adolescents. Ja hem pogut constatar que allò que semblen demanar està en tot cas associat a que el professorat, els educadors i educadores, desenvolupin una bona pedagogia adaptada a l'etapa social i evolutiva de l'adolescència i a que adquireixin un conjunt d'habilitats relacionals. Cal, a més, una determinada manera de ser (personalitat) o una determinada actitud vital? Sembla que més aviat del que es tracta és de mantenir un seguit d'actituds davant del món adolescent i de l'activitat educativa.

L'expressió “enrotllat” és a vegades substituïda per altres com “és *bon tio*” o “és *ben parit*” o “no és *borde*”, incorporant potser alguns aspectes que tenen a veure amb maneres de ser i actuar. Si ens referim a algunes d'aquestes característiques, posats a demanar, al menys un de cada tres dels que han descrit maneres de ser es refereix a que sigui “simpàtic”, “divertit” i practiqui d'alguna manera el bon humor. Amb les seves expressions: “és *simpàtic i agradable*”; “*fa bromes a classe*”; “té un *caràcter agradable*”⁷⁷.

5.4.5. Però, quants n'hi ha d'aquests?

Després d'haver definit el que era per a ells i elles un bon professor el qüestionari donava la possibilitat de assenyalar, en una escala, quants havien trobat d'aquesta mena. Els resultats indiquen que en molt pocs casos (menys del 2%) l'adolescent diu que no ha tingut cap com el que ha descrit. En contraposició, un grup suficientment ampli (11%), en el que predominen les noies, insisteix en afirmar que ho han estat la majoria del professorat.

Ja hem fet menció que els records sobre el professorat que l'adolescent té ara són el record de l'última etapa d'escolarització, en aquest cas dels últims anys de l'ESO. Per això és força significatiu, al nostre parer, que quasi la meitat (45%) destaquï que ha trobat molt pocs professors bons. **L'escolarització obligatòria no sembla estar proporcionant de manera majoritària els professionals necessaris per a influir positivament en els adolescents**, tant en el procés d'ensenyament – aprenentatge, com el d'acompanyament en la transició cap al món juvenil i adult.

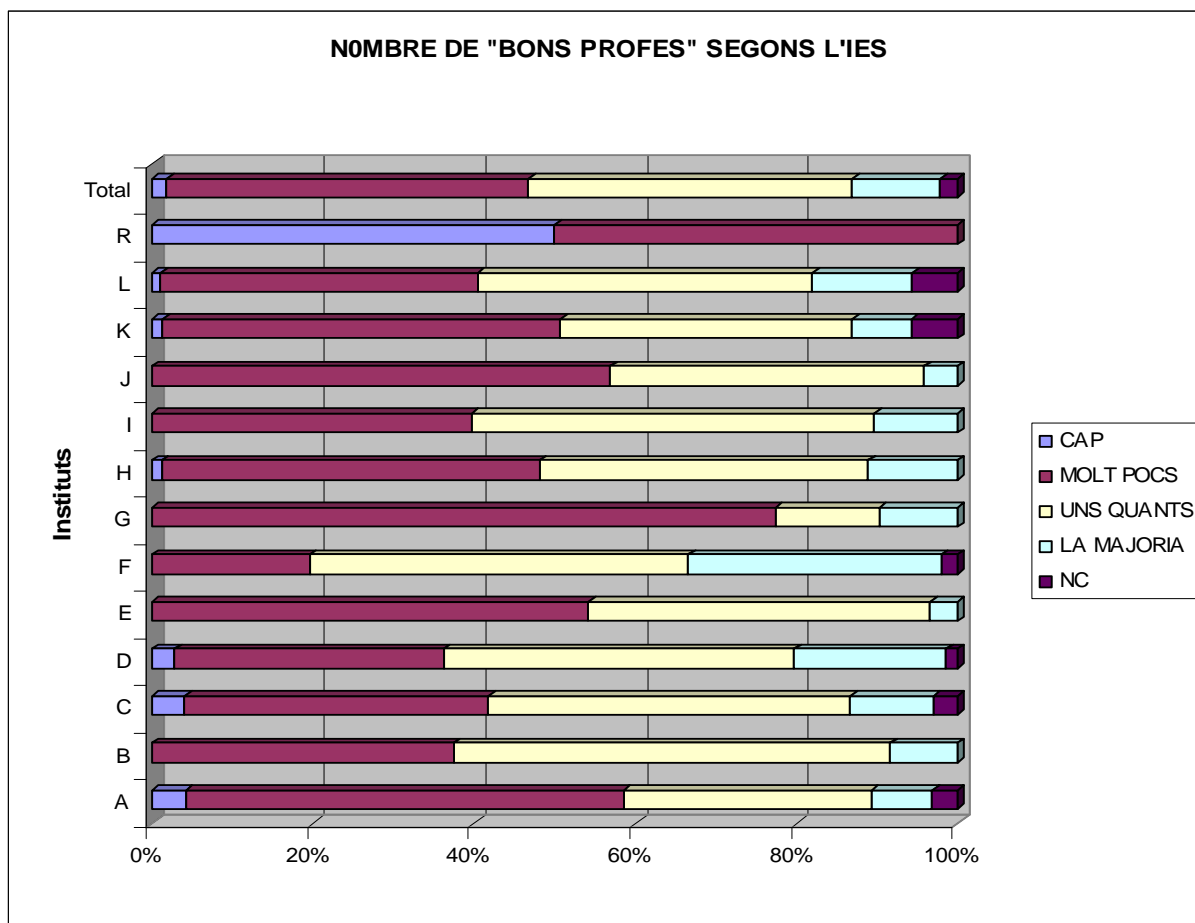
⁷⁷ Cal recordar que com hem descrit en el capítol 3 aquestes qualitats són les que s'atribueixen a si mateixos i mateixes de manera prioritària.

Quadre 5.7. Bons professors, segons sexe.

Nº bons profes		Nois	Noies	Total general
CAP	N	11	4	15
	% Columna	2,76%	1,00%	1,88%
	% Fila	73,33%	26,67%	100,00%
MOLT POCS	N	188	171	359
	% Columna	47,12%	42,75%	44,93%
	% Fila	52,37%	47,63%	100,00%
UNS QUANTS	N	150	171	321
	% Columna	37,59%	42,75%	40,18%
	% Fila	46,73%	53,27%	100,00%
LA MAJORIA	N	38	49	87
	% Columna	9,52%	12,25%	10,89%
	% Fila	43,68%	56,32%	100,00%
(en blanc)	N	12	5	17
	% Columna	3,01%	1,25%	2,13%
	% Fila	70,59%	29,41%	100,00%
Total N		399	400	799
Total % Columna	100,00%	100,00%	100,00%	
Total % Fila		49,94%	50,06%	100,00%

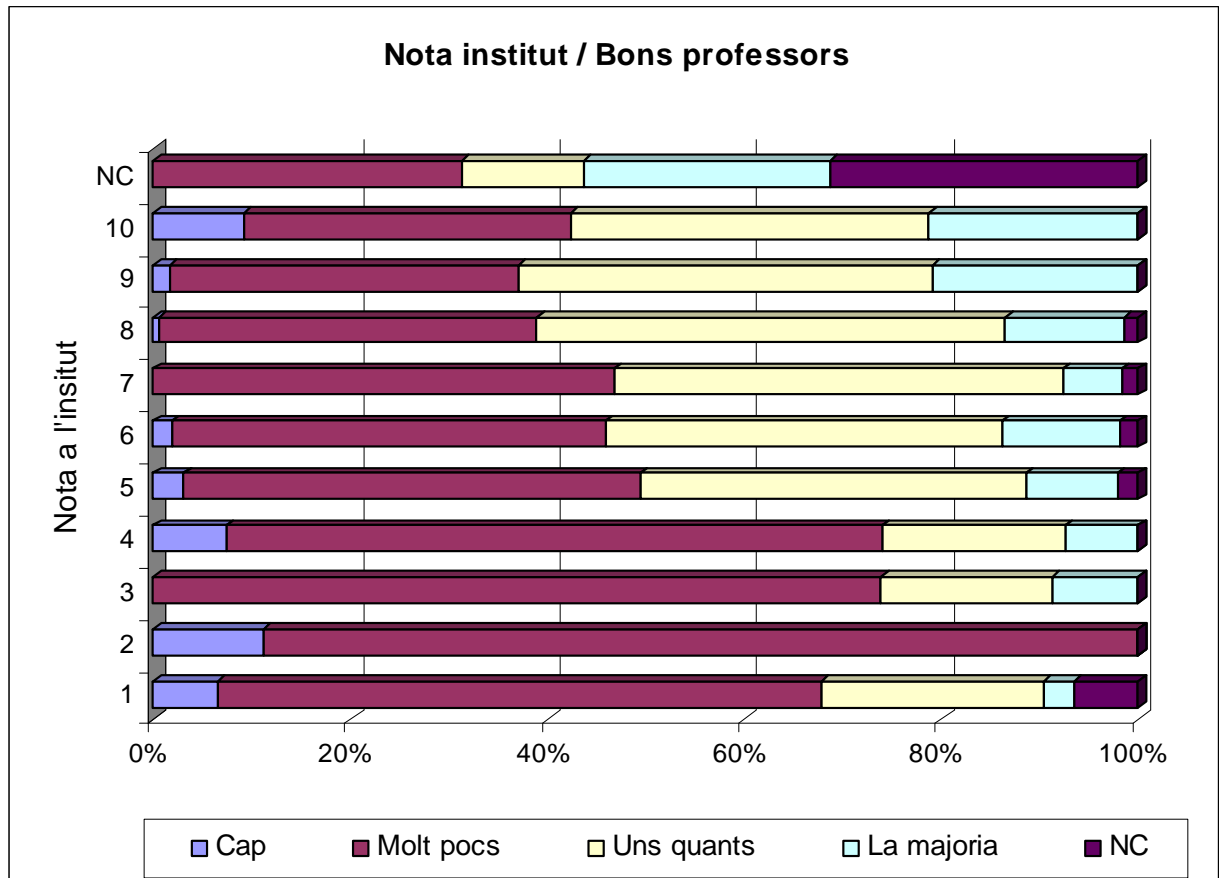
Existeix alguna relació entre la valoració que fan de l'escola i el nombre de bons profes que han tingut? Sembla que sí, tot i que no basta per a que una escola en la que predominen els bons professors tingui una nota alta. Com hem comentat, influeixen molts altres factors. Tot i així, com es pot veure en el gràfic 5.10, el nombre d'alumnes que considera que han tingut molt pocs professors bons disminueix sistemàticament conforme augmenta la nota que han posat a l'institut. Entre els que suspenen a l'institut, la proporció dels que creuem que han tingut molt pocs professors que valien la pena oscil·la entre el 89% i el 66%. Entre els que li atorguen un notable o més la proporció es ja entre el 45% i el 33%. Malgrat totes les matisacions que es puguin fer, **sembla clar que l'adolescent no es pot trobar bé en una escola si en ella no predomina el professorat que el considera bo.**

Gràfic 5.10.

Tanmateix, l'anàlisi pormenoritzat de cadascuna de les escoles indica que en la valoració del clima que hem descrit **aquest és un factor imprescindible però no suficient**. Com es pot observar en el gràfic següent (i a la taula 5.8 de l'Annex 1), les escoles amb una puntuació baixa tenen majoritàriament una proporció de "cap" o "molt pocs" bons professors que supera el 50%, però existeix una, la "D", en la que això no és així (la valoració de l'IES podria ser alta si depengués del professorat però, com hem vist, d'altres factors fan que el seu clima institucional tinguin de les puntuacions més baixes). A la inversa, l'IES "E", amb excel·lent puntuació, però amb una forta diferenciació en quan a estils de docència, reflecteix una alta proporció d'alumnes que s'inclinen per afirmar que han tingut pocs bons professors.

Gràfic 5.11.

VI. MIRADES I POSICIONAMENTS DAVANT EL MÓN

La nostra proposta per donar veu a l'adolescent acabava amb dos suggeriments força diferents entre si⁷⁸. El primer el constituïa una escala d'actituds, en la que es demanava el seu posicionament, de manera dicotòmica, extrema o matisada, davant d'un conjunt d'afirmacions ideològiques, construccions o estereotips socials, valors més actuals o elements suposadament definitoris d'una part de la realitat juvenil.

El segon, tornava a ser una pregunta oberta, una pàgina en blanc, en la que tenien l'oportunitat d'expressar lliurement les seves prioritats per canviar el món, ja fos el més proper o la totalitat del globus terraquí. Ambdues no són exactament comparables, tot i que es dona un alt grau de coherència entre els dos tipus de resposta. En la primera forma d'interrogar som nosaltres els que considerem el tema important i ells qui donen un valor a una frase que no sempre és llegida de manera similar a la nostra pels adolescents i entre els diferents adolescents. En la segona, són ells i elles els que seleccionen el tema i els que posen una o altra càrrega de valor (aquí l'equivocació pot ser a la inversa ja que els adults podem carregar de valor el que per ells i elles no en té).

Tot plegat, la informació obtinguda ha estat molt útil per descobrir **un enorme univers de posicionaments davant el món**, el nostre i el seu, en el que no serveixen les simplificacions ideològiques, en el que es donen combinacions d'arguments sovint desconegudes. Igualment, **hem descobert grans buits educatius, influències contradictòries, dificultats de socialització en les que cal pensar**. Finalment, no podem deixar de tornar a advertir que la selecció i la formulació de les qüestions va ser pensada més com a estímul per a la discussió, com a element per a estimular el debat educatiu, que com a pretensió per obtenir una informació exacta (si és que això és possible) sobre la seva posició ideològica.

6.1. CANVIAR, PERÒ EN QUINA DIRECCIÓ?

6.1.1. Preocupacions de canvi més o menys lliures

Per a revisar quins són els arguments adolescents sobre el món resulta molt més útil allò que de manera creativa i espontània han suggerit que no pas el que han contestat als nostres estímuls. La proposta de posicionaments i actituds era tancada i representava algunes de les nostres preocupacions i interessos de recerca i educatius. La proposta oberta permetia que afloressin preocupacions personals o grupals que en aquell moment (circumstancial o

⁷⁸ La primera era: "Marca la casella que correspongui amb el que tu penses: Totalment en desacord; No massa d'acord; Bastant d'acord; Totalment d'acord". A continuació seguien 17 frases que podien discriminar algunes actituds.

La segona, suggeria de manera oberta un espai per crear: *Imaginat que tinguessis poder per canviar allò que volguessis del teu voltant, del teu barri, del teu país ... del món. QUÈ CANVIARIES?*

biogràfic) ocupaven part de les seves vides, més enllà que alguns estímuls ambientals podien introduir inevitables condicionaments.

Per a sistematitzar els seus relats oberts vàrem construir i reconstruir (en funció del que trobàvem en l'anàlisi i el retorn a cada classe) un conjunt de categories descriptives, acceptant que la majoria de les seves explicacions requerien sempre més d'una categoria per a ser resumides. El resultat final és un conjunt d'agrupacions de dos tipus: en unes es prima el caràcter global de la seva proposta, en d'altres, alguns aspectes del seu contingut. Veure quadre 6.1.

Tot i que se'ls estimulava a pensar en canvis de tota mena, des del cercle més pròxim a les realitats (aparentment) llunyanes, en la majoria de relats predominen els aspectes globals, quasi sempre farcits d'aspectes directament relacionats amb la seva vida (fins i tot la proposta més "filosòfica" es fa a partir de "sentiments" personals per una situació que no és acceptable). **Normalment, les seves propostes de canvi acaben en un moment o altre referint-se a aspectes vitals concrets.** És com si volguessin traspasar al univers part de les seves formes de viure (*"El que més m'agradaria és que tothom podés disfrutar el dia a dia i portar una vida feliç"*).

Potser la primera gran conclusió a que cal arribar és que els adolescents acumulen una gran quantitat d'arguments també per pensar el món. Probablement en una proporció més alta que els adults amb els que conviuen. Tot i que en una bona part dels casos fan llistes concretes de canvis, aquestes no es poden interpretar com a estereotipades "cartes als reis" per a que el món sigui millor. Podríem dir que majoritàriament responen a certa concepció del seu univers, en procés de construcció, en el que sobren i falten peces i en el que, de moment, no és possible una coherència argumentativa (*"... cambiaría el planeta sin cambiar el mundo"; "... Cambiaría la tierra, construir más espacios habitables, más tierra y menos mar"*). Pensen en multitud d'aspectes que no formen part de la seva vida, però que viuen en relació amb la seva vida.

Quadre 6.1

CLASSIFICACIÓ I DISTRIBUCIÓ PERCENTUAL DE LES SEVES PROPOSTES DE CANVIS EN EL MÓN			
	% de nois	% de noies	% d'alumnat⁷⁹
Esmenes a la totalitat. Un altre món radicalment diferent	15,78	29,01	22,39
Posicionaments en els que domina un to "àcrata"	3,56	1,27	2,42
Proposta excloent d'altres persones col·lectius o grups	16,03	11,45	13,74

⁷⁹ Han respost a aquest apartat 786 alumnes, la meitat nois i la meitat noies. Els percentatges no sumen 100% perquè en alguns casos la seva proposta de canvi podia ser classificada de més d'una manera.

Supressió bàsica de les desigualtats, injustícies, etc.	15,52	15,52	15,52
Supressió bàsica de guerres i conflictes	11,70	16,28	13,99
Proposta ecològica	7,12	5,09	6,11
Aconseguir la independència de Catalunya	7,38	3,82	5,60
Canvis polítics en general	3,56	3,82	3,69
Canviar les persones, la seva manera de ser	5,85	10,94	8,40
Canvis als estudis, el professorat o l'IES	2,54	3,82	3,18
No calen canvis	4,83	3,05	3,94
Altres	27,48	31,04	29,26

6.1.2. Les propostes per a un món diferent

Sota la categoria “*Esmenes a la totalitat*” hem considerat els alumnes que sistematitzaven un conjunt molt ampli de canvis, no resumibles en unes quantes categories de contingut. Són tots aquells i aquelles dels que podríem dir que, si els deixéssim, podrien definir un altre món. Són els que plantegen, no sempre en la mateixa direcció, que altres móns diferents del nostre són possibles. Aquest podria ser un exemple:

- *“M’agradaria un món en que la violència no existís, que no hi haguessin ni grans ni petites guerres, un món més just per aquelles persones que no tenen aliments, que els ha tocat tindre aquella vida. Un món on tothom es respectés, on l’ecosistema no s’anés degradant per la contaminació. També, un món on la medicina fes que les enfermetats desapareguessin, tant el sida, com el càncer, con les malalties que agafen les persones del tercer món. Un món on les riqueses estiguessin més ben repartides, on la font d’energia no fos el petroli, fos, per exemple, la solar, l’eòlica. M’agradaria canviar aquest món per un món més just en tots els àmbits”.*

A aquest grup dedicarem, més endavant, una reflexió específica.

Els posicionaments “*amb to àcrata*” podrien ser un subgrup de la categoria anterior. Els hem volgut destacar perquè, tot i voler canviar-ho tot, destaquen perquè insisteixen en la confrontació amb tot tipus d’autoritat i limitació. En alguns casos, es tracta d’adolescents que es refereixen específicament a la necessitat d’anarquia o que dibuixen el seu símbol. En d’altres el que apareix és la necessitat d’una societat igualitària sense poders i imposicions d’un sobre altres, la necessitat de suprimir lleis i regulacions (“*Voldria viure en una*

anarquia, sense ningú per damunt de ningú. Amb una igualtat absoluta i un ordre que sorgís espontani). En alguns casos destaca el to dur i reivindicatiu, en d'altres una perspectiva més emocional i bucòlica. En mig, sovint, apareixen barreges de canvis social amb canvis personals (anarquia, però “...*que sempre fos hivern i poder estar eskiant tots els dies amb la gent que m'estimo al meu costat*”). Aquest podrien ser dos exemples resum:

- *“Canviaria la merda societat que hi ha ara per una totalment diferent. On no hi haurien diners, ni racisme, ni injustícies, ni rics, ni pobres, no desigualtats, ni països, ni banderes, ni fronteres, ni déus, ni reis, ni autoritats, ni exercits, ni tantes tecnologies, ni ningú per sobre ningú”.*
- *“Canviaria el color de tot allò que m'envolta. Acabaria amb la violència al carrer per poder anar per no volguessis quan volguessis. Posaria música al carrer. Acabaria amb la contaminació, acabaria amb la gana i la pobresa. Posaria platges i sol a tot arreu, faria que tothom anés en boles. Acabaria amb el menjar "merda", però amb la xocolata no!! Acabaria amb l'obligació de fer allò que la societat t'obliga. No haver-te realment de preocupar pel físic. Acabar amb el racisme totalment, i que tothom estigués valorat, que sigui més barato viatjar!!”.*

De les “*propostes excloents*” també en parlarem amb més extensió. Reuneixen un conjunt de suggeriments de canvi entre els que hi ha des de la proposta per eliminar una part de la societat a les expressions de rebuig barrejades entre propostes ecològiques, pacífiques o solidàries. Com després expliquem tenen tons força diferents i dureses no comparables, però estan units per actituds que comporten elements d'exclusió, dificultats d'acceptació i relació amb una part de les persones que els envolten. Una versió moderada d'aquests arguments podria ser aquesta:

- *“Que no hi hagués tanta violència. Poder anar tranquil pel carrer. Tenir bona relació amb tota la gent. Que no existeixi aquest govern d'Aznar. Que no hi haguessin moros”.*

En el grup dels que reclamen la *supressió de desigualtats i injustícies* hem considerat els nois i noies que parlen de fer desaparèixer la fam, la pobresa, determinades desigualtats, etc. Són diferents de les esmenes a la totalitat perquè simplement es refereixen a aspectes concrets, de manera limitada, sense parlar de propostes més amplies de canvi. En algun cas sembla una simple repetició de desitjos que queden bé, que per la seva socialització saben que han de repetir. En d'altres, és una incomoditat global amb el món resumida en dos o tres grans aspectes a canviar. En general, però, expressen un veritable sentit crític amb un món amb el que no combreguen.

El mateix passa amb les guerres i els conflictes. No cal oblidar que bona part del treball a les classes es va produir en el període de manifestacions prèvies a la guerra d'Irak. També hem inclòs en aquest grup els que parlaven de manera limitada de la supressió de la violència o la necessitat genèrica de tenir pau, o la desaparició de conflictes concrets com ara el de Palestina.

Aquests podrien ser alguns exemples:

- *“Les guerres, la fam, la pobresa, el malestar en general”.*
- *“Los ricos y los pobres, tendríamos que ser todos iguales. Las guerras entre países. Los maltratos a las mujeres. Los niños abandonados.*
- *“Canviaria el George Bush, i Sharon i canviaria els països rics als països pobres i viceversa”.*
- *“Intentaria fer un món més just on tot estigués més ben repartit i no hi haguessin problemes entre gent de diferents llocs o races”.*
- *“No m’agrada que hi hagi guerres, no m’agrada que hi hagi discriminacions, m’agrada que tots som iguals. NO A LA GUERRA CONTRA IRAK.”*
- *“La política mundial no m’agrada gens crec que és totalment injusta i que s’hauria de repartir millor, no pot ser que un tiu que xuta 1 pilota li paguin no sé quants milions i a un altre que treballa 8 h el paguin 2 duros. NO POT SER”.*
- *“Res de violència en el món, i res de passar gana”.*

A la “*proposta ecològica*” hem considerat els adolescents que, soles o amb d’altres propostes, insisteixen en diversos canvis que afecten al medi natural, a la conservació del món, etc. En alguns casos es tracta de propostes estructurades amb una gran coherència, en d’altres de reivindicacions concretes i limitades. Reflecteixen tant el impacte que la socialització escolar i general sobre el tema està produint en la seva manera de veure el món, com l’especial sensibilitat per les qüestions ecològiques que alguns adolescents tenen. Es refereixen a les deixalles, a l’aigua, el combustible o l’ozó. La majoria de les vegades es tracta de propostes concretes dins d’una llista més llarga de canvis necessaris. També cal tenir present aquí que part del treball coincideix amb les tasques de neteja del desastre del “Prestige”.

- *“Sense guerres, sense contaminació, sense desforestació”.*
- *“Canviaria el tipus d’energies, que no depenguessin del petroli. Eliminiaria les guerres, les armes nuclears, el senyor José Maria Aznar i el PP...”*
- *“Tots els abocadors els canviaria per espais naturals o reserves d’animals”.*
- *“Canviaria la manera de transportar petroli, de manera que no es contaminés el mar...”*
- *“Posaria blocs de pisos ecològics i una esplanada el doble de gran que els pisos per compensar la pol·lució”.*
- *“Inventaria alguna cosa per no fer més deixalles al planeta. Aturaria les màquines que tallen els arbres i els tornaria plantar. Tornaria a fer l’aigua neta. Inventaria vehicles que no contaminessin gens. Acabaria amb les centrals nuclears i en faria d’altres totalment ecològiques. Acabaria amb les guerres al món. Acabaria amb la fam, la misèria i la desigualtat. Faria que deixéssim de fer mal als animals que ens envolten i els deixaria en pau. Deixaria que els immigrants anessin on volguessin i que tothom hi estigués d’acord. Trencaria les fronteres que ens separen. Faria que les coses materials que ens fessin embogir. Probablement acabaria amb els*

diners i els substituiria per alguna cosa millor, no sé quina. Deixaria que la medicina avancés però sense trobar res per a ser immortal. Faria que tot el món sencer fos totalment feliç. Destruiria els complexos que té cadascú de nosaltres”.

L'adolescent d'aquest últim exemple acabar parlant dels canvis personals. No era una qüestió induïda directament, però el volum de la seva presència indica fins a quin punt l'adolescent està preocupat per la seva manera de ser o per la forma de ser dels altres i especialment pel món de les relacions entre les persones.

Amb el domini de la capacitat de descobrir la variabilitat del món i de l'enorme diversitat entre les persones, que s'adquireix en gran mesura a l'adolescència, algunes i alguns reclamen el predomini de les “bones”, la presència en la vida dels afectes (“*Les persones dolentes per bones. Més felicitat i amabilitat*”). En una versió més adolescent canviarien altres adolescents amb actituds que els molesten (“*...aquelles persones desagradables i xules que tot el dia volen mal rotllos*”). A més, haurien de canviar les relacions humanes (“*...les males relacions entre les persones...*”) especialment algunes (“*...algun veí el fotria a l'altra punta del país...*”).

El seu món personal en canvi els fa pensar d'una manera especial en dos aspectes molt dominants entre les persones que els envolten: l'egoisme i la hipocresia (“*Les persones que només pensen en ells mateixos*”; “*Que la gent en general et digués a la cara lo que pensa realment i per que*”). Posats a demanar, comprovada la irracionalitat que ens envolta, un sector s'inclina per aconseguir que les persones utilitzin la seva capacitat de raonar (“*Aconseguir que la gent raonés un, dos o tres cops abans de prendre una decisió que afecti a les del seu voltant*”). Resumint: desitgen canviar la societat però amb claus personals (“*La societat, la manera de la que ens han muntat la vida. FORA: l'enveja, la competència, la intolerància*”).

El petit grup que insisteix en parlar de canvis en el seu món escolar recupera bona part dels arguments sobre els que ja hem parlat al anterior capítol. Tot i que en la majoria dels casos es refereixen també a d'altres tipus de canvis (“*Canviaria l'escola, la mare, i algun amic que altre*”), destaquen tres tipus de modificacions:

- Els aspectes d'obligatorietat i imposició, tot i que només apareixen indirectament (“*Cambiar los institutos por salas de juegos...*”; “*El instituto que se muera que se derrumbe...*”).
- La manca de sentit d'alguns elements del seu aprenentatge (“*...nomes faria ensenyar les coses bàsiques perquè les equacions, els diftongs, la literatura del s.X i tot això no ens serveix per a res... qui volgués estudiar més que estudies el que t'interessés*”; “*...que enseñasen en general lo que quieran aprender los alumnos para el futuro...*”).

- La mala relació, o la forma inadequada de ser, d'alguns “profes” (*“Faria que els professors ens entenguessin i procuressin per nosaltres... “; “...echaría algunos profesores y pondría otros mejores”*).

Algú, també, immers potser en el debat i la protesta per la Ley de Calidad, en un context de demandes de canvi global, insisteix en rebutjar *“La reforma ésta escolar, no me gusta en absoluto, la encuentro estúpida, lo único que pretenden es mano de obra barata, no es justo...”*.

La qüestió de la *independència de Catalunya* és possible que hagi estat indirectament induïda, en algun context, en suggerir que ens fessin propostes de canvi en el *“teu país”*. Tot i així, hem volgut comentar-ho de manera separada perquè també estava inclòs en l'escala d'actituds i pot tenir un especial valor per a considerar els elements que més directament conformen el seu horitzó de canvis socials.

No representa però una qüestió única i té diferents funcionalitats com a preocupació. Podríem dir que els adolescents introdueixen i consideren la qüestió, si més no, de quatre maneres diferents:

1. Com una simple afirmació més, entre d'altres que no tenen especial contingut polític o social
 - *“Catalunya i el País Basc serien independents. Hi hauria més vacances d'estiu. Les classes només serien per els matins...”*
 - *“Que el botellón sigues legal, l'alcohol es pogués consumir abans dels 18 anys que es pogués portar cotxe als 16 anys i que Catalunya fos Independent...”*
2. Dintre d'una proposta de canvis de caire nacionalista
 - *“Que Catalunya i altres comunitats autònomes que han estat oprimides tornin a ser un país lliure. I viure amb una república justa...”*
 - *“Crec que per mi, el canvi més important i significatiu, ara mateix, seria una Catalunya respectada per Espanya, amb els mateixos drets i deures que les altres comunitats, si això no s'aconsegueix, Catalunya independent...”*
3. Dintre d'una “esmena a la totalitat”, amb multiplicitat de propostes de canvis socials, en un marc d'afirmacions de solidaritat i justícia
 - *“Primer de tot faria que a la societat tothom hi estigués a gust, gent de diferents cultures, religions. Després en relació al meu país (o sigui CATALUNYA) faria que fos independent, com també el País Basc. Faria que no es contaminés tant, que el planeta fos verd, ecològic. Que no hi hagués misèria , pobresa...”*
 - *“Que Catalunya fos independent. I poder anar a viure en un món on no hi hagués guerres, ni fam, ni assassins, que la ment de la gent fos més oberta... Que hi haguessin més cultures i no hi haguessin*

discriminacions. I que estigués a prop dels que m'estimen com amiga, persona i tot el que sóc."

4. Com a element per a afirmar i reivindicar la seva diferència. Com a element de confrontació
 - *"Que tots els espanyols fossin catalans..."*
 - *"Primer donaria la independència a Catalunya i al País Basc. Faria que tots els fatxes desapareguessin".*

Els pocs nois i noies que tendeixen a demostrar actituds conformistes i no expressen cap necessitat de canvis són fonamentalment aquells que tendeixen a pensar només en si mateixos, en clau egoista o prescindint d'altres aspectes que no siguin la seva persona, i un petit grup que té una forta conformitat social. Aquests poden ser dos exemples:

- *"Tenir molt de diners ser el més ric del món tenir una casa molt gran amb garatge que hi cabessin 5 cotxe perquè asin muntaria una pista d'escalextric i que el món sigui igual".*
- *"Res. Tot està bé com està. En este mundo tiene que haber de todo".*

6.1.3. Els canvis tenen gènere

Moltes de les qüestions que els adolescents situen en el territori del canvi són comunes (pràcticament de totes han parlat en totes les escoles) i tenen components significatius derivats de la seva condició social i evolutiva. Però totes també tenen presències i significats molt diferents en funció de les seves diferències adolescents i dels contextos en els que estan practicant i vivint la seva adolescència.

Les esmenes a la totalitat poden tenir sentits molt oposats entre diferents contextos i entre diferents grups. El sentit de l'actitud d'exclusió canvia segons les interaccions que es donen en el seu entorn. Les propostes independentistes estan molt presents en determinades comarques i tenen darrera seu mecanismes d'afirmació diferents. El dinamisme educatiu del centre, les activitats de tutoria, les activitats de les ciències socials, etc., incentiven o desactiven algunes preocupacions adolescents. **El que hem resumit és un panorama de panorames sobre les preocupacions "socials" dels adolescents, seria poc raonable convertir-lo en un panorama únic.** Com en el nostre debat a cada classe varem començar a fer, les reflexions educatives han d'acomodar-se a cada entorn i moment.

Hi ha però una gran diferència que volem comentar: la que sistemàticament sembla produir-se entre nois i noies. Si es revisa el quadre anterior o el següent gràfic **les noies i els nois no semblen tenir aproximacions similars al món que els envolta ni similars prioritats a l'hora de pensar en canviar-lo.** O, si

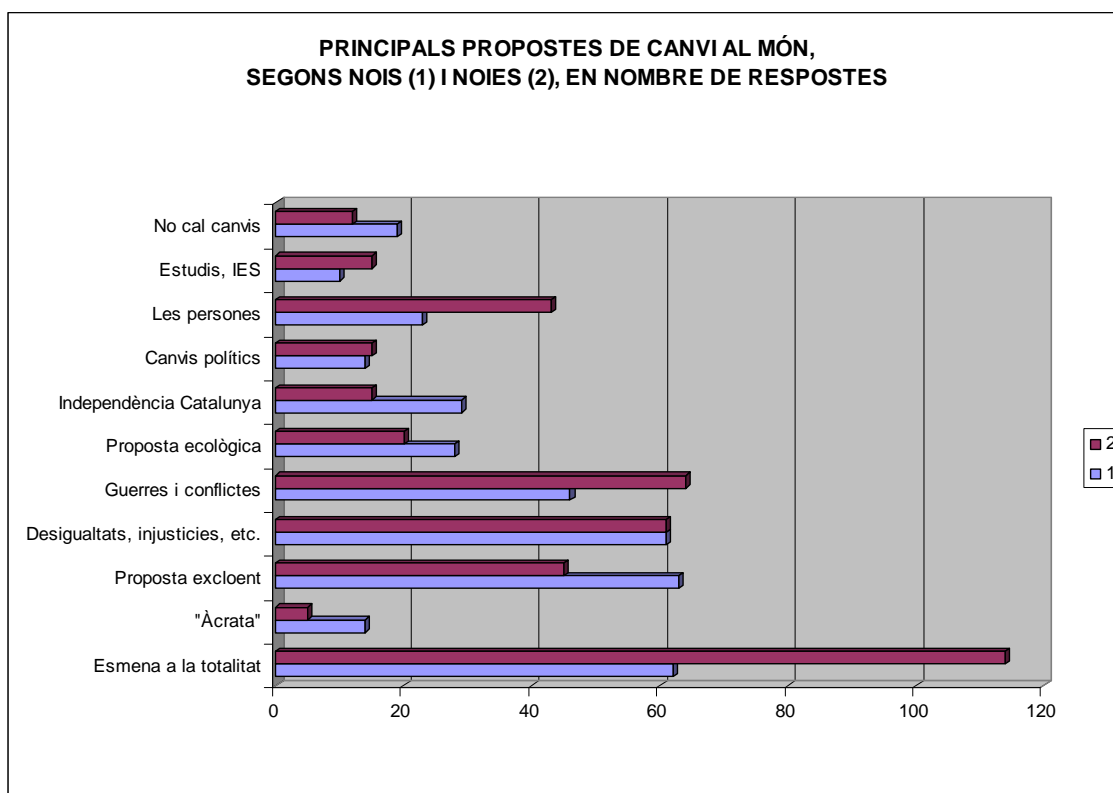
es vol analitzar a la inversa, totes les preocupacions per canviar el món no tenen la mateixa proporció de nois i de noies.

Podríem dir que, simplificant els arguments, existeixen dos models de preocupacions, de lectures prioritàries del món:

- Aquell en el que destaquen més les noies, caracteritzat per la necessitat de fer canvis globals, tenint en compte aspectes molt diferents, que posa l'èmfasi en les persones i les relacions, que rebutja els conflictes i les violències.
- Aquell en el que destaquen més els nois, en el que es dona major conformitat amb la realitat, o una disconformitat total que és molt més radicalitzada que entre les noies i una necessitat més alta d'afirmacions diferenciadores, de tipus nacional o amb propostes excloents.

A totes les categories hi ha nois i noies, no sempre es donen junts el conjunt d'arguments ni aquests tenen suficient presència (els nois, per exemple, no són significativament conformistes, però els conformistes són significativament nois), però **per treballar les visions adolescents del món sembla clau tenir en comte els diferents nois i les diferents noies.**

Gràfic 6.1

6.2. POSICIONAMENTS ADOLESCENTS: ENTRE LA RADIKALITAT I LA INCOHERÈNCIA

La llista de disset afirmacions⁸⁰ davant de les que l'adolescent s'havia de pronunciar no constitueix cap mena d'examen ideològic sistemàtic. Com ja hem comentat tant sols es tractava de forçar l'adolescent a una mena de posicionaments, a mig camí entre el saber que pensen i el com reaccionen davant d'expressions que poden no formar part del seu món i que poden tenir lectures diferents a les adultes.

Tot i així, disposem d'un conjunt d'informació que ens permet descobrir actituds, o possibles generadors d'actituds, saber com poden ser alguns dels seus arguments per definir el seu món en relació amb el món, les seves maneres de ser en relació a algunes formes col·lectives o les formes de ser d'altres. Però, sempre tenint present que no són necessàriament les seves preocupacions sinó les seves ubicacions davant les nostres preocupacions.

Potser la primera constatació global és que **no sembla possible definir perfils en funció d'eixos ideològics** com conservadorisme versus progressisme, espanyolisme versus independentisme, radicalisme versus conformisme, etc. Els nois i noies amb els que hem treballat **conformen universos d'actituds amb fortes barreges de posicionaments**, en els que no resulta fàcil definir una cosmologia d'idees mínimament integrada. Poden estar en contra de la violència i a favor de la pena de mort per a segons qui. Negar la necessitat de déus i creure profundament en els fenòmens paranormals. Defensar la llibertat per a construir qualsevol tipus de parella i rebutjar la de parlar en qualsevol llengua. Acceptar a l'immigrant no es dona necessàriament entre els més

80

- *Llegir el diari i escoltar les notícies és bàsic per estar assabentat d'allò que passa al meu voltant.*
- *És important participar en les eleccions perquè funcioni la societat.*
- *Moltes de les persones que no voten és perquè no se senten representades pels partits polítics.*
- *Sense centrals nuclears no es pot mantenir el ritme de progrés de la societat.*
- *És convenient que tothom faci la recollida selectiva de deixalles per evitar embrutar el planeta.*
- *La immigració està posant en perill el benestar de la nostra societat.*
- *Cadascú és lliure de tenir la seva religió, sigui quin sigui el país on visqui.*
- *Tothom ha de poder expressar-se en la seva llengua.*
- *Una relació d'amistat o de parella entre persones de diferents cultures està condemnada al fracàs.*
- *Els okupes són joves descontrolats que s'apropien d'espais que no són seus sense tenir-hi dret.*
- *Catalunya hauria de ser un país independent.*
- *Dues persones del mateix sexe haurien de tenir dret a casar-se.*
- *Els joves en general som persones solidàries; tenim uns ideals i lluitem per ells.*
- *Els joves que no s'esforcen, viuen al dia i no miren pel futur no arribaran en lloc.*
- *A vegades la violència és l'única manera de resoldre conflictes.*
- *Creure en déu és important per poder tenir una vida feliç i tranquil·la.*
- *Els fenòmens paranormals existeixen, i jo n'he viscut algun de prop (telepatia, espiritisme,...).*

pacífics. Els solidaris sovint són excloents, etc. Com a moltes de les qüestions que hem comentat, pot resultar falç l'anàlisi tant sols des de les nostres categories ideològiques adultes.

Per a poder reflexionar amb més claredat sobre les seves respostes hem fet dos tipus d'agrupació (que no deixen de ser reduccionismes). En primer lloc, hem fet una agrupació temàtica, sense més pretensió que la d'ordenar el comentari, tot i que algunes actituds que comentem juntes poden tenir molt poca relació. En segon lloc, utilitzarem bàsicament els valors extrems (*totalment d'acord* o *en desacord*), doncs reflecteixen posicionaments més decidits i clars, sense les matisacions que sovint fan les persones adultes per a quedar bé. Algunes qüestions, que han jugat en el qüestionari un paper de transició entre temes més contradictoris no les comentarem. (El conjunt dels resultats es pot veure a la taula 6.1 l'Annex 1)

6.2.1. La política i l'interès pel món adult

Quadre 6.2

	<i>Totalment en desacord</i>	<i>Totalment d'acord</i>
Llegir els diaris i escoltar les notícies és bàsic per estar assabentat d'allò que passa al meu voltant.	3,2	32,3
És important participar en les eleccions perquè funcioni la societat.	9,0	23,9
Moltes de les persones que no voten és perquè no se senten representades pels partits polítics actuals.	8,4	25,9

Les actituds davant del món dels diaris i del coneixement general de les notícies reflecteixen una tendència força activa d'un de cada tres adolescents, que pot ser considerada més positiva si es té en compte que, a més, el 50% està situat entre els que estan força d'acord amb l'afirmació. Tot i així, l'expressió utilitzada pot estar mesurant actituds diferents envers els mitjans de comunicació i, també valoracions diferents sobre el que uns i altres consideren "el meu voltant".

Tanmateix, l'actitud "informativa" sembla ser el resultat d'almenys quatre tipus de variables contextuais, que amplifiquen o redueixen els posicionaments més proactius:

- el gènere,

- alguns aspectes de la classe social familiar,
- la major o menor contestació social,
- la gestió del món informatiu a l'escola.

Cap d'ells, però, per separat explica totalment la diferent proporció d'actituds totalment favorables. En resum podem dir:

- Les noies sempre expressen una proporció inferior d'entusiasme informatiu (28% per contraposició al 37% dels nois, en el conjunt), però les diferències d'entorn fan que en algunes escoles el percentatge de noies molt favorables sigui més del 50%, mentre que en d'altres amb fortes limitacions culturals no arribi al 15%. Les noies en general mostren més desafecte informatiu però el condicionant previ no és el gènere.
- Les escoles d'entorns "limitadors" obtenen totes elles proporcions d'actituds informatives totalment favorables que no superen el 25% i algunes, a més, percentatges més alts de total desacord (8%, 10%).
- Els contextos "selectes" no formen un únic univers. En el cas de la "H" l'alt nivell socioeconòmic de la família sembla fer que l'alumnat que està totalment d'acord sigui el 54%. Però, a l'escola "E" les dinàmiques adolescents, amb les seves diversitats, així com una actitud de major contestació social o de major treball crític sobre els mitjans de comunicació, semblen generar un comportament diferent ja que el màxim acord és similar al valor intermedi.
- A les escoles de contextos "localistes" l'actitud favorable és més alta (al voltant del 45%). En un cas poden estar jugant factors d'aïllament (escola en comarca dels Pirineus). En l'altre, sembla pesar un important treball de l'escola amb els mitjans de comunicació (han obtingut diferents premis pel seu treball amb els mitjans de comunicació escrita).

L'entusiasme per la participació electoral no és excessiu (en el seu grau màxim no arriba, com a mitjana, ni a un de cada quatre adolescents) i els que estan radicalment en contra de que el fet de votar sigui important són un de cada deu. Les respostes a aquesta qüestió responen a una barreja de construccions socials que ells i elles reproduïxen. En part són antipolítiques adultes i, en part, contestacions adolescents més o menys estereotipades.

En gran mesura pot afirmar-se que, si es deixa de banda la contestació adolescent, l'acceptació de la participació electoral té a veure amb la bona o mala ubicació vital en la societat. L'"entusiasme" electoral té comportaments oposats en els dos extrems socials del grup. D'una banda, el percentatge més alt de ple acord es dona entre els nois i noies de l'escola de més elite de la mostra (el 46% de l'alumnat de l'escola "H" manifesta el seu total acord). D'altra, els grups d'entorns limitadors manifesten acords totals molt per sota del 20% o, si són similars, expressen totals desacords molt més alts que la resta

(superiors al 15%). En les situacions intermèdies, serà l'actitud adolescent la que farà de corrector a la baixa de l'acceptació de les regles de funcionament social que el grup socioeconòmic familiar provoca.

La contestació directa dels partits polítics (una altra construcció social repetida, més enllà del seu rigor) expressa una alta tendència automàtica a la desconfiança. Les diferències entre grups no semblen mantenir cap criteri significatiu i, per a totes, la distribució entre els dos acords (crítica als partits) i els dos desacords (acceptació de la representació dels partits) tendeix a distribuir-se entre un 60% per als primers i un 40% (màxim) per als segons.

Les dues frases proposades no semblen representar opinions d'un univers similar, llevat que s'accepti un alt grau d'incoherència. Així, un 66% dels adolescents que estan totalment d'acord en que cal participar en les eleccions opina (de manera moderada o extrema) que els partits polítics no representen a la gent, si més no com per anar a votar. Potser, són dos aspectes que ho han de barrejar-se i podem considerar que tenen un antipoliticisme de coherència: accepten participar però no amb els partits adults actuals. També podem acceptar que tot plegat és un "garbuix" i que alguns simplement s'apunten a les respostes estereotipades, que no responen a veritables actituds. (A l'extrem oposat, trobem que un 40% dels que no estan de cap manera per acceptar que votar sigui important estan per confiar total o parcialment en els partits.)

6.2.2.- Actituds "ecològiques"

Quadre 6.3

	<i>Totalment en desacord</i>	<i>Totalment d'acord</i>
Sense centrals nuclears no es pot mantenir el ritme de progrés de la societat actual.	20,2	6,9
És convenient que tothom faci la recollida selectiva de deixalles per evitar embrutar més el planeta.	2,5	58,8

Amb aquestes dues qüestions vàrem voler aproximar-nos al grau de penetració d'alguns arguments per a la protecció de l'entorn en el món adolescent. El resultat sembla indicar que alguns ja han aconseguit formar part de la seva manera d'entendre la realitat (tractar adequadament les deixalles obté una acceptació sistemàticament molt alta). Tanmateix, d'altres encara no formen part d'allò que és la seva manera més pròxima d'entendre el món. Els desastres nuclears que han vist sistemàticament al cinema o a la televisió no sembla que tinguin encara un pes suficient com per a fer canviar la seva percepció del progrés. La qüestió de l'energia nuclear és majoritàriament força llunyana.

Amb molta probabilitat, les diferències entre una qüestió i altre no són altra cosa que la normalització o no d'arguments derivada de la presència sistemàtica del tema en la seva vida, especialment a partir de l'escola i el mitjans de comunicació que fan servir. Tot i així, no són dues qüestions percebudes com a separades o sense relació (el 60% dels que estan d'acord amb la recollida selectiva manifesten algun grau de desacord amb l'energia nuclear). Sembla existir una sistemàtica construcció d'arguments de protecció del medi ambient que encara no arriba a aspectes més generals⁸¹.

6.2.3. Afirmacions de llibertat

Quadre 6.4

	<i>Totalment en desacord</i>	<i>Totalment d'acord</i>
Cadascú és lliure de tenir la seva religió, sigui quin sigui el país on visqui.	10,2	48,4
Dues persones del mateix sexe haurien de tenir dret a casar-se.	13,7	37,5
Tothom ha de poder expressar-se en la seva llengua.	9,2	44,9

Algunes de les frases proposades tenen com a característica comú l'afirmació genèrica de la llibertat, tot i referir-se al seu exercici en àmbits molt diferents, fins i tot escassament relacionats. Hem volgut comentar-les juntes en la mesura que poden pressuposar actituds joves en contra de les limitacions o, al contrari, resistències a acceptar que la llibertat comporta assumir comportaments molt diferents dels dominats en el propi món.

De fet, les dades d'acceptació total o de rebuig total davant de les tres afirmacions que comentem no són excessivament diferents en volum, expressant-se el màxim acord en la llibertat de religió o de llengua i la menor en el matrimoni. Les dues primeres representen ideals de llibertat teòrica que, normalment, l'adolescent no percep com quelcom que afecta a la seva vida i defensa en primer lloc la llibertat. La qüestió del matrimoni homosexual en canvi sí que forma part si més no de contradiccions que posen en inseguretat elements com la identitat sexual o que són més sensibles a les afirmacions i estereotips de les persones adultes que els envolten.

⁸¹ En propers treballs seria interessant introduir qüestions relacionades amb els combustibles, especialment la benzina, donat el seu enorme interès pels cotxes.

Els posicionaments davant les diferents maneres de practicar algunes llibertats tampoc segueixen unes pautes uniformes. En primer lloc hauríem de destacar:

- **Les noies són sempre més “llibertàries”** que els nois en totes les tres qüestions. Estan molts més a favor (55% - 41% en la religió; 46% - 43% en la llengua; 48% - 27% en el matrimoni) i molt menys en contra (7% - 13%; 6% - 12%; 7% - 20% respectivament). Semblen tenir realment una actitud molt diferent quan han de pensar en respectar les altres persones i la seva llibertat.
- **Els contextos vitals i escolars també són aquí molt determinants per a poder raonar i acceptar la llibertat.** La defensa teòrica i pràctica de determinades llibertats requereixen uns recursos culturals i educatius que no es donen de manera similar en tots els entorns⁸². Tothom no sembla que pugui comprendre i acceptar d'igual manera unes pràctiques de llibertat que comporten normalitzar un panorama vital de diversitat. A molts dels entorns limitadors l'oposició a la llibertat tendeix a ser major i la defensa del seu exercici menor. La dificultat per a comprendre que altres persones puguin ser diferents, tenir una forma de vida (en aquest cas de vida en parella) diferent és més alta⁸³, acceptar-ho genera molta més inseguretat com a persona i com a grup.
- Però, potser **són les experiències que viu l'adolescent en el seu entorn pròxim i els nivells de tensió que hi ha al territori escolar les que aguditzen i fan cristal·litzar la negació de la llibertat a altres.** Com veurem després en analitzar les actituds excloents, la presència significativa d'adolescents d'origen immigrant i la confrontació escolar definida en termes d'etiquetes nacionals poden fer que la llibertat de religió o de llengua siguin llegides amb altres claus. A l'escola “A” o a l'escola “D”, en contextos de forta presència migratòria, el rebuig a la llibertat de religió és pràcticament el doble que en el conjunt i molt inferior l'acceptació. Però a l'escola “C”, en la que també hi són aquests adolescents no passa el mateix i en la “L” es dona una situació d'agudització dels extrems (major acceptació major rebuig). El que passa és que són escoles que, com hem vist (de manera destacada la “C”) han creat climes especialment positius de convivència. Amb la llengua, el gran desacord apareix associat, com ja hem vist, a les experiències escolars de manca d'èxit i de segregació. S'oposen a que es pugui parlar una llengua perquè tenen la necessitat de no reconèixer cap “avantatge” social a aquells adolescents (“catalans”) que són els seus oposats amb “èxit” a l'escola.

En el cas del matrimoni, a més, la ideologia religiosa de l'entorn escolar i familiar sembla jugar un destacat paper. En el conjunt d'escoles de la mostra n'hi ha dues (F i H) clarament definides com a “religioses”, tot i que la primera

⁸² Veure taules en funció dels IES a l'Annex 1.

⁸³ Com es pot veure a les taules 6.2 a la 6.4 a totes les escoles que hem definit com d'aquestes característiques tenen percentatges sensiblement més alts de rebuig del matrimoni homosexual.

d'elles amb una significació molt inferior. L'alumnat de ambdues no sembla tenir cap dificultat per acceptar la llibertat religiosa però tenen més dificultats per acceptar la de formar un tipus o altre de parella.

A l'escola "F", d'excel·lent clima i predomini de noies és molt inferior al conjunt la seva oposició a aquest tipus de matrimoni, tanmateix sí que disminueix la total acceptació. És a l'escola "H", amb selecció socioeconòmica i predomini d'un tipus d'adolescent, a on es donen les grans diferències: els percentatges més alts d'intolerància i els més baixos d'acceptació (21% de rebuig total, 18% d'acceptació total). Com tornarem a comprovar més endavant, no és exactament una qüestió de fe religiosa sinó d'acceptació i imposició a la resta de comportaments socials que suposadament es deriven de la religió, tot i que són el producte d'un entorn familiar i escolar conservador. Són adolescents que poden escapar molt menys al rebuig de transgressions de l'ordre social establert com a "natural".

6.2.4.- Creure en Déu, la quarta dimensió i el amor

Quadre 6.5

	<i>Totalment en desacord</i>	<i>Totalment d'acord</i>
Una relació d'amistat o de parella entre persones de diferents cultures està condemnada al fracàs.	49,6	6,1
Creure en déu és important per poder tenir una vida feliç i tranquil·la.	44,7	7,4
Els fenòmens paranormals existeixen, i jo n'he viscut algun de prop (telepatia, espiritisme,...).	32,7	10,8

No sembla que els adolescents es deixin portar massa pels estereotips socials que condemnen al fracàs, d'entrada, a les relacions entre persones que provenen d'entorns culturals diferents (com a màxim arriben a posar-li algun tipus de pega tant sols un 18%). Tot i així, cal tornar a matisar que els nois opinen diferent. La desconfiança arriba pràcticament a un de cada quatre, mentre que entre les noies està en el 13%. Per damunt de qualsevol estereotip les noies tenen una visió molt més positiva de les relacions humanes i dels afectes.

Tampoc sembla que els nois i noies adolescents concedeixin a Déu un gran paper en les seves vides. Fins i tot si prenem la totalitat de posicions d'acord i desacord (total o parcial) els adolescents que donen algun grau d'importància a la fe només són el 21%. Aquest percentatge, però, varia força entre els entorns socials oposats. Els valors més baixos es donen en els contextos diversificats i

en el selecte que té lògiques culturals familiars i escolars obertes (a l'escola "E" l'acord mínim amb la fe és del 5%). Els valors més alts (fins al 36% d'acords parcials o totals) els expressen els nois i noies de tots els contextos clarament limitadors i en l'altre escola selecta ("H") que ja hem assenyalat com a uniforme i confessional.

No podem valorar amb aquesta simple dada el pes que té la qüestió de la fe en aquells adolescents que la consideren important i fins a quin punt es tracta d'una simple repetició d'un estereotip social encara present en el imaginari de les seves famílies. Potser no és altra cosa que una reproducció a la baixa de la cultura familiar, que un grup d'adolescents accepta sense entrar en gaires discussions? (en algun cas més o menys reforçada per un tipus d'escola). Déu no és cap tema rellevant a les seves vides (en el millor dels casos l'acord total amb l'afirmació no supera el 10% i, en tot cas, és l'acord parcial el que explica les diferències).

El condicionament dels entorns familiars i socials sembla molt evident entre els adolescents que han viscut un procés migratori. Com a d'altres temes estan situats en univers d'actitud momentàniament molt diferent. En el grup d'aquestes característiques del que hem parlat en capítols anteriors, l'acord amb l'afirmació sobre Déu arriba al 61% (la meitat totalment d'acord)⁸⁴ i arriba al 75% entre el grup que a casa tenen una llengua diferent del castellà o el català. La seva major presència a les escoles d'entorns limitadors incrementa la proporció de "creients" existent. Aquest nois i noies, sovint de tradicions religioses diferents, consideren la fe (de moment) important i han de conviure amb un adolescents que "passen" bastant de la religió com no sigui per a imposar-la als nouvinguts.

El procés general de laïcització tant sols es veu aturat en els nuclis familiars i socials en els que es dóna un cert conservadorisme popular, un manteniment de tradicions religioses o un fort conservadorisme de la situació social. La qüestió va decaient de les seves vides, es va convertint en absent i si ara la tractem és perquè es va fer una pregunta directa, no pas perquè sigui un tema del seu món.

Tampoc sembla que la fe sigui quelcom que tingui a veure amb el comportament, les actituds o alguna cosmovisió de la que se'n derivin criteris per a altres aspectes ideològics. El cas més clar el tenim en els adolescents de l'escola selecta confessional. La fe no influeix en les actituds, per exemple, davant el matrimoni homosexual, tot i estar com hem vist radicalment oposats a aquests tipus de parella, no és la fe la que els fa excloents (el 70% dels que s'oposen a aquest tipus de matrimoni no considera que creure en Déu sigui important).

Tenint com a referència una societat en la que a vegades es té la sensació que altres creences "irracionals" estan substituint a les de tipus religions, es va considerar curiós conèixer si els adolescents es deixaven portar de manera significativa per alguna d'aquestes modes. Sense deixar de considerar el paper

⁸⁴ Hem tingut 44 nois i noies del grup que hem definit com a immigrant que han contestat aquesta part última del qüestionari.

de “joc” simbòlic i d'experimentació de “dimensions desconegudes” que el món paranormal té a molts moments adolescents, no deixar de ser curiosos que el “món creient” el conformi un 21% i el “món paranormal” un 31%.

Coherències o incoherències? Hi ha relació entre l'opinió i les actituds que hi ha darrere les dues frases? El panorama que apareix és el de un 28% que més aviat s'inclina per rebutjar unes i altres creences i un 5% que accepta totes dues. Al costat, un 10% que s'inclina per la fe en Déu però no per la fe paranormal i un 23% que no veu a Déu com a important però si li va la paranormalitat. Tot plegat uns resultats molt útils per a generar debats educatius.

6.2.5.- La independència (de Catalunya), alguns radicalismes i algunes dificultats per a la convivència

Quadre 6.6

	<i>Totalment en desacord</i>	<i>Totalment d'acord</i>
Catalunya hauria de ser un país independent.	29,3	30,4
Els okupes són joves descontrolats que s'apropien d'espais que no són seus sense tenir-hi dret.	23,9	16,6
A vegades la violència és l'única manera de resoldre conflictes.	47,0	8,0
La immigració està posant en perill el benestar de la nostra societat.	14,6	29,8

Un grup de les frases utilitzades per a descriure actituds tenien en comú el provocar en el adolescents posicionaments, ubicacions, adscripcions diferenciadores. Cap d'elles està relacionada, a priori, entre si i no les comentem juntes perquè tinguin familiaritat ideològica. Tant sols es tracta d'analitzar un seguit d'actituds que sovint són utilitzades per diferents grups adolescents per afirmar-se i diferenciar-se. Al llarg del text ens hem referit i encara ens referirem al fort buit de socialització politicoideològica que tenen els adolescents amb els que hem treballat, la qual cosa fa que les seves respostes en tot aquest capítol hagin de ser interpretades molt més com a reaccions de relació o de contraposició que adscripcions ideològiques, suficientment plenes de contingut.

El repartiment de les seves actituds envers la necessitat que Catalunya sigui un país independent reflecteix una curiosa situació (que no es dona en cap altra de les propostes) en la que hi ha una proporció similar totalment a favor i totalment en contra (30%), però també parcialment a favor i parcialment en contra (17%). Significa que les nostres adolescències estan “nacionalment” dividides per la meitat? La posició més raonable seria pensar que frases (qüestions) com ara aquesta tenen una gran facilitat per provocar adscripcions, pertinences.

Es tracta, però, d'una distribució molt poc significativa. En realitat només es dona quan es considera el total de la mostra. El total, com hem repetit, no és representatiu de res, sinó un total en el que hi ha de tot tipus d'adolescències en una proporció suficientment significativa.

Si es consideren les actituds davant la independència de Catalunya com a element relacional i conformador de subgrups adolescents en interacció, el panorama adolescent podria estar conformat per quatre ambients⁸⁵:

1. Ambients en els que **la independència és una afirmació dominant significativa** (més del 50% està totalment a favor). Aquesta és la situació de les escoles B, C i G. Són contextos localistes o de la Catalunya interior.
2. Ambients en els que es donen **actituds oposades, molt significatives**, en una proporció similar (un 30%). El cas més clar és el d'un IES d'Osona (“A”). Les dinàmiques de confrontació en el entorn i el mal clima escolar fan que aquest element esdevingui una forma de confrontació. En alguns altres indrets també es dona aquesta situació de grups de pes similar confrontats, però d'unes dimensions més reduïdes (escola “F”).
3. Ambients en els que **es dona, de manera dominant** (quasi el 50% o més), **una posició radicalment en contra**. Corresponen a escoles de comarques metropolitanes de contextos limitadors (D, J, L). Una mica més moderadament també es dona una actitud d'antiindependència a l'escola selecta conservadora.
4. Ambients de predomini de la defensa de **la independència com a actitud adolescent “progre” i formant part de l'estil de vida adolescent**. Es tracta d'un element més en el estil dominant, afegit a la defensa dels comportaments lliures o l'actitud ecologista i la defensa de l'okupació. (Escola “E”).

Elements actitudinals com aquest representen variables per a treballar les relacions. Com hem comentat en els primers capítols són adolescents per interacció i la composició i les dinàmiques del seu entorn conformen bona part de la seva construcció d'identitats. Un exemple extrem del que això pot suposar

⁸⁵ A l'expressió lliure sobre les seves propostes de canvis al món, que ja hem comentat, les opcions espontàniament independentistes també apareixen distribuïdes de manera similar en els ambients 1, 2 i 4.

per alguns nois i noies el tenim en la següent resposta a la pregunta de com s'imaginaven que serien quan tinguessin 20 anys⁸⁶

- *“Tindrè 20 anys, estudiaré a la universitat a BCN, estaré ficat en un sindicat o associació independentista, aniré a manifestacions, viuré a un pis amb els amics, tindrè novia (espero) no practicaré cap religió, faré sexe, aniré de copes, viuré la vida al moment, votaré ERC, escriuré articles a l'Avui (je,je) aniré a Euskal Herria de vacances, a totes les acampades joves, etc., em faré pacifista”.*

L'actitud favorable (o de moderada simpatia) envers els okupes està present en més de la meitat dels adolescents i l'oposició total és minoritària. Però també aquí estem parlant de simpatia simbòlica que esdevé molt útil en els processos d'afirmació com a joves. En alguns dels debats fets a la classe la utilització de l'element “okupa” va servir per a generar veritables confrontacions en el grup. Els que estan en contra no són majoritaris, però tendeixen a ser dels que necessiten de manera especial tenir enemics i en la construcció social dels okupes (que sovint també desconeixen) troben un bon imaginari.

El pes que aquesta qüestió pot tenir en indrets diferents fa que en uns casos sigui resposta a una qüestió totalment teòrica i en d'altres aspectes que es presenten com atractius en un moment de lluitar per la “llibertat” personal. Les diferències més significatives, en uns resultats que en la majoria d'escoles és molt similar, les hem trobat a l'escola d'élite més conservadora (“H”), per posicionaments amb l'estil de ser adolescents i potser per actituds davant la propietat privada. També la total acceptació és inferior a la “F”, en la que el context i el predomini de les noies fa que tot estigui més matisat (bastant a favor però no totalment a favor).

Majoritàriament representa una actitud juvenil que comporta un atractiu parcial i una defensa del que es presenta com una forma d'exercitar l'adolescència. Tampoc es tracta, de moment, del domini d'una actitud política antisistema. En posar en relació aquesta qüestió amb la que pàgines enrera comentàvem sobre la importància de participar en les eleccions, el resultat és que un de cada tres adolescents està (en diferents graus) en contra dels okupes i a favor de la participació política i un de cada cinc es posiciona a favor d'aquesta forma de ser jove i, alhora, en contra de la utilitat de les eleccions. La resta combina posicions. Tot i així, les coherències i incoherències varien força segons els contextos.

També aquí podem resumir el simbolisme de l'atractiu okupa amb una altra de les definicions de futur als 20 anys que feia un altre adolescent:

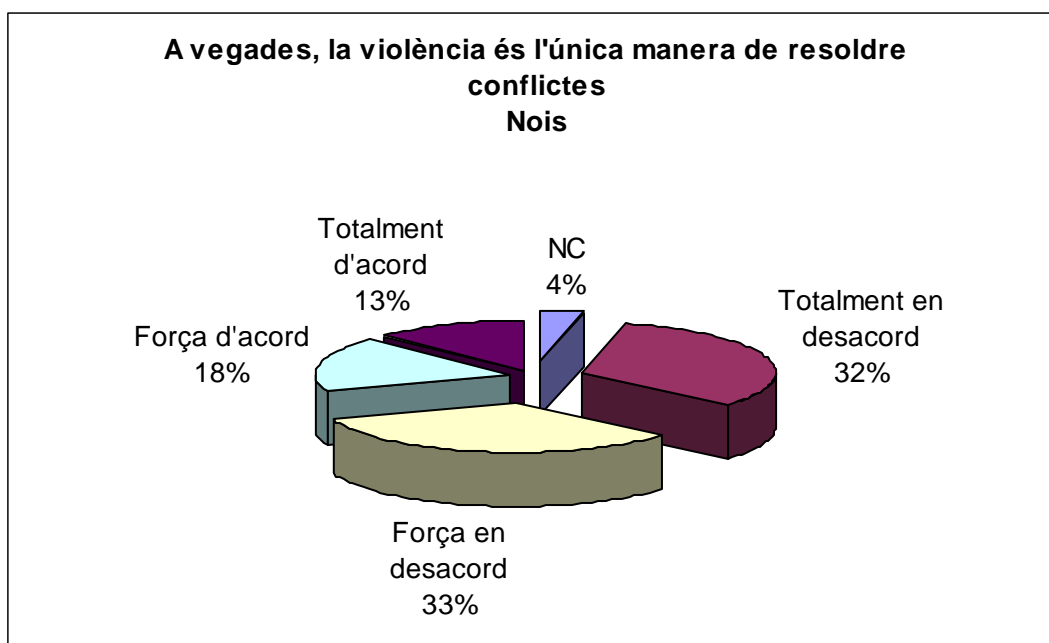
- *“Seré Okupa, llevaré 2 pendientes en una oreja y viviré bien. Ya que seré profesor de niños problemáticos, tendré una novia que me quiera un montón y muchísimos amigos. Al cabo de un tiempo conseguiré hacer la revolución”.*

⁸⁶ Una pregunta inclosa a l'apartat sobre “Qui soc jo” i que s'analitza en una segona part d'aquest treball.

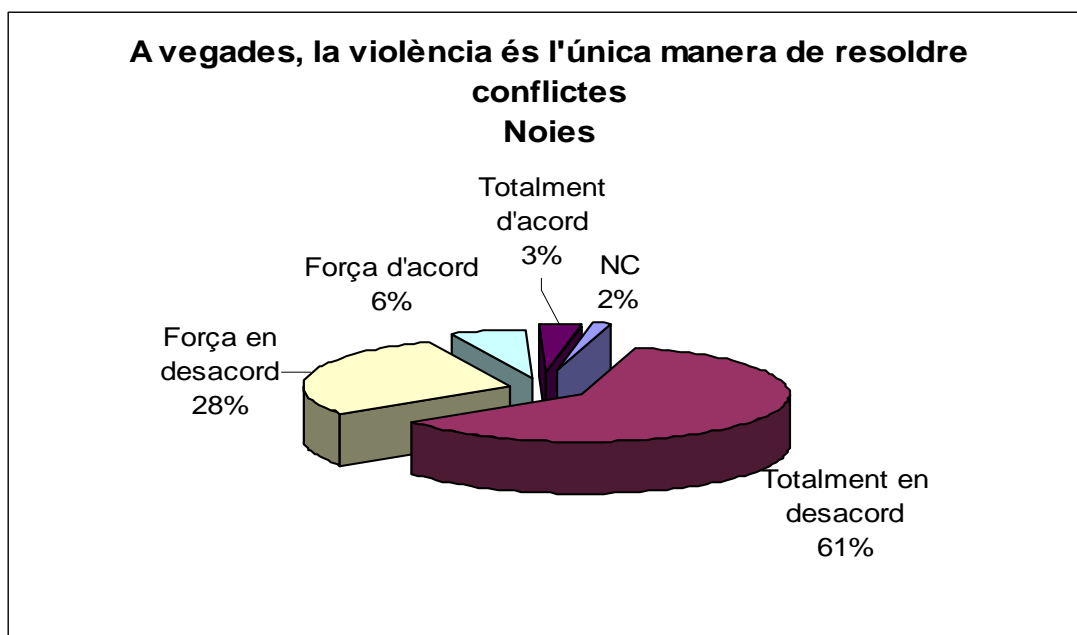
La qüestió de la utilització de la violència com a forma de resoldre els conflictes podem analitzar-la considerant el pes dels qui l'accepten o la rebutgen plenament, però potser resulta útil considerar el conjunt dels que en graus diversos són proclius. Aquesta perspectiva ens fa descobrir que **el grup dels adolescents que no li fa massa fàstic l'ús de la violència està al voltant del 20%**.

Les diferències, entre grups i situacions, són força diferents. La més important torna a tenir les noies com a protagonistes. El seu acord amb la violència no supera el 9%, mentre que entre el nois és el 31%. El total desacord representa el doble que entre el nois. Si més no, la seva actitud envers les formes de resolució de conflictes segueix formalment situada en una altra òrbita que els nois.

Gràfic 6.2

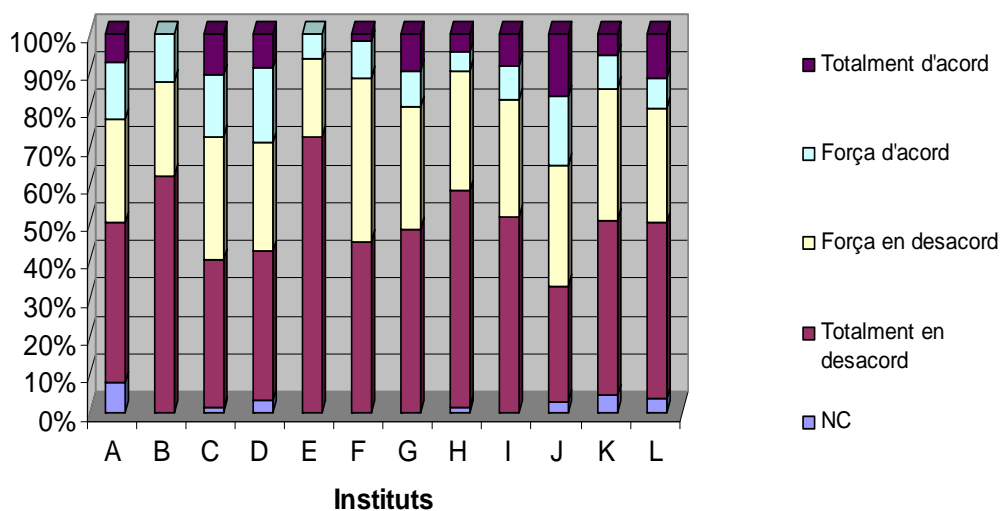
Gràfic 6.3

Tampoc les actituds violentes estan repartides de manera similar a tots els contextos. Una mirada al gràfic següent ens descobreix com l'acord amb l'ús de la violència pot ser mínim en uns casos i arribar al 30% en d'altres. Darrere hi ha experiències diàries diferents i una socialització educativa, a l'escola i a casa molt diversa.

Gràfic 6.4

A vegades, la violència és l'única manera de resoldre conflictes

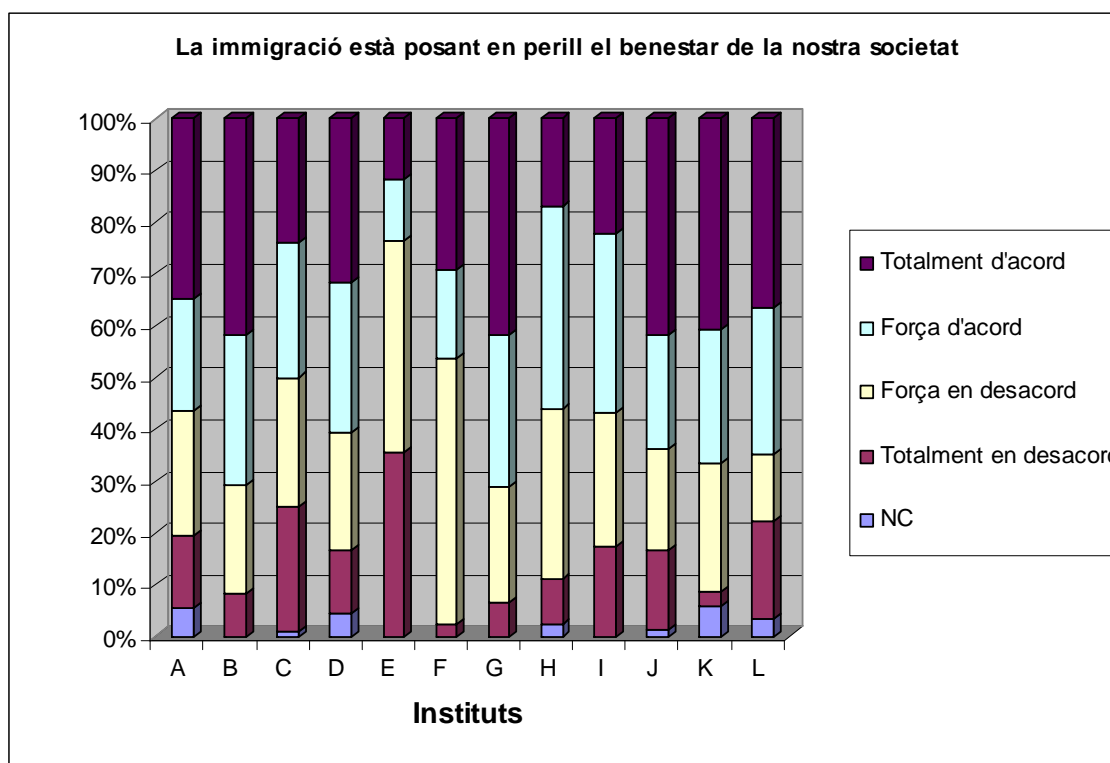
Potser l'afirmació suggerida sobre la immigració es presta a interpretacions ambigües, tot i que tant els acords com els desacords matisats semblen indicar casi sempre⁸⁷ una actitud més procliu o més antagònica amb el fenomen migratori. Aquests dubtes, però, difícilment es poden donar en les afirmacions extremes. El 30% dels adolescents amb els que hem treballat es posiciona davant la immigració sentint (pensant?) que suposa alguns tipus d'amenaça per a el seu món en general. Les reticències sempre són superiors a l'acceptació tranquil·la (60% - 40%).

Aquesta manera d'estar d'acord en considerar-los una amenaça és sensiblement inferior en les noies (un 24% en elles un 35% en ells), tot i que el ple desacord, l'acceptació activa, és molt similar entre uns i altres. No podem dir que les noies tenen una actitud més positiva davant el fenomen migratori, tant sols que matisen més, el veuen com a perillós tant sols en part.

Una vegada més, però, són els entorns vitals i els contextos adolescents en els que transcorre la seva adolescència els que condicionen bona part de les actituds, com veurem després en analitzar detingudament les actituds excloents lliurement aflorades. La percepció de problema pot arribar a ser considerada (sense matisos) pel 42% d'alguns grups escolars. A l'extrem oposat, alguns grups manifesten sintonies positives envers l'emigrant (desacords totals amb l'expressió utilitzada) de més d'un 35%.

⁸⁷ Per exemple, pràcticament totes les actituds amb alguna dosi d'exclusió que es manifestaven a la pregunta oberta sobre què canviarien al món expressen també acords amb la frase que descriu el perill que suposa la immigració.

Gràfic 6.5

Si es miren les dades en funció de les escoles (veure també les taules 6.5 a 6.8 a l'Annex 1) les actituds podríem agrupar-les de la següent manera:

- Contextos escolars en els que es dona una vivència intensa de la immigració com a problema (percentatges de total acord molt per sobre de la mitjana) i en l'experiència quotidiana de la classe una sensible presència d'adolescents que han viscut un procés migratori. L'actitud pot estar associada a realitats vitals i no només a estereotips adults. (És el cas dels IES "A" i "K").
- Contextos amb presència igualment significativa, a l'escola i a l'entorn, però en el que les opinions adolescents dibuixen una situació de forta confrontació i en els que el clima de convivència que genera l'escola pot ser l'element que fa predominar una o altra actitud. El cas més positiu és el de l'escola "C" en el que la posició positiva és molt alta i la posició negativa molt inferior a la mitjana però totes dues amb un valor igual (el 24%). Una situació més contradictòria és la que es dona a l'escola "L", en la que el rebuig supera el 30% però que també té, probablement per efecte del treball escolar un fort grup (19%) amb actitud positives.
- Contextos en els que es dona una vivència de problema similar però les aules no recullen una presència immigrant molt alta. En aquesta situació es troben les dues escoles de contextos "localistes" en els que el pes de

l'actitud té molt més a veure amb l'endogàmia i a les limitacions d'entorns petits en els que l'aparició de personatges diferents, per pocs que siguin, genera amb més facilitat actituds d'incertesa que els adolescents reproduïxen, tot i que no sigui part dominant de la seva experiència de relació.

- Contextos en els que es dona una acceptació positiva sense que a les seves aules hi hagi alumnes d'aquestes característiques ni al seu entorn social tinguin una presència significativa. Aquesta és una situació típica dels contextos "selectes", però les cultures familiars, les actituds educatives i els estils adolescents fan que, en un cas (escola "E") l'actitud positiva sigui dominant i molt per sobre dels valors mitjans (36% de desacord total amb l'afirmació) i, a l'altre (escola "H"), el rebuig i l'acceptació extrems siguin molt baixos.

6.3. FER QUELCOM TOTALMENT NOU: LES ESMENES A LA TOTALITAT

Dedicarem aquests dos últims apartats a recuperar els discursos oberts, les seves propostes obertes de canvi. Com havíem dit creiem que les seves esmenes a la totalitat i les seves tendències a l'exclusió mereixen una anàlisi més detallada.

6.3.1. "Definitivament, el món no va bé"

"...Em sembla que si n'hi hagués de posar faria molts i molts canvis, ho canviaria quasi tot". Aquesta expressió podria resumir una actitud comú a molts adolescents que, mirant el món que els envolta, consideren que tot plegat té poc sentit. L'estudi de les respostes de la descripció oberta que hem catalogat com a "esmenes a la totalitat" descobreix que una bona part d'ells i elles acumulen molts arguments per a no estar d'acord "el món sencer" o "la societat actual".

No representen cap grup homogeni i no sempre coincideixen en els arguments per a no acceptar el món. Però, cal destacar que **estem davant d'amplis col·lectius adolescents que comparteixen una actitud força crítica, bastant argumentada, a vegades contradictòria, però plena de rebuig, d'incomoditat, de resistència a acceptar el que passa en el món en el que viuen.** A molts contextos representa el conjunt d'actituds numèricament més important e indica que l'educació en valors, l'estimulació de la consciència crítica, la socialització política són possibles,... si es fan a partir de les seves interpel·lacions i no dels nostres posicionaments.

Esgotàriem el lector intentant fer la llista del centenar llarg de qüestions que voldrien suprimir o posar per fer més habitable el món, per construir una altra

societat. Tant sols ens referirem alguns, però cal recordar que inclou elements tant dispars com la supressió de la “Operación Triunfo”, els maltractaments dels animals, les malalties, les races, la corrupció, la desaparició d'ETA, etc.. Com a exemple general, aquí tenim la llista de canvis necessaris que algú ens facilita:

- *“Canviaria la desigualtat econòmica entre la gent. Canviaria: -La societat de consum - El sistema capitalista per l'anarquia - Eliminar el racisme - Les lleis - Eliminar la monarquia - Canviaria el sistema i la política en general - Canviaria el monopoli i les màfies que hi ha darrera del món de les drogues - Canviaria la veritable desgracia de les classes socials - Donaria poder al poble - Canviaria aquesta mena de popularitat que agafa tot allò que passa per la tele”*

6.3.2. “Que els polítics fossin més responsables i no tant mentiders”

Potser, en part, repeteixen els arguments antipolítics que circulen en la societat adulta, però majoritàriament argumenten amb encertada sensatesa perquè **és necessari que canviï la política per a que canviï el món**. Molts d'ells i elles tenen un alt grau de politització i, tot i les seves incoherències, donen coherència i actualitat a la seva proposta:

- *“CANVIARIA EL GOVERN DELS ESTATS UNITS, el putu Islam de merda que té torturats a 1.000 milions d'habitants d'aquest planeta. EL MASCLISME, posaria més dones al parlament Europeu, no deixaria entrar a Turquia a la unió europea sinó complís els requisits, posaria el famós expedient per haver incomplert els límits de deutes a ALEMANIA, Prohibiria la desforestació de l'Amazones, posaria impostos a tots els països desenvolupats per acabar amb la gana de Àfrica i India, i si tingués poders màgics sabria on són els guiris estimats que vaig acompanyar des del carrer Ferran fins a Muntaner que tenien 24 i 30 anys i vivien a Nova York i Londres, els trobaria i em casaria amb ells. FOTRIA FORA AL PUJOL I AL PPI!”*

En d'altres casos tant sols es tracta de **la reivindicació de formes més humanes de gestionar els afers comuns**. Són propostes que intenten racionalitzar la política:

- *“Canviaria la manera de governar, governaria una persona humil i noble, les coses serien més barates, no hi haurien tants impostos, els vehicles privats estarien controlats, només tindrien la gent que realment ho necessita, més transport públic, menys pobresa, més carreres de cotxes, menys diners amb el futbol. I les noies més llançades”.*

Les seves queixes tenen sovint noms propis (especialment significatius quan es van recollir les dades). El record de cites en contra el tenen els presidents Aznar, Bush i, en menor grau, Pujol. Però també es fiquen amb polítics propers

(“Del meu poble primer canviaria l'alcalde pq no val res i només mira pels seus interessos...”).

En una versió general la seva demanda era: *“...S'haurien de canviar tots els polítics de dretes perquè l'únic que fan és prohibir la llibertat i contribuir a fer la guerra...”*. i en una versió molt més dura: *“...Mataria al Aznar. Mataria al Bush superestar. Ressuscitaria Lenin i a viure el Comunisme...”*. Però també proposen solucions concretes, arrelades al debat polític del moment: *“Canviaria l'atur per llocs de treball. Canviaria l'Aznar pel Zapatero. Canviaria al Bush pel Bill Clinton. Canviaria la contaminació per zones verdes. Canviaria ETA per un grup de "Cascos blaus". I també es proposen altres formes de participació (“...faria votacions de tot el poble sobre una cosa molt important...”)*

Complementàriament, els americans són considerats els responsables de bona part dels desastres (*“...els americans que es calmin una mica...”*) i la primera part del món a canviar (*“...al Bush, un transplantament de cervell ja...”*).

La seva contestació política té molt de queixa davant la irracionalitat. Sortosament encara **no acaben d'entendre perquè, si es diuen determinades coses que semblen raonables i tothom sembla estar d'acord, no és fan**. La crítica política de l'adolescent té molt de no saber situar-se en la irracionalitat, de no trobar explicacions per a la distància entre el que es diu i el que es fa. Uns exemples, a propòsit dels exercits i l'església catòlica ho deixen molt clar:

- *“... si els polítics ningú vol guerra, per a què volem els exèrcits? Els diners que els polítics gasten en per exemple alimentar l'exèrcit espanyol, jo faria hospitals, col·legis pels països del tercer món...”*
- *“...L'únic que fa l'església és malgastar els diners i parlar molt del tercer món, però ells ja porten les butxaques plenes (com el Papa, que amb totes les coses que porta a sobre, una família pobre podria alimentar-se tota la vida)...”*

El que ara diuen aquí no és més que la descripció concreta del que, com hem vist, contesten en l'escala d'actituds. Per a un sector d'ells i elles la desconfiança política no és qüestió de “poses” sinó d'arguments.

La seva crítica de la incoherència també la fan extensiva als companys i als joves en general (*“Canviaria... la gent que no té les idees clares. Que primer diu que és independentista i després passa a ser fatxa o al revés...”*) També se'n adonen que no tots els joves tenen aquesta sensibilitat política i proposen canvis: *“Canviaria la manera de pensar dels joves, que no els hi interessa la política i que es mullessin més”*.

6.3.3. “Voldria primer de tot eliminar les fronteres i que no en quedés ni una, perquè som ciutadans del món”

Observen que en les concepcions que els adults tenen sobre la societat i la forma d'organitzar-la s'utilitzen conceptes i pràctiques que finalment tant sols serveixen per a col·locar a uns en una situació de privilegi i, a d'altres, en una situació d'inferioritat. Per això s'inclinen per formular organitzacions que no incorporin la fragmentació (“...no hi haurien països ni res d'això, simplement el món, tots junts, blancs, negres, gitanos..”). Intenten formular propostes unitàries malgrat les contradiccions (“Tot el planeta seria un país, amb una llengua, i es respectaria a tothom. Només una religió, la que creus en la teva força espiritual...”).

Intenten conciliar les seves preocupacions per la llibertat, les seves ganes de ser diferents amb la necessitat de no quedar-se aïllats, de no discriminar (“...poder fer que tothom parlés la mateixa llengua per poder conèixer a moltes més persones d'altres països, però que hi hagin altres idiomes també està bé...”). Creuen, potser, que canviant les mirades, les formes comprendre la realitat, a lo millor tot és possible (“El que canviaria és a les persones que pensen que la gent no ha de tindre drets, per ser immigrants o per pensar diferent, o per ser d'una altra religió...”)

Com ja hem comentat i com comentarem en parlar de les propostes excloents, molts d'aquests adolescents estan mirant una bona part del món a partir de l'experiència quotidiana de la immigració que apareix en forma de company o companya a les seves aules, com a veí al barri, com a notícia, rumor, comentari, construcció social, etc., en el món adult que els envolta. A una part d'ells i elles l'experiència que viuen els fa patir, tornen a plantejar-se la manca de lògica del que veuen, proposen unes altres formes de conviure.

- *“El què m'agradaria canviar d'aquest món són totes les baralles i discussions entre els diferents tipus de persones. Només perquè algú sigui d'un país diferent o sigui d'un altre color o condició no significa que sigui diferent ...”*
- *“Que tothom tingués una vida més o menys feliç, que tots fossin tractats iguals i que no hi hagués discriminacions entre el color de la pell, algun defecte físic, la condició de vida, la procedència i moltes coses més que fan que algunes persones ho passin malament i no donin sentit a la vida perquè d'altres no els volen ajudar...”*

Quan s'esgoten els arguments racionals els adolescents recorren al seu propi món, al seus propis sentiments per a que s'entengui el que els altres estan vivint. En termes didàctics podríem dir que la immersió emocional empàtica pot ser una bona estratègia de treball: fer sentir el que els altres senten, posar-se en el seu lloc:

- *“... però jo m'imagino que si fos jo una d'aquestes persones a les que ningú no vol, m'agradaria que m'ajudessin i per això jo els intento ajudar en el que puc..”*
- *“...M'agradaria que aquests que sempre van fardant que per una vegada en la seva vida que es fiquessin en el lloc de tota la gent que no te res i que no fossin tan avariciosos... que no pensessin en ells mateixos..”*

6.3.4. “... que ningú volgués ser més que els altres”

La desigualtat econòmica és potser una de les característiques del món que més voldrien fer desaparèixer. En alguns casos insisteixen en l'ideal de fer desaparèixer els diners, les multinacionals. En d'altres en quelcom tant pragmàtic com *“que tothom pogués menjar tots els dies”*.

En general, els adolescents són especialment sensibles al repartiment injust de les riqueses (*“Un món on les riqueses estiguessin més ben repartides, M'agradaria canviar aquest món per un món més just en tots els àmbits...”*). Entre els seus relats resulta fàcil trobar propostes de sous més o menys similars, de riquesa moderada per a tothom. Encara no és habitual entre ells i elles trobar qui justifiqui la desigualtat. L'escull en tot cas apareix (va aparèixer en el treball a les classes) quan algú no està d'acord en la desaparició de pobres i rics perquè ell “vol ser ric” (la resposta dels seus companys era qui i com decidia a qui li tocava ser pobre).

Els arguments contra la desigualtat que fan servir, de la mateixa manera que a propòsit de la segregació, tenen molt de situar-se en el lloc de l'altre, de reconèixer que estan en una banda i no en l'altre per pur atzar:

- *“...També canviaria el poder econòmic, uns quants tenen molt i uns altres es moren de gana. Ho trobo molt injust, pel fet de néixer en una família o una altra el teu futur pot estar marcat, simplement pel fet de tindre diners o no...”*

El desig d'igualtat i la llibertat els porten a reivindicar els drets humans per a tothom. En plena crisi de construcció de la seva identitat poden caure en la negació de l'altre diferent, per a evitar que es desestabilitzin encara més les seves dificultats per a ser. Però, com a primer posicionament majoritari està la reivindicació de drets similars per a tothom:

- *“Faria una política internacional per tot el món igual, on tinguéssim els mateixos drets tant com per a homes, dones, pobres, homosexuals, malalts, etc. No hi haguessin diferències i que es prohibissin les crítiques respecte a dues persones diferents”.*

6.3.5. “Bon rotllo entre tots”.

Les seves propostes de canvi global poden sonar a discurs de “Viva la Gente”, o “Todo el mundo es bueno”. Hi ha algun cas que fins i tot adverteix que ja sap el que toca dir, el que cal que es faci per a que aquest món sigui d'una altra manera, el que nosaltres esperem que escrigui. En la immensa majoria de les respostes no és així, es fiquen amb molta facilitat en el paper de reformadors o de revolucionaris. Troben que té sentit o que és inútil, que potser el món

arribarà a canviar o que, malgrat els seus desigs, els canvis són impossibles. Però seria absurd considerar que les seves propostes tenen a veure amb una simple proposta d'amor universal (*"No estaría mal el que a los jóvenes nos hicieran más caso, somos el futuro, creo que merecemos más atención ... TOMAR ESTO EN SERIO"*).

El to que en tot cas utilitzen serà més dur o més romàntic, estarà impregnat d'alguns dels seus sentiments adolescents intensos, de poesia o de mala llet, però no de desconeixement de les contradiccions que els envolten:

- *"Si pogués acabar amb el feixisme i el capitalisme mundial ho faria però és molt complicat. Sóc independentista i comunista. En primer lloc voldria que fóssim independents i que no hi haguessin classes socials, que tots els burgesos i opressors morissin i deixessin a la gent pobre, immigrants, classe obrera en pau. I tots els feixistes els tancaria en un calabós de per vida. INDEPENDÈNCIA I SOCIALISME!! Visca la Terra!*
- *"Bé, canviaria els camps de guerra per boscos, els camps de concentració per parcs d'atraccions, la fam i les enfermetats en alegria, l'odi en amor, la intolerància en tolerància, els plors en somriures, les esqueses en mans que aixequin als caiguts, els estàndards de perfecció de la societat en valor per ser el que es vol, la soledat en companyia, les baralles en abraços, els cors trencats en fàbriques de somnis, el fracàs en una oportunitat eterna, la desil·lusió en esperança, i per últim, els somnis en realitat".*

Aquest gran grup que fa aquestes propostes de canvi no sempre té i conserva el convenciment de que les coses puguin canviar. Sovint, en mig del seu relat algú ens recorda que probablement sigui inútil intentar-lo, però que si més no ell o ella no vol deixar de proposar-lo (*"...Però això és molt difícil i em sembla que mai no es podrà fer realitat"; "...però la intenció es el que compta i a base d'intencions alguna cosa s'aconsegueix"*).

El principal perill serà com s'acomodaran al "principi de realitat", quan deixaran anar el patiment que senten en veure quelcom que els fa sentir-se malament o que, com a mínim, el seu cervell descobreix com a irracional. Algun cas hem trobat en el que l'adolescent passa de revolucionari a conformista en raonar la impossibilitat dels seus plantejaments: *"...Per això, és que jo no canviaria absolutament res, tot està bé com està (bueno ja sé que no van bé, però...) El que sí que canviaria serien alguns companys de classe..."*.

6.3.6. Entre mig sempre està la seva adolescència

La persona lectora d'aquestes pàgines haurà observat que pràcticament a tots els exemples de propostes per a modificar el món que hem transcrit sempre apareix alguna referència a canvis molt més pròxims. En uns casos es tracta de aconseguir que desaparegui la fam, però de passada que "les noies siguin més llançades". En d'altres, que desapareguin els racistes i, alhora, que els adults no si fiquin quan els adolescents volen fer l'amor. Com acabem de assenyalar,

es pot renunciar a que el món sigui diferent, però no es pot prescindir de millorar la relació amb els companys de classe.

Potser un dels errors de bona part de la socialització política i de l'educació per a la vida en comú consisteix en que (el mateix que passa amb les matemàtiques o la llengua) es plantegen desconnectades, sense barrejar-les amb el seu món. Hem vist com tenen arguments per a canviar radicalment el món, però també que aquest món existeix en la mesura que és seu i que les modificacions són una barreja en la que està la seva persona, els amics, les dificultats, les experiències, etc., en mig de la fam, l'ecologia o la violència. Tot seguit d'Aznar, Bush o Batasuna posen *“que les famílies amb problemes els arreglessin”* o accepten que *“en canviaria a mi i als meus amics ... per que fossin més comprensibles”*.

6.4. EN AQUEST MÓN (EL MEU) SOBRA DETERMINADA GENT

6.4.1. Actituds diverses, per acabar excloent

Com en d'altres capítols d'aquest text, la reflexió i l'anàlisi ha estat circular i reiterativa. Les primeres lectures, fetes per a treballar en cadascun dels grups en mig d'un procés en el que encara no podíem tenir una visió global, ens produïen sorpresa, espant, preocupació, focalització potser inadequada. Poc a poc, el debat amb els adolescents i el contrast entre diferents contextos ens va ajudar a descobrir noves lectures, altres enfocaments, a construir una preocupació educativa més acurada.

Com hem vist al quadre 6.1 al voltant d'un 14% de nois i noies ha descrit que voldria un món en el que determinades persones estan de més. Les primeres lectures ens van dur a pensar que existia un grup que, de la mateixa manera que els que feien esmenes a la totalitat o s'inclinaven per un món definit en clau anarquista, podia ser definit a partir del to dictatorial i aparentment fascistoide que empraven (*“Que només hi hagi blancs al món. I que tots parlessin en castellà”*).

Però, en avançar la lectura, descobríem que la majoria d'aquestes situacions es referien d'una manera especial i específica a “races” i a “immigrants”. Vàrem pensar que podríem definir un grup caracteritzat per una actitud de “racisme dur” (*“A Espanya no hi haurà ningú que no fos Espanyol. S'hauria d'imposar una norma de racisme”, “No poden viure ni entrar a Espanya tot aquell que sigui negre, moro, colombians, xinès, japonès, etc... A tot el que no fos Espanyol i entrés il·legalment se l'hauria de matar, com feia Hitler”*). Tot i així, també apareixien i es barrejaven els components “nacionals” per a definir les seves relacions amb uns “altres” diferents, no era una qüestió tan sols de gent d'altres països.

Eren, però, molt pocs els que descrivien un món tant simplificat, més probablement per dificultat d'expressar-se matisadament que no perquè la seva ideologia fos més dura que la d'altres. La majoria dels que estàvem a punt de definir com a "racistes" introduïen elements de suavització del seu discurs, explicacions i raons per a fer-lo acceptable (*"La pobresa, la convertiria en riquesa. Així els moros podrien tornar a Marroc i no caldria que estiguessin aquí"*). Els seus discursos eren alguna cosa més que una suma d'arguments fatxosos i racistes.

Per acabar-ho de complicar, el rebuig i la tensió amb determinats col·lectius (d'adults i de joves) poques vegades era la totalitat del seu discurs sobre el món a canviar. Sovint venia precedit d'arguments solidaris, de queixes contra la pobresa o la necessitat de fer desaparèixer les injustícies. Apareixia un grup, els més important numèricament, que podia ser definit a partir de la seva escissió esquizofrènica de valors. Veiem dos exemples:

- *"M'agradaria que tothom tingués de tot: menjar, roba, casa.. Tot el que faci falta. També que la gent es quedés al seu país, xq no m'agrada que ha Espanya hi hagi marroquins, etc. Tothom hauria de cuidar el planeta, que hi hagués menys contaminació que totes les coses estiguin a l'abast de tothom".*
- *"Faria Catalunya independent la posaria dins la Unió Europea. Ajudaria als països subdesenvolupats. Una mica d'immigrants bale però al final seran més ells i la raça blanca desapareixerà, no pot ser. Desarmaria tots els països."*

Com definir en termes operatius per a la intervenció educativa aquests aglomerats d'adolescents, d'actituds d'un conjunt significatiu d'adolescents? Podríem dir que estem davant de:

Un grup heterogeni d'adolescents als que no agrada la societat diversa, en el qual alguns tenen tendència a reclamar l'homogeneïtzació nacional, d'altres cerquen la imposició als demés de determinades formes de ser, que sempre tenen en comú viure l'emigració com a problema.

És important aquest grup? Sempre és pot relativitzar, però a banda que el seu nombre és prou significatiu, estem davant de respostes no induïdes directament. Hem preguntat pel món, pel seu món, i han estat ells i elles qui ha escollit, qui ha seleccionat aquests "tòpics". Es tracta de seleccions sensibles, d'expressions sobre les parts del món que conformen allò que sembla menys tolerable del que els envolta. El conjunt d'arguments d'aquest grup descriu una part del món adolescent en la que no podem deixar de pensar i en la que no està clar que la intervenció educativa feta hagi estat adequada. Una part del seu món en la que potser es manifesten de manera molt especial moltes de les incoherències i hipocresies adultes.

6.4.2. La qüestió immigrants i la convivència diària

La “qüestió immigrants” està composta per un conjunt d'elements descrits com a problemàtics, a vegades viscuts a les seves vides, en gran mesura induïts pel món adult (dels pares i mares, del veïnat, del professorat, etc.). Part del seu discurs està generat per la presència diària d'aquestes persones en el seu món adolescent. Una presència que modifica i condiciona les seves interrelacions, que serveix com a proveïdor d'elements per als seus processos d'afirmació identitària. Del món adult adopten simplificacions, arguments i actituds. Del seu dia a dia surt la presència inevitable d'aquest nous adolescents i la transformació del seu panorama de relacions.

Tot i així, sembla que primer i principalment, és una qüestió que té a veure amb la seva pràctica quotidiana de l'adolescència amb unes altres interaccions, no és una qüestió ideològica o de valors, tot i que també ho acaba sent.

Si analitzem la distribució d'aquest centenar d'adolescents que conformen el grup excloent (veure taula 6.9 a l'Annex 1) es comprova (de la mateixa manera que passava amb les actituds) que aquesta no és uniforme, és dona d'una manera molt desigual a les diferents escoles. Sembla tractar-se d'un conjunt d'actituds que depenen de tres grans tipus de variables:

- a) En primer lloc de que en la seva escola hi hagin “emigrants”. Per odiar l'emigrant cal que estigui present interactuant amb tu en el dia a dia. (Més de la meitat dels subjectes intolerants i excloents provenen de tres escoles amb forta presència d'adolescents que han viscut un procés migratori).
- b) També pot passar que a l'escola no hi siguin però tinguin una presència significativa a l'entorn, al poble o ciutat (la població de l'escola té un biaix en aquest aspecte: pobles amb molta immigració i escoles amb poca). La tensió es construeix a partir d'altres experiències, adolescents o adultes de veïnatge.
- c) Però també es tracta de compartir, de repetir més aviat, els discursos adults que els envolten i, en alguns casos, d'anar interioritzant una filosofia sociopolítica excloent (nois i noies que viuen en barris i estan en escoles sense especial presència migratòria).

Malgrat tot, aquest conglomerat que estem considerant com a grup excloent no té un comportament que depengui totalment d'aquestes variables. Aquestes poden ser contrarestades, neutralitzades en part, per exemple, per un clima escolar adequat. **Malgrat unes o altres composicions d'alumnat, el clima de l'aula, l'ambient de l'escola modifica o genera unes o altres actituds.** També passa que la no presència d'adolescents immigrants, la no existència de relacions normals gestionades en el dia a dia escolar, fa que es mantinguin més fàcilment els estereotips adults exteriors. Així, les prevencions i els estereotips es difonen més fàcilment entre els propis adolescents.

Per a que sigui comprensible aquesta dinàmica d'interrelacions hem ubicat les diferents escoles en una taula de doble entrada. En una de les dimensions si a l'escola hi ha més o menys proporció d'adolescents "immigrats" que la mitjana. A l'altre, si és dona una major o menor proporció d'alumnes amb aquestes actituds. El resultat són quatre tipologies de situacions:

- escoles amb molta presència migratòria a l'aula però poques actituds excloents,
- escoles amb poca presència i poca proporció de discursos que exclouen,
- escoles amb molta presència i molta tendència a l'actitud d'exclusió i rebuig,
- escoles amb poca o nula presència migratòria i, malgrat tot, molta tendència a no acceptar el diferent.

Quadre 6.7

		PRESÈNCIA D'ADOLESCENTS QUE HAN VISCUT UN PROCÉS MIGRATORI	
		ALTA	BAIXA
PRESÈNCIA D'ADOLESCENTS AMB ACTITUDS EXCLOENTS	ALTA	Escoles: "A", "D", "K" Escola "J"	Escoles: "F", "I"
	BAIXA	Escoles: "C", "L"	Escoles: "B", "E" (també "G" i "H")

Totes les escoles que tenen una significativa presència d'alumnat que prové d'un entorn migratori no generen proporcions similars d'actituds de tensió i rebuig. Totes elles, a més, estan situades en municipis en els que aquesta realitat és molt present (estan a Osona, Vallés Oriental, Segarra, Pla de l'Estany, Maresme), però les actituds que apareixen són molt diferents en unes que en altres. Com tants altres aspectes de les relacions entre adolescents depenen del clima de l'ambient que per altres factors escolars s'ha creat. Un clima positiu gestiona bé les diferències. Un clima crispat descarrega les seves tensions sobre el diferent.

Si tornéssim a les dades d'actituds sobre la immigració que hem comentat, els resultats en funció dels entorns són molt similars. La presència de la immigració en la vida adolescent diària és el detonant, la gestió del clima en els territoris adolescents determina, com a mínim, la generació d'actituds excloents. La

tensió segueix existint però és possible abordar-la, evitar que es converteixi en problema.

Això passa clarament a les escoles “A” i “K” d’una banda i a les “C” i “I” d’una altra. Que tenen realitats semblats i climes diferents i que, tant en les actituds com aquí, donen resultats diferents.

6.4.3. Les postures “fatxes”

L’actitud “fascistoide”, com a forma de veure el món i de pensar les relacions en la que s’exclou bona part del raonament, s’evita la inseguretat i el dubte i es fa necessària la construcció d’enemics no reconciliables, ha aparegut en nois i noies molt diversos. Entre qui semblava tenir formes de pensar molt elementals i entre els alumnes brillants de la classe, entre els nois i noies amb dificultats personals i entre els que no semblaven tenir cap mena de problema. A tota la mostra, però, tant sols en un cas hem trobat que es tracta de quelcom que tenia una veritable sistematització ideològica nazi (veure la seva proposta de canvia al món en el requadre).

*Primer implantaria el nacionalsocialisme.
Expulsaria als jueus, moros, negres... etc. d'Europa (mestizos tmb)
Aboliria el sistema del capital.
Empresonaria a l'escòria de la Raça (comunistes, drogues ...)
Internaria a centres psiquiàtrics als homosexuals.
Tothom tindria un lloc on viure i un treball.
Eliminaria les drogues/música que indueixen a elles.
Diria tota la veritat sobre la Segona Guerra Mundial.
Crearia el IV Reich.
La policia, les SS.
I alsaria l'esvàstica.
Heil Hitler
Sieg Heil.*

En la resta, quan apareixen elements ideològicopolítics hem de fer notar que no es tracta mai de posicions raonades en les que es dominen els arguments, es coneguin les posicions que poden sustentar una part i l’altre. La socialització política que apareix és tant mínima que no permet cap tipus de confrontació ideològica raonada, com ja hem fet notar, en els primers capítols, en parlar de les pràctiques adolescents per interacció.

Quins són els components argumentaris que recolzen la actitud fascistoide que hem descrit i de la que combreguen en dosis diverses un grup significatiu de nois i noies? Podríem destacar els següents:

1. **Certa dosi d'odi, de negar a l'altre la condició de persona**, de necessitar que hi hagin éssers inferiors sense dret a viure (“...del meu país quemaría a todos los negros y los moros...”; “... que els gitanos no nasquessin...”).
 2. **Dificultats per acceptar que una part del món que els envolta no sigui com “la seva”**, on hi hagi formes diferents de ser i de viure (“No quedaría ningún moro vivo!! Crearía un mundo para mi y para la gente a la que quiero “; “Si jo pogués jo canviaria la manera de viure, tots iguals...”).
- Sovint però conviuen en la mateixa aula nois i noies que adopten la mateixa actitud però en direcció contrària, tot i compartir enemics.

<i>Catalunya que fos independent, fotre els moros gitanos negres, els emigrants concretament que se'n vagin el seu país, i si es volen quedar que sàpiguen el català i la nostra religió.</i>	<i>Canviaria tots els immigrants que hi ha a Espanya els enviaria al seu país i que no haguessin independentistes.</i>
---	--

És com si poguessin sortir del seu món d'incerteses, a la recerca d'una identitat, **reduint el món al seu món**: “Que toda la gente pensara como yo. Y que no hubiesen personas de diferente color”.

3. La pretensió que el món estigui parcel·lat, que **hi hagi un lloc per a cada cosa i per a cada col·lectiu**, en el que tot estigui més ordenat (“... que tota aquella raça que visqui on tenen que viure”; “Que cadascú es quedi al seu país, les races no s’han de barrejar...”; “..posaria una llei en la que.. “cada obeja a su corral” o sigui cadascú al seu país”).
4. El convenciment que **tenen més drets que altres persones** i que la convivència és, en tot cas, una mena de concessió que ells fan a d’altres (“... em cabreja molt els marroquins que vénen al nostre país, que a més que els deixen estar, es posen a robar-nos...”).
5. El desig de **resoldre les contradiccions i les diferències per la via de la imposició**. La pretensió d’esdevenir autoritats que diuen els altres el que s’ha de fer (“Jo m’agradaria ser dictador, i manar tots els immigrants al seu país, als del país basc, llenya, així tot aniria millor”).

És un error pensar que l’actitud intolerant, l’afirmació a partir de la negació destructora de l’altre, pertany a un tipus de col·lectiu, als nois i noies d’un territori, d’un origen social resulta justificable quan la ideologia que sembla haver darrera ens és més pròxima. Des de la perspectiva adolescent els mecanismes són molt similars per a qualsevol qüestió en la que estigui pel mig la necessitat d’afermar-se com a quelcom diferent. **Dogmes, pàtries i banderes, les que siguin, presten el mateix servei per a incloure, excloure o enfrontar-se.**

Tot i que no ho hem destacat, bona part dels exemples citats incorporaven elements “nacionals” barrejats entre d’altres incompatibilitats adolescents. En alguns casos però, aquest elements ocupen un lloc predominant en la generació d’incompatibilitats vitals. Els arguments d’una banda i de l’altra semblen les cares milimètricament coincidents d’una única moneda. Tot plegat el que és més important és el to comú l’actitud fascistoide que estem descrivint i que les dues parts comparteixen:

- *“Que se fueran todos los inmigrantes de España, no perder nunca a los amigos y que en España todo fuera un mismo nombre, que no existieran comunidades autónomas!! A... También haría que el Real Madrid ganara la liga y la champions y que el Barça se fuera a pique!!”*
- *“Faria Catalunya com a país independent i el faria el millor lloc per viure en canvi a Espanya menys el país Basc el faria una merda. I faria que la gent pobre d’Àfrica i altres llocs visquessin bé”.*
- *“Que tenemos que ser ordenados cada uno en su país. Cataluña para los cerdos. Los moros muertos España arriva. Franco resucita y buelbe a ser lo que era. Viva España arriva siempre. ¡0!”*
- *“Que Catalunya fos Independent. Primer espanyol que entrés a Catalunya amb la bandera espanyola apallissar-lo.”*
- *“Per últim obriria fronteres. I en el cas actual, com que hi ha fronteres, doncs que les respectin una mica. No és que estigui en contra de l’immigració, sinó el que no m’agrada és que entrin il·legalment i que vinguin aquí a robar”.*

RESUM, INTERROGANTS I PROPOSTES

Aquest no ha estat un estudi que intentava dir com és la adolescència de Catalunya. Ha estat un treball de recerca acció que descriu bona part de les formes de ser adolescent (de practicar i construir l'adolescència) a Catalunya, però que insisteix especialment en les formes de mirar les adolescències. Les mirades, en la relació educativa o en la proposta de recerca, que fan l'adolescència.

Si el que es pretén és tenir capacitat per influir en les seves vides, la forma d'investigar ha d'intentar recollir els seus arguments i, a més, les interpretacions que fan del seu món, les perspectives interpretatives que tenen d'allò que diuen i fan. Hem treballat sabent que les recerques sobre adolescència han de partir sempre de l'assaig de formes actives d'escolta i de sistemes d'observació dinàmics que permetin actualitzar el coneixement i el discurs sobre la seva realitat.

L'ADOLESCÈNCIA MÉS POSITIVA ÉS AQUELLA QUE ES CONSTRUEIX PER INTERACCIÓ AMB ADOLESCÈNCIES DIVERSES

Si alguna cosa hem tornat a comprovar és que no existeix adolescència sinó adolescències. Totes les dades confirmen que ser adolescent d'una manera o altra, practicar unes o altres adolescències, acomodar-se millor o pitjor a aquest cicle vital, a aquesta realitat socialment construïda depèn dels "contextos" que es donen al seu voltant. Són en funció de amb qui conviuen, com s'interrelacionen, com són viscuts i tractats. Són adolescents d'una manera o altre en funció de les possibilitats que tenen de ser-ho, en funció del seu origen social, del seu entorn social. Depenen per a ser d'una o altra manera de les dinàmiques, les interaccions i les pràctiques adolescents que es produeixen al seu voltant en aquests anys de la seva vida. Finalment, acaben actuant com a adolescents diversos en funció de les respostes que reben de les institucions adultes en les que han de viure.

- Ocupar-se dels nois i noies adolescents és en primer lloc una qüestió de com s'estimula, de com es facilita l'aparició de diferents entorns, de com es valoren socialment uns o altres contextos, de com es neguen o s'accepten determinades formes de ser, determinades relacions entre adolescents. Aquesta reflexió afecta molt especialment als entorns educatius adolescents i, de manera molt particular a l'escola.
- En les interaccions adolescents que es donen en els territoris escolars, des de la perspectiva dels processos de construcció adolescent voldríem destacar dos aspectes molt condicionats per la clientela que les escoles seleccionen i per la forma com s'organitza l'escolarització obligatòria:
 - a. Existeixen contextos escolars limitadors en els que tant sols hi són presents una part de les adolescències de l'entorn. En els es dona una dràstica reducció de les formes adolescents en joc, s'aguditzen

els processos de confrontació entre diferents i resulta per als nois i noies i per als seus adults molt més complex gestionar el seu móns adolescents. Aquest contextos empobrits també es poden produir artificialment dins d'un entorn escolar més ampli a partir d'agrupacions o separacions o de determinades dinàmiques institucionals.

- b. La forma que apareix com a més útil i positiva per a facilitar els processos de construcció adolescent és la de crear contextos diversificats en els que convisquin formes diferents d'estar i practicar l'adolescència. Els climes adolescents més suggerents i menys problematitzats els hem trobat a escoles en les que es donava una pluralitat d'orígens, una certa coincidència amb les adolescències de l'entorn, una varietat d'estils i cultures familiars, escoles en les que era possible l'exercici d'una gran diversitat d'adolescències.
- La qüestió adolescent és avui, en gran mesura, una qüestió de matriculació i d'organització de l'escolarització secundària. En qualsevol de les realitats socials els processos d'homogenització de les poblacions adolescents d'una escola o un aula i les seleccions per qualsevol criteri, esdevenen factors de conflictualització. Les dinàmiques adolescents s'imposen a qualsevol pretensió d'aïllar els aprenentatges, les interaccions limitades amb un tipus d'adolescència acaben generant més tensions en la pròpia vivència.
 - En la mesura que els instituts són avui espais predominants per a les interaccions adolescents, el seu disseny, les seves formes de funcionar, la seva capacitat per crear uns o altres climes, poden ser condicionadors d'unes maneres o altres de viure l'adolescència. L'adolescència també passa per l'aplicació o no de la Ley de Calidad.
 - Qualsevol institució que s'ocupi dels adolescents ha d'assumir la diversitat com a característica bàsica. Conèixer el repertori de les formes de ser adolescent que es dona en cada moment esdevé imprescindible per a poder influir, començant per ajudar a descobrir per què senten l'atractiu per uns o altres estils de vida, unes o altres formes de demostrar que existeixen.

FA ANYS QUE L'ADOLESCÈNCIA ÉS OBLIGATÒRIA

La nostra és una societat que, després d'unes dècades d'adolescència obligatòria, encara no sap què fer amb els seus adolescents. Les persones adultes no s'han acostumat majoritàriament a la presència inevitable dels adolescents, mentre que els nois i noies han assumit clarament l'adolescència com a valor i com a etapa important de les seves vides. Ells i elles estan endinsats de manera normalitzada en un món que dominen, senten, teoritzen, practiquen, viuen. A nosaltres encara ens domina la perplexitat i no acabem de

decidir com cal mirar-los, quins sentits tenen el que fan, com cal influir en les seves vides.

De l'acceptació a la "comprensió"

- Les persones adultes tenim dues tasques urgents a fer:
 - a. Acceptar socialment l'adolescència com a nou cicle vital universal i, per tant, definir i acceptar col·lectivament quin és el seu sentit, per què ha de servir, quins són els seus objectius.
 - b. Considerar l'adolescència una nova etapa educativa i conèixer i compartir les claus per a poder influir positivament en les seves vides.
- El discurs sobre la "comprensió" de l'adolescent ha de ser construït i aplicat de manera adequada. Les dades indiquen que:
 - a. Determinades maneres de descriure públicament l'adolescència faciliten a alguns nois i noies arguments justificatius de qualsevol dels seus comportaments (sóc el que sóc per que sóc adolescent)
 - b. Algunes persones adultes el rebutgen perquè l'interpreten com a formes de permisivitat i acceptació universal de tot el que fan.
- Però és perfectament possible construir-la com a "comprensió educativa": saber com viuen les seves adolescències, els seus sentits, les seves contradiccions per a relacionar-se i influir adequadament. La comprensió no és mai ni tolerància general ni impunitat. És un simple acte de realisme per el que es coneix com són i com es viuen, sense renunciar a valorar les seves conductes.

Elements per a descriure el paisatge adolescent

- Per a poder fer una definició "operativa" (per treballar a l'escola o per elaborar un programa d'intervenció) de l'adolescència convindria tenir presents els següents trets:
 - La gran novetat és que, per primera vegada, tenen la possibilitat d'esdevenir personatges amb vida pròpia.
 - En gran mesura cada adolescent és un adolescent diferent que viu, o creu viure, una adolescència diferent.
 - Tenen la sensació de viure la vida de manera intensa, experimenten vivències i sensacions canviants, i allò que els fa sentir-se adolescents té multiplicitat de facetes. Sempre parlem d'adolescències polièdriques.

- ☑ A la immensa majoria d'adolescències està present, amb proporcions diverses, la convicció que es tracta d'una etapa per fruit i viure, a ser possible amb intensitat i contra el rellotge. Aquest component sembla esdevenir clau per a situar les tasques d'aquesta edat (des de l'escola fins al compromís social) i per a abordar aspectes com ara el "sortir" de festa o l'aprenentatge dels usos de drogues.
 - ☑ La passió per descobrir i experimentar, com a procés actiu i personal, també és força present en moltes adolescències. De fet es tracta d'una actitud vital que condiciona bona part de qualsevol dels seus processos d'aprenentatge. Modifica des de la forma d'aprendre mates a la forma de gestionar els riscos.
- Però, les formes de ser adolescents sempre estan limitades o estimulades per l'extracció i el context social, així com per les possibilitats d'interacció i les diversitats de pràctiques adolescents amb les que conviuen en el dia a dia. Alguns tant sols imaginem i practiquem adolescències molt elementals, d'altres poden viure intensament adolescències altament complexes.
- L'adolescència és, en gran mesura, un estadi vital emocional en el que el clima vital predominant és la felicitat. Aquest clima impregna la majoria de les conductes i de les relacions i és, sovint, el que genera en el món adult moltes de les vivències de problema, moltes de les dificultats per aproximar-se. La lectura "feliç" té, però, tres matisacions a fer:
 - ☑ Es tracta d'estats làbils, cíclics, la qual cosa comporta que en qualsevol col·lectiu adolescent trobarem un grup (entre el 10 i el 20%) que no li van bé, al menys en aquell moment, les coses.
 - ☑ Sovint les seves vivències són dispars en els diferents àmbits de la seva vida (l'escola, la família i les seves relacions adolescents). Uns i altres, però es contaminen i es reequilibren.
 - ☑ Tot i no ser determinants, les condicions vitals (econòmiques, culturals, d'entorn, etc.), les possibilitats reals, graduen la felicitat adolescent.
- Bona part de l'educació ha de ser educació sentimental, afectiva. Ajuda per analitzar el seu món interior, les seves vivències, ajuda en l'adquisició de capacitats per conèixer i modificar els seus estats d'ànim.
- Majoritàriament els nois i noies adolescents expressen un alt grau de conformitat amb allò que són (sigui el seu cos, sigui la seva manera de ser). Es troben personatges simpàtics, envoltats de força virtuts. En clau educativa el que convé destacar és:
 - ☑ Domina una forta dificultat per a pensar-se, per a reflexionar sobre el que són. Una vegada més, aquesta capacitat depèn dels contextos adolescents i de l'estimulació educativa.
 - ☑ Els desacords amb la seva manera de ser es refereixen fonamentalment a incomoditats de caràcter i a les tensions que la seva manera de comportar-se, per defecte o per excés, produeix en

les relacions, especialment amb els companys. Fins i tot el cos és valorat o criticat perquè facilita o impedeix la relació.

- ☑ La timidesa, la vergonya, la dificultat per a construir relacions representen un important patiment per a un grup significatiu.

De la dependència interessada a la responsabilitat

El substrat de bona part de les tensions amb els adolescents està constituït per la contradicció de viure una situació d'infants als que cal proporcionar tot i, alhora, rebutjar tota mena de tutela, afirmar-se com a madurs sense tenir que ocupar-se de les seves vides (exercitar pràctiques d'afirmació juvenil en condicions de protecció infantil). Per a la majoria (74%), l'adolescència és una etapa que val la pena viure i intentar influir com a adults en els seus processos de maduració comporta:

- Tenir present que consideren la seva vida com a una bona vida perquè hi ha unes persones adultes que els faciliten tot allò que necessiten. En gran mesura reconeixen que el millor és no tenir que fer el que fan els adults per sobreviure. Part del treball educatiu no pot consistir en passar factura del que fem per ells i elles, però sí treballar la consciència dels costos humans que fan possible la seva situació.
- També, que la seva hipervaloració de l'adolescència té arguments raonables en rebutjar un món adult envellit, que perd la curiositat i la capacitat de renovació.
- La dependència, viscuda com a contradictòria o com a interessada segons la perspectiva, és font de conflictes per a una part significativa d'adolescents, especialment per a aquells i aquelles que viuen la seva condició amb més intensitat.
- La consciència mútua sobre el període que estan vivint i sobre el món en que s'estan endinsant genera menys tensions educatives que l'intent de mantenir el control a partir de la tutela, esperant que madurin.
- El status contradictori de l'adolescència i les seves consideracions sobre la felicitat condueixen al debat sobre la responsabilitat. Vistos els seus arguments, sembla que:
 - ☑ No té cap mena de sentit considerar l'adolescència com a un estadi d'irresponsabilitat general (aguditzaria la dependència feliç i legitimaria qualsevol comportament)
 - ☑ No sembla útil tenir unes i no altres responsabilitats (comporta definir àrees en les que poden endinsar-se i àrees de prohibició)
 - ☑ La clau passa per la responsabilitat en tot i per a tot, però practicada de manera diferent a la dels adults, amb intensitats progressives que comporten processos d'aprenentatge de l'autonomia.

FER DE MARE, FER DE PARE DELS ADOLESCENTS

Els nuclis familiars en els que viuen els nois i nois adolescents també formen part dels seus contextos més propers de construcció, són territoris que habiten, relacions i interaccions, passades i presents. Suposen d'una manera especial allò que els adults els proposem que siguin i aporten les contradiccions i les seguretats, les tensions i impulsos, la confiança i la ruptura, el record del seu passat infantil i la necessitat de ser un mateix.

Tanmateix, les adolescències no es donen en el buit. Són un conjunt de successos vitals en mig d'unes vides adultes també plenes de successos personals i de uns grups familiars amb història i amb crisis. A la diversitat adolescent es suma la diversitat de condicions socials familiars. Els grups familiars són col·lectius de persones diverses en interacció, en els que els fills generen una sèrie de dinàmiques vitals i en els que les persones adultes s'apliquen a la tasca d'educar. En aquest fet educatiu, ara en clau adolescent intervindran les condicions materials de vida, les formes de ser persona del "pare" i de la "mare", les relacions mútues i la història de relacions acumulada, amb les seves crisis, ruptures i recomposicions, els recursos culturals per entendre el món dels fills i per a practicar adequadament l'educació, etc.

Els adolescents no passen dels seus pares i mares.

No estem davant nuclis adults neutres o poc influents. Hem comprovat que el grup familiar és un component enormement sensible de la vida adolescent, del que no és fàcil parlar i que sempre arrossega components vitals (acumulats de la vida infantil i nous) determinants de bona part de les seves vivències adolescents.

- Els climes familiars descrits pels adolescents ens permeten considerar que un de cada quatre nuclis familiars és possible que estigui vivint les adolescències dels seus fills i filles amb una dosi significativa de dificultat. O, en versió adolescent, un de cada quatre nois o noies viuen en un clima familiar que té graus diversos i significatius de tensió.
- Les situacions crítiques semblen representar entre un 5% i un 7%.
- Aquestes situacions són, a efectes d'ajuda educativa, molt diferents. Al nostre treball, hem trobat com a significatives:
 - ☑ la conflictivitat acumulada, en la que l'arribada a l'adolescència suposa una oportunitat de començar a prescindir el màxim possible del nucli familiar,

- ☑ la soledat permanent, que ara es converteix en una vivència d'abandó davant les crisis adolescents,
 - ☑ el reprotxe sistemàtic, la valoració negativa continua de la nova condició adolescent per part dels adults de la família,
 - ☑ el conservadorisme, el desfasament històric que fa impossible la comprensió de les adolescències actuals,
 - ☑ la recomposició de les relacions afectives, la aparició de noves parelles que desplacen l'afecte que l'adolescent necessita rebre i que el fan sentir-se fora de lloc,
 - ☑ algunes formes de ser adolescent que ells mateixos accepten definir com a difícils, entre les que destaquen situacions de conflicte especial per les seves sortides i formes d'experimentar la festa.
- Prop de la meitat dels adolescents tenen un grau significatiu de dificultat en les relacions familiars, o prop de la meitat de les famílies agrairien ajuda en el procés educatiu dels seus fills ara adolescents.
 - Les tensions es donen en proporció similar a tots els estrats socials. Però, entre els nuclis familiars en els que el pare no té estudis augmenta la proporció d'adolescents que descriuen situacions de dificultat.
 - Malgrat això, per mecanismes i raons totalment oposats, la conflictivitat familiar adolescent és més alta en els entorns familiars que l'adolescent descriu i viu com de precarietat i en els contraris: entorns d'abundància en els que es té tot. No tenir o no tenir encara alguna cosa més funcionen com a mecanismes que frustren una adolescència que cerca la plena satisfacció.

Famílies “bones” i “males”

Les noves realitats familiars (monomarentalitat, ruptures, noves parelles, etc.) comporten noves formes (per les dues bandes) de viure les adolescències. No podem afirmar que cap tipus de família sigui millor per a viure com adolescent. No és possible fer una tipologia simple de llars, d'entorns familiars.

- A les llars en les que la convivència principal es dona amb un sol membre permanent (majoritàriament la mare), amb ruptures i, a vegades, noves parelles no hem trobat que el clima familiar sigui, globalment, pitjor. Apareix, però, una dada força important per a l'adolescent: la vivència entre dos situacions, que descriu com a diferents i sovint oposades, entre el pare i la mare biològics. Un 19 % dels adolescents que viuen a aquestes llars descriu que aquesta és la seva situació, i es pot deduir que aquesta confrontació sovint és un factor d'inseguretat i tensió amb la seva pròpia adolescència.
- La proporció més alta de situacions de contradicció i tensió entre les parts apareix a les llars monomarentals amb mares i pares biològics que han accedit a estudis superiors (un 29% dels adolescents d'aquests

grup). Probablement es tracta d'una suma de components en els que juguen els estils de vida i les dedicacions professionals dels progenitors.

- El bagatge formatiu i cultural dels pares i mares sembla tenir més pes a l'hora de gestionar les adolescències dels fills i filles que el tipus de llar. A les llars "tradicionals" el clima és millor tant sols si aquest bagatge hi és.
- En parlar de les llars monomarentals cal no oblidar que aquestes concentren en una proporció molt alta les situacions que els adolescents descriuen com de dificultat econòmica (quasi una de cada tres és descrita així).

No és fàcil construir un clima de confiança i entesa

Tot i que la majoria descriu climes familiars positius això no pressuposa que les relacions amb els pares i mares siguin tranquil·les i, menys encara, que al grup familiar es visqui en total confiança i entesa. Els adolescents viuen majoritàriament com a positiu el seu clima familiar, però no són majoria els que afirmen viure en un clima de confiança.

- Des de la perspectiva adolescent, es dona una situació de confiança mútua (amb matisacions) en un conjunt de grups familiars que oscil·la entre el 40 i el 50%. A la resta hi ha components importants de la relació que són difícils o conflictius.
- La família "tradicional", de parella amb fills, pot generar en determinades condicions un clima aparentment millor que les altres, tanmateix això no es tradueix en un bon nivell de confiança. Aquest tipus de família ocupa el segon lloc de la desconfiança (després de les famílies reconstituïdes).
- Les famílies monomarentals poden tenir més dificultat per a crear un bon clima, però també són les que acumulen el grau més alt de confiança i entesa. Les relacions amb l'adolescent es mouen en un grau més alt d'intensitat, tant per al conflicte com per a la comprensió mútua.
- Les situacions de confiança i entesa no són quelcom excepcional i idíl·lic. Estan compostes per elements molt simples:
 - la constatació que existeix entre els adults una preocupació honesta per la seva vida,
 - l'esforç de les persones grans per abandonar la seva posició i intentar posar-se en el lloc de l'adolescent,
 - l'esforç per a entendre'ls per a que a que així puguin fer l'esforç d'entendre'ns,
 - el saber i comprovar que estem disponibles,
 - la possibilitat de conèixer les opinions adultes, tot i mantenir una total resistència a rebre "consells".

- Discutir és, probablement, el verb més practicat en la majoria de les llars en les que hi ha un adolescent. No és l'absència de discussions el que defineix un clima positiu de relacions.
- Sortir, sortir a la nit i els caps de setmana, esdevé el conflicte dels conflictes. Es tracta d'un conflicte absolutament normalitzat, que per raons socials s'ha convertit en l'eix de les tensions emancipatòries adolescents. Fins i tot en les situacions de bona relació esdevé la prova que existeix realment confiança.
- La qüestió de la nit és una font de tensió perquè és just a on més clarament apareix una forta discrepància sobre allò que ells consideren jove i propi del seu món, que consideren raonable fer perquè és el seu món de descobriments i felicitats, i un pares que s'angoixen, que viuen l'adolescència fonamentalment com a temps de riscos i noves preocupacions.

Part té a veure amb la comunicació

La confiança i l'entesa està en general associada a una bona comunicació, la qual cosa no significa que els nois i noies que viuen una situació positiva i confiada parlin sempre i de tot amb els seus pares i mares.

- L'entesa comporta poder parlar i, també, acceptar que d'algunes coses no es parla.
- Entre els components d'una bona comunicació destaquen:
 - ☑ parlen quan volen i, quan volen parlar, és d'allò que els preocupa, de les coses que volen fer o intenten fer,
 - ☑ parlen fonamentalment quan no se senten interrogats i quan comproven que els pares parlen també dels seus assumptes, quan els poden aportar opinió en d'altres temes,
 - ☑ una part de la comunicació passa per poder trencar la dificultat d'explicar les primeres transgressions,
 - ☑ la comunicació intensa sol donar-se amb una de les figures adultes i no amb les dues,
 - ☑ la manca de comunicació sorgeix, a vegades, de la sensació d'inutilitat, de la vivència que no importen als adults.
- La normalitat familiar ve a ser una combinació de diàleg i conflicte, de convivència i necessitat d'aïllament, de comunicació i secrets, de fer coses junts i de deixar fer.

La influència familiar: una entre d'altres

Hem mesurat una part de la influència familiar a partir de preguntar l'adolescent a qui té en compte a l'hora de prendre decisions importants. El resultat ha estat que els pares encara són una font important d'arguments, però no la única ni la més important. Els amics ocupen un lloc similar o superior i, progressivament, l'adolescent se sent competent per a decidir tot sol.

- El joc d'influències que afecten a les seves decisions vitals sembla que és important considerar:
 - ☑ l'adolescent necessita deixar clar que és ell que decideix, tot i reconèixer que està ple de dubtes,
 - ☑ com a nou experimentador, concedeix autoritat a altres experimentadors,
 - ☑ l'univers de persones amb les que comptar és (hauria de ser) molt més ampli que el dels seus pares.
- La capacitat d'influència atribuïda als pares i mares està molt condicionada per algunes de les variables que conformen el grup familiar:
 - ☑ quan aquests no tenen estudis els adolescents afirmen decidir a partir de les seves opinions i les dels amics i rebutgen de manera radical la intromissió dels pares.
 - ☑ entre els progenitors que han accedit a la universitat es dona el grup més important dels que consulten els pares i mares, però també es tracta del grup en el que predominen els adolescents que segueixen processos de decisió complexa, tenint en compte diferents opinions i creant una opinió personal.
 - ☑ és a les famílies monoparentals i no pas a les formades per parella i fills a on predomina la demanda de consell als pares.
 - ☑ en les famílies reconstituïdes⁸⁸ sembla que la possibilitat que l'adolescent tingui en compte els criteris dels adults apareix com a pràcticament inexistent.

Per a situar adequadament la influència del grup familiar adult sobre l'adolescent convé tenir present que hem entrat en una etapa educativa de reraguarda, és a dir, en la que la influència no pot ser fàcilment reconeguda, tot i existir.

També és una etapa en la que es descobreix allò que els adults saben i allò que no saben i per això els pares i mares amb baix nivell de formació passen a ser considerats pels fills i especialment per les filles, posseïdores de bastant més formació, com a aconselladors poc útils. A més, es tracta d'adults i la seva experiència (les seves "batalletes") no pot ser reconeguda, el seu món ja no s'adapta a l'actual.

⁸⁸ Recordem que hem treballat amb un grup petit poc significatiu.

ADOLESCENTS I ESCOLARS OBLIGATÒRIAMENT ALHORA

Ser adolescent i estar a l'escola són dos elements que transcorren junts i, més enllà de l'obligatorietat, conformen una única realitat central a les seves vides. L'escola no és tot però és bona part del que són com a adolescents. Són escolars però no necessàriament estudiants. No és poden considerar els processos d'aprenentatge, els processos educatius, sense considerar la seva adolescència. Bona part de la seva adolescència no té explicació sense el context escolar que ocupa gran part del seu temps.

Es troben bé a l'escola, però no a totes les escoles

- Majoritàriament, els adolescents qualifiquen amb un notable o més la seva escola, el seu institut. Aquesta nota (el valor mitjà és 6,6) valora el clima que es dona, l'ambient, les relacions entre iguals, les relacions amb el professorat, l'activitat docent, els temps no acadèmics, la regulació de la vida quotidiana, etc., i demostra una satisfacció majoritària amb el que els nois i noies troben a les seves aules i als seus passadissos.
- Seleccionar l'alumnat no garanteix que el clima escolar serà bo. La nota millor l'obtenen les escoles que tenen el que havíem definit com a contextos diversificats. Les vivències i les pràctiques adolescents són especialment positives quan a l'escola hi ha una població similar a la de l'entorn (sense biaixos de matrícula), una diversitat de pertinències socials i una diversitat de nivells de formació dels progenitors.
- Els "contextos selectes" no sempre són ambients escolars selectes pels nois i noies que hi són en ells. Quan es dona una forta selecció social, l'alumnat és de condició socioeconòmica alta, de barris residencials i la població adolescent té una gran homogeneïtat, l'escola no és especialment valorada, no representa un clima en el que l'adolescent es trobi a gust. A més, a aquest tipus d'escola es dona una forta rigidesa en la dinàmica interna i una gran pressió, d'acord amb les expectatives familiars, pels rendiments acadèmics i el comportament adequat. Les dades semblen indicar que pot donar-se una forta desviació entre allò que seleccionen unes determinades escoles, allò que els pares i la institució esperen, i allò que els adolescents desitgen trobar.
- El clima també és creat per la pròpia escola i les vivències adolescents depenen de com se senten tractats. Si, com hem afirmat i comprovat, l'adolescència també és una qüestió reactiva, les vivències positives corresponen a escoles que, a més a més de la diversificació d'adolescències, tenen una bona dinàmica interna, es tracta d'institucions actives, es dona una alta implicació dels tutors i tutores, es

permeten “contestacions”, s’estimula el pensament crític i es treballa amb els pares i mares.

- El clima també té molt a veure amb com es gestiona la presència dels nois i noies amb dificultats, quina dinàmica es genera al voltant dels grups “especials” i l’alumnat fora de promoció. No és la seva presència la que genera distorsió en la valoració, és la manera amb la que l’escola entoma aquesta situació i si és capaç d’oferir una ambient acollidor, malgrat les dificultats, si aconseguix que la majoria dels adolescents pugui sentir-la com a espai propi.

En part, és una qüestió de col·legues i de funcionament de l’aula

Els aspectes relacionals entre companys també són una part a afegir a les seves valoracions.

- Dos de cada tres defineixen com a bo l’ambient del seu institut. La dinàmica quotidiana de convivència entre ells i elles forma part dels components que defineixen un bon clima. Tanmateix, l’absència de “bronques”, de tensions entre adolescències no fa que acabin valorant millor l’escola.
- Per a que l’ambient a l’institut sigui bo no cal que sempre sigui bo a l’aula. Majoritàriament, els adolescents s’inclinen per definir l’ambient a classe com a variable i molt depenent dels diferents professors i professores. No és necessari que tothom estigui sempre de bon rotllo. El descontrol a l’aula, però, apareix com a destacat en les escoles que no són ben valorades. La forma com exerceix la seva professió l’adult professor també és clau per a la creació de climes positius.
- En la dinàmica adolescent que es dona a l’escola secundària juguen tres conjunts de factors que no afecten de manera similar a tothom, però que esdevenen claus per a establir relacions positives i d’influència amb els diversos tipus d’adolescents:
 - a. Aquells que hem definit com a conformadors del “**clima**” institucional. Depenen com hem recordat del projecte i les pràctiques educatives del centre i determinen que els nois i noies considerin que estan en un territori que poden viure com a propi.
 - b. Aquells que generen “l’**ambient**”. Fonamentalment és una qüestió relacional i té a veure amb la pertinença i les relacions entre grups adolescents, la gestió de les confrontacions, les possibilitats institucionals d’afirmar-se de manera diferent.
 - c. Aquells que tenen a veure amb la “**dinàmica de l’aula**”. Estan molt relacionades amb les habilitats pedagògiques i didàctiques del professorat i amb les seves capacitats per esdevenir adults pròxims.

- És important tenir present que, a la majoria dels espais escolars, hi ha sempre un grup d'adolescents (al voltant del 3%) que viu una situació de retraïment, sovint aïllament i quasi sempre orfandat escolar (cap adult els presta una atenció personalitzada).

No es tracta de mesurar el “fracàs” sinó de descobrir els contextos escolars positius

L'encaix mutu entre ser adolescent i estar obligatòriament a l'escola ha estat i continua sent molt diferent segons els contextos escolars i el tipus de pràctiques i vivències adolescents. Majoritàriament ha estat positiu per a l'alumnat però sovint conflictiu per a les institucions.

- Al menys dos de cada tres adolescents troben raonable l'allargament de l'escolaritat fins als setze anys i aquesta valoració no està directament relacionada amb com els van els estudis.
- Quan es tenen en compte les valoracions que fan de diferents aspectes de la seva vida a l'escola, la situació dels nois i noies, obligatòriament adolescents i obligatòriament escolars, podria resumir-se així:
 - ☑ un grup majoritari que ve a dir: *“la meua vida i la de l'escola no tenen gaire en comú, tot i així a l'escola em trobo força bé, els profes ho fan bastant bé i allò que em fan fer sembla que és inevitable i necessari per al meu futur”*,
 - ☑ un grup significatiu té bastant clar que tant sols hi està per la seva utilitat: *“vaig a l'escola malgrat que és força “rotllo”, però no em queda més remei si he de pensar en el meu futur”*,
 - ☑ també hi són aquells que ni el present ni el futur els fa arribar a una valoració positiva: *“tot és un rotllo i no hi ha qui aguantant a l'escola”*.
- Quan valoren com els van els estudis, un grup significatiu (el 12%) s'inclina pel “malament” i un més ampli (20%) per considerar que “regular”. Les raons de l'aparició de dificultats i el tipus d'aquestes no són homogènies, barrejant-se elements de la condició adolescent, circumstàncies vitals puntuals i dificultats antigues i noves amb els processos d'aprenentatge. Les seves valoracions són sovint discrepants de les del seu professorat i no corresponen sempre amb un veritable fracàs acadèmic. La definició del seu estat estudiantil també depèn de les pressions i les expectatives de l'entorn familiar i de cada escola concreta.
- Les valoracions són molt diferents en cada tipus de context escolar (escoles de contextos selectes poden tenir un 16% d'adolescents que consideren dolenta la seva situació, mentre que a d'altres més diversificats aquesta situació es redueix a la meitat o menys).

- Des de la perspectiva del que significa ser adolescent i estar a l'escola hi ha ambients escolars positius i ambients més aviat negatius. Tota la informació recollida sembla indicar que és perfectament possible crear contextos escolars positius que, sense tenir que renunciar a l'educació a partir dels processos d'aprenentatge, esdevinguin espais d'interacció positiva amb els adolescents.

Del “bon profe” a l’“adult enrrollat”

Quan l'adolescent és interrogat sobre les qualitats que haurien de reunir les persones adultes amb les que comparteix la seva vida escolar aporta criteris força sensats, tot i que és conscient de la distància entre allò que desitja i allò que troba.

- Resumeix les qualitats referint-se a tres grans aspectes de la condició de professor: les formes d'ensenyar, les formes de relacionar-se amb l'alumnat, les formes de ser.
- Ans al contrari del que sovint es diu sobre si el professorat de secundària ha de fer d'assistent social o de col·lega, demanen que el professor sigui un bon professional del seu ofici. Però la demanda ve a ser l'aplicació d'un veritable manual elemental de pedagogia bàsica, un conjunt de formes raonables de portar a terme la funció docent que ells i elles perceben com a força inexistent.
- El “profe enrrollat” ve a ser aquell o aquella que saben situar-se adequadament en les seves relacions amb l'adolescent. Es tracta d'una relació basada en el respecte i la confiança, que no considera a l'alumne un infant deixeble que han de dedicar-se a escoltar i aprendre, de manera submissa, tot allò que un adult amb poder els engegui. Una persona adulta que incorpora en la seva relació la capacitat per comprendre el seu món jove, que construeix unes relacions que no passen exclusivament per l'aprenentatge i l'aula. Una persona viscuda com a pròxima i accessible, que té interès pel seu món, que li prestarà si cal algun tipus d'ajuda.
- Sense que la seva quantificació pugui ser interpretada com a avaluació objectiva, el que sí sembla cert és que, majoritàriament, l'escola secundària obligatòria no està proporcionant els professionals necessaris per a influir positivament en els adolescents, tant en el procés d'ensenyament – aprenentatge, com el d'acompanyament en la transició cap al món juvenil i adult (pràcticament el 50% dels adolescents considera que ha trobat molt pocs “bons profes” com els que ha descrit).

MIRADES CRÍTIQUES, MIRADES PREOCUPANTS

En la recerca, la reflexió i el debat sobre com veuen el món, hem trobat que els adolescents acumulen una gran quantitat d'arguments per pensar-ho, que sovint són desconeguts per nosaltres. També, hem descobert grans buits educatius, influències adultes contradictòries, dificultats de socialització en les que cal pensar amb urgència.

Tot menys els perfils ideològics que sovint definim els adults

- No sembla possible definir perfils coherents en funció d'eixos ideològics com conservadorisme versus progressisme, espanyolisme versus independentisme, radicalisme versus conformisme, etc. Els nois i noies amb els que hem treballat conformen universos d'actituds amb fortes barreges de posicionaments, sovint de contradicció, en els que no resulta fàcil definir una cosmologia d'idees mínimament integrada i coherent.
- Si no tenim en compte els diferents contextos adolescents, dóna la sensació que estan majoritàriament a favor de defensar llibertats com la de religió, la de llengua o la de formar parelles del mateix sexe. És un miratge, doncs també les llibertats es defensen o es neguen en funció del que són i fan en tant que adolescents. Per exemple:
 - ☑ als entorns limitadors l'oposició a la llibertat tendeix a ser major i la defensa del seu exercici menor, existeix molta més dificultat per a comprendre que altres persones puguin ser diferents, tenir una forma de vida diferent,
 - ☑ les experiències que viu l'adolescent en el seu entorn pròxim i els nivells de tensió que hi ha al territori escolar són les que aguditzen i fan cristal·litzar la negació de la llibertat a altres (negar la religió quan és significativa la presència d'immigrants, negar la llengua quan l'experiència escolar és negativa i excloent),
 - ☑ una educació confessional no produeix una major negació de la llibertat de religió però si una negació de conductes com ara el matrimoni homosexual, tot i que no sembla ser la fe (que sovint no tenen) sinó el conservadorisme social el que la genera.
- L'interès pels diaris o per les notícies està significativament influenciat pel treball que a l'escola es fa sobre el tema, disminueix de manera destacada en els contextos limitadors i en aquells diversificats en els que predominen les adolescències crítiques.
- En les actituds envers la política convencional es reproduïx sense massa coherència l'antipoliticisme dominant a la societat adulta. L'acceptació és sensiblement més alta quan l'adolescent viu en un

entorn selecte i té poques possibilitats de diversificar-se com a adolescent.

- Els arguments sobre protecció de l'entorn han penetrat de manera molt intensa i la majoria defensa, per exemple, una recollida selectiva de les deixalles. D'altres com l'oposició a l'energia nuclear encara no són components dominants en l'univers adolescent.
- Déu ja no és cap tema rellevant a les seves vides (té alguna importància, més o menys relativa en un 21%) però sembla que altres creences més "irracional" estiguin prenent el relleu (un 31% creu en fenòmens paranormals).
- La proporció d'adolescents que no té massa inconvenient en defensar la violència com a forma de resoldre els conflictes és del 20% (tot i que pot ser un de cada tres si es considera només els nois).
- Un de cada tres adolescents amb els que hem treballat es posiciona davant la immigració sentint que suposa alguns tipus d'amenaça per al seu món en general. Globalment, les reticències sempre són superiors a l'acceptació tranquil·la. Però, una vegada més, tornem a haver de parlar de situacions molt diverses. Les diferències tenen a veure amb com es gestiona en cada clima escolar la presència d'alumnes que han viscut un procés migratori, depenen de la suma dels estereotips adults de l'entorn i les experiències de l'aula, però apareixen també quan l'entorn o la selecció social són tancats, tot i no tenir experiències reals de convivència amb l'immigrant.

Fins i tot la "independència" és una qüestió de relacions

Les seves respostes a l'afirmació que Catalunya hauria de ser un país independent ens han permès comprovar que es tracta d'una qüestió en la que el principal pes no és polític sinó relacional, que serveix de catalitzador per a la conformació de grups. Ha esdevingut un element més de confirmació de la nostra proposta d'estudiar el món adolescent en funció dels contextos en els que es dona i de les interaccions que en ells es produeixen.

- Si el nostre treball hagués estat una enquesta quantitativa, suposadament representativa dels adolescents de Catalunya, podríem afirmar que el conjunt de nois i noies es divideix de manera simètrica entre partidaris totals i detractors totals, partidaris parcials i partidaris totals (30% i 30%; 17% i 17%).
- Aquestes dades no tenen, però, altre valor que el de la curiositat. En el món de la diversitat adolescent aquesta realitat no existeix. Tanmateix, en la mesura que les confrontacions adolescents fan servir aquesta etiqueta, voldríem destacar que per abordar aquesta qüestió cal diferenciar quatre ambients molt singulars: a) aquells en els que és una

afirmació significativa dominant; b) ambients escindits amb grups importants oposats, de pes similar i actituds confrontades; c) ambients en els que és dominant la posició contrària; d) ambients en els que hi ha grups significatius a favor però en els que la “independència” és fonamentalment una actitud que conforma determinats estils de vida adolescents. Cadascú d’ells té una presència determinada en els diferents contextos adolescents.

Un món per canviar en la seva totalitat

Al menys un de cada quatre nois i noies es situa com a ciutadà que reclama un canvi radical, en un món que considera inacceptable. Fan veritables propostes d’esmenes a la totalitat de la nostra societat.

- El grup significatiu d’adolescents que proposa canvis dràstics en el món, és majoritari en alguns contextos. Representa un aglomerat divers que comparteix una actitud força crítica, bastant argumentada, a vegades contradictòria, plena de rebuig, d’incomoditat, de resistència a acceptar el que passa en el món en el que viuen.
- El seu sil·logisme argumental té molts components, però pensant en com mantenir i generar aquesta contestació social i ètica podem destacar:
 - ☑ és necessari que canviï la política per a que canviï el món,
 - ☑ reivindiquen formes més humanes de gestionar els afers comuns,
 - ☑ no acaben d’entendre perquè, si es diuen determinades coses que semblen raonables i tothom sembla estar d’acord, no és fan,
 - ☑ les concepcions que els adults tenen sobre la societat i la forma d’organitzar-la tant sols serveixen per a col·locar a uns en una situació de privilegi i, a d’altres, en una situació d’inferioritat,
 - ☑ intenten conciliar les seves preocupacions per la llibertat, les seves ganes de ser diferents amb la necessitat de no discriminar,
 - ☑ són especialment sensibles al repartiment injust de les riqueses,
 - ☑ el desig d’igualtat i llibertat els porten a reivindicar els drets humans iguals per a tothom,
 - ☑ l’experiència quotidiana de la immigració que apareix en forma de company o companya a les seves aules, com a veí al barri, els fa patir, i proposen unes altres formes de convidaure,
 - ☑ quan s’esgoten els arguments racionals recorren al seu propi món, al seus propis sentiments per a que s’entengui el que els altres estan vivint,
 - ☑ són capaços de situar-se en el lloc de l’altre, de reconèixer que estan en una banda i no en l’altre per pur atzar.

No es mouen en plantejaments idealistes que deixen de banda les contradiccions. La nostra principal preocupació hauria de ser com s’acomodaran al “principi de realitat”, quan deixaran anar el patiment que

senten en veure quelcom que els fa sentir-se malament, quan deixarà el seu cervell de trobar irracional tot aquest món que està descobrint.

Quan al món sobra determinada gent

A l'altre extrem, hem trobat un grup significatiu d'adolescents que té com arguments per canviar el món un conjunt d'actituds excloents.

- Es tracta d'un grup heterogeni d'adolescents als que no agrada la societat diversa, en el qual alguns tenen tendència a reclamar l'homogeneïtzació nacional, d'altres cerquen la imposició als demés de determinades formes de ser, que sempre tenen en comú viure l'emigració com a problema. Són defensors i defensores d'un món en el que sobra gent (en el conjunt representen el 14%, però en alguns contextos són el 28% i, en d'altres, el 4%).
- Els arguments contra l'immigrant són el resultat de la interacció de la seva presència a l'escola, de la seva presència al territori, dels estereotips i arguments adults que els envolten.
- Tanmateix, hem d'advertir:
 - ☑ totes les escoles que tenen una significativa presència d'alumnat que prové d'un entorn migratori no generen proporcions similars d'actituds de tensió i rebuig,
 - ☑ malgrat unes o altres composicions d'alumnat, el clima de l'aula, l'ambient de l'escola, modifiquen o generen unes o altres actituds; un clima positiu gestiona bé les diferències, un clima crispat descarrega les seves tensions sobre el diferent,
 - ☑ la no presència d'adolescents immigrants, la no existència de relacions normals gestionades en el dia a dia escolar, fa que es difonguin i mantinguin més fàcilment els estereotips adults negatius entre els adolescents.
- L'actitud "fascistoide" que adopten aquests grups d'adolescents descriu formes de veure el món i de pensar les relacions en la que s'exclou bona part del raonament, s'evita la inseguretats i el dubte i es fa necessària la construcció d'enemics no reconciliables.
- No es tracta pràcticament mai d'una argumentació ideològico-política estructurada i ve a ser el paradigma del fracàs en la socialització política de l'adolescent i les propostes adultes simplificadores per a la construcció identitària.
- Entre els components de la seva argumentació hem de destacar la presència de:
 - ☑ dosis d'odi, de negar a l'altre la condició de persona,

- ☑ dificultats per acceptar que una part del món que els envolta no sigui com “la seva”, necessiten reduir el món al seu món,
- ☑ tot ha d'estar ordenat, ha d'haver un lloc per a cada cosa i per a cada col·lectiu,
- ☑ estan convençuts de tenir més drets que altres persones,
- ☑ voldrien resoldre les contradiccions i les diferències per la via de la imposició dictatorial del que cal fer.

En els grups diversos en els que predomina l'actitud excloent, hi ha llenguatges i posicions ideològiques formalment diferents. Tanmateix, tot plegat és molt similar. Quan d'allò que es tracta és d'educar tenint en compte la perspectiva adolescent els mecanismes són molt similars. Quan està pel mig la necessitat adolescent d'afermar-se com a quelcom diferent, dogmes, pàtries, banderes o “rases”, les que siguin, presten el mateix servei per a incloure, excloure o enfrontar-se.

NOIS I NOIES: UNA DIVERSITAT QUE CAL SEGUIR ESTUDIANT

Al llarg de tot aquest test hem destacat multiplicitat de diferències entre els nois i les noies. Ara, voldríem dir com a resum que no és possible mantenir una relació educativa útil sense diferenciar entre nois i noies, entre les adolescències masculines i les femenines. Moltes coses canvien sistemàticament en l'adolescència actual, moltes coses estan canviant en els elements de gènere de les diferents adolescències. Contràriament al que a vegades hem defensat, no s'està produint un efecte global d'igualació en comportaments i vivències. Apareixen importants processos de divergència en els que no pesen tant sols els modelatges i les pressions externes, en els que sembla que cada vegada més estan influïnt les pròpies relacions entre nois i noies adolescents i les formes de construir les identitats per interacció.

No es tracta ara d'oblidar-nos de tot el que hem analitzat i resumit sobre les diferents possibilitats de ser adolescents i els diferents contextos que generen les diferents adolescències per a defensar que el gènere és la primera variable que genera diferències. Nois i noies primer són i es construeixen a partir de les possibilitats, les interaccions i les reaccions. No direm que la noia del “grup 4” que volia ser cantant com a única possibilitat de sortir d'un entorn limitador pugui ser considerada de la mateixa manera que la de l'entorn selecte i classe “pija” que tenia com a dilema vital si s'operaria o no els pits. Però, de maneres diverses, matisades, amb una jerarquia d'influències diferent, podem dir que hem trobat suficients aspectes diferencials entre nois diversos i noies diverses com per suggerir seguir pensant sobre gènere i adolescència. Hem d'advertir, però, que no sempre estem en condicions de poder distingir el que és diferència i el que és degut a la diferent capacitat d'expressió que majoritàriament tenen les noies. Sabem més d'elles i, a vegades, no podem dir si els nois són similars o no, simplement perquè no són capaços d'explicar-se.

Adolescències més complexes i intenses

El gènere impregna radicalment la condició adolescent, per a bastants noies aquesta condició té components molt diversos de les adolescències d'un sector important de nois.

- Semblem viure-la amb més intensitat, li troben més avantatges al fet de ser adolescents.
- El gènere condiona i a vegades determina el tipus d'adolescència que es practica, que es viu, la forma com es viu, la forma com s'interpreta el que s'està vivint.
- Les noies, com a col·lectiu, semblen sentir, pensar, viure i practicar, l'adolescència de maneres molt més diverses i complexes que els nois.
- Tenen molta més capacitat (o li donen molta més importància) per a l'autorreflexió i l'autoconeixement.
- Quan parlen de les seves maneres de ser emfatitzen molt més les qualitats relacionades amb la comunicació: la capacitat d'escoltar i de sintonitzar amb l'altre, de sentir-se malament quan apareixen dificultats en la relació.

No cerquen el mateix tipus de convivència familiar

Les tensions familiars són majors i diferents. Si més no, no es conformen amb qualsevol manera de convivència i tenen més confrontacions (o les valoren com a més importants).

- Per cada noi que se sent incomprès a casa hi ha dues noies que tenen el mateix sentiment. Probablement es tracta d'un efecte sumatiu en el que compten les dificultats dels pares i mares per entendre les adolescències femenines i la recerca femenina d'un major nivell de compressió en les relacions.
- A les llars monomarentals, les relacions mare sola amb filla adolescent tenen una complexitat diversa a la que cal prestar atenció.
- Entre els pares homes es dona una major dificultat per entendre les adolescències de les seves filles (sense que això vulgui dir que són millors que les mares per entendre els fills barons).
- Les noies es refereixen molt més que els nois a alguns conflictes adolescents, especialment els derivats de la seva necessitat de sortir, d'anar de festa.

- Quan han de prendre decisions importants confien molt més en els amics i amigues que en els pares i, predominantment segueixen processos de decisió personal complexos en els que tenen en compte diferents opinions.

La seva forma d'estar a l'escola és diferent.

- Puntuen molt millor l'ambient escolar i són moltes menys les que el suspenen.
- El nombre de nois que diuen que els estudis els van malament (15,5%) és quasi el doble que el de noies que afirmen el mateix (8,5%). Hi ha dues noies per cada noi que diu que li va tot molt bé a l'escola.
- La majoria de les tensions i conflictes que esclaten a l'escola tenen components associats a la condició adolescent masculina.

Veure el món amb ulls de dona

Per treballar les visions adolescents del món i de les relacions humanes sembla clau tenir en comte que (considerant les diferents adolescències) els nois i les noies tenen aproximacions i prioritats molt diferents.

- Existeixen dos models de preocupacions, de lectures prioritàries del món:
 - a. Aquell en el que destaquen més les noies, caracteritzat per la necessitat de fer canvis globals, tenint en compte aspectes molt diferents, que posa l'èmfasi en les persones i les relacions, que rebutja els conflictes i les violències.
 - b. Aquell en el que destaquen més els nois, en el que es dóna o una major conformitat amb la realitat, o una disconformitat total que és molt més radicalitzada que entre les noies. Entre els nois apareix també una major necessitat d'afirmacions diferenciadores, de tipus de pertinença nacional o a partir de propostes excloents del diferent.
- Les noies són sempre més "llibertàries". Semblen tenir una actitud molt diferent quan han de pensar en respectar les altres persones i la seva llibertat. Les noies tenen una visió molt més positiva de les relacions humanes i dels afectes
- Les seves formes de resoldre els conflictes són totalment diferents. Estan d'acord amb la violència tant sols una de cada deu noies, mentre que entre els nois són un de cada tres.

Construir identitats, construir gènere, aprendre a relacionar-se

Noies i nois adolescents estan immersos en un conjunt de pràctiques i vivències sobre la seva adolescència. Una part d'elles té a veure amb definicions provisionals de les seves identitats i, en gran mesura, totes elles estan creuades profundament per components derivats del gènere. Practiquen a aclarir-se qui són i ho fan encara amb forts components diferenciadors. Es construeixen com a adolescents nois i adolescents noies i part de la construcció encara té a veure amb els estereotips més o menys clàssics però, la part més important neix de les noves interaccions que s'estan produint entre ells i elles. **Estem convençuts que bona part de les futures dificultats per a la relació homes dones naixerà d'aquesta nova realitat relacional en la que els nois es troben molt més descol·locats que les noies.** Pensant, una vegada més, en la clau educativa ens agradaria destacar:

- Existeix un significatiu nombre (al voltant del 20%) d'adolescents que té una actitud "igualitarista", que no troba cap sentit a insistir en les diferències. El principal argument que aporten és destacar que qualsevol diferència sempre és secundària respecte al que ara estan vivint: la adolescència. **Destaquen la condició adolescent com a solidaritat i comunitat emocional.** Treballar allò que comparteixen, analitzar la seva realitat adolescent, pot ser una bona eina per a un millor coneixement mutu. Una part dels adolescents més sensibles també recorre a l'argument que les diferències són més imposades que reals. La qüestió a treballar passa a ser les diferències entre allò que som i volem ser i allò que ens acaben obligant a ser: la forma personal de ser adolescent noi o noia, les formes socialment esperades i imposades.
- En proporcions molt minoritàries, de manera similar entre nois i noies, persisteixen encara estereotips sobre la condició masculina i femenina, aplicats al propi gènere o al contrari (estereotips per a definir-se i per a definir el contrari).
- Quan insisteixen en les diferències, els nois i les noies assenyalen que es tracta d'allò que defineixen com a "*diferents maneres de ser*". Constaten que tenen diferents maneres de pensar, expressar-se, actuar. La consciència de la diferenciació no resulta problemàtica si no s'afegeixen càrregues de valor. Descobrir com pensa i actua l'altre és una forma d'aclarir la pròpia identitat. Es dona una dificultat per a la comprensió del "caràcter" de l'altre, que pot esdevenir amb facilitat una autoconfirmació estereotipada de la diferència. Tanmateix, **les seves adolescències semblen més massa distants i desconeguts que necessiten urgentment una aproximació.** La comparació entre ser adolescent noi o noia és quelcom com posar en relació la simplicitat i la complexitat, la violència o la cruada enfront de la delicadesa i el matís, la insensibilitat aparent i els sentiments profunds.

- A ulls de les noies, el món adolescent masculí també té un conjunt d'atractius que poden ser treballats. Destaquen la simplicitat i la claredat en les relacions, l'acord personal amb el que són (sense els desacords femenins sobre el cos o la personalitat) i la lleugeresa vital amb la que encaren la seva adolescència.
- Un grup proper a la tercera part de les noies i alguns nois destaquen la “maduresa” com a gran element diferenciador. És necessari, però, reflexionar sobre la “responsabilitat” com a virtut femenina, sobre fins a quin punt es tracta d'un comportament obligat per la suma de la major acceleració fisiològica i la pressió i el modelatge social. La qualitat de “maduresa” és acceptada per les noies perquè serveix per a deixar clar que no tenen cap ganes de ser tan criatures com els nois de la seva edat, però és també una imposició que els impedeix viure l'adolescència amb la mateixa llibertat. Què fer? **Facilitar una major irresponsabilitat femenina o estimular la responsabilitat masculina?** Si més no, cal revisar els models socialitzadors que impedeixen a uns ser responsables i que esperen de les altres un comportament sempre correcte.
- La incomoditat creixent amb la que els nois afronten les adolescències de les noies és deguda en primer lloc a la consolidació del predomini femení en qualsevol forma de l'èxit escolar. Però, després, té molt a veure amb la valoració i utilitat per a desenvolupar-se en el món adult que li proporcionen les seves qualitats de responsables i madures. El cercle es tanca quan, finalment, les noies també els superen en altres comportaments adolescents com ara els relacionats amb la festa, la diversió o el risc. Es com si, de manera global, les noies tinguessin un millor posicionament en qualsevol àrea de la vida adolescent.
- Des d'una banda i l'altre, les relacions entre nois i noies segueixen marcades per les experiències que com a adolescents viuen. La vivència de l'altre neix de les experiències de rebuig i d'atracció, de les aproximacions i pràctiques d'amistat i de sexualitat que van vivint. La ajuda més útil a facilitar té a veure amb estimular-les i en dotar-los de eines (habilitats, reflexió, arguments, etc.) per gestionar aquestes experiències.
- La diversitat en la construcció adolescent de la identitat de gènere també està distribuïda en funció dels contextos adolescents que hem descrit. Determinades reduccions de la interacció produeixen empobriments, augment dels estereotips o pressions per adoptar determinats patrons. És molt clar en els contextos empobrits, però ho és tant o més en alguns contextos selectes, en els que la construcció i la relació es basa en la rivalitat, l'èxit, la seducció i el consum.